

נשים כותבות תקווה

מסען של 21 נשים לעבר השלום

יוזמה: דרור רובין וגדיר האני

נשים כותבות תקווה הוא ניסיון ייחודי לתעד ולתאר את מסען של נשים, מכל קצוות הארץ וממגוון אוכלוסיות, לעבר השלום והשכנות הטובה בין יהודים לערבים.

הירצחה של וויאן סילבר ז"ל, בשבעה באוקטובר 2023, סימל את הטרגדיה של רבים מהנרצחים, שהיו פעילי שלום ונרצחו באכזריות בביתם שבעוטף עזה. אנו, שותפיה של וויאן לדרך השלום, בחרנו, על אף הכאב העצום, להמשיך בדרכה ולממש את צוואתה לעשות כל שביכולתנו למען עתיד של שלום לישראלים ולפלסטינים.

בהנחייתה של פרופסור עמיה ליבליך, קבוצה של נשים יצאה לראיין ולכתוב את סיפורי החיים של 21 נשים - יהודיות וערביות, הפועלות כל אחת בדרכה לשינוי מציאות החיים ולקידום השלום.

בימים שבהם רבים חשים שנגוזה התקווה, אנו מבקשים להנכיח במרחב הציבורי את המחויבות המרגשת והסיזיפית של נשים שבחרו שלא לוותר. סיפור חייהן, ילדותן, פעילותן והדילמות המלוות אותן מהווים עבורנו מצפן ערכי ומגדלור של תקווה לעתיד של חיים.

גדיר האני, יזמת חברתית ופעילת שלום. במשך שנים רבות חיה בנגב ועסקה בקידום השלום וזכויותיהן של נשים בדויות. גדיר חברה פעילה בארגוני שטח שונים ומנחה תהליכי דיאלוג בין ישראלים לפלסטינים.

דרור רובין, יזם חברתי ופעיל שלום. במשך שנים רבות פועל לקידום האמון בין יהודים לערבים בדגש על הערים המעורבות. מגשר ומנחה תהליכי דיאלוג במסגרת ארגונים ועמותות שונות.

נשים כותבות תקווה

מסען של 21 נשים לעבר השלום

יוזמה: דרור רובין וגדיר האני

נשים כותבות תקווה
نساء يكتبن الأمل
Women Write Hope

יזומה: גדיר האני ודרור רובין
עריכה: דרור רובין

ליווי מקצועי: פרופסור עמיה ליבליך
עריכה לשונית: אלישבע מאי
עיצוב גרפי: ענבל ראובן

צילומי פורטרטים:
עמיה ליבליך: שמואל בינשטוק | גדיר האני: עמירם ציונוב | מימי שפר: דניאלה
אינקורונטו | חפציבה כהן-מונטגיו: רותם שריד | גלית פנינה אבינועם: אלעד
מלכה | כרמית ארבל: אפי שריר | ראיפה חכרוש: דאהר דחלה | נועה מבורך: שיראל
פרומקין | אחינועם ניני: לידיה בנגרה | רולא דאוד: אינס אוסרוף אבו סייף | אמאל
אלסאנע: ראניא אלסאנע | רחל ליאל: ינאי יחיאל | עדינה בר שלום: ראובן קסטרו

גופן על הכריכה: "עזר דיאלוג", עודד עזר

אין להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל
דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות
מפורשת בכתב.

כל הזכויות למהדורה העברית שמורות
ליזמות תקווה © 2025
drorrubin@gmail.com

הודפס בישראל 2025

תוכן העניינים

פתח דבר / 7

הקדמה / 11

רשימת המראיינות / 15

על ויויאן סילבר ז"ל / 19

על ויויאן מפי בנה יונתן / 21

שער ראשון:

סיפורן של נשים מהעוטף

סיפורה של יעלה:

פוליטיקה של אהבה / 29

סיפורה של ג'וליה:

הבנתי שיש משהו שאני לא מבינה / 43

סיפורה של חנאן:

אריזות של תקווה / 61

סיפורה של יהלומה:

בשביל שלום צריך פניות והקשבה / 77

שער שני:

סיפורן של נשים מהערים המעורבות

או ממרחבי החיים המשותפים

סיפורה של היאם:

אחרי הגשם והסערה - תעלה השמש / 97

סיפורה של כיפאיה:

בן אדם ללא תקווה ואמונה הוא בן אדם מת / 111

סיפורה של נעה:

החיים בעיר מעורבת מחייבים ליצור הידברות עמוקה / 125

סיפורה של גדיר:

מגדלור של צדק ותקווה / 141

סיפורה של אירית:

האחוזה בינינו היא הכוח שלנו: להקשיב, לחזק, לעזור ולתמוך / 157

סיפורה של ראיפה:

נשים חייבות להיות בעמדות של השפעה והנהגה / 169

סיפורה של עליסה:

להילחם על הבית, אבל גם על החובה לשוויון, לשלום / 185

סיפורה של אמאני:

עוגן אנושי תפוס בתיל של זהויות / 195

שער שלישי

**סיפורן של נשים הפועלות במסגרת עמותות
וארגונים כזמיות וכמנהלות**

סיפורה של אחינועם:

213 / There must be another way

סיפורה של שרון:

כל אדם הוא אדם וכל אחד ואחת יכולים לחולל שינוי / 227

סיפורה של רולא:

עומדים ביחד ולא מרימים ידיים / 241

סיפורה של מרשה:

ניסים של אהבה ושלום / 251

סיפורה של נאורה:

לעשות דברים ביחד / 265

סיפורה של סומיה:

לחיות למען החיים בארץ הקודש אלו לצד אלו / 275

סיפורה של רחל:

אקטיביזם מאפשר / 287

סיפורה של יעל:

למצוא תקווה מתוך משברי הלב שכולנו חווים / 299

סיפורה של עדינה:

השנאה לא תיעלם אם נסתגר / 311

שער רביעי

סיכום וסוף דבר

תובנות עיקריות / 327

תפילת האימהות / 355

פתח דבר

מתקפת הטרור האכזרית שאירעה בשבעה באוקטובר 2023 והמלחמה הנמשכת כבר למעלה משנה, הותירו נפגעים וקורבנות רבים מספור, בגוף ובנפש, בשני העמים - הישראלי והפלסטיני.

אנו, פעילות ופעילים למען השלום, חוינו, ועדיין חווים, לא רק את הכאב העצום על המוות והחורבן, אלא גם את תחושת האלם אל מול המציאות הבלתי נתפסת. רבים מבין עשרות אלפי קורבנות המלחמה הפכו לסמל, ביניהם אישה אחת - ויויאן סילבר ז"ל. אישה שפעלה כל חייה למען השלום ונרצחה באכזריות באותה שבת ארוכה בביתה שבקיבוץ בארי. רבים מאיתנו הכירו היטב את ויויאן. חלקנו אף התארח בביתה, צעד איתה בשבילי הקיבוץ ולגם כוס תה בגינתה היפה. שם, סמוך כל כך לגבול שבין ישראל לעזה, נרקמו תוכניות, יוזמות וחלומות על עתיד של שכנות טובה בין העמים.

ויויאן, כפי שהכרנו אותה, לא הייתה מסכימה שנשקע בכאב וביאוש. כמגדלור של צדק, חמלה ותקווה הייתה דורשת שנמשיך בעשייה, שנחפש דרכים ונתיבים לפעילות בשטח ושנצמד בנתיבי ההחלמה ובניית האמון. ספר זה מוקדש לזכרה של ויויאן סילבר, חברתנו, פעילת השלום, שעד היום איננו מעכלים את לכתה.

הרעיון לכתיבת הספר החל מהרצון לבטא את מורשתה של ויויאן ולהמשיך את דרכה. לאחר הירצחה, רבים למדו לראשונה על סיפור חייה: הילדות בקנדה, העלייה לארץ, הגשמת הציונות בקיבוץ שבעוטף והיוזמות הרבות, שבהן הייתה שותפה ואת חלקן אף הנהיגה, למען בניית גשרים וקשרים לשלום. ויויאן, כפי שנרחיב בהמשך, הייתה מעורבת בארגונים ישראליים-פלסטיניים ובפעילויות רבות בשטח, אך היא לא פעלה לבד. לצידה נשים רבות, מכל רחבי הארץ. עבורנו, הוקרת פעילותן וסיפור חייהן של נשים אלה, הפועלות מדי יום, במיוחד בתקופה זו, לקידום השכנות הטובה והשלום, הוא ביטוי למורשתה של ויויאן.

בחזוננו ראינו ספר, כפי זה המונח לפניכם, המקבץ סיפורי חיים של נשים פעילות למען השלום מכל רחבי הארץ. יצאנו לעבודה ותוך שבועות אחדים הקמנו קבוצה, גם היא של נשים, שהתנדבו להיות שותפות לפרויקט סיפורי החיים. במקביל, זכינו לרתום את פרופסור עמיה ליבליך, פסיכולוגית וסופרת ידועה, שבזרועות פתוחות הסכימה להכשיר את קבוצת הנשים ולהעשירן בכלים לאיסוף ולכתיבת סיפורי חיים. בתום תהליך ההכשרה הנשים החלו בראיונות ובכתיבת הסיפורים מעוררי ההשראה, כפי שתיווכחו בעת קריאת ספר זה.

21 סיפורי חיים של נשים הפועלות למען השלום נאספו ונכתבו ומרכיבים ספר זה. נשים יהודיות וערביות, נוצריות ומוסלמיות, מעוטף עזה ומגבול הלבנון, מערים מעורבות, מהפריפריה ומהמרכז, צעירות ומבוגרות, דתיות וחילוניות, חלקן פעילות שטח וחלקן מובילות תנועות וארגונים, כל אחת והמסע הייחודי שלה, כל אחת ודרכה המיוחדת לקידום השלום.

אנו מבקשים להודות מכל הלב לכל השותפות למסע כתיבת ספר זה. בראש ובראשונה לקבוצת הנשים המראיינות, שלקחו חלק בהכשרה ויצאו לשטח לאסוף את סיפורי החיים של נשים מכל רחבי הארץ – גלית, תמר, אורנה, מימי, ארנה, עליסה, כיפאיה, חפצי, עינת וכרמית – הספר הזה קודם כל בזכותן! תודה גדולה כמובן גם לקבוצת הנשים המראיינות, ששיתפו אותנו בסיפור חייהן, ברגעי המשבר והתקווה, השינוי והעשייה.

ספר זה לא היה יכול לצאת לאור ללא הסיוע רחב הלב של עמיה. אנו מבקשים להודות לה על שפתחה בפנינו את ביתה, אירחה אותנו מדי

שבוע, הדריכה אותנו בנתיבי האיסוף והכתיבה של סיפורי חיים. תמיכתה הייתה עוגן עבורנו ואנו מוקירים על כך תודה גדולה.

תודה מיוחדת לאלישבע מאי, על עבודת העריכה הלשונית, שהצליחה לחבר סיפורים רבים לכדי יצירה מגובשת.

תודה נוספת לענבל ראובן, על עבודת העיצוב הנפלאה והסיוע בתהליך היצירה מראשיתו ועד סופו.

ספר זה יוצא לאור בזכותם של שותפים רבים שסייעו לנו במימוש החלום במציאות. עמותת Search for Common Ground סייעה לנו בהקמת קבוצת הכתיבה, כחלק מעשייה יהודית ערבית המאמינה בקידום השפעתן של נשים על השיח הציבורי.

תודה מיוחדת לצוות שגרירות קנדה בישראל ולגברת סינה כץ על הסיוע הרב לאורך הדרך והתמיכה בקידום הספר. ויויאן ז"ל הייתה אזרחית קנדית, שם גדלה ובגרה עד שעלתה לישראל. צוות השגרירות עשה כל שביכולתו כדי לתמוך בהוצאת הספר ואנו אסירי תודה על כך.

פרצייט מטררוסט ניו ג'רזי פועלת מזה שנים לקידום ערכי חברה משותפת בישראל וגם היא בחרה לסייע ולתמוך בקידום הרעיון ובהוצאת הספר לאור. אנו מוקירים תודה גדולה לצוות המשרד הישראלי על האוזן הקשבת והתמיכה בקידום העשייה.

תודה נוספת אנו מוקירים ל־National Council of Jewish Women ולנציגתם בישראל - הגב' כלילה לנקסטר, על הסיוע והתמיכה בכתיבת הספר והפצתו בציבור.

"נשים כותבות תקווה" כשמו כן הוא - מסע ארוך ומאתגר של נשים הפועלות לקידום מציאות חיים טובה יותר במדינת ישראל וביחסי העמים. עבורנו, המסע לכתיבת הספר היה מעין תרופה, עשייה שהביאה מעט נחמה בימי מכאוב בלתי פוסק. אנו מקווים שהקורא יחוש מעט מהנחמה ומהתקווה בסיום קריאת הספר. הספר עתיד גם להוות מצע לשיח על תקווה, מנהיגות של נשים לשלום והאפשרות שמתוך האסון נדע לצעוד בדרך אחרת של צדק, שוויון ושלום.

כפי שהבטחנו על קברה של ויויאן, לא נעצור, לא נהסס, לא נפסיק להאמין ולפעול למען חיים של שלום לכולנו.

ובטרם סיום, אנחנו, דרור וגדיר, מובילי היוזמה ועורכי הספר, מבקשים להודות זו לזה, על השותפות לדרך, על התמיכה והחיזוק ברגעי הייאוש והכאב, על הצמיחה המשותפת והסיפוק שבעשייה. גם אם ארוכה הדרך, ביחד זה תמיד קצת יותר קל.

בתפילת שלום,
גדיר האני ודרור רובין

הקדמה

בימים, בשבועות ובחודשים שלאחר השבעה באוקטובר, בעוד כולנו חשים בכאב האיין-סופי, בהלם, בפחד ובייאוש, נשים בכל רחבי הארץ המשיכו לפעול, כל אחת באזור מגוריה, בניסיון למנוע את תרחישי האימה של התפרצות אלימות כוללת, בעיקר בערים מעורבות, בין יהודים לערבים. בלוד, בעכו, ביפו, בחיפה, בגליל ובנגב, בכל קצות הארץ, בפעילות מקומית או ארצית, בעשייה מתחת לרדאר או בפעילות בתהודה רחבה, הקדישו נשים אלה את מרצן לשמור על כולנו מהידרדרות לאלימות נרחבת. אותן נשים הפגינו אומץ לב אזרחי, היוו מודל והשראה לרבים ולרבות, לעשייה בלתי מתפשרת בימים של מלחמה והלם מוחלט.

עבורנו, כמי שפועלים בשדה היהודי-ערבי מזה שנים רבות, נחישותן של אותן הנשים ופעילותן הנמרצת היוו מקור לתקווה בימי הייאוש והכאב. בליווי שהענקנו לחלקן ובשיחותינו איתן, נחשפנו גם לתחושת הבדידות ולביקורת הרבה, שחלקן חשו אפילו מצד סביבתן הקרובה, ביחס לרצונן לקדם יחסי שכנות טובים בין העמים. באותם ימים וגם עכשיו, לאחר שבועות וחודשים רבים מאז השבת השחורה ופרוץ המלחמה, לא קל לבטא מסרים של סובלנות, אחריות בין-קהילתית ושכנות טובה. אך לאותן הנשים, שסיפוריהן מופיעים בספר זה, לא היה כל ספק בחשיבות עשייתן.

על אף שגם הן עצמן התמודדו עם שאלות קשות ונוקבות על השלכות המתקפה והמלחמה, עם השבר הנורא, הן בחרו להמשיך להוביל, להנהיג, לקחת אחריות ולהפיץ מסרים של סובלנות, גם בעת שהביקורת כלפיהן גברה והלכה.

כמי שמלווים תהליכי דיאלוג ובניית שיתופי פעולה בין האוכלוסייה היהודית והערבית, דאגנו שמא תחושת הברידות תחליש את מידת המחויבות של הנשים לפעילות בשטח ולשמירה על השקט והאמון. חששנו שאם הן תוותרנה, לא יהיה גורם מסייע ומרגיע, והמצב בשטח עלול להתלקח. בחרנו להציע לאותן נשים להתכנס יחד לתהליך של תמיכה, ליווי, למידה הרדית ותכנון של עשייה המותאמת לצרכים של המציאות המקומית. המפגש הראשון התקיים בלוד ואליו הגיעו 18 נשים, יהודיות וערביות. לאחר מכן התכנסנו שוב בעכו, ואז בירושלים, ברהט ובג'ת. כבר בדקות הראשונות של המפגש בלוד, הנשים, שחלקן הכירו זו את זו מפעילותן המשותפת בעבר וחלקן נפגשו באותו יום לראשונה, חשו את נקודות החיבור ביניהן. נוצרה בקבוצה הסכמה מלאה על חשיבות הביחד, כמו גם על הרצון להמשיך במפגשים משותפים. בסיום אותו מפגש סיכמנו, שנמשיך בתהליך של תמיכה הרדית באמצעות למידה בכל יישוב על ההצלחות והכישלונות, האתגרים וההזדמנויות, על עבודה מול השטח ומול הרשויות המקומיות וכיצד ניתן לרתום עוד שותפות ושותפים למחויבות לשמירה על השקט, הכבוד ההדדי וההבנה בין קבוצות שונות באוכלוסייה. כאמור, בתהליך לקחו חלק 18 נשים, מכל רחבי הארץ, יהודיות וערביות, דתיות וחילוניות. בחרנו בשם - "יוזמות תקווה" - כשם הקבוצה, כי האמנו שאסור לנו לוותר על המילה "תקווה". חייבים לדבר על תקווה, חייבים ליצור תקווה, גם אם, ואולי במיוחד, כאשר אנו חשים לכודים בתחתית התהום.

בסיומו של התהליך תהינו כיצד אנו יכולים להמשיך ולסייע לנעה מלוד, לראיפה מחיפה, לריהאם ולתמי מירושלים, ליעל ולאמל מהנגב, לסומיה מג'ת ולעוד רבות וטובות אחרות. נשים שהן יזמיות של תקווה, במציאות חיים של ייאוש ושנאה. לכל מי שיכולנו סיפרנו על אותה מחויבות, אך חשנו שאנו צריכים לעשות יותר כדי להשמיע את קולן, לחשוף את אומץ ליבן, להדהד

את המאמץ לקדם תקווה במרחב הציבורי הישראלי ובכלל. חשנו שמורשתה של חברתנו ויויאן מלווה אותנו וכך עלה הרעיון לכתיבת ספר זה.

בחרנו להמשיך לפעול ולהקים קבוצה נוספת - "נשים כותבות תקווה" - תיעוד סיפורי החיים של נשים הפועלות למען השלום. פרסמנו מודעה ברשתות החברתיות, שבה הצענו לנשים, המעוניינות להיות שותפות ליוזמה, להצטרף לתהליך הכשרה בכתיבת סיפורי חיים, בהנחייתה של פרופסור עמיה ליבליך. התנאי להצטרפות לקבוצה היה נוכחות קבועה במפגשים והתחייבות שבסיום ההכשרה אותה משתתפת תקיים ריאיון ותכתוב את סיפור החיים של אחת מבין הנשים הפעילות למען השלום.

זכינו במנחה הטובה והמנוסה ביותר. פרופסור עמיה ליבליך כתבה עשרות ספרים על מגוון נושאים וסוגיות חברתיות בשיטתה הייחודית של ראינות וכתיבת סיפורי חיים. מפגשי הלמידה התקיימו בביתה של עמיה, ברחוב קטן בקצה יפו, על שפת הים הגדול. הקבוצה כללה 12 נשים, גם הן ממגוון רחב של רקעים, יהודיות וערביות, מצפון הארץ ומדרומה, חלקן מפונות מביתן, דתיות וחילוניות. מדי שבוע נפגשנו ולמדנו כיצד מנהלים ריאיון, כיצד בונים אמון וכיצד מתמודדים עם נושאים מורכבים. למדנו על חמלה ורגישות, על הקשבה ואמון. בדומה לתחושת התמיכה שחווינו בזמנו עם קבוצת הפעילות, גם בקבוצה זו התגבשה אווירה משפחתית ותומכת. במפגש סיום התהליך שיתפה אותנו עמיה ואמרה, שהיא מרגישה אסירת תודה על הזכות לחוש מעט נחמה ותקווה באמצעות הדרכה וליווי הקבוצה. בימים שבהם המלחמה הלכה והחריפה, התרחבה לגזרות נוספות וגבתה חיים של כל כך הרבה קורבנות, ניסינו למצוא מעט אור ולהיאחז בו.

רשימת הנשים המרואיינות התגבשה במהלך ההכשרה בתהליך משותף של הקבוצה. הרכבנו רשימה של נשים, שסברנו שסיפוריהן ראויים להופיע בספר זה וחיברנו בין נשים שיצאו לראיין לבין המרואיינות.

אנו מבקשים להדגיש, שהנשים שסיפוריהן מופיעים בספר אינן בהכרח הנשים הפעילות ביותר או המוכרות ביותר בשטח. ישנן נשים רבות נוספות, שסיפורן ראוי היה להיכלל בספר, ואנו מתנצלים בפני כל מי שפועלת יום ולילה במאמץ ליצור קירוב לבבות ולא זכינו לשלב את סיפוריה בספר.

הבחירה בנשים המרואיינות נעשתה מתוך רצון לייצג מגוון קולות, רקעים, זהויות, תחומי עיסוק והשפעה. קיבלנו המלצות רבות ואנו מקווים שהקוראים והקוראות ימצאו את פסיפס החברה הישראלית משתקף מהסיפורים השונים. עבודת העריכה שעשינו לסיפורים הייתה מורכבת עד מאוד. כל ריאיון התנהל אחרת וכל סיפור נכתב בסגנון ייחודי-אישי, בהיקף שונה, בדרגים משתנים סביב תיאור העשייה עצמה או מסע החיים שהוביל לעשייה. ניסינו לשמור ככל שניתן גם על תוכן הנאמר בריאיון, אך גם על הרוח שהתפתחה במפגש בין הנשים. נדמה שבסיפורים רבים המופיעים בספר, גם לשתיקות, להתלבטות, לחיבוטי הנפש שלא דוברו ונכתבו יש משמעות רבה. כאן גם המקום להודות שוב לעמיה על הליווי בעבודת העריכה, שהייתה כמעין ריקוד עדין בין המוזיקה של הריאיון לבין הצורך לשמור על רצף הקריאה והחווייה.

בחרנו לחלק את הספר לארבעה שערים שונים, שכל אחד כולל מספר סיפורים: **השער הראשון** מביא את סיפוריהן של נשים מעוטף עזה.

השער השני מביא את סיפוריהן של נשים החיות ופועלות בערים המעורבות או באזורי מפגש תכופים בין האוכלוסייה היהודית והערבית.

השער השלישי מביא את סיפוריהן של נשים הפועלות במסגרת עמותות וארגונים כמנהלות וכיזמיות שטח.

השער האחרון מציג תמות וערכים משותפים, המשתקפים מבעד למכלול הסיפורים.

רשימת המראיינות

פרופ' עמיה ליבליך

חוקרת פסיכולוגיה וחברה ישראלית. פרופסור אמריטה באוניברסיטה העברית בירושלים, מרצה בקרית האקדמית אונו. עמיה כתבה ופרסמה 18 ספרים שזכו לפרסום ולהכרה בארץ ו"בחו"ל.

גלית פנינה אבינועם

מעצבת פנים, יזמת וחוקרת אורבאנית, אקטיביסטית סביבתית. בעלת תואר שני באדריכלות, חברת מועצה בעיריית נס ציונה. שחינית מים פתוחים ובעלת חגורה חומה בקראטה.

מימי שפר

לאחר שנים שבהן חייתה בברלין כזמרת, שם יזמה, הקימה, ניהלה והשתתפה בפסטיבלים ובאירועים מוזיקליים לקידום ההבנה בין תרבויות ודתות, חזרה לארץ ומתגוררת בערד. מטפלת בשיטת פאולה.

אורנה אשכנזי

בת להורים פליטי שואה, שגדלה בבית מלא שמחת חיים. נשואה, אמא לחמישה בנים וסבתא לחמישה נכדים. את עשר השנים האחרונות היא מקדישה להשגת שלום במסגרת "נשים עושות שלום" ובשותפות עם "נשות השמש הפלסטיניות".

כיפאיה מסארוה

תושבת עכו, אומנית פלסטית, מנחת קבוצות בדרגש על העצמה נשית, יוצרת סרטים דוקומנטריים ופעילה חברתית.

ארנה רז

דוקטור לספרות אנגלית. במשך 20 שנה הייתה מרצה לאנגלית במכללה למינהל והיום פעילה שלום וכותבת מאמרים בנושאי נשים, חברה ותרבות. לארנה בלוג ב- Times of Israel והיא מנהלת קבוצות פייסבוק בנושאים פחות מדוברים, כמו נשים אלמנות ופמיניזם בגיל המבוגר.

תמר שליט בר לב

לאחר שנים רבות של מגורים בכפר, גרה כיום בתל אביב עם האיש וגם עם הכלב ועם ילדים שבאים והולכים. מטפלת במקצועה, אוהבת אומנות לסוגיה וטבע.

עינת מטצל

כותבת, יוצרת, מטפלת באומנות ומשחק, מטפלת משפחתית וזוגית, ראשת התוכנית לטיפול באומנות חזותית בבר אילן, חוקרת ומנחת מחקר. הרבה לפני כל זה, אוהבת אדם ומאמינה בחשיבות המסע וביכולת לבחור בטוב.

כרמית ארבל

בעלת תואר שני באקולוגיה-גנטית ומורת דרך פעילת שלום. חיה במתת שבגליל. דרך סיוירה ופועלה מקדמת חיים משותפים, חיבורים בין אנשים ומציאות טובה יותר.

חפציבה כהן-מונטגיו

חפציבה כהן-מונטגיו, מוסמכת לתואר שני במדעי הדרת, ממובילות וממייסדות ארגון "ערבות נשים מחברות מסורת"; מובילת "דגל יהודה - קהילה שוויונית ספרדית"; עורכת ומתרגמת. מתגוררת בירושלים, אם לשלושה ילדים.

עליסה עשת מוזס

תושבת אבן יהודה, דירקטורית וחברת הוועד המנהל בלשכת המסחר הערבית-אסייתית בהודו. מנהלת ומובילה פרויקטים עבור נערות בקאסטות נמוכות בהודו. מנטורית ומרצה על שוויון מגדרי והעצמת נשים.

גדיר האני

פעילה חברתית למען חיים משותפים ושלום. נולדה וגדלה בעכו, עברה לנגב בגיל צעיר ועבדה בתחום העצמת נשים במשך שנים רבות. ממייסדות הפרויקט הסביבתי בוואדי עתיר. חברת הנהגה בתנועת "עומדים ביחד" ו"נשים עושות שלום". שותפה ליוזמות בין-דתיות שונות.

על ויויאן סילבר ז"ל

עובדות נבחרות

ויויאן סילבר נולדה בשנת 1949 בקנדה. בשנת 1968 הגיעה לראשונה לישראל, ולמדה במשך שנה באוניברסיטה העברית. באותה שנה גמלה בליבה ההחלטה לעבור ולהתגורר בישראל. היא חזרה לקנדה ושם הצטרפה לקבוצה של צעירים אמריקאים שרצו להקים קיבוץ.

שנים אחדות לאחר מכן, ב-1974, הגיעה לישראל ביחד עם גרעין של תנועת הנוער "הבונים" והם הקימו מחדש את קיבוץ גזר. מאז ומתמיד ויויאן הייתה מחויבת לסוגיות של צדק חברתי ושוויון. היא הקימה את המדור לשוויון בין המינים בתנועה הקיבוצית, ישבה בהנהלות של ארגונים, ניהלה את הקיבוץ וטיפחה קשרים בין יהודים לפלסטינים.

לקיבוץ בארי שבכוטף עזה עברה בשנת 1990 יחד עם בן זוגה ושני בניה. בתקופה זו העמיקה את היכרותה עם הקהילה הברווית ועם תושבי רצועת עזה.

ב-1998 נבחרה לכהן כמנכ"לית מכון הנגב לאסטרטגיות שלום ופיתוח. בנוסף לכך, קידמה בקיבוץ תוכניות לסיוע לתושבי עזה, למשל הכשרות לעבודה, ודאגה שפועלי הבניין העזתים העובדים בקיבוץ יקבלו שכר הוגן.

בשנים מאוחרות יותר התנדבה ויויאן להסיע חולים מעזה לטיפול בירושלים וזאת כחלק מפעילותה בעמותת "בדרך להחלמה".

בשנת 2000 ייסדה יחד עם אמל אלסנע אלחג'וג' את המרכז היהודי-ערבי להעצמה, שוויון ושיתוף פעולה, והייתה מנהלת הארגון אשר הוביל פרויקטים בישראל, בעזה ובגדה. בשנת 2010 קיבלו שתיהן את פרס ויקטור ג'יי גולדברג לשלום במזרח התיכון, פרס שנתי המוענק על ידי המכון לחינוך בינלאומי. בנוסף לכך, ויויאן גם הייתה חברת הנהלת ארגון "בצלם". בשנת 2014, לאחר שיצאה לפנסיה, החל מבצע "צוק איתן". כאשר אחד מבניה נקרא לגיוס, ויויאן, יחד עם קבוצת נשים, הקימו את ארגון "נשים עושות שלום". לאורך כל חייה המשיכה להתנדב בקיבוץ ובארגונים שונים, ליזום פרויקטים קהילתיים ולדבר בפני אנשים על היכולת לחולל שינוי במציאות שאותה אנחנו חיים. ויויאן האמינה שכל בני האדם שווים ושהדרך היחידה לחיות חיים של ביטחון וחירות היא באמצעות השלום.

ויויאן הייתה אמה נהדרת וסבתא לאייזיק, אלן ואסיה.

ברביעי באוקטובר 2023, שלושה ימים בלבד לפני מתקפת הטרור של החמאס, ויויאן הייתה שותפה לארגון עצרת שלום בירושלים ובים המלח, שבה לקחו חלק כ-1,500 נשים, ישראליות ופלסטיניות. בשבעה באוקטובר ויויאן נרצחה בכיתה שבקיבוץ בארי.

יהי זכרה ברוך.

על ויויאן מפי בנה יונתן

ראיינה וכתבה: עמיה ליבליך

בעיצומו של יום קיץ לוהט הגיע אלי יונתן, בנה של ויויאן, רכוב על אופניים. אומנם, כשקבענו להיפגש, הוא הביע מיד נכונות לדבר אתי למטרת כתיבה על ויויאן כפתיחה לספר, אבל במהלך השיחה הרגשתי לפעמים שהוא כבר שבע במקצת מלדבר על אימו, שנעשתה כל כך מפורסמת במותה. היה לי הרושם שהוא אומר לי: "מה כבר אני יכול להוסיף..." או אולי היה זה החום הכבד ששרר בתל אביב באותו יום והשפיע על שנינו.

השיחה עמו ארכה כ-40 דקות, שבמהלכן היו לא מעט שתיקות. בהמשך אביא בעיקר את הדברים האישיים יותר שיונתן אמר על אימו ועל היחסים ביניהם, דברים שאינם עוסקים בעובדות עצמן - מה עשתה בחייה, מתי והיכן - אותן נציג בהתייחס למסמכים קיימים.

בפתח הדברים הבעתי את צערי על מותה של ויויאן. סיפרתי ליונתן, כי צפיתי בתוכנית הטלוויזיה שהראתה את מחנה הפליטים בעזה שהוקדש לשמה, והתרשמתי מאוד. יונתן הגיב ואמר, כי העובדה הזו אכן קיבלה פרסום רב. מתחילת השיחה ניסיתי להיכנס יותר לתחום האישי וביקשתי מיונתן להיזכר באיזו אפיזודה מילדותו, שבה נפגש עם עיסוקיה של אימו כפעילת שלום.

גרנו בבארי. אני זוכר שכרכות בניין בקיבוץ אמא הייתה מעורבת בענייני הפועלים מעזה, שעברו בבניין. בתחילת שנות ה-90 היו צוותים שעברו באופן קבוע בבניין בבארי והיכרנו אותם היטב. באיזשהו שלב הם כבר לא יכלו לצאת מעזה ולהגיע לעבודה. אני יודע שבבארי המשיכו לממן אותם במשך שנים.

בערך מגיל 10-12 הייתי יכול להתלוות אליה כשיצאה לעניינים שלה. בעזה היה לה קשר מאוד קרוב עם בחור אחד שעבד איתה, קשר שנמשך עד היום. אני זוכר כילד שנסענו יחד לעזה, לבקר אותו. זה היה בשנת 2000, רגע לפני התחלת האינתיפאדה השנייה. אמא הסתובבה שם באופן טבעי לגמרי עם עמיתים ועם חברים, אבל בכל זאת הרגשתי שזו חוויה יוצאת דופן. הסתובבנו בשוק, הלכנו לים, היינו בבית של אותו ידיד ובילינו עם המשפחה והילדים שלו. הביקור היה נינוח. מה שנחלק בזיכרוני במיוחד הוא מראה ההתנחלויות של גוש קטיף מהצד העזתי. כל הגוש נראה כמו מבצר מאיים שצמח עד החוף, עם גדרות תיל גבוהות מאוד. כך זה נראה אז מהפרספקטיבה שלי לפחות. אתה הולך על החוף השלו ופתאום נתקל במראה כזה.

הייתי הולך איתה, וגם עם אמל, השותפה שלה, להסתובב בכפרים הברווים בפזורה. בשבילי זה היה כמו ילד שבא למקום העבודה של אמא שלו. יש ארגון, היא מנהלת את הארגון, באה למשרד, שעובדים בו יחד ערבים ויהודים ואין ביניהם מתח. זה היה ארגון עיוור צבעים כזה. אין היררכיה של נותן ומקבל. יש בעלי תפקידים ערבים עם עובדים יהודים ולהפך. אני לא זוכר תחושה של "אנחנו" ו"הם". אולי זה הדבר הכי חשוב שירשתי ממנה. אני כמובן לא יודע איך הסתכלו עליי, אבל לי לא הייתה תחושה של אדם לבן שמסתובב בין שחורים.

[שתיקה]

מה עוד אתה זוכר?

תמיד היו לה כל מיני ארגונים שהייתה מעורבת בהם, למשל "קול אחר" - הלכו לאזור של כפר עזה ומשם היו מתקשרים עם הפלסטינים שמעבר לגבול ברמקולים, עם ספיקרים כאלה, מדברים בלייב, כאילו קבוצה של אנשים שמדברים אלה עם אלה משני הצדדים.

אני חושבת כמובן על הספר הידוע "בקול אחר" של קרול גיליגאן, שעסק בהשתקת קולן של ילדות ונשים. עבור ויואן היו קולות מושתקים רבים שביקשה להשמיע, לא רק של נשים.

ב-2014, כשיצאה לפנסיה, היא התחילה עם "נשים עושות שלום" ועם "בדרך להחלמה" - ההסעות של חולים. זה היה מפעל שמומן בעיקרו מפילנתרופיה, עם תמיכה מינורית של קיבוץ בארי, עד כמה שאני יודע.

בתור ילד, חשבת שהיא עושה מעשה יוצא דופן?

אני לא חושב שפיתחתי אידיאליזציה כזו. כנער הייתי די... ציני, אבל לא הייתי ביקורתי. אף פעם לא שללתי את מה שהיא עושה. מה שהיא עשתה היה תמיד נכון בעיניי והייתי גאה בה. לאורך השנים בחנתי מתוך קרבה והיכרות את הסוגיות האלה שהיא עסקה בהן - כוח, מאבק על צדק, הקבוצה המוחלשת שממשיכה להתנגד. כל הזמן היו בינינו דיונים. יותר מאוחר, זה התהפך לתחושת המקרבן, כלומר, מה אני עושה כחלק מההגמוניה הרעילה. איך אני מיישב את זה בעצמי. כשהתבגרתי, הרגשתי שאני הולך יותר רחוק ממנה, כי היא הצליחה איכשהו ליישב בין ציונות לתיקון עולם, ואני - לא. בשבילה לא הייתה סתירה בין הדברים האלה, לא תמיד. כל השנים היא הצביעה למפלגת העבודה. היא לא הייתה רדיקלית מבחינת. היא הייתה יהודייה, היא הייתה ישראלית ובחרה לחיות בישראל.

שאלת הציונות העסיקה אותה במשך שנים. תקופה ארוכה לפני מותה היא הגדירה את עצמה "ציונית על תנאי" - ציונית רק אם הציונות תאפשר הגדרה עצמית גם לפלסטינים.

היא הגיעה ארצה אחרי שזכתה במלגת לימודים. זה היה בוויניפג, קנדה. פרס ההצטיינות שקיבלה העניק לה מלגה של שנה באוניברסיטה העברית וזו הייתה שנה ששינתה את חייה. היא החליטה שתחזור לסיים עניינים בקנדה ואז תעבור לישראל. אומנם היא באה מבית מסורתי, אבל בארץ היא הבינה שבעצם הזיקה שלה ליהדות היא לא דתית, אלא לאומית, ציונית. אני חושב שאז היא הייתה ציונית במובן הקלאסי של המושג.

אחרי שסיימה את הלימודים בוויניפג, עברה לנו יורק והצטרפה לגרעין-בהתהוות של תנועת "הבונים". במשך ארבע שנים היא חיה בניו יורק, הייתה בת זוגו של בחור דומיננטי בגרעין, עברה הכשרה, עבדה בתנועה ובארגוני סטודנטים יהודיים והייתה מעורבת בפמיניזם ובמחאות נגד מלחמת וייטנאם. הגרעין תכנן לעלות ארצה ולהקים קיבוץ. בסופו של דבר הגרעין עלה ב-1974. בארץ כיוונו אותם להתיישב בקיבוץ גזר, שהיה קיבוץ שנחרב ב-48' ולא הצליח להשתקם מאז.

היו סיפורים מיתולוגיים על העבודה הפמיניסטית שלה מאז, עוד כשהייתה חברה בגזר. שם בעצם התחיל העניין שלה עם הערבים, כי הם פיתחו קשרים עם חבר'ה מרמלה, היישוב השכן. היא גם נכנסה לפעילות ענפה ברמה הארצית; כבר בגזר בשנות ה-80 היא ישבה בוועד המנהל של הקרן החדשה לישראל ובהנהלת שתיל.

כן, אני זוכרת אותה מהקבוצה של מרצות באוניברסיטה. ניסינו להקים תוכנית ראשונה ללימודי מגדר. המילה "מגדר" עוד לא הייתה קיימת.

איך היית רוצה שיציגו אותה בספר?

אני תמיד מדבר עליה כאישה שהייתה בה איזו שהיא דואליות: מצד אחד, היו בה כוח, עוצמה מורגשת, אסרטיביות, עמידות ויכולת להניע אנשים ולהנהיג, מה שהתבטא ביכולת ארגונית מאוד מפותחת. מצד אחר, ויויאן הייתה מאוד שברירית ורגישה. הכול נעשה אצלה תמיד מנקודת מוצא של יחסים בין-אישיים. היא לא הייתה מנהיגה בסגנון של אישיות בודדה בעלת כריזמה, בן אדם בפסגה שהולכים אחריו. היא הייתה מנהיגה מתוך יחסים, ובעיניי זה ייחודי לה. אני שואל את עצמי איך זה שהדמות שלה כל כך מתבלטת עכשיו? איך היא נעשתה כל כך ציבורית וידועה? זה לא רק בגלל המעשים שהיא עשתה, אלא בגלל הסגנון שלה, מערכות היחסים שלה. היא הייתה כל כך נגישה, שכל אחד הרגיש שהיא החברה הכי טובה שלו.

[שתיקה]

היא הייתה צנועה. אני לא חושב שהיא הייתה מתחברת לעד כמה היא ידועה עכשיו. אני זוכר, כשהייתי שומע אותה מדברת בטלפון שיחות עבודה, התפעלתי מהסגנון שבו היא מנהלת. היא כל הזמן מדברת כאילו... בקטן קטן. כל החיים שלה, אפילו כילדה, היא אף פעם לא הייתה עובדת של, כפיפה של משהו; תמיד היא ניהלה והפעילה. היא לא הייתה נכנסת לחדר ושואבת את האנרגיה, אבל בכל זאת כולם היו מסתכלים אליה. זו שאלה שמאוד מעניינת אותי: איך ומתי היא הייתה מסמנת שאפשר לשאת אליה עיניים? כי היא הייתה כאחת מהיושבים בחדר. זו תכונה נהדרת.

תסביר לי קצת יותר...

היא הייתה מאוד אסרטיבית. תמיד היה ברור מה היא חושבת וזו בעיניי חידה, איך זה הובן, איך אנשים קיבלו את המסר שהיא

המובילה? אולי זו נקודת עיוורון שלי, שאני לא מזהה... כי היא הייתה בעמדת המנהיגות הזאת כל חייה. היא הגיעה מקנדה לקבוצה הסוערת הזו בניו יורק, כולה בת 18-19, והיה ברור שהיא המובילה של הגרעין. כשהיא הגיעה לגזר, מיד הייתה המזכירה הראשונה של הקיבוץ. בשנת 1981, כשהגיעה לתנועה הקיבוצית, כולם היו שם גברים והיא הקימה את המדור לשוויון בין המינים. אף אחד לא רצה את זה, והיא עשתה את זה!

יש עוד משהו שאתה רוצה להוסיף?

[חושב]

אולי צריך להוסיף שהיא הייתה גם אשת משפחה נהדרת. סבתא ואמא. היא לא הייתה תמיד נוכחת, כי היא הייתה עסוקה כל כך בדברים גדולים, אבל תמיד תמיד הרגשנו - אני לפחות - שאני הדבר הכי חשוב בחיים שלה. הבנתי את זה בייחוד כשגדלתי, ואני מאוד מעריך זאת. אני חושב שזה לא מובן מאליו שהרגשתי כך.

שער ראשון

סיפורן של נשים מהעוטף

סיפורה של יעלה:
פוליטיקה של אהבה

סיפורה של ג'וליה:
הבנתי שיש משהו שאני לא מבינה

סיפורה של חנאן:
אריזות של תקווה

סיפורה של יהלומה:
בשביל שלום צריך פניות והקשבה

סיפורה של יעלה: פוליטיקה של אהבה

ראיינה וכתבה: מימי שפר

ד"ר יעלה רענן, מנכ"לית המועצה האזורית לכפרים הבלתי מוכרים, מרצה במכללה האקדמית ספיר, חברת קיבוץ כיסופים שבנגב המערבי, פעילת שלום וצדק.

יעלה מקבלת את פניי בכניסה צדדית לווילה מפוארת בעומר, מובילה אותי ליחידת דיור, יחידת מפלט ממפלט, מהבית בכיסופים שבועוטף, ממלון בים המלח ובציפייה למפלט הבא, לקרווילות.

תלתליה הרכים והלבנים בוהקים בשמש הנגבית, בתשליל מוחלט לעיניה הכהות והרכות. העיניים שראו דברים, שחוו אירועים בלתי אפשריים ובו בזמן לא נעדרת מהן נימת המעשיות וההחלטיות ששמעתי בקולה בטלפון.

יוסקה, הכלב, מקדם את פניי בעדינות מרבית ואני אסירת תודה לו. אנחנו מצטיידות במים ויוצאות לדרך. יעלה מתאמצת לארוז את חייה לתוך כרונולוגיה מדויקת, אבל שתי מתערב בערב במארג התלת-ממדי של החיים.

אני מעודדת אותה לדבר את הכרונולוגיה הפנימית שלה.

אני תוהה, אני שואלת, אם הפעילות הבלתי נלאית, אם העבודה היום-יומית מתוך התובנות והאמונה הפנימית, אם פריצות הדרך יוצאות הדופן, הן הן האקטיביזם, או שהן רוברד נוסף. יעלה מיטיבה את ישיבתה המשוכלת על המיטה הזוגית, מניחה לזיכרונות לעלות.

אני גרה בעוטף ושם חוויתי את מלחמות עזה. ב"עופרת יצוקה" הבן הבכור שלי לחם בעזה. ביקשו שאדבר בתקשורת נגד המלחמה והאמירה שלי אז הייתה ברורה מאוד: "אני אמשך לגור על הגבול. פה הבית שלי."

איך ייתכן שמלחמה תאפשר יחסים טובים עם השכנים? לפעמים אין ברירה. אבל האם כבר ניסינו הכול? האם בחנו את כל האפשרויות והפתרונות? הרי גם בעתיד נמשך לחיות זה לצד זה, ולי ברור שלא ניסינו.

אני נזכרת ב"עופרת יצוקה". אני קוראת לה "מלחמת עזה הראשונה".

החוויה הקשה שלי במלחמה הזאת הייתה כשנפל טיל במגרש הכדורגל אצלנו במושב. הבן שלי היה במגרש, הוא שיחק עם חברים. איכשהו - איך הנס הזה קורה? אלוהים יודע. ארבעתם לא נפצעו. הם אפילו לא נשרטו. ומהצד השני של הרחוב, רסיסים נכנסו לתוך הבתים של התאילנדים ופגעו בהם.

היא עוצרת לרגע את שטף דיבורה, נאנחת ושואפת אוויר חדש.

אני מתקשרת לבן שלי - "איפה אתה?" והוא לא עונה. לקח זמן עד שהוא ענה. ואת יודעת, השניות האלה... והחרדה לבן הבכור שלי שהוא חייל. אני חושבת כמה נשים ואימהות חוות את החרדה הזאת היום.

מחשבותיה נודדות למקום אחר ואז שוב חוזרות אליי העיניים הכהות, הרכות.

המלחמה הבאה שחוויתי הייתה "צוק איתן". נשים בקיבוץ צובה התארגנו לארח אותנו והיינו שם רק נשים וילדים. אני מקשיבה לחדשות ושומעת רק גברים מדברים ואת המלחמה מנהלים רק גברים. ואנחנו אחראיות על הילדים - על החיים. אני חושבת על האימהות גם מהצד השני של הגבול וברור לי שגם שם יש הפרדה בין העולם הנשי לעולם הגברי. העולם הגברי מנהל את המלחמה והעולם הנשי שומר על החיים.

לקראת סוף המלחמה ראיתי את המודעה על "נשים עושות שלום", הרגשתי מיד שזה שלי והצטרפתי.

אני זוכרת שנכנסתי לאוהל הזה שהקימו, שנקרא "צום איתן", והייתה לי הרגשה שהשכינה שורה במקום... זו הייתה חוויה מדהימה.

אחרי זה גם כתבתי מאמר וגם אחר כך הרציתי אותו באיזשהו כנס, על פוליטיקה של אהבה.

יעלה, ספרי לי קצת על עצמך, על חייך, על זרעי האקטיביזם.

נולדתי להורים אשכנזים. אבא שלי נולד בברזיל והגיע לכאן בגיל תשע. אימי נולדה בניו זילנד והיגרה לפה כשהייתה בת 17. אני נולדתי בעין יב. למטרת לימודיו של אבי נסענו לניו זילנד. כשחזרנו לערד, שבה גדלתי, כבר הייתי דוברת אנגלית. מעניין שעד היום שואלים אותי: "איזה דרכון יש לך?" ואני עונה: "יש לי דרכון ישראלי, זה מה שיש לי."

בסיבוב הראשון נישאתי לבן ערד. נסענו לארצות הברית בפעם הראשונה כשהוא נשלח מטעם הצבא. כשחזרנו לארץ, אימי נפטרה.

כאן נולדו הבן הראשון שלנו והבן השני ואז נסענו בפעם השנייה לארצות הברית. התגרשנו שם ואני חזרתי לארץ לברד, ללהבים, עם שלושת הבנים. שנים אחרי זה פגשתי את בעלי השני שהוא מבארי. רגע לפני שהתנחלנו בכיסופים נולדה לנו הבת הקטנה. יש לי ילדה בת 13.

כבר בתור נערה הייתי מאוד רגישה לצדק, להיעדר צדק ולפגיעה בצדק. זה התבטא בזה שאפילו כשהחבר'ה שלי עשו מתיחות לאנשים ברחוב - זה עשה לי רע. הם היו הולכים ברחוב, מצביעים על השעון שלהם ושואלים אנשים "מה השעה?" ואיזה צחוקים! מה זה הפריע לי?!

גדלתי במשפחה ציונית מהצד השמאלי של המפה. אימא שלי לקחה אותי לחוג בית עם שולמית אלוני. גם היא הייתה רגישה מאוד להיעדר צדק. אבא שלי היה איש רבין, יותר במרכז. הציונות הייתה חלק משמעוטי מאוד בדרך שבה גדלתי. כך היה בתנועת הנוער ואחר כך כקצינה בצבא. אני השתניתי עם השנים. לא בקפיצות, אלא בתהליך ארוך וכואב.

את התואר הראשון שלי התחלתי כשחיינו בארצות הברית ואני עדיין ילדונת בת 19. סיימתי תואר ראשון במתמטיקה טהורה כשחזרנו לארץ. אימי הייתה בת 45 כשנפטרה. החסרתי פרט אחד חשוב. אחי גדול ממני בשנה בדיוק, כשהוא היה בן 18 בשירות הצבאי, הוא התאבד. זה היה בערב יום השואה. זה הרג את אימא שלי, היא חלתה בסרטן ושש שנים אחרי זה כבר לא הייתה איתנו. היא נפטרה שלושה ימים אחרי שהבן הבכור שלי נולד. כל הכאב הזה התערבב. מבחינת הסבל האישי... אלו מכות קשות מאוד בגיל צעיר מאוד.

שני הוריי היו ילדי מלחמה. הם נולדו להורים שברחו מהמלחמה, אבל למעלה ממאה בני משפחה שלהם נרצחו בשואה. לכן ההורים

שלי היו אנשים שרוטים מאוד והעבירו את זה אלינו לילדים. אני מעריכה שההתאברות של אחי הייתה בחלקה קשורה למטענים הקשים האלו.

אי הצדק הזה, שאני מרגישה אותו חזק כל כך, כנראה שהוא משהו טבעי שירשתי מאימא, אבל גם הועצם מאוד בילדות הזאת שגדלתי לתוכה. אני הבת הבכורה והייתי מושא לכעס של אימא שלי על מה שהיא חטפה מאימא שלה ומסבתא שלה. בסופו של דבר הפכתי את מה שחטפתי לאנרגיה למען הטוב. הפכתי לימונים ללימונדה.

יעלה, תארי לי כמה תחנות בתהליך השינוי שעברת.

כשלמדתי לתואר שני ביהדות זמננו, פגשתי את הצורך הזה שבי לעשות משהו למען החברה. פגשתי את ההבנה שהחיים שלי הם לא רק כדי להיות בחיק המשפחה ולהתפרנס, אלא גם כדי להיות בעשייה למען העולם. עברתי במכונים לחינוך יהודי-ציוני בהנחיית קבוצות ושם פגשתי הרבה מהעולם היהודי בישראל ובחו"ל. אחד הרברים שהיו בשבילי סטירה, קרה כשדיברנו על דמוקרטיה ועל ישראל. שאלתי תיכונסטים מהארץ: "האם ישראל דמוקרטית?" אמרו לי: "בטח!" אמרתי: "יופי! אבל מה עם כל המיליון שאנחנו שולטים בהם ולא נותנים להם אפשרות להחליט מה יקרה איתם." זה מבחינתם בכלל לא שינה את העובדה שזאת דמוקרטיה, אבל בשבילי זאת הייתה סתירה!

כשהייתי בארצות הברית, למדתי באוניברסיטה ביוטה. למדתי שם לימודי המזרח התיכון. היה לנו ראש מחלקה מצרי. הייתה לי מרצה לשירה - איראנית, פמיניסטית. הייתה לי מרצה מצרית לספרות נשית ערבית, אבל המרצה שהכי השפיעה עליי הייתה ישראלית ממוצא עיראקי, רות צופר. אחד הקורסים היה ביקורתי מאוד על זיכרון השואה בציונות. אני גדלתי ב"נוער העובד" והתפיסה הציונית שלי

הייתה המהות שלי. שני הוריי ציונים מאוד, כל אחד בדרכו. פתאום לספוג ביקורת על דברים שהם כל כך מהותיים אצלי - נורא כעסתי עליה. וואו, כמה כעסתי עליה, שהיא הורסת את העולם שלי. אבל זה היה תהליך של לימוד מחדש.

והיו לי שם חברות פלסטיניות, כי שם זה אפשרי. היינו ארבע חברות וקראנו לעצמנו ה-witches (ויטצ'ז). היכולת להסתכל באהבה ובביקורתיות בו-זמנית על החיים שלנו, על עצמנו, על החברה שבה אנחנו חיים - זה היה מקום שמותר ואפשר להיות בו וזו הייתה מתנה אדירה. בניגוד, למשל, לישראל של היום, שביקורתיות תמיד מתפרשת ככעס. אני מאמינה שצריך לגדול באהבה, לא בכעס. אהבה למין האנושי, לעצמנו ולחברה שבה אנחנו חיים - עם ביקורתיות, כשצריך. וזו הייתה החוויה באקדמיה שכתוכה הצלחתי להשתנות.

וכשהגיע הזמן לעשות מחקר לדוקטורט, היה לי ברור שאני אעשה אותו בישראל בחברה הישראלית-פלסטינית, בקרב פלסטינים אזרחי ישראל. רות צופר, שהיא המנטורית החשובה בחיי, אמרה לי: "לכי תבקשי להיות מורה בבית ספר בישראל בתוך יישוב ערבי וככה תהיה לך מעין גישה, כניסה לקהילה." שנה שלמה הייתי בג'דדה מכר וזו הייתה אחת השנים הכי יפות שלי, בעיניי.

למה זה היה לי כל כך טוב? באתי עם שלושת הילדים שלי וגרנו בקיבוץ. לימדתי בג'דדה מכר, וזו הייתה בעצם הכניסה הראשונה שלי אי-פעם לתוך האוכלוסייה הישראלית-פלסטינית.

עד אז הייתה לי רק היכרות קצרה עם האוכלוסייה הברווית בנגב. כשהייתי בת 17 וחצי, עדיין בשנת האבל על אחי, עבדתי בבית החולים הוטרנרי שליד תל שבע. שם היינו שלישייה חמודה. היה צעיר בן 20 בשם עיזאת אבו רביע והיה קנדי כזה גוף ועם עגיל באוזן. כשעיזאת ואני התיידדנו, הם הזמינו אותי ואת אבא שלי לבית

שלהם. זו הפעם היחידה שביקרתי ביישוב בדווי עד שסיימתי את הדוקטורט. זה היה מאוד חריג.

משם חזרתי לארצות הברית. מיד אחרי שבעלי סיים את הדוקטורט התגרשנו ואני חזרתי עם שלושת הבנים לארץ, אל הבית שלי, אל הנגב. עוד לפני כן התקבלתי כמרצה באוניברסיטת בן גוריון וכשהגעתי, קיבלתי את התפקיד של רכזת הפורום לדו-קיום בנגב. זו הייתה הכניסה הראשונה שלי לכפרים הלא-מוכרים והייתי בשוק. באמת. איך גדלתי פה ולא ידעתי שכל זה קיים! בילדותי בערד, היינו נוסעים לאורך כביש 31 והיו עולים לאוטובוסים בדוויים עם ריח של עשן, כי אז, כשהייתי ילדה, כולם חיממו ובישלו על גלילי גמלים. את זוכרת שפעם היה רק עמוד, ולא הייתה תחנה ממש ועליו היה כתוב שם המקום? מה שם המקום? "בדוויים". ככה היה כתוב. לכל אורך כביש 31. "בדוויים". זה מה שהיה. אז הם היו עולים ויורדים, הנשים היו תמיד לבושות באותו שחור, עם הכיסוי הלבן.

היינו פוגשים אותם לפעמים ברחוב בערד, מוכרים "אלטה זאכן". היה בדווי אחד שהיה עוצר להגיד בוקר טוב ולקשקש קצת אצל אימא שלי בחנות בשוק. היה לה מאוד חשוב לדבר אתו בגובה העיניים. ההערכה שלה לעצמה הייתה קשורה ליכולת לתת לאנשים כבוד. שני ההורים שלי היו כאלה, כל אחד בדרכו.

אבא שלי, גם היה אדם שראה אנשים בגובה העיניים בכל מקום שהוא הלך. אם בסין, אם במצרים, אם באפריקה, ארצות שבהן עבד כיועץ חקלאי. הדרך שלו להתייחס לאנשים אחרים הייתה בגובה העיניים. הוא פשוט לא ידע משהו אחר. גם הממונים עליו וגם אלה שלא ידעו קרוא וכתוב - כולם היו בשבילו בני אדם זהים לחלוטין. אני חושבת שגם זה הפך לחלק מהמהות שלי.

ומה את מרגישה וחושבת היום?

ההערכה שלי לאנשים ולעצמי קשורה לכך שאני חושבת שאני שווה כמותם ולא יותר מהם. ככה אני בוחנת את עצמי, וכך היה כשהתחלתי לעבוד במועצה האזורית לכפרים הלא-מוכרים, שבה אני עובדת עד היום. אנחנו כיהודים בישראל מחונכים שאנחנו המערביים יודעים יותר ושהמציאות שלנו היא הנכונה יותר. תהליך ההתפכחות כואב ולוקח זמן, כי זו אמונה מאוד עמוקה שמפרקים אותה. כל מה שנראה נכון וטבעי מתפרק לחתיכות. למרות הסבל, הייתי מוכנה לעבור את התהליך ובסופו להבין, שהידע ודרך החשיבה של השותפים שלי הם שווי ערך לשלי. מעבר לזה, הידע שלהם שווה אפילו יותר, כי הם בעצם אלה שמייצרים את המציאות שלהם.

אני אסירת תודה על האמון שנותנת בי האוכלוסייה והמנהיגות של האוכלוסייה הערבית בנגב. אני חושבת שזה מושגת על שני דברים: האחד, שאני מוכנה להשקיע למען העתיד הנכון שלהם, והשני, על העובדה שאני לא מרגישה ביהדותי ובמערביות שלי ובדוקטורט שלי, טובה מהם במשהו.

המהות שיצאה במלחמה הזאת הייתה: ביחד ננצח. ראיתי את זה בפעם ראשונה וחשבתי, מי ביחד? מי ביחד? מי הביחד הזה? החברים שלי, עטיה סלימאן, הם גם כן ביחד? ולילה, גם היא ביחד? האם אתם מתכוונים לביחד הזה? ברור לי שלא, ולכן הדבר הזה לא מדבר אליי בכלל. כי השותפים שלי לא נכללים במילה הזאת "ביחד". העולם שלי הוא לא עולם של יהודים וערבים. העולם שלי הוא עולם של בני אדם.

אני זוכרת סיפור קטן עם אימא שלי. תובנה של צדק. תמיד נשאר לה המבטא המאוד ניו זילנדי. היינו בתחנת דלק ואז המתדלק שואל: "מאיפה את?" הוא שאל בנימוס, הוא לא התכוון לפגוע בה, אבל זה פגע באימא שלי! "אני פה, אני משלנו, למה כל הזמן מתייחסים אליי אחרת?!" להקשיב לכאב שלה נתן לי ממד אחר על יחסים בין

בני אדם. גם אם אתה ניטרלי, אתה עדיין מחזק יחסי כוח. זו הייתה התובנה שלי בגיל 16, כשראיתי שזה פוגע באימא שלי. חשוב להבין, שאנשים לא עושים דברים כדי לפגוע ובכל זאת זה פוגע. אומרים שהדרך שבה הדברים הרעים קורים היא, שהרבה אנשים טובים לא אומרים מילה, אבל אני מוסיפה לזה עוד נדבך: אנשים טובים פשוט לא מבינים, שלא לעשות כלום זה מחזק כוח. אז כשהסטודנטים שלי יוצאים מהקורס שלי הם מבינים שלא לעשות כלום זה לפגוע, אפילו לחזק את הרע. מסכנים, אני מורידה להם את המסכה מהעיניים.

אני רוצה לשאול על כאן ועכשיו. מה קרה לך בשבעה באוקטובר?

הייתי בארצות הברית עם שני [הבת הצעירה] וחזרנו לכיסופים בשישה באוקטובר. בשש וחצי בבוקר למחרת אני מתעוררת עם "צבע אדום" וטסה לחדר שלה, שהוא גם ממ"ד. אנחנו נסגרות בחדר ונהיה בלאגן! ולא נרגע, ולא נרגע. אני די מהר מבינה שאת הטלפון שלי שכחתי בחדר השינה וזה מציק לי. מהטלפון של שני אנחנו עושות סבב בוואטסאפ המשפחתי, כי מלכדנו עוד שני בנים גרים על הגבול. כבר מגיל צעיר הכנסתי בהם את "פחד האימא": "אתם מיידעים אותי שאתם בסדר!"

קשה לי לחיות את זה שוב. אני קצת זוכרת. אני רק יודעת שהיה הרבה רעש של נשק קל, חוץ מהטילים. זה היה רעש אחר לגמרי ממה שאי-פעם הכרתי. אבל, תשמעי, במערכות שבראש שלי שום דבר לא הסתדר.

ואז הסתבר שהידיית של הדלת מהצד השני נפלה על הרצפה ואי-אפשר היה לצאת מהממ"ד ואין לי טלפון. זה שילוב לא טוב. פתחתי את החלון כדי לקפוץ ממנו. על שביל העפר ראיתי אוטו פרטי נוסע במהירות ועל החלון מקדימה יושב לו מישהו במדי צבא עם רובה שלוף. אני אומרת לעצמי: "מה קרה לחיילים שלנו? משוגעים

לגמרי! הסתבר אחר כך שאלה היו חיילי הנוח'בה, לכושים במדי הצבא שלנו.

מאוחר יותר עברנו לממ"ד השני. הטלפון כבר היה אצלי, אפילו הכנתי קפה בתוך כל הסיפור הזה, ורוב הזמן אנחנו סגורות בחדר. מדי פעם יוצאות לפיפי, למה שצריך. לא הסתגרנו לגמרי. הדלקתי את הטלוויזיה. אחרי דקה אמרתי לעצמי, אני ככל הנראה איצור לשני שריטות יותר עמוקות רק בגלל הטלוויזיה. כיביתי את הטלוויזיה.

ואז נכנסים מחבלים אלינו הביתה. והם עושים רעש מטורף! כדי להיכנס אלינו הביתה הם דפקו על הדלת בפטיש, למרות שהיא הייתה פתוחה, הם ירו בחלונות, וכשהם היו בתוך הבית, הם פירקו ארונות, זרקו בקבוקי זכוכית מהמקרר על הרצפה, בקבוקי יין מהארון, את מגירת המשרד של תומר עם כל התיקיות משכו והפכו. ובזמן הזה שני ואני בחדר מתלחשות, מחובקות חזק-חזק במיטה. ושני מעלה שאלות קשות: "אימא, הם יהרגו אותנו?" ואני עונה "יכול להיות." "אימא, מה תעשי כשיפתחו את הדלת?" ואני רועדת! איך היא לא רואה? אני לא מבינה. אבל היא שאלה שאלות. חשבתי שאני צריכה להרגיע אותה, שאני צריכה לתת לה הרגשה שיהיה בסדר. אמרתי לה: "תשמעי, אני אדבר איתם בערבית, ואני אגיד להם שאני מהטובים." לכי תדעי! הם רצחו הרבה אנשים טובים שעבדו למען השלום ולא הייתה לזה שום משמעות! אני לא חשבתי שתהיה לזה משמעות, אבל שני רק בת 12, היא לא יודעת את זה.

ואז הם עזבו. אני באמת לא חשבתי שהם באו לשרוף ולרצוח. לא הבנתי את זה. לא לפני, לא תוך כדי, רק אחר כך הבנתי קצת. לא חשבתי שיחזרו. ידעתי שמישהו אחר כתב "ירו בי." זה היה רפי.

חיפשתי את הבן הצעיר, שגם הוא גר בכיסופים. הבית שלו במרחק של חמש דקות הליכה מהירה מהבית שלי. ביקשתי מהרבש"ץ שילכו

לברוק מה אתו - אבל אף אחד לא עשה את זה. כותבים לי: "אתם לא מבינים מה קורה פה! יש פה מלחמה." לא תפסתי. תשמעי, אני לא תפסתי. אז כתבתי להם: "אני הולכת לחפש את הבן שלי. אני משאירה את שני לבד בבית, בבקשה תטפלו בה." אני ממש לא הבנתי מה קורה. רק כשיצאתי החוצה קלטתי, מה הסיכוי שאני אגיע אליו ואחזור בחיים? ואז חזרתי לשני. לפחות אני איתה בחיים.

בערך בחמש אחר הצהריים מגיעים חיילים ובפעם הראשונה נכנסים אלינו הביתה. שמעתי אותם ויצאתי אליהם. "תישארו פה. תיכנסו לממ"ד." אלה היו חיילי צה"ל, אבל הם נראו כל כך אבודים. בחצות הבת שלי אומרת לי: "אימא, די, נמאס, בואי נצא מכאן כבר! יאללה! בואי נציל את עצמנו ודי!" פתחנו את המגירה עם כל המפתחות, והמגירה ריקה. אני מסתכלת החוצה וגם האוטו איננו. אני אומרת לשני: "אנחנו תקועות כאן עד שמישהו אחר יוציא אותנו." בשש וחצי שוב מגיעים אלינו חיילים ואני שוב יוצאת אליהם ומבקשת: "תיקחו אותנו מכאן!" "קחי תיק ובואי," הם עונים לי ומוציאים אותנו מחוץ לגדר. ושמה - כאילו עולם אחר. רגוע. יש חיילים ואוטובוסים. מלא חיילים, מלא אנשים. ובתוך הקיבוץ - מלחמה.

ומה את מרגישה היום?

אני רוצה לחזור הביתה. ואני על עצמי, מה אכפת לי, אני רוכבת על אופנוע, לא מחזיקה חזק בחיים. אבל יש עוד שני דברים. האחד, האחריות שלי כלפי שני, והשני, הרצון שגם הנכדים יהיו איתי, לפחות לפעמים. והאם הם יבואו למקום הזה אם הוא מסוכן כל כך?

ויש את החלק העמוק, המאוד מתוסכל בתוכי. הרי אני יודעת שאפשר להגיע לשלום ושזה לא יהיה מקום מסוכן. וזה ניתן היה לעשות גם לפני 20 שנה וגם לפני 30 שנה ואפשר גם היום לעשות את זה. אבל המדינה שלנו בוחרת, מסיבות של צורך בעליונות וצורך בכוח

ומתוך פחד מיותר ומתוך חוסר יכולת להתחבר לאנושיות של אנשים אחרים, שאם אני רוצה לחיות בביתי אני אצטרך לחיות במקום שיש בו סכנה. אני רוצה הביתה, אבל אני לוקחת מאוד ברצינות את האחריות שלי כלפי שני. תלוי גם מי מהקהילה יחזור. זה לא רק הטבע, זה גם האנשים. תלוי מי יהיה שם, מה תהיה האווירה, האם זה יהיה שלנו, או האם ישתלטו על זה מתנחלים. אי־אפשר לדעת.

ואיפה את השתנית?

ואיפה אני השתנית? קודם כל הכמיהה שלי לשלום התגברה מאוד. אם קודם היה ברור ששלום זו הדרך, לי זה עוד יותר ברור עכשיו. הרי אנחנו מנסים את הדרך האחרת כל יום, כל יום, מאז רצח רבין. אנחנו לא מנסים שום דבר אחר! וכל עוד יש רצון לפגוע, הם ימצאו את הדרך. אז בואו נפרק, נפורר את הרצון הזה לפגוע. בזה צריך לעבוד. שנית, איבדתי הרבה משמחת החיים, מהאופטימיות, מהאמונה באדם. אני מאוד מקווה שזה יחזור.

אני יכולה לראות לאן ישראל הולכת. אני מפחדת להישאר בישראל. באמת. אני כבר איבדתי את הזכות ללמד קורסים רבים בגלל מה שכתוב עליי באינטרנט. האנשים הכי מסוכנים לימין הם אלה שמוכנים לדבר ברוך וברוגע ובאהבה, מתוך רצון ליצור משהו חיובי. כי אז אפשר להקשיב להם וזה הדבר הכי גרוע לימין. אז יש נגדי קמפיינים ימניים באינטרנט ואני כבר לא יכולה להתפרנס כמו שפעם התפרנסתי. כלומר, האקדמיה, המקום שמעסיק אותי, נכנעת עכשיו לסתימת פיות. ולכן אני אומרת, אני מפחדת ממה שקורה לישראל.

תשמעי, אני גם עסוקה עמוק-עמוק בעבודת השלום שלי. רוב שעות היום אני פועלת יחד עם תושבי הכפרים הלא-מוכרים. המדיניות הזאת, שלא להכיר בכפרים כדי לייצר לחץ על האוכלוסייה הערבית,

אזרחי הנגב, לעבור להתיישבות עירונית, לקחת להם את הקרקע בכוח, היא חלק מהמערכת. היכולת שלי להיות שותפה שלהם מאפשרת לי לשמור על שפיות. לעשות משהו נגד הרוע, נגד הגזענות, משהו שמטבעו דורש שותפות ערבית-יהודית. אני עושה את זה ביום-יום שלי. זו הדרך שבה אני חיה את חיי.

השאלה האחרונה שלי היא דווקא ממקום מאוד משיק למקום שהגעת אליו. את מדברת על פוליטיקה של אהבה. אבל את גם מדברת על השנאה האישית, שהפעילות שלך מעוררת. איך זה ששלום ושנאה כל כך משיקים זה לזה? "יש לי תשובות," היא נחלצת לענות לי ומחלקת את האוויר בשתי ידיה, מסבירה לי באורך רוח. ובעיני רוחי היא עוברת בטבעיות רבה מן הישיבה המשוכלת על המיטה הזוגית במפלט הדיור אל הקתדרה, שם היא מסבירה תהליכים אנושיים מתחילתם ועד סופם.

בואי נחזור רגע לתקופת רבין. אחרי הרצח היו הרבה פיגועים. ואם את שואלת, למה פלסטינים, רגע לפני שלום, מפוצצים אוטובוסים? כי היו כאלה, שמבחינתם להגיע להסכם, שקובע שבמקום שכל ישראל תהיה פלסטינית, היא תתחלק, זה בלתי אפשרי. כי מבחינתם ה-כ"ו-ל שלהם. ואם נחשוב על סמוטריץ'-בן גביר, הם מובלים על ידי הרגשת עליונות - "אתה בחרתנו מכל העמים". ולכן הכול מגיע להם. אם הם גרים בשטחים, כדי לשרוד הם חייבים לדרוך על קהילה אחרת. ואם הם שואלים את עצמם: "למה יש לנו זכות לדרוך על קהילה אחרת? אה, כי אנחנו מורמים". וכך המעגל הרעיוני הזה מחזק את עצמו.

וכשאת חושבת על רגש ולוגיקה של פוליטיקה, של אהבה או של שלום באופן כללי, זה מתנגש ברעיון הזה!

השיח של השלום, האנרגיות הנדרשות להגיע לשלום - שומטות את הקרקע מתחת לרגליהם. תרתי משמע! ההוויה של שלום היא

לחלוק. כשמחנה השלום פוגש את המחנה השני, הוא עדיין אמור לדגול בערכים של שלום, ולכן הוא לא שונא ולא פוגע במחנה השני. לעומת זאת, כאשר מחנה השלום מצליח, הקבוצה השנייה, שההוויה שלה כוללת אלימות ועליונות ושליטה, נפגעת.

שנאה היא רגש שנוצר מתוך פחד. ואם את מחונכת שהצד השני רוצה לפגוע בך - את תפחדי ממנו. ברגע שאת פוחדת, המעבר, ההתמרה מפחד לשנאה - זה... ככה!

[היא צורדת באצבעותיה].

אנשים מדברים על שירות צבאי משמעותי, אני אומרת לה, ומה שאת עושה, זה בעצם השירות. "שירות לאומי משמעותי", היא עונה לי. ואחרי חיבוק ממושך אני יוצאת שוב אל השמש הנגבית. באמתחתי מטען של חוויות קשות על גבול החיים וחופן של תקווה לאמונה באדם, לאמונה בפוליטיקה של אהבה.

סיפורה של ג'וליה:

הבנתי שיש משהו שאני לא מבינה

ראיינה וכתבה: תמר שליט בר לב

ד"ר ג'וליה צ'ייטין, אמירטה במכללת ספיר, מומחית בפסיכולוגיה חברתית, במחקר איכותני ובבניית שלום. תחום המחקר המרכזי שלה הוא הקונפליקט הישראלי-פלסטיני וההשפעה ארוכת הטווח של השואה על הקורבנות וצאצאיהם. היא פרסמה ספרים ומאמרים רבים בנושא. ג'וליה ילידת ארצות הברית ותושבת קיבוץ אורים שבעוטף עזה מעל 50 שנה, חברה פעילה בארגוני עשיית שלום וצדק חברתי.

לקראת סוף הריאיון עם ג'וליה, כאשר שאלתי אותה אם שילמה מחירים על תפיסותיה, פעילויות השלום והאקטיביזם שלה, היא ענתה: "היו דברים, אבל מה זה לעומת החיים הקשים של הפלסטינים". ולאחר מחשבה נוספת, הוסיפה: "יש לי שני סיפורים. אחד מלפני 18 שנה, והשני מלפני שלושה ימים..." והחלה לספר.

הסיפור הראשון קרה עם בעלי, ב-2006 בעת מלחמת לבנון השנייה. הבן הצעיר שלנו היה בשירות סדיר, שירת בצפון כתומך לחימה

ועבר דברים מפחידים. דייווי [דויד], בעלי, משחק ברידג' כל שבת אחר הצהריים. הוא היה שייך לקבוצה של חברים שהיו משחקים כל פעם בבית של אחד מהם. כששיחקו, היו מכבים טלפונים כדי שלא יהיו הפרעות.

באותו מוצאי שבת השכנה שלי, גילי, הזמינה אותי לבוא איתה לכיכר רבין בתל אביב להפגנה נגד המלחמה. רציתי לבוא איתה, אבל לא הייתי בטוחה, כי דייווי לא היה בבית. לבסוף החלטתי להצטרף אליה והשארתי לדייווי פתק בבית, שנסעתי להפגנה עם גילי ושנחזור בלילה.

כשהגענו להפגנה התקשרתי לדייווי להגיד שהגענו. הוא אמר "טוב" וטרק את הטלפון. הבנתי שהוא כועס. היו שם מהתקשורת הזרה וחיפשו אנשים דוברי אנגלית. גילי רצתה שאדבר איתם, אבל היססתי. הבן שלי במלחמה... לא הייתי בטוחה. הסכמתי להתראיין רק לגורם שידעתי שהבן שלי לא יגיע אליו, לטלוויזיה האיטלקית, למשל. בדרך חזרה, ליד משמר הנגב, המכונית של גילי נתקעה והיא צלצלה לבעלה. אני התקשרתי לדייווי וסיפרתי לו מה קרה. שוב, הוא רק אמר "טוב" וטרק. עכשיו הבנתי שהוא כועס מאוד. כשהגעתי הביתה דייווי כבר ישן. בבוקר הוא אמר שאנחנו חייבים לדבר על מה שקרה ביום האתמול. "את לא יכולה להשאיר לי פתק כזה ולנסוע בזמן מלחמה, כשדניאל בצפון", אמר לי. עניתי לו שהוא צודק והגענו להסכם שלא אסע בלי לדבר אתו ושאני לא מבטיחה שלא אסע, גם אם לא נסכים על כך.

דייווי לא חושב כמוני על הרבה נושאים, הוא יודע שאני באה ממקום של הלב, אבל חושב שאני טועה. יש דברים שאני לא אומרת בבית, כדי לא להיגרר לוויכוח מיותר. "צוק איתן" התראיינתי המון. באיזשהו שלב הוא אמר לי: "אנחנו מסתדרים יותר טוב מאשר ב-2006, כי למדנו לדבר." בראשון ליולי 2024 היה אירוע גדול של

תנועת השלום בהיכל מנורה בתל אביב. הוא אמר לי: "סעי ותביאי את השלום..."

בעודי מקשיבה לג'וליה, נפל לי פתאום האסימון ואמרתי לה: "בעצם את עושה בבית את מה שהתמחית בו, למדת, לימדת וכתבת עליו כל השנים - ניהול קונפליקט".
ג'וליה ממשיכה:

האירוע השני קרה לפני שלושה ימים, במוצאי שבת בקיבוץ. יש לנו קבוצת ווטסאפ שאני מנהלת שנקראת "פורום הודעות ושיתופים". ביום חמישי שעבר, מישהי די חדשה במשק, רק כשלוש שנים, שאני ממש לא מכירה אותה או את משפחתה, על אף שהיא גרה די קרוב אליי, העבירה תמונה של חולצה מ-H&M, שעליה כתוב "פלסטין" ומתחת קריאה להחרים את החברה האנטישמית. בתגובה, מישהי אחרת שלחה קישור מ-Ynet, שזה פייק ניוז. אני ביקשתי שיבדקו ידיעות לפני ששולחים כדי שלא יהיו מצבים של הטעיה. כל זה הוביל למילים מאוד קשות של אותה אישה על המצב ועל אלו שמעזיזם להגן על העזותים בעקבות ההרג וההרס שאירעו פה. איך רצחו לנו, אנסו אותנו, ביזו אותנו. היא טענה שזו שואה ואיך אתם מעזיזים, תתאפסו, די עם ההזיה... הכנתי שהיא בטראומה. בתגובה, חבר אחר, בן 82, שגר פה עשרות שנים, אדם חכם ומוערך, מורה והיסטוריון, כתב על הכחשת העובדות וציין, שכמו שאי־אפשר להכחיש את מה שקרה בשבעה באוקטובר, כך גם אי־אפשר להכחיש את מה שקורה בעזה. עוד הוסיף, שאין לשאת את שם ה"שואה" לשווא וכי אי־אפשר לקרוא לזה הזיה.

אותה חברה המשיכה במתקפה, הפעם אישית על החבר המבוגר. בשלב הזה הרגשתי שאני לא יכולה להשאיר אותו לבד וכתבתי שהנושא מאוד טעון ולכולנו רגישות-יתר בימים אלה ולמרות זאת, חשוב לקיים שיח מכבד. אנחנו קהילה, נפגשים בחגים, בכלבו,

במדרכות. האישה ענתה, שהיא מתכווצת מזה שאנשים בקהילה דואגים יותר לבנות של האנסים והרוצחים מאשר לילדות שלה. ענית שכולנו דואגים לקהילה שלנו ורוצים בטובתה. היא האשימה אותי שבשבעה לאוקטובר לא הזמנתי אותה לבוא לממ"ד שלנו, אז איך אני מעיזה לדבר על דאגה לקהילה. כל השיח הזה גרם לי להרגיש רע ולא ידעתי כיצד להגיב. היו אצלי בתי ונכדתי ועוד כמה שכנים. לא חשבתי על כולם, ובוודאי לא על אנשים שאני לא מכירה, אבל הרגשתי רע שאין פה שיח אמיתי, אלא האשמות אישיות, שנובעות אולי מטראומה, אבל אין לי איך להתמודד עם זה.

ד"ר ג'וליה צ'ייטין, בת 71, חיה מעל 50 שנה בקיבוץ "אורים" אשר במועצה האזורית אשכול, צפון-מערב הנגב. הבית והחצר מלאים בעבודות אומנות צבעוניות מעשה ידיה. במשך כשלוש שעות, עם הפסקות, סיפרה לי את סיפור פעילות השלום שלה, השזור בסיפור חייה. מהר מאוד הבנתי, שג'וליה אישה עצמאית, הולכת בעקבות מצפונה וערכיה גם כאשר הם מביאים אותה להתעמת עם משפחתה, עם חברי היישוב שלה ועם אנשים שאינם אוהבים את תפיסתה הפוליטית. בניסיון להבין מניין צמח אותה זרע עצמאות, אולי אף מרדנות, שאלתי אותה על ההיסטוריה האישית שלה.

ג'וליה ילידת ארצות הברית. אביה היה יליד לטווייה, שהגיע לארה"ב עם אביו בגיל 16. אימה הייתה ילידת ארה"ב. כאשר ג'וליה הייתה בת שבע, הוריה התגרשו.

אנחנו גרנו עם אימא בשכונה נוצרית, בעיקר קתולית, פולנית, איטלקית. לא היינו הכי פופולריים ברחוב... למרות שהיו לנו חברים. אחר הצהריים היינו הולכים ל"שלום עליכם", בית ספר לא דתי, אלא תרבותי, היסטורי. למדנו שם יידיש. בכיתה ד' הכניסו לשם את לימוד העברית. את כל החגים חגגנו מבחינה תרבותית, סוציאליסטית, לא דתית. המורים היו שורדי שואה, שנראו לי בני 100 [צוחקת] ועם מבטא חזק. זה היה המובן מאליו שלי. כילדה וכנערה

הייתי יותר בכנסיות מאשר בכתי כנסת. אימא הייתה אמריקאית ליברלית. למשל, באוניברסיטה השותפה שלה והחברה הכי טובה שלה הייתה שחורה. בעבודתה בספרייה החברות שלה היו האישה מסין והאישה מאיטליה. זה היה לגמרי מובן מאליו בבית. גם כל המוזיקה והתקליטים בבית - פיט סיגר, The Weavers. זה הבית...

בכיתה י' עברתי לבית ספר תיכון שבו למדו גם יהודים וזו הייתה הפעם הראשונה שפגשתי יהודים כתלמידים והיו לי יותר חברים יהודים. אז גם שמעתי על תנועת הנוער "הבונים". היו גם שליחים מהארץ, למשל מאיר אריאל היה שליח בדטרויט... [צוחקת]. התחלתי ללכת ל"הבונים" ומאוד אהבתי. צריך לזכור שמדובר בשנים 1966-1967, שנים מאוד סוערות בארה"ב - זכויות אדם, זכויות נשים, דרישות להוציא את הסרובניקים מברית המועצות, וייטנאם... ואני, נערה, בת 16-17, מאוד פעילה, כותבת דברים, הולכת להפגנות, אבל לא הייתה לי מודעות כלפי הארץ. בבית הספר היהודי למדנו על הארץ, אבל למדנו מה שכולם למדו - על הנרטיב הישראלי. המילה "פלסטין" לא הייתה שם כמוכן. ידעתי שהערבים הם אויבים וזה דווקא הקסים אותי. אחרי שסיימתי תיכון, הצטרפתי לתוכנית הכשרה של "הבונים" שמגיעים לארץ לשנה. הייתי ביוטבתה. למדנו על הקיבוץ וגם באולפן, עשינו סמינרים וטיולים. באותה שנה החלטתי שאני רוצה לעלות לארץ, למרות ש... [צוחקת] זה מוח של בת 18. לא אהבתי את העבודה בקיבוץ, אבל אהבתי את הרעיון ואת האנשים. הכול היה מאוד אחר. לבוא מדטרויט לערבה זה עולם אחר לחלוטין, מכל בחינה. קיבוץ צעיר מאוד, כולם צעירים, כולם צברים, קבוצה טובה. כעבור שנה חזרתי הביתה לארצות הברית ולמדתי שנה באוניברסיטה של מישגן. כששאלו אותי לאן אני הולכת, אמרתי לקיבוץ. איזה קיבוץ? לא ידעתי. עוד פעם, זה לא מוח שמתכנן תוכניות. יותר מאוחר שאלתי את האחים שלי - "איפה היו אימא ואבא? איך הם נתנו לי לעשות דבר כזה?" הייתי בת 19

ועליתי ב־22.5.72, עם שתי מזוודות ו־100 דולר. חשבתי שאני מה זה עשירה. כל כך לא אחראי... האחים אמרו שההורים היו בטוחים שאסע, אבל שאחזור אחרי חצי שנה והחליטו שהם לא רבים איתי, כי זה רק ירחיק אותי. זה לא מה שקרה...

התחלתי ביוטבתה. באותו זמן דייווי ואני הפכנו לזוג. הוא עלה ב־1970 והיה בצה"ל בשירות סדיר, אבל פחות זמן, כי היה יותר מבוגר. אני התקבלתי לאוניברסיטה העברית לאולפן קיץ. תוכנית מיוחדת לדוברי אנגלית. ביום האחרון הודיעו לי שיש לי פטור מעברית ושאתי יכולה ללמוד מה שארצה... [צוחקת]. לזה לא ציפיתי... השקעתי בלימודי עברית עוד לפני שעליתי. אני משקיעה... למדתי ספרות אנגלית ותולדות האומנות וגרתי במעונות בירושלים. בשנה הזאת דייווי ואני החלטנו להתחתן. זה היה באוגוסט '73. עברתי ל"אורים", כי דייווי היה שם והיה לי חשוב להיות בקיבוץ.

עברתי עם ילדים כמטפלת... [נאנחת]. מאוד לא הסתדרתי, זה לא היה משנה אם עברתי בצריף הצהוב, או הכחול, עם בני שנתיים או חמש. ניסיתי, באמת ניסיתי, כי צריך לעשות מה שהקיבוץ צריך. בשנת 1981 קיבלנו מהסוכנות היהודית בקשה לצאת לשליחות בשיקגו. דייווי היה שליח של "הבונים" ב"עלייה דסק". אני רצינית להמשיך ללמוד, כי הפסקתי בארץ. הייתי חברה צעירה במשק, אימא, מטפלת. בשליחות לא רצינית לשבת בבית והלכתי לאוניברסיטה של אילינוי בשיקגו, שם למדתי תקשורת, לימודי נשים, דברים כאלה. תמיד קיבלתי ציונים טובים. כל הזמן צברתי נקודות זכות, אבל לא תואר. כל הזמן שאלתי את עצמי מה אני אעשה עם זה בקיבוץ. ב־1983 חזרנו לקיבוץ. בשנים האלה לא היה מקובל לעבוד בחוץ, מי שעשה זאת נחשב לחריג. כך חזרתי לעבוד עם ילדים, למרות שלא היה לי טוב. כל הזמן אמרתי לעצמי שזה מה שהקיבוץ צריך, אבל יום אחד נפל לי האסימון. הבנתי שמספיק, אני שונאת את העבודה הזאת. בשנת 1985 החלטתי ללכת ללמוד.

באותה תקופה הייתה מלחמת לבנון הראשונה והתחלתי להבין שיש פה משהו שלא מסתדר לי עם מה שאני יודעת על הערבים הפלסטינים. כאמור, ביקשתי ללמוד. בקיבוץ הייתה ועדה שהייתה צריכה לאשר לי. על כל דבר שאת חושבת עליו יש בקיבוץ ועדה [צוחקת].

ג'וליה מספרת על המאבק שלה לצאת ללימודים, איך הייתה צריכה להצדיק את זה בכך שהלימודים יביאו תועלת לקיבוץ. בתואר הראשון, במדעי ההתנהגות, פגשה את פרופסור דן בר-און, אשר השפיע עליה רבות באוריינטציה האקדמית. היא הצטרפה אליו בחקר השפעות ארוכות טווח של השואה על דור שני ושלישי בקרב יהודים וגרמנים. בהמשך ג'וליה יצאה לתואר שני ועשתה דוקטורט בנושא משמעות השואה עבור דור שני ושלישי. כל שלב נוסף בלימודים היה כרוך במאבק מול מוסדות הקיבוץ, שהיו צריכים לאשר את המשך לימודיה. ג'וליה ממשיכה:

היה לי ברור שאני רוצה קריירה אקדמית, וחפשתי. סיימתי ב-2000 ובאותה שנה פרופ' בר-און הקים את ה-Prime Peace Research Institute of the Middle East עם סאמי עדואן, אז מבית לחם והיום מחברון. הם ארגנו מפגשים של ישראלים ופלסטינים, והוא נתן לי מין פוסט דוק כזה, על ארגונים ישראליים ופלסטיניים שעבדו יחד על אקולוגיה. הייתי אחראית על הצד הישראלי וד"ר פידא עובדיי על הצד הפלסטיני, והמחקר התקדם מאוד יפה. זה התחיל באפריל. בספטמבר החלה האינתיפאדה השנייה והמחקר הופסק.

בסוף שנות ה-80, התחילה תנועת "נשים בשחור" והצטרפתי. הבנתי שיש פה סיפור שאני לא מכירה, ושהמילה "פלסטיני" לא שווה למילה "טרוריסט". הקמתי קבוצה של "נשים בשחור" מהאזור הזה, בעיקר מ"אורים", אבל גם נשים מהסביבה. בימי שישי בצהריים היינו עומדות בצומת גילת. נגב, שחור, שיא החום... לא חכם...

עם פלקטים לצאת מלבנון, להפסיק את הכיבוש. אני יכולה להגיד שבמשך השנים שעמדנו שם, אולי רק פעם אחת מישהו צעק לנו משהו שהיה קשור לנושא. הייתי רושמת, היה לי פנקס... בעיקר אמרו לנו "תלכו הביתה, תבשלו..." פעם מישהו צעק לנו משהו שקשור לכיבוש. התנגד... היה די מסוכן לעמוד בצומת, שלא היה מרומזר. כמה פעמים כמעט דרסו אותנו. לא חשבתי אז לפנות לנשים מהמושבים ומאופקים. לא הייתי מודעת לכל הנושא המזרחי-אשכנזי. היו לי סטריאוטיפים ובקיבוץ הייתי מסומנת. אני עדיין מסומנת כהכי שמאלנית רדיקלית...[צוחקת]. זה בסדר עם חלק מהאנשים, ומאוד לא בסדר עם אחרים.

אני שואלת: מה זה לא בסדר?

המצור על עזה התחיל ב-2007, ומלחמת לבנון השנייה ב-2006. הבן הצעיר שלנו היה בשירות סדיר, בצפון, ואז חטפו את גלעד שליט. היו גם הרבה עונשים קולקטיביים. פרסמתי עצומה בלוח המודעות שבחדר האוכל, שמי שרוצה להסיר את המצור והעונש הקולקטיבי על האוכלוסייה העזתית, שיחתום. הכנתי כמה עותקים והנחתי אותם וכשחזרתי אחרי שעות אחדות זה כבר לא היה על הלוח. מישהו הוריד את העצומה וזרק לפח. תליתי חדשה, כך שלוש פעמים. כמה אנשים נרשמו, אבל כל פעם מישהו היה בא, תולש וזרק. הלכתי הביתה וניסחתי משהו אחר, שחילקתי בתאי הדואר... [צוחקת] וכתבתי שמי שרוצה לחתום - שישים לי בתיבה. קיבלתי חתימות, אבל גם קיבלתי תגובות שאני לא אעז לשים את האשפה הזאת בתא שלהם... היו פה ושם דברים, אבל אני לא מוותרת. זה לא האופי שלי. יש מלחמות שאין לי אנרגיה אליהן, אבל פה - למה שמישהו יוריד את זה. מי שלא מסכים - שלא יחתום. יש לנו עלון, שבו כתבתי שאני מבינה שלא כולם רוצים, וזה בסדר, אבל אנחנו חיים בדמוקרטיה ומי שמעוניין שיתייחס. זו מלחמה ראויה מבחינתי.

בשנים הבאות ג'וליה המשיכה להתפתח באקדמיה ועשתה פוסט-דוקטורט. באותן שנים היא נסעה פעמיים לתקופות של מספר שנים לאוניברסיטאות בארצות הברית, שם לימדה וחקרה נושאים שונים הקשורים לניהול קונפליקטים וסכסוכים. מאז ועד היום פרסמה לא מעט מאמרים בכתבי-עת בינלאומיים ועשרה ספרים, העוסקים בנושאים אלו. יחד עם האקטיביזם הפוליטי, ג'וליה מספרת על מאבק נוסף שלה. בקיבוץ, כל השנים שבהן למדה ועבדה בחו"ל, הייתה מוגדרת שהיא בחופשה. היא ביקשה שתהיה לה הגדרה ברורה של עובדת חוץ, כשהיא מעבירה את המשכורת שלה לקיבוץ, אך בקשתה נדחתה. לדבריה, היא כנראה היחידה שעשו עליה הצבעה, שתוכל להישאר בקיבוץ כאשת חבר, אך לא תהיה חברה. מאז, היא מספרת, הקיבוץ עבר הפרטה והיום הדברים יותר פתוחים, אך ב-2006 זה היה חריג, והיא הרגישה שעליה להילחם על זכותה להמשיך במסלול שבחרה. ג'וליה ממשיכה:

ב-2008 עזרתי להקים את התוכנית לניהול סכסוכים באוניברסיטת בן גוריון. עשינו סיור של סטודנטים והגענו לשדרות והיינו בקיבוץ "מגוון" בשדרות. שם פגשנו את אריק ילין ועוד חברים, שדיברו על ארגון "קול אחר", ארגון חדש שהם הקימו, שפועל ליצירת קשרי שכנות עם תושבים בעזה, שמאמינים בפתרון לא אלים לקונפליקט. הרעיון התחיל כיוזמה של אריק שהכיר מישהו בעזה, והם כתבו בלוג, שהגיע לניו יורק טיימס. אריק היה ה־hope man, והחבר שלו בעזה היה ה־peace man. בחוץ זה הגיע למשהו די גדול, אבל פה לא היה לזה הד. אריק חשב שיש עוד אנשים כמוהו ולכן יזם את "קול אחר". ואני אמרתי "וואו, לזה אני רוצה להצטרף". ביוני 2008 הצטרפתי ומאז אני חברה מאוד פעילה.

ארגנו סמינרים עם צעירים מעזה ומהארץ. היום קשה להאמין שזה קרה. עשינו שלושה סמינרים, שאני הנחיתי. עשינו הפגנות בימי חמישי אחר הצהריים או בשישי בצהריים, בצומת יד מרדכי, כי היו עוברות שם אלפי מכוניות. קיבלנו איומים והיינו צריכים את

המשטרה לשמור עלינו כי היה מפחיד. היו ימים שהיינו שם עשרה אנשים, עם שלטים, שעליהם כתוב: "גם ילדים בעזה רוצים לחיות". לא היה כתוב שום דבר נגד החיילים. הכול היה בסגנון "בוא נדבר". הפגנות שקטות, לא אלימות, אבל הן הפכו להיות מפחידות. פעם מישהו זרק עליי קפה רותח. מזל שהשלט ספג את הרוב. אחרי זה התחלנו לקרוא לפינה הזאת "פינת הקפה"... [צוחקת]. היו קורעים לנו את השלטים ואומרים דברים גסים. תמיד ניסינו לדבר עם האנשים, אבל בהפגנה ובכביש סואן זה קשה. ב-2011 הייתי אחראית על כנס גדול בן שלושה ימים "עזה-שררות". הגיעו כ-400 אנשים מעזה וגם מהגדה. הכנס היה הצלחה מסחררת. הגיעה תקשורת. אחר כך שמענו, שכשהאנשים חזרו לעזה החמאס עצר אותם והפחיד אותם והם נאלצו לברוח. רוב הפעילות שלי היא ב"קול אחר", היום אני גם חברת הנהלה. ניסיתי לחשוב מה אנשים יהיו מוכנים לתרום, שלא ייתפס כאיום והגעתי להבנה - תרופות. כולם יודעים שאנשים צריכים תרופות, אבל זה לא ממש הצליח. האידיאולוגיה שלי היא אי-אלימות ושמירה על כבוד האדם. גם כשעומד מולי אדם שהוא גזען, אני מנסה לדבר אתו. כל הזמן חזרנו על זה. אין אלימות בהפגנות שלנו ואין צעקות. לחלק מהאנשים זה היה קשה ולכן הצעתי לצעוק משהו חיובי, לא שלילי, אבל זה לא היה קל.

אני שואלת את ג'וליה מאין נבע העניין הזה של אי-אלימות, האם למדה את זה? היא חוזרת לימי גיל ההתבגרות שלה, ומספרת על שנות ה-60 ועל מרטין לותר קינג.

הוא [מרטין לותר קינג] גורו בשבילי. קראתי עליו הרבה והוא נרצח כשהייתי בתיכון. באחד הטיולים היינו בממפיס, במוזיאון שלו. אלה דברים שמאוד מדברים אליי. הוא אמר את הדברים הכי קשים ונוקבים, אבל באהבה. אי-אפשר לדבר שלום ולהיות אליים. זה לא מסתדר ביחד. אני מאוד משתדלת לנהוג כך, אבל להגיד לך שאני

מצליחה תמיד - לא בטוח. במפה הפוליטית המקום שלי בסקלה השמאלית. עבור אנשים לא שמאלנים, אני נחשבת לשמאלנית רדיקלית מאוד. אצל הרבה שמאלנים, אני נחשבת בכלל לא שמאלנית, כי אני מדברת עם מתנחלים ומוכנה לנסוע ליישובים שלהם כדי לדבר איתם. יש אנשים שאומרים שזה אסור, כי זה נותן הצדקה לשיבתם שם. אני לא נוסעת לשם כדי להצדיק שהם שם, אבל אם הם מזמינים ורוצים לשמוע, אני אדבר עם כל מי שמזמין ורוצה ואגיד את האמת שלי בדיבור. זה קשה ואני מקבלת על הראש המון. גם במלחמה הזאת היו אנשים שאמרו מיד שצריך להפסיק את המלחמה ולעשות הסכם. אני אמרתי - "תגידו לי עם מי?" ולא הייתה תשובה. אני נגד מלחמה, אבל מה אנחנו אמורים לעשות? להיות במשא ומתן עם החמאס? לפני השבעה באוקטובר הייתי אומרת שכן, אבל החמאס הם רוצחים. נמאס לי מהסיסמאות הריקות. אני רוצה איזושהי תוכנית, לא צריכה את כל הפרטים, אבל משהו. בינתיים אני מקבלת ביקורת מכל הצדדים, גם כשאני מדברת עם אנשים מעזה. אני תורמת כסף לאנשים מעזה. שואלים אותי "איך את יודעת שהם לא חמאס?" אלה אנשים שאני מכירה ואני לא חושבת שהם חמאס ואני יודעת שהם זקוקים למים ולאוכל.

עוד דבר שאני עושה שנים - זה לכתוב לחברי כנסת ולחברי ממשלה. אחר כך אני שולחת את המכתבים לכל מיני אנשים, ומבקשת שיפיצו גם הם. קיבלתי שתיים עד שלוש תגובות לא יפות. אני עושה כך לא משום שאני חושבת שזה משנה משהו, אבל אני מאמינה שצריך להגיד שזה לא בסדר, וצריך משהו פורמלי, שמראה שמישהו אמר שזה לא בסדר. אני עובדת הרבה על יצירת קשר בין אנשים.

כל השנים אני עוסקת במחקר והייתה יש לי פריווילגיה ענקית שעבדתי באקדמיה ויכולתי לעשות מחקרים על מה שאני מאמינה שחשוב. עכשיו אני עובדת על הספר העשירי שלי. בהתחלה חקרתי את השפעות השואה, אבל רוב העבודה שלי היא על סכסוכים

בלתי נשלטים, בעיקר הסכסוך הפלסטיני-ישראלי. במשך השנים עבדתי עם חוקרים פלסטינים. הספר החדש שבקרום יצא לאור נקרא "Striving for peace through personal narratives of genocide and war", בהוצאת Cambridge University Press. הוא חלק מסדרה של progressive psychology, שעוסקת בשאלה איך הפסיכולוגיה יכולה לעזור לעולם. כתבתי אותו עם סטודנט לשעבר שלי, אלעד אבלגון, והוא מבוסס על 30 שנות מחקר - איך משתמשים בנרטיבים כדי לקדם שלום או לחסום שלום. בנינו מודל של סוגים של נרטיבים, והדוגמאות בספר הן מהשואה - יהודים וגרמנים, ועוד פרק על פלסטינים ויהודים ועל אזרחים ישראלים ואזרחים ערבים. הספר עוסק בהתמודדות עם טראומה, מה זה נרטיבים עם זהות קולקטיבית. יש לנו פרק על שלום בר-קיימא - שלום חיובי, עם פיוס, ואז יש את המודל עם דוגמאות. שני הפרקים האחרונים מציעים, מבחינה מחקרית, מה אפשר לעשות.

אני מתאפקת לא להתפרץ ובכל זאת שואלת: האם יש מה לעשות? האם אפשר לשנות נרטיב?

קודם כל, כן. אחד הקווים המנחים שלי הוא, שאני אף פעם לא נכנסת לשיחה כדי לשכנע אנשים. אני תמיד אומרת: "תעזבו את הניסיון לשכנע. חבל על האנרגיה." כמו שמישהו לא ישכנע אותי שכדאי לשחוט כל עזתי, כך גם אני לא אשכנע אותו. ברגע שמורידים זאת מהשולחן, זה משחרר. דבר שני, אני יודעת כמה האידיאולוגיה שלי חשובה לי ואתו דבר גם אצל האחר. אני מכבדת אותו. ברור שאני רוצה שכולם יחשבו כמוני, אבל מדובר על ליצור קהילה באמצעות דיאלוג. זה בדיוק לפי התפיסה של מרטין לותר קינג ושל בוכר. אני רוצה לשנות את היחסים: אולי לעולם לא נסכים, אבל גם לא נהרוג אחד את השני. האלימות היא לא אפשרות. לא נראה לי שאני יכולה לקיים שיחה עם בן גביר, אבל אני מוכנה לנסות. רוב העולם

זה לא בן גביר, אז בואו נעבוד עם הרוב. למדתי שהאדם היחידי שאני יכולה לשנות - זה את עצמי. לנסות לשנות מישהו אחר נועד לכישלון. אני גם לא מאמינה בפשרות. אם אני מוכנה להתפשר על משהו - זה אומר שזה לא חשוב לי ואם בכל זאת אתפשר זה פשוט לא יעבוד ואני אייסר את עצמי מבפנים.

ברגע שאת מבינה שמה שחשוב זה לשנות את היחסים, נפתחות מיליון דרכים כדי לחיות את החיים בשקט, בשלווה ובשלום בר-קיימא. יש הרבה תוכניות על נושאים כמו איפה הגבול יעבור, איך יהיו המים. לדברים כאלה אפשר למצוא פתרונות טובים לשני הצדדים, אבל רק אם מקבלים את העובדה שלשני העמים יש לגיטימציה לחיות פה.

ואז ג'וליה אומרת: "ולא דיברנו על השבעה באוקטובר...". אני מרגישה שהגוף שלי נדרך.

כל כך הופתעתי מעומק השנאה. שיקרנו לעצמנו ושיקרנו אחד לשני. יש אנשים שמנסים כל הזמן להצדיק ולהסביר למה האחר עשה משהו לא מוסרי ואומרים, כי הם תחת כיבוש. אני לא פוטרת את הפלסטינים מהאחריות שלהם, אבל אני חושבת שהישראלים הם החזקים, ובמשך השנים אנחנו מומחים איך לדכא אותם. לכן, לדעתי, רוב האשמה היא על מדינת ישראל. אבל יש דברים שכבן אדם אתה צריך להגיד שהם לא מוסריים. אי-אפשר להצדיק את הדבר הזה. To explain everything away. אני יודעת שיש נרטיבים, אני יודעת מהם הנרטיבים, ויש דברים נכונים בשני הצדדים, אבל זה לא שהם הצודקים או אנחנו הצודקים...

השבעה באוקטובר, כמו שהרבה אנשים אומרים, התחיל בשישה באוקטובר... יצא לי ספר ב-2022, שכתבתי עם שלושה עמיתים, "Routine emergency: The meaning of life, for Israelis living along the Gaza border", שבו ראינו 34 תושבים בעוטף עזה

ועשינו גם ניתוח מהרשתות החברתיות, פייסבוק ויוטיוב, וביקשנו שאנשים יצלמו את החיים שלהם. ספר מאוד מגוון, נרטיבי.

בשישה באוקטובר, ערב שמחת תורה, הגיעו אלינו נעה, הבת שלנו, ונטע הנכדה. היה כיף. הן הלכו לישון בממ"ד כי יש שם מיטה נוחה... [צוחקת]. התעוררנו ב-06:30 מאזעקות שלא נפסקו. רצנו לממ"ד ואז גילינו שאי-אפשר לסגור לגמרי את הדלת, וגם לא את החלון. שמענו בום אדיר, משהו פגע בכניין המרפאה ובניין ההנהלה, שזה דקה הליכה מפה. התחלנו לקבל כל מיני הודעות בוטסאפ מהמועצה - להישאר בבית, לסגור דלתות וחלונות, לכבות חשמל. ל-90% מהאנשים אין פה ממ"ד, כי אנחנו מעל שבעה ק"מ מהגבול. רק ל-10% מהתושבים יש ממ"ד. לנו יש, כי בנינו לבד ב-2017, על חשבוננו. במלחמת "עמוד ענן" אני הייתי ממש טראומטית. היינו עומדים פה בפרוזדור, סוגרים את הדלתות, ridiculous. ואמרתי לדייווי: "אני צריכה את זה בשביל השקט הנפשי שלי," אבל לרוב האנשים אין. כשהיה רגע יותר שקט, באה חברה שלי להיות בממ"ד שלנו והדלקנו טלוויזיה. ראינו את הטנדרים בשרדות. כל הזמן אני בוטסאפ עם אנשים מ"קול אחר" - ויויאן ז"ל מבארי, ליאורה איילון מכפר עזה, רוני קידר מנתיב העשרה. כולנו מפה. 10:58 ווטסאפ אחרון מויויאן, שהיא שומעת מחבלים מתחת לחלון שלה, וליאורה כותבת שהיא לא יודעת מה עם הבן שלה, ויעלה מכיסופים כותבת שהיא לא מצליחה ליצור קשר עם הבן שלה, ויותרם כל הזמן שואל - האם מישהו יודע מה קרה להורים שלו מבארי. כל אחד מנסה לענות, מנסים לעזור, ומארק מכפר עזה נותן נרטיב רציף מה קורה אצלו, ודניאל הבן שלנו, שיש לו המון חרדות, היה בממ"ד בבית שלו בבאר שבע. לא רציתי להפחיד אותו. שמרתי עליו. הבן נתן היה בארצות הברית בהיסטריה. כל מה שחשכתי באותו זמן היה איך אנחנו מוציאים את נעה ונטע מפה. הן לא צריכות להיות פה. זה חירפן אותי. האמת היא שפחות חשכתי על עצמי. קיבלנו הרכה

התראות כל הזמן ודרישה להיות בממ"ד ולא לצאת. רק יותר מאוחר נודע לנו מה קרה בבסיס וב"רעים" (מאוד קרוב ל"אורים"). האמת היא שהיו הרבה אנשים שלא חשבתי עליהם, למשל יש לנו חברה מאוד טובה מ"רעים" והם עברו שם טראומה קשה, איך לא חשבתי עליה! לא הבנתי את זה. יש לנו חברים טובים ב"מפלסים", שכמעט נהרגו מכוחות צה"ל. בקיצור, התחלנו לקבל הודעות שזה שטח צבאי סגור וכל מי שלא צריך להיות פה, צריך לצאת. זה היה ביום ראשון.

באחד הימים באוקטובר נזכרתי בספר על עוטף עזה. אמרתי לעצמי: "oh my god", עשינו ספר על המשמעות של החיים פה... ראינו אנשים. "חזרתי לספר, הסתכלתי על המרואיינים... מה קרה להם... אחד נרצח ונחטף - מישל ניסנבאום, אחרת, שני בנים שלה נרצחו, שניים אחרים נפצעו, ועוד שניים - הבת והנכד התחבאו בתוך ארון עם הכלב, והמחבלים היו לידם. והם היו שם שעות ולא גילו אותם, ועוד ועוד. כתבתי לעמיתים שלי ש"צריך לחזור לזה, לברוק את הרלוונטיות, לשאול אותם". בזמנו שאלנו אותם איך הם רואים פטריוטיזם וציונות, ואיך הם רואים את העזתים, ומה הם חושבים יקרה פה בחמש השנים הקרובות. אותן שאלות אז והיום, ונעשה השוואה. אנחנו אוספים דברים מהרשתות. הרבה סביב החטופים. אני עמוק בתוך זה. אנשים יגידו לך שהם עדיין בשבעה באוקטובר, "לא יצאנו משם". אני שומעת כל הזמן את הסיפורים, אני ראינית הרבה, אני מתעדת. אני מרגישה שאני חייבת, אבל קשה להכיל את כל הכאב הזה.

ובדצמבר מתישהו... [צוחקת] אני מאוד אסוציאטיבית, אמרתי לעצמי "ב-7.10.24 יהיו הרבה טקסים, אבל הם יהיו על האבל והשכול, אני רוצה לעשות משהו מעבר לזה. אולי יום הכאב, יום השלום. כתבתי משהו בנוסח הזה והתחלתי לשלוח לאנשים שחשבתי שאולי זה יעניין אותם. היו אנשים שאמרו "וואו", והיו אנשים שאמרו "מה פתאום, זה מוקדם מדי, מה פתאום שלום", והציעו תקווה. אפרופו

פשרה. אמרתי "אין בעיה - אם הרעיון מובן שיהיה תקווה." יש אנשים שהמילה "תקווה" מרגיעה אותם ויש להם פחות התנגדות. חשוב לי להגיד שעד השבעה באוקטובר הייתי מאוד פעילה בתהליך פיוס ארצי, יחד עם עוד אנשים מפורום "חברה משותפת". עשינו מפגשים, יש מודל והכול קרס... אבל הרעיון עדיין בראש ויום אחד ניקח את הסוגיות האלה ונמשיך לעבוד עליהן. בעשייה הזאת אני מאוד עסוקה, כי עצוב לי, ואני עצובה כבר חודשים. אני לא אישה דיכאונית, אבל קשה לי להיות כל הזמן עצובה.

אם את שואלת אותי, זה לא שיש לי תקווה, אבל אני יודעת שאי-אפשר, אני לא מסוגלת לא לעשות כלום. אני צריכה לעשות דברים עם אנשים שטוב לי איתם. והיום הזה, שאני כל כך מושקעת בו, יהיה יום של מפגש ואנשים ישתפו בדברים הכי קשים, שנוכל להקשיב, להתבונן בהם. את הממשלה הזאת אני מחקתי. בהתחלה אמרתי - "רק שילכו הביתה." ועכשיו אני אומרת "שילכו לבית כלא." אני חושבת שהם פושעים. אני מבינה שאת זה אני לא יכולה לשנות, אבל אני רוצה לעשות משהו. אולי הדבר הכי מרגש, בשישה באוקטובר הלכתי לעשות קניות בקניונית האזורית ופגשתי שם את תמר קרם סימן טוב, מניר עוז, שהייתה מועמדת לראשות המועצה האזורית אשכול. פגשתי אותה בפעם הראשונה בשישי בבוקר. היא עמדה בדוכן כזה, כדי לדבר עם אנשים, לספר מי היא. רציתי לדבר איתה. אני יודעת שכולם שואלים לגבי ממ"דים וחינוך, אבל יש שאלה שאנשים לא שואלים את המועמדים ואני שאלתי: "במלחמה הבאה, כשתהיה, וברור שתהיה, מה תהיה העמדה שלך לגבי היחסים שלנו עם עזה. כי אומרים ניכנס, נכסח. הם השכנים שלנו. אני רוצה לדעת מה את חושבת." היא הסתכלה עליי ואמרה: "את יודעת, אף פעם לא שאלו אותי את השאלה הזאת. אני לא אגיד שניכנס לשם..." ואז היא עצרה ואמרה: "אני לא רוצה לענות סתם, אני רוצה לחשוב על זה." כל כך התרשמתי מהכנות שלה. היא שאלה מי אני. דיברנו והיא

ביקשה את מספר הטלפון שלי. נכנסתי לחנות ואמרתי לדייווי, שהיא מאוד הרשימה אותי ברבע שעה הזאת שבה שוחחנו ואולי אצביע לה. תוך פחות מ־24 שעות היא, בעלה ושלושת ילדיהם נרצחו בדיוק על מה שדיברנו. לא האמנתי. השיחה איתי הייתה בין השיחות האחרונות שהיו לה, בדיוק על הנושא הזה. בהקשר של האירוע המתוכנן, שוחחתי עם אבא שלה, גדי קדם. עוד קודם שאלתי אותו אם אפשר לדבר אתו על האירוע והוא הגיב בשמחה ואמר שמתאים לו לדבר עכשיו. קיימנו שיחה של כחצי שעה. בהתחלה דיברנו על תמר, והוא אמר "איך קלטת אותה. זאת היא." הוא התלהב מתכנון היום ואמר: "מה שאת מתכננת, זה בין מושלם למושלם מאוד... זה מה שאני רוצה." הרגשתי שאני עושה משהו נכון.

זה לא שיש לי תקווה. אני רואה פה מערכת שהיא מפלצתית. לא מתרגלים לאזעקות. כל פעם זה יותר גרוע. גם פה וגם בעזה. ואנחנו פה, מול המערכת הזאת. בשביל ההישרדות שלי אני מוכרחה לעשות משהו כדי לא להשתגע.

לסיום ג'וליה אומרת:

קצת צחקנו על המטבח החדש שעשינו לפני כמה חודשים. במשך החודשים עשינו זומים עם "קול אחר" בנושאים שונים, למשל התרמות. ולפני זה עשינו סיבוב זומים לבדוק איפה כל אחד, אנשים מפוזרים, יש כאלה שחזרו. דיברנו. אני דיברתי בסוף, ואמרתי "טוב, אני קצת מתביישת להגיד את זה, אנחנו עושים מטבח חדש... [צוחקת]. אני מרגישה עם זה קצת לא נוח." אנשים התחילו לצחוק. מה הסתבר? שאנשים עושים שיפוצים, אחד עושה מטבח חדש, אחד משפץ את הבית. אנחנו אפילו לא יודעים אם המקום הזה יהיה, ואנחנו משקיעים בתוך הבית. מצד אחד, יש את הסוגיות הקיומיות, ומצד שני, אנחנו ממשיכים עם החיים.

* * *

המסע אל ועם ג'וליה היה מסע פיזי - לפגישה בביתה אשר בעוטף עזה, נסיעה לאורך ה"תחנות" השונות שעלו לכותרות בסיפור השבעה באוקטובר, מפגש עם ג'וליה, אישה כה מעניינת ומורכבת, ומפגש מפתיע עם אנשים בסיפורה, שהם גם חלק מהביוגרפיה האישית שלי. המסע הזה ממשיך להדהד בתוכי, במחשבותיי על ייאוש ותקווה, כוחות תנועה, יצירתיות, עצב ונדיבות הלב.

אני מרגישה אסירת תודה שנפלה בחלקי הזכות לקחת חלק בקבוצת הנשים המופלאה הזו, שלקחה על עצמה לתעד את סיפורי החיים של נשים פעילות שלום, ועל כך שג'וליה הסכימה לפתוח בפניי את ביתה ואת ליבה.

סיפורה של חנאן:

אריזות של תקווה

ראיינה וכתבה: מימי שפר

עו"ד חנאן אלסאנע, מנהלת מרכז הזכויות לנשים בדוויות של עמותת איתך - مَع لَك - עורכות דין למען צדק חברתי. חנאן היא פעילה חברתית מבאר שבע, בעלת תואר שני במשפטים ומועמדת ללימודי דוקטורט. חנאן הובילה יוזמות רבות לקידום זכויות נשים, בעיקר בקהילת הנשים הבדוויות. בעברה החזיקה בתפקידים בכירים בארגונים מרכזיים, כולל בפורום דוקיום בנגב לשוויון אזרחי, החברה להגנת הטבע ועמותת "סדרה". בתפקידים אלו הקימה את המרכז הקהילתי הראשון לנשים בכפר בדווי בלתי מוכר והובילה יוזמות שהעצימו כלכלית וחינוכית אלפי נשים. חנאן יסדה את תנועת "אלנשמיאת" - מנהיגות נשים בכפרים הלא-מוכרים. פעילותה ההתנדבותית לאחר השבעה באוקטובר זיכתה אותה בפרס אבירת השלום של מרכז פרס לשלום ולחדשנות לשנת 2024, בפרס ההתנדבות של נשיא המדינה ותעודת הוקרה משגריר בריטניה על מנהיגותה יוצאת הדופן. סיפורה המרגש מופיע בסרט דוקומנטרי משנת 2024 "המלחמה שלה - חנאן".

בשלהי שנה ובשלהי מחלה ולאחר דחיות וביטולים, אני מקבלת מסרון מחנאן. "מחכה לך בבית מאפה בבאר שבע". כבר שבתי מהעבודה לביתי שבערד, גופי זועק מנוחה, אבל כוח חזק ממנו מוביל אותי אל המכונית ומטיס אותי מעל המהירות המותרת לבית המאפה בבאר שבע.

וכבר כשאני עומדת בפתח, תרה אחריה בעיניי, אני מסתנוורת מפריזמה של חום לב, נחישות אין קץ ויופי פנימי וחיצוני. "כל כך חיכיתי לפגוש אותך", אני מתקרבת אליה ואומרת, ובה בעת מרגישה שאנחנו מכירות מאז ומתמיד.

ולמרות הרעשים ממכונת הקפה ומהכביש, המדהדהים את הרעשים בתוכנו ומסביבנו, ומפאת קוצר הזמן, אנחנו דואגות למחסורנו ומתחילות מיד בריאיון, בכאן ועכשיו.

ספרי לי מה קרה לך בשבעה באוקטובר, אני פותחת בשאלה הכי מתבקשת.

המבחן האמיתי שלי כמנהיגה אישה וכמאמינה בשותפות הערבית-יהודית, היא פותחת ברהיטות ובטון נחוש, היה בשבעה באוקטובר. האם אני הולכת לוותר על החזון, על החלום, על האמונה בערכים ובעקרונות שלי, או שאני הולכת להילחם למענם?

ובשבעה באוקטובר כולם פחדו לדבר אחד עם השני. כמעט ויתרתי, הרגשתי סוג של תסכול ופחד. הרגשתי שעד כמה שנעשה ונאמין - בסופו של דבר מי ששולט במדינה, בארץ הזאת, משני הצדדים, אלו אנשים קיצוניים. לכן הרגשתי התסכול והפחד. זו באמת הפעם הראשונה שהרגשתי שזה בלתי אפשרי. כל החיים שלי, בהרבה מקומות ובהרבה תחנות אמרו לי שזה בלתי אפשרי, אבל לא ויתרתי. נלחמתי ונלחמתי בכל מיני מישורים, אבל זו הפעם הראשונה שהרגשתי, במיוחד בשעות הראשונות של המלחמה, שזה באמת בלתי אפשרי. עד שהתחלתי להבין שיש לי חברות ושותפות שהן קורבנות של השבעה באוקטובר והרגשתי שאני חייבת לעשות. ויויאן סילבר זיכרה לברכה הייתה אחת מהן, יעלה רענן, אבי

דבוש, המון המון חברים שהיו בתוך התופת. וגם בחברה שלנו היו קורבנות וחטופים.

ואיך השינוי התפיסתי הזה השפיע עלייך?

ואז מצאתי שהפחד והתסכול הפכו לעשייה ולעבודה, לעזרה ולסיוע למשפחות וגם לחיבור בין חברות ואנשים. ניצלתי את ההזדמנות שאני נמצאת בקבוצת ווטסאפ של נציגים בכירים, מנהיגים מקומיים בנגב ופעילים אקטיביסטים, כדי לחבר בינם לבין הקריאות מהשטח, מעוטף עזה. אנשים יצאו לעזור ולסייע, להעביר ניצולים למקום בטוח. חלקם העבירו משפחות לים המלח ולאילת, חלקם סיפקו מקומות, ציוד, אוכל ובגדים. הייתי גם בקבוצת נשים מנהיגות ערביות כדי לסייע לנשים, במיוחד בכפרים הלא-מוכרים, שנפגעו קשה מתחילת המלחמה. פעלנו כדי שיהיו אזעקות, כדי לספק תזונה, עבדנו עם אלפי משפחות יהודיות וערביות משדרות, מנתיבות ומאופקים וגם עם מפונים שהגיעו לאזור מצפה רמון, ירוחם, דימונה וים המלח. ב-16 כפרים לא-מוכרים עבדנו מטעם "איתך-מעכי" יחד עם "נשמיאת", קבוצת מנהיגות מקומית של נשים בדוויות. פתחנו חדרי חירום בתוך הכפרים, סיפקנו מזון לילדים וגם למבוגרים והנגשנו טיפול רגשי. מעבר לזה, עסקנו במיצוי הליכים, במיצוי זכויות ובייצוג למשפחות שהבתים שלהן נפגעו ולמשפחות החטופים.

נשמע שהייאוש שלך הפך להיפראקטיביות או אולי ל"היפראקטיביזם"?

נכון. מצאתי את עצמי עסוקה בעבודה ובעשייה. ביום הראשון לא ידעתי שוויויאן קורבן, ידעתי על יעלה ועל אבי דבוש. שמעתי רק על חברות. ביקשתי מהן שיגידו שהן בסדר ושהן במקום בטוח. וכשראיתי יום למחרת שגם מוויויאן לא שומעים כלום, חשבנו שהיא בין החטופים. שאלתי: "למה? למה כל האנשים הטובים הם אלה

שנפגעו?" והחלטתי: חייבים לעזור ולהציל, עכשיו. וכולם אומרים לי: "אל תתקרבי, אל תדברי עם יהודים! יהודים עכשיו לא רוצים לדבר עם ערבים, יש הרבה כעס בין שני הצדדים." ואני אמרתי: "לא! אני אעבוד בשיתוף פעולה" והקמתי יחד עם שיר נוסצקי מארגון "האם ראיתם את האופק לאחרונה?" את החמ"ל המשותף היהודי-ערבי. הקמנו אותו ברהט וסייענו לאלפי משפחות. בהתחלה כולם אמרו לנו: "אתן משוגעות, לא תצליחו, אף אחד לא סובל את השני," אבל כששלחנו פנייה שאנחנו מחפשות מתנדבות ומתנדבים ובעצם היינו צריכות רק 40 או 50 מתנדבים שיעזרו לנו באריזה, נרשמו 400 ויותר! אנשים עמדו וחיכו בחוץ וזה היה מרגש. יהודים וערבים עומדים בתור לעזור ונשים מגיעות ומוזגות קפה.

ומי הגיע לשם?

מי לא הגיע? כולם הגיעו לשם. הגיעו ממשרדי ממשלה, אנשים שאני כל החיים עברתי נגדם. היו שרים שהגיעו, באו וברכו וישבו ועזרו. אפילו השרים של ש"ס הגיעו ותמכו, הייתי בהלם! הגיעו מהרשות להתיישבות הברווית, שגרירים, נשיא המדינה. קיבלנו הרבה פרסים, כי כולם הרגישו שהיה מי שצריך לקחת את הצעד הזה. "ואתן הצלחתן לעשות את זה עם נשים?" ככה שאלו אותנו בפליאה. דמייני לעצמך, מי לקח את הצעד הזה? מי? מי העז ואמר: "אנחנו נעשה את זה למרות הכול! נגד כל הסיכויים."

וכשעשינו את זה - פתחנו במה לכולם. גם המנהיגים הערבים הרגישו שיש פה הזדמנות שהם צריכים לחזק אותה ולעבוד איתה. מהמקום הזה הצלחנו להשמיע גם את הסיפורים שלא הגיעו לתקשורת.

אני מניחה שזה מעורר אותך, במיוחד כפעילת שלום.

כן, זה אומר משהו. זה אומר שאנשים משתוקקים, משתוקקים לשלום, לשותפות ערבית-יהודית. אני זוכרת באחד הימים, הייתה לנו חלוקה של יותר מאלף סלי מזון. יום לפני, הודיעו לנו שוויואן סילבר נרצחה. ביקשתי שאת היום הזה, את החלוקה הזאת, נקדיש לוויואן. פרסמנו על המסך את התמונה שלה ואת המסר שלה לשלום. הרגשתי שאנשים רוצים הזדמנות של מנהיגות שתביא אותם לשולחן של שלום וביטחון, ואין מי שיעשה את זה. והם ראו בחמ"ל המשותף את המקום שמאפשר להם את זה. פתאום אנשים מהימין ומהשמאל נמצאות ונמצאים במקום אחד ועובדים ביחד. דתיים, חרדים, חילוניים, ערבים - כולם! כולם תחת גג אחד ומספקים את הצרכים הכי בסיסיים של האדם. זה היה כל כך סמלי! כל כך מרגש! פתאום כולנו בני אדם.

ואז בא אלינו נציג משרד המשפטים ואמר לנו: "מה שאתם עושים זה לא סתם לשלוח מארזים של אוכל, של מזון. אלו אריזות של תקווה!" זה המסר שלי מהיוזמה. מה שקורה ברהט, זה מה שצריך להיות בכנסת, זה מה שצריך להיות ברשות המחוקקת, ברשות המבצעת, ברשות השופטת - זה מה שצריך להיות.

ואיך זה יקרה?

אני אומרת להם שהמציב שלנו פה לא יהיה טוב. אני אומרת כל הזמן, אם אנחנו רוצים מקום בטוח לכולם וביטחון אישי ושכולם פה יהיו ביחד - נשים צריכות להיות במוקד ההחלטות. אני מסתובבת עם זה [היא מראה לי סיכה שהיא עונדת ועליה תלויות הספרות 1325 ומסבירה] - זו החלטת מועצת הביטחון של האו"ם, שנשים צריכות להיות שותפות במשא ומתן לשלום ולביטחון.

אני אומרת, שנשים צריכות להיות במוקדי קבלת ההחלטות ושנשים יובילו גם את המסע לשלום. צריך ללמוד מהמודל של קולומביה,

רק כשנשים נכנסו לתמונה - הגיע שלום למקום ולאזור. אני מאמינה בכוח הזה.

חנאן, ספרי לי קצת על עצמך. איך הגעת למקום שאת נמצאת בו היום, לאמונות החזקות כל כך?

אני אימא לארבעה ילדים. יש לי תשע אחיות ושני אחים. אני שייכת למשפחה מסורתית, שמרנית, בדווית. אני הכי קטנה במשפחה והיחידה שהגיעה לאוניברסיטה ולאקדמיה. זה לא בגלל שאני חכמה יותר מהאחיות שלי, זה בגלל שאני בחרתי להיות מהפכנית, מרדנית וללכת נגד הנורמות. יש לי אח שהוא איש עסקים והשני הוא עורך דין. מאז הילדות, החלום שלי היה להיות עורכת דין, כי נחשפתי למשפט הברווי. אבא שלי היה מטפל ומגשר בין משפחות כאשר היו סכסוכים. החשיפה שלי למשפט הברווי כל כך חיזקה אצלי את הרצון לטפל באחר, לעזור לו, לעסוק בצדק ולרדוף צדק, אבל גם הבאתי את זה יותר למקום של נשים. רציתי שנשים תהיינה מנהיגות אקטיביסטיות, חלק מהכוח הפוליטי והחברתי בתוך החברה שלנו.

ומאיפה קיבלת את הכוח להוביל, להאמין, לחזק?

את הכוח למדתי מאימא שלי. אימא שלי אישה מאוד אמיצה וחזקה, שהצליחה לגדל את הילדים שלה בכבוד והשקיעה בהם הרבה. אימא שלי עמדה במשימה הבלתי אפשרית, להיות רעייתו של מנהיג, שייח' שפתח שיג, שבו הוא גם מארח אנשים שרוצים לינה, ארוחה או מנוחה. היא עשתה את זה בכבוד גדול, אירחה את האורחים, כיבדה אותם, קיבלה אותם בכל שעה, אם ביום ואם בלילה. מעבר לזה, תמיד כשמתנהל המשפט הברווי בשיג או בדיואן יש את האירוח המכובד, הכבד, הגדול. ארוחות גדולות וכבודות למספר גדול של אנשים, וצריך מישהי שתנהל את כל החגיגה הזו. אימא ממש הצליחה לנהל ולארגן ארוחות למספר גדול של אנשים, לארח

אותם ובאותו זמן לכבד ולהכיל נשים שבאו לבקש צדק ולעזור להן. למדתי מאימא שלי הרבה כשהיא עזרה לנשים שבאו לשיג ולדיוואן לבקש עזרה וצדק.

ספרי לי כמה זיכרונות ילדות.

נולדתי בשכונת הרכבת הבדווית בלוד. בתקופת הממשל הצבאי, שהייתה בה הידרדרות של השבטים הבדווים, חלק מהמשפחה נאלץ לעבור לאזור המרכז ולמשולש בשביל הפרנסה, עם הצאן. אבא שלי עבר למרכז מאזור לקייה. השבט נשאר שם, המשפחות הגדולות נשארו, אבל שני נציגים מכל משפחה עברו עם הכבשים והצאן לאזור המרכז, לשכונת הרכבת בלוד. אני עברתי עם אבא שלי בסחר בכבשים ובצאן וגם עזרתי לו בשיג בדיוואן, במשפט הבדווי. השיג הוא מבנה מרכזי המיועד לגברים. שם מתנהל כל המשפט הבדווי וגיבור בסכסוכים. נפגשים שם רק גברים. בשיג הזה אני גדלתי. לאבא שלי היו רק שני בנים ושניהם היו צריכים לפרנס את המשפחה ולכן לא היו פנויים לעזור לו בשיג. אני הייתי עוזרת לאבא להכין בבוקר את הקפה ואת המקום ואז הייתי אמורה רק לשבת. אבל למעשה עשיתי וספגתי הרבה יותר מזה. למרות הרצון העז והידע שרכשתי, לא הזדמן לי ללמוד משפטים כפי שחלמתי, כי המשפחה אמרה לי שזה מקצוע ששייך רק לגברים ולא לנשים. זה נשאר חלום ילדות שרק לפני שלוש שנים הגשמתו – להיות עורכת דין.

ומה עשית עד אז?

במשך 20 שנה עברתי כפעילה למען זכויות נשים, בבניית מנהיגות מקומית בכפרים, ביישובים המוכרים והלא-מוכרים. התחלתי את דרכי בשנת 2000 בארגון "סדרה" בהרחבת הפעילות לרמה מחוזית, מלקייה בלבד לכל היישובים באזור, כולל היישובים הלא-מוכרים. הקמנו בתי ספר להשלמת השכלה לנשים שבהם כ-6,200 בדוויות

מהכפרים למדו קרוא וכתוב ויותר ממאה השלימו בגרויות וקיבלו תואר ראשון. ניסיתי לעשות שיתוף פעולה עם מדינות אחרות, כי בישראל לא הייתה תוכנית חינוך למבוגרים ולמבוגרות בשפה הערבית. לא ראו בזה צורך ולא ידעו שיש אחוז מאוד גבוה של אנאלפביתיות בדרום. היום המצב השתפר. את כל התוכניות לתעסוקה וליזמות עסקית עשיתי בשיתוף פעולה עם מרכז יהודי-ערבי ליזמות עסקית. יצרנו סדרת מפגשים עם 26 קבוצות של נשים להעלאת המודעות לבריאות ולמיצוי זכויות. כמו כן, נאבקנו בהדרת נשים בתקשורת המקומית כדי להביאן מן השוליים אל המרכז.

בגיל 18, כיוון שהותר לי ללמוד רק באוניברסיטת בן גוריון, נאלצתי לחזור לדרום, ללקייה. נישאתי בגיל 22, שנחשב גיל מאוחר לנישואין במשפחה שלי. בזה הובלתי עוד שבירת נורמה של גיל הנישואין. בתקופה הזו התחלתי לעבוד בעמותת "סדרה", שבה עבדתי כ-15 שנים, ובמסגרתה, בין השאר, נשים בדויות אורגות שטיחים. עבדנו על שיתוף, על הסיפור של האישה הבדווית, על המאבק שלה, על החסמים שהיא מתמודדת איתם בתוך המשפחה, בחברה וגם כמיעוט בתוך העיר באר שבע.

אחר כך עברתי לעבוד בחברה להגנת הטבע, לנהל את היחידה הבדווית. שם עבדתי כדי להעצים את הנשים מבחינה כלכלית וסביבתית. כשנכנסתי לתפקיד היו בחברה להגנת הטבע שש עובדות, רק אחת ערבייה וכל השאר יהודיות דוברות עברית, שעובדות עם החברה הבדווית והשפה הייתה חסם בשבילן. הכשרתי נשים בדויות מקומיות כמדריכות טיולים, על פי תו תקן של משרד החינוך. עשיתי גם הכשרת נשים כמדריכות לחינוך סביבתי, שיעבירו הדרכות וחוגים בתוך בתי הספר וגם הכשרתי נשים כרכזות בנושא טבע עירוני. אחרי תקופה היו לנו יותר מ-32 עובדות, נשים בדויות, בתחום החינוך הסביבתי והקיימות. הבאנו להעצמה כלכלית של נשים, הוצאנו אותן ממעגל העוני, אפשרנו להן לחזור לתרבות, לזהות, לחיבור לאדמה

ולקרקע. זו אחת הסיבות שבגללן הגעתי לחברה להגנת הטבע. כי תמיד נשים התגעגעו למורשת, לחיבור לקרקע ולארדמה והן מרגישות חזקות כשיש להן קשר לזהות שלהן.

עבדתי שם חמש שנים ואז הרגשתי שאני צריכה לחזור לעבוד עם ארגוני זכויות אדם. עכשיו אני עובדת ב"איתך-מעכי", מנהלת את הסניף הדרומי ובעיקר את המרכז לזכויות נשים בדרויות. כל העבודה שלי היא בשטח, מה שהביא עומס גדול על המרכז לזכויות הנשים ב"איתך-מעכי". אנחנו משפטניות, עורכות דין למען צדק חברתי, יהודיות וערביות, שעובדות ביחד הן כדי לייצג נשים והן כדי להשמיע את קולן של הנשים הברויות בכלל.

זה מדהים, אני משתאה מהפרויקטים הכול כך מדויקים והעוצמתיים האלה. איפה את רואה בעצמך, כאישה צעירה, את סימני הדרך שהובילו אותך לעשייה הזאת? אני שואלת.

זו החשיפה לעולם. אלה התנאים שהציבו לי מאז שהייתי ילדה קטנה, שאני צריכה ללמוד ולממש זכות בסיסית, לקרוא ולכתוב - אפילו זה היה אצלי בסימן שאלה גדול. ידעתי שאני רוצה להילחם נגד הדיכוי. היה מקובל שכל הבנות [במשפחה] מסיימות תיכון, אבל כשסיימתי תיכון מנעו ממני להמשיך לימודים באוניברסיטה. סימן הדרך השני הוא החשיפה שלי למשפט הברווי ולעולם הגברים, כתוצאה מכך שהייתי כל יום בדיוואן, במקום שרק גברים נפגשים ומדברים. הסימן השלישי הוא חוסר התקשורת ביני לבין החברה היהודית. כשהגעתי לאוניברסיטה זו הייתה הפעם הראשונה שפגשתי את החברה היהודית באקדמיה ושם התמודדתי עם הרבה מאוד חסמים וקשיים. חוויתי גזענות. הרגשתי שאסור לנו לוותר, שאנחנו צריכות להילחם בשביל לחיות ביחד, לקבל אחד את השני ולכבד את האחר. לאף אחד אין זכות לפגוע באחר או לשפוט אותו רק בגלל סטריאוטיפים, בלי שישמע אותו. יש פה חוק וצריך לחיות בדמוקרטיה.

ובאילו חסמים את אישית נתקלת? אני מנסה להבין מקרוב.

אני רוצה להגיד לך שעד שנלחמתי והצלחתי להגיע לאוניברסיטה, מצאתי את עצמי מתמודדת עם קשיים אחרים. לא היו שירותי תחבורה בין לקייה לבין האוניברסיטה, למשל. וזה הקשה עליי לממש את הזכות הזו להגיע לאוניברסיטה. הייתי צריכה לשכנע את המשפחה שאין פתרון אחר. אם אין שירותי תחבורה, צריך לישון במעונות. לשכנע את המשפחה היה תהליך מאוד קשה. לא היו מקומות עבודה או הזדמנויות עבודה קרובות, שמאפשרים לצעירה כמוני להיות עצמאית כלכלית, למשל. עצמאות שתאפשר לה בעלות על ההחלטות האישיות שלה. הרגשתי שזו מדיניות האפליה של המדינה. לא החברה היהודית שמפלה, אלא המדינה. כי בחברה היהודית היו גם פעילים יהודים שעבדו איתי כדי להשמיע את הקול הזה ולהילחם נגד האפליה והמדיניות המדכאת. תמיד היו עובדות מתנדבות, יהודיות, שעזרו וחיזקו והשמיעו את הקול שלהן בזירה שלהן, במקומות שלהן במוקדי קבלת ההחלטות.

ואת אישית, נתקלת בחסם בחיפוש עבודה?

זה לא שלא לקחו אותי לעבודה. פשוט לא היו מקומות עבודה לנשים ברויות בדרום. בבאר שבע למשל, זה רק באזור התעשייה שלא מתאים לנשים, אלא לגברים. בתוך לקייה אפשר היה לעבוד רק בבית הספר ושם עבדו מורים גברים, כי גם לגברים אקדמאים בחברה הערבית לא היו אפשרויות אחרות. הייתה תקופה שהיה מאבק בין המורות והמורים. לא היה מקום עבודה אחר בתוך לקייה. בחברה היהודית ענף ההוראה נחשב ענף של נשים, אבל בחברה הברווית זה הפוך! היום המצב שונה. עכשיו יש יותר מורות. וכמובן שהיה מחסום השפה. הבנתי עברית, אבל לא ידעתי לבטא את עצמי בעברית, חצי משפט בעברית לא יכולתי לדבר. לא הצלחתי להבין הרבה מהמאמרים.

וגם התרבות שונה, למשל, אני לא יכולה לשבת ליד גבר. ויש כמובן את הסטיגמות והסטריאוטיפים, שכל מי שלא יהודי ולא מדבר עברית הוא אויב, הוא מאיים.

הרגשת כך מהסטודנטים?

כן, בטח. הריחוק הזה.

וכשדיברת עברית, נחשבת עוינת?

לא בהכרח. אני חושבת שזה לא רק עניין השפה, זו גם היכולת לשתף במה שאת מרגישה וחושבת. זה גם היה חסם. סטודנטים לא רצו לדבר אחד עם השני. כך זה היה בזמנו, בשנת 2001. עכשיו המצב שונה. יש סטודנטים שמוכנים לדבר, לשמוע, להקשיב. זה אומנם אחוז קטן שיש להם רצון ללמוד, להבין ובכך צריך להשקיע, להיות איתם בשיתוף פעולה ולעבוד איתם יותר.

ברמה הארצית, המאבק שלי היה על שוויון ודמוקרטיה. הייתי כל הזמן פעילה במאבקים, שיש בהם פעילות פוליטית של נשים. לדוגמה - בקפלן. אני הייתי הנואמת הערבייה הראשונה בקפלן. למה? כי בחברה הערבית בהתחלה לא רצו לנאום ולדבר. הם ראו בזה משהו שלא מייצג את החברה הערבית, את המאבק הזה. לא ראו בזה מאבק משותף. אני מדברת על קפלן של לפני המלחמה, במחאה.

ושם היית הדוברת הערבייה הראשונה?

כן, שברתי את הנורמות. פרצתי את התקרה. דיברתי מול 160 אלף איש ואישה. אחריי הגיעו עוד כמה דוברים. בהתחלה כולם חששו מהתגובה של המנהיגות שלנו. פחדו שיתקפו אותם שהם מתנערים מהזהות שלנו, מהמאבק שלנו, מצטרפים למאבק שלא רואה אותנו,

לא שייך לנו. אני השמעתי קול חדש ואמרתי: "אני יכולה לבוא ולדבר גם כאן על הריסות בתים, על הכרה בכפרים, על אי השוויון, על הדמוקרטיה, על גזענות של הממשלה הזאת, על הפשיעה ואף אחד לא יגיד לי לא."

אחר כך גם השתתפתי במאבקים ברמה הארצית בירושלים. עשינו עוד צעד כאקטיביסטים יהודים-ערבים. ראינו שצריך להשמיע את קול השותפות הערבית-יהודית, שהדרך היא בהקמת המפלגה הדמוקרטית. אורי שפירא ייסד את המפלגה, ואנחנו יחד אתו והתפקדנו יותר מ-6,000 איש ואישה בתוך חודש! היו פריימריז ואני, עם עורך הדין ברק כהן, זכינו במקום הראשון. כשהגיעו הבחירות הבנו, שבעבודה קשה ועם הרבה מאמץ קרוב לוודאי שנצליח לעבור את אחוז החסימה, אבל זה יבוא על חשבון מחנה השמאל. לכן לקחנו צעד אחורה והפכנו את הקמפיין שלנו לקמפיין עידוד הצבעה למען מחנה השמאל. כך, משנת 2013 אני עוברת בעידוד הצבעה כדי לחזק את מחנה השלום במדינה ואני עדיין ממשיכה בכך, מה שמתבטא גם בעליית אחוז המצביעות בקרב הנשים הבדוויות - 22% לפי בדיקה של אחת המפלגות.

בנוסף לכך, ייצגתי נשים בדוויות באו"ם בפעם הראשונה. זכיתי גם בשלושה פרסים מאז החמ"ל המשותף.

ואחרי כל הקשיים והחסמים שחווית ופרצת בעצמך, מאיפה המוטיבציה האדירה הזאת לשותפות, לשלום, לשוויון? מאיפה החזון?

אני מאמינה. אני מאמינה בצדק, וצדק יקרה פה ויהיה פה. ואני מאמינה בשוויון. אני אומרת לך: עד היום אני חווה דיכוי פוליטי וחברתי. אני חווה את כל המדיניות של ההשתקה והרדיפה אחרי ערבים בתקופת המלחמה. כל העניין של פתיחת כתבי אישום נגד המיעוט הערבי פה במדינה בתקופת המלחמה היא רק בגלל שהם

מביעים הזדהות עם קורבנות המלחמה. כל כתבי האישום והרדיפה וההשתקה - אני לא ויתרתי, ועד היום אני לא מוותרת.

לא רק שאת נלחמת בשביל השוויון שלהם את עדיין מאמינה שהצדק הזה יגיע.

כן. כי אם אני אשתוק ואת תשתקי וההוא ישתוק וכולם ישתקו - הוא לא יגיע.

ואפרופו השתקה, אני נזכרת בשלוש הנשים שנאזקו כיוון שחילקו פליירים בבית כנסת עם קריאה להחזרת החטופים, ולעומתם חברי הכנסת שהתפרצו לבסיס צבאי עם קהל רב ולא הייתה תגובה עד היום. זה מייאש אותי, אני קובלת.

את מרגישה לפעמים שאת מיואשת, היא מעודדת ומנחמת אותי. אבל את בן אדם שקשה לו לראות מולו אנשים בסבל ובדיכוי ואת תילחמי, תמצאי את הכוח, כי את לא יכולה לחיות עם זה. וגם הספר הזה, עצם הכתיבה שלו מעידה על אומץ! מי רוצה עכשיו לכתוב ספר על שלום?

נותרו לי עוד הרבה שאלות, אבל לא נותר זמן. אני מצליחה לשאול עוד שתי שאלות אחרונות.

את יכולה מן הסתם לכתוב על זה דוקטורט. מה ההבדלים מנקודת המבט האישית שלך בין המשפט הברדווי למשפט העברי? אני מסתקרנת.

יש הבדלים, אבל אין ספק ששתי המערכות הן פטריארכליות ועניין זכויות נשים והטמעת החשיבה המגדרית הוא מאוד שולי בשתי המערכות. במערכת המשפט הברדווי אני אוהבת להשתמש כשהיא מספקת הגנה לנשים ומחזקת אותן. בצדדים שהיא פוגענית לנשים, אני לא משתמשת ואני נעזרת במשפט הישראלי. אני כאילו מרכיבה

פאזל: רואה מה מתאים ומה מחזק את הנשים. בשתיהן צריך להשקיע. אם אנחנו מדברים על אלימות ופשעה - המערכת הקיימת במדינה לא מספקת הגנה ראויה או תוכנית למלחמה בפשעה ובאלימות נגד נשים. המשפט הברזיילי כן מרטיע. יש חוקים ספציפיים לזכויות נשים והגנה על נשים מאלימות והם יותר נוקשים ומרטיעים.

והילדים שלך? איך את רואה אותם היום? איך היית רוצה לראות אותם בעתיד?

שני הבנים הם תאומים בני 18, שתי הבנות, בנות 11 ותשע. אני קורם כל מאמינה שצריכה להיות להם בעלות על ההחלטות שלהם, בעיקר לבנות. הבנות, כל מה שאני לא זכיתי בו - אני ממש מאפשרת להן לזכות בו. לפחות להשמיע את הקול שלהן. הילדים שלי דוגלים בזכויות אדם, מקבלים את האחר, פמיניסטים והכי חשוב - מאמינים בכוח של נשים. זה המסר שרציתי להעביר להם ואני שמחה לראות שזה עבר אליהם והם ממש מאמינים בכך. כמוכן שהם מושפעים מהמשפחה ומהחברה, אבל עדיין הערכים והאמונה מוטמעים בהם ואני מאוד גאה על כך.

ואבא שלהם?

גם הוא פמיניסט. גם הוא מלקייה. מאותה משפחה, מאותו שבט. אסור היה לי להתחתן עם מישהו מחוץ לשבט. זה אחד התנאים והקשיים שהתמודדתי איתם. אני לא בחרתי מתוך אהבה. אני בחרתי בבן זוגי מתוך מנהגים ומסורת.

ויצאה אהבה?

כן, לפעמים זה יוצא...

* * *

אני נוסעת בחזרה לערד, הפעם בנחת, מוטענת בכוחות מחודשים ובאמונה חדשה. פיתולי הדרך, חמוקי הגבעות ושברי וואדיותיהן, מוורידים לעומתי ומהפנטים אותי במחול קסמים. הוורודים והכתומים מעמיקים והולכים, שברי הוואדיות משחירים והולכים וכשאני מגיעה אל סף ביתי גולש לו בדל אחרון של גלגל השמש הכתום אל מאחורי ההרים הכחולים, בכיטחון גמור שמחר יאיר על יום אחר. אולי יום טוב יותר?

סיפורה של יהלומה:

בשביל שלום צריך פניות והקשבה

ראיינה וכתבה: חפציבה כהן מונטגיו

יהלומה זכות נולדה בשנת 1960 באופקים, בת להורים שגורשו ממצרים רק בשל היותם יהודים. נשואה וגידלה באהבה חמישה ילדים, שניים מהם של אחותה שנפטרה. יהלומה היא פעילה חברתית ופעילת שלום, מייסדת מרכז החוסן הקהילתי באופקים ומנכ"לית בהתנדבות של עמותת "חוסן קהילתי אופקים". לאחר 27 שנות שירות מצטיין כחשמלאית מטוסים בחיל האוויר, השלימה בהצטיינות תארים מתקדמים במינהל ציבורי ובתרבות יהודית. פעילה בתנועת הפריפריות, במועצת הנגב, בתנועה לעתיד הנגב המערבי, הייתה חברת הנהגה בתנועת "נשים עושות שלום", וכיום חברה בהנהגת "הרבעון הרביעי".

יהלומה היא יוזמת ושותפה למגוון פרויקטים חברתיים: "מרחיבים אופקים" - הרחבת ידע אקדמי למבוגרים, "היהלומים של אופקים" - פיתוח מנהיגות נוער; "בזכות רום" - חגיגת בר מצווה לנערים ולקשישים; קהילת "יוצר אור" - הכשרת משפחות בנות המקום לטיפול בנפגעי חרדה; כמו כן, שותפה לרעיון הקמת מכינה קדם-צבאית

מדעית בשיתוף מכון וייצמן; וייסדה את קבוצת "קהילות שרות" ללימוד פיזטים. לאחר אירועי השבעה באוקטובר, הגבירה פעילותה בארגון התנדבויות בבית תמחוי, גיוס סיוע פסיכולוגי ושיפוץ בתים שניזוקו.

הישגיה של יהלומה קיבלו הכרה באותות רבים, כולל אות "רואים טוב" של הכנסת (2015); אות רפפורט לעשייה נשית (2015); יקירת העיר אופקים (2022); אות הנשיא להתנדבות (2024). חזונה מתמקד בחיזוק החוסן הקהילתי והלאומי, תוך כיבוד המגוון והזהויות בחברה הישראלית. יהלומה מאמינה בחיזוק עצמאות קהילתית דרך קידום תעסוקה, השכלה ומיצוי זכויות ותוך שמירה על חירות ואחריות.

אני נוהגת מירושלים לאופקים, בחום חודש יולי, באחד הימים המתוחים ביותר שאחרי השבעה באוקטובר. בדרך, יהלומה בודקת אם כבר יצאתי מהבית, אם אני בסדר. אני שואלת אותה מה לעשות אם יש "צבע אדום". היא מסבירה, אני מקשיבה, מדחיקה וממשיכה לנסוע. אני מגיעה ושוקי, בן זוגה, מכוון אותי לחניה תחת העץ המוצל מול דלת ביתם. יהלומה מגישה לי עוגיות ושתייה, וכבר מודיעה שהכינה גם ארוחת צוהריים. שתינו מארגנות את המקום לריאיון. יהלומה מבקשת לא להשתיק את הטלפון, להיות זמינה, למקרה של "צבע אדום", לשמוע משוקי שיצא לקיבוץ בארי, שם הוא עובד. סיפורו שזור בהצפה של אירועי השבעה באוקטובר, שבו רצחו מחבלי חמאס 52 מתושבי אופקים, רובם משכונת הגפן, אזרחים, חיילים ושוטרים שיצאו להגן על השכונה ועצרו את הטבח בפאתיה. יהלומה מייצגת סיפור שלום משלה, אידאולוגי, חברתי ותרבותי. סיפורו מאתגר את התפיסות המקובלות - מבית ומבחוץ.

אני לגמרי כור היתוך

אני מזמינה את יהלומה עם שאלה פתוחה, לספר על החיים שלה באיזו דרך שהיא בוחרת. היא מתבוננת בדף הנקודות שרשמה לעצמה, ולוחשת "אני רק רוצה להוסיף את ויויאן". היא שותקת, ואז אומרת שהיא רוצה לפתוח דווקא עם הסיפור של ההורים שלה.

ההורים שלי נולדו במצרים, עלו לארץ בשנת 1957 ונפגשו באופקים. אימא שלי נולדה בקהיר, להוריה שהיגרו למצרים מיוון ומסוריה. סבי התייתם בגיל עשר, עבד כשוליה של מתקן פרימוסים, ולימים פתח חנות לפרימוסים, שמעליה עמד בית המשפחה האמיד. ב-1948, בעקבות הכרזת העצמאות, הניחו האחים המוסלמים פצצה מתחת לבית השכנים. בכוקר, התמוטט הבית ובני המשפחה נקברו מתחת להריסות שעות רבות. שתי דורות שלי מוכרזות נעדרות עד היום. ההיסטוריה המשפחתית הייתה כל הזמן ברקע, אבל לא התעמקתי בה. סבתא אף פעם לא עלתה במעליות, ובאירועים תמיד ישבה ליד הדלת. היא אף פעם לא דיברה על זה ולא על בנותיה הנעדרות, אבל זה היה חי ונוכח כל השנים. אחרי האסון, הביאה סבתא עוד ילד לעולם. ידוע שחלק מהריפוי של טראומה הוא ילד נוסף.

אבי מאלכסנדריה. כנער שימש בלדר של המחתרת היהודית במצרים. כשנתפסה המחתרת, הפכו חיי היהודים לקשים. משפחתו של אבי גורשה, ובעזרת האזרחות הצרפתית עברה לצרפת. כשקוראים להם להתגייס לצבא הצרפתי, סבא שלי מחליט שאם כבר עושים צבא, אז רק בארץ ישראל. גם במצרים הם נקראו ציונים. הם תמיד אמרו: "אנחנו גם נאמנים למצרים וגם ציונים". בכוקר הם שרו שני המנונים - את ההמנון הישראלי ואת ההמנון המצרי... הסיפורים האלה אינם חלק מההיסטוריה של מדינת ישראל, הם הוסתרו לגמרי מספרי ההיסטוריה הנלמדים במערכות החינוך.

זה הסיפור של ההורים שלי, זה לא משהו שחייתי אתו. בארץ לא הכירו בלימודים של אבא שלי. הוא למד שם באוניברסיטה מתמטיקה, ופה עבד בחקלאות. אימא עבדה כעוזרת גננת וכמזכירה במרכז נוער, כי ידעה לקרוא ולכתוב באנגלית ובצרפתית... אני זוכרת שהיא תמיד למדה - השלימה בגרויות בהתכתבות וגם למדה תקשורת.

אני מבקשת מיהלומה להרחיב למה היא מתכוונת כשהיא אומרת שזה הסיפור של ההורים, לא שלה, והיא מספרת על חיים של צברית, בהווייה תרבותית הרחוקה מזו של הבית. בכיתה ח' היא מצטרפת לתנועת "השומר הצעיר" ובהמשך מדריכה לצד בן קיבוץ.

חייתי לגמרי את "השומר הצעיר", ולא הרשיתי לאבא ולאמא שלי לשמוע ערבית או לדבר ערבית, חוץ מסרט בערבית ביום שישי. אבא שלי מאוד אהב את פאריד אל אטראש, אבל בנוכחותי, שמעו רק חווה אלברשטיין, אריק איינשטיין ושלום חנוך. אף פעם לא העירו לי כשהחלפתי תקליט... רק עכשיו, כשאני לוקחת את ההורים שלי לסיכוב, אני משמיעה להם איזה שיר שהם בוחרים...

לקראת גיוסה לצבא, מצטרפת יהלומה לגרעין נח"ל של "השומר הצעיר", בעידוד נלהב של משפחתה. היא מספרת:

עבור סבתא שלי, להיות קיבוצניק ועבודת אדמה זה לגמרי חלוציות, שליחות, הגשמה. מנסים לצייר את תושבי עיירות הפיתוח כאנשים שאינם מכבדים קיבוצניקים, להיפך. הדוד שלי היה פועל חקלאי באחד הקיבוצים, וגם אבי עבד בחקלאות. הם אף פעם לא בחנו אנשים לפי תכניות. לכן לגמרי ברור לי, שבעלי חלוץ כשהוא עובד עד היום באזור בארי כמנהל עבודה ב"מושבי הנגב". אנשים שואלים אותי איך אני מסכימה לסיכון הזה, לעבודתו בגדר הגבול. ואני עונה שהגבול הוא בתלם האחרון, וכמו שאנשים גרים בבארי - אנחנו יכולים וחייבים לעבד את אדמת אזור בארי.

יהלומה באה מבית מסורתי, שבו היהדות הייתה חלק בלתי נפרד מהחיים, אך ללא הקפדה כפייתית. בסביבה החילונית של הקיבוץ היא מוצאת דרך יצירתית להשתלב בחיי הקיבוץ מבלי לפגוע בערכי הבית שממנו באה.

היו עבודות בשבת. התלהבתי מאוד מנהיגה בטרקטור, אבל בשבת לא הסכמתי לעבוד בחקלאות. תמיד נסענו בשבת, אבל הקידוש והחגים היו חלק מהחיים שלנו. הרבה מגדירים אותי כחילונית, כי אני נוסעת בשבת. זו לא תפיסה חילונית. לא! אני לא חילונית. ממש לא. אנחנו כן עומדים על דקויות עם הברכות ועם החגים. אלה היו החיים שלנו... אז במקום עבודות שמפעילות מכונות בשבת, סחבתי ארגזים במפעל.

להעיר את התודעה

יהלומה עוזבת את מסלול הנח"ל ומתקבלת יחד עם בת דודתה לקורס חשמלאיות מטוסים במסגרת שילוב נשים למקצועות גבריים בצה"ל, כפי שקראו לזה. ללא בגרות וללא רקע מתאים, הן מסיימות את הקורס בהצטיינות. במסגרת הצבאית גיבשה יהלומה את ערכה העצמי כאישה, והיא נאבקת לשוויון בין המינים, מול הסביבה הגברית המובהקת.

כל הזמן אתגרו אותי: "בואי נראה מה את מסוגלת לעשות". היו לנו הקלות, כי העבודה הייתה קשה יותר לנשים, אבל אז הטיילו עלינו לשטוף את המחלקה, או לעשות שליחויות למפקד. לי זה נראה טבעי. אבל סעיד, עולה חדש, אלג'ירי, כעס על זה ועורר אותי להעלות בשיחה עם המפקד שאני חושבת שצריך שיהיה שוויון. לא היה לי אכפת שהמעמד שלי ישתנה, שיטילו עלינו עוד משימות. עמדתי על כך שלא אנקה יותר. רציתי להיות כמוהם. לאורך כל השירות שלי לא הייתה הצטיינות שלא קיבלתי... כדי לא להיות שונה מהם!

יהלומה מודעת למורכבות של המאבק הנשי שלה - גם הדרישה לשוויון בין המינים וגם הדרישה להכרה בשונות שלה כאישה. היא אינה מבקשת עזרה ומשתמשת בפתרונות יצירתיים של אביה, כדי לגשר על ההתנגשות בין שתי העמדות.

הייתי בהיריון. חלק מהעבודה היה לצבוע פאנלים בתא הטייס, וכל הזמן הקאתי. יש כאלה שלא הפריע להם שאישה בהיריון נכנסת לתא קטן וצובעת. אני כל הזמן אומרת, צריך להעיר את התודעה של האנשים. קשה להם להכיל אחרים, כי הם לא מכירים את הסיפור של האחרים. לא רציתי להיות שונה, אבל לא היה לי כוח פיזי. כדי שלא אצטרך לבקש עזרה, הייתי נעזרת באבא שלי, שהיה גאון. הוא היה ממציא דברים, למשל הוא בנה לי רצועה לפתיחת חלקים שנדרש כוח כדי לפתוח אותם...

המסגרת הצבאית הייתה חממה עבור יהלומה, לא רק לפיתוח תודעה עצמית נשית ושוויון מגדרי, אלא גם לפיתוח תודעה חברתית. כאן, ניכרת הרגישות שלה לזולת וכיבוד הייחודיות שלו. היא רואה נקודות חולשה של המערכת ומתגייסת מתוך אמפתיה ואחריות לכלל. אחר כך נראה את האקטיביזם שלה במלואו עם הקמת מרכז החוסן באופקים ועם פיתוח חזונה החברתי וחזון השלום שלה.

ב-10 בפברואר 2002 חוותה יהלומה ביחד עם בתה החיילת, חיילים ומפקדים, פיגוע טרור, שאירע במסעדת "סוף הדרך" בבאר שבע. בפיגוע נהרגו קצינה וחיילת, ועשרות נפצעו. הטראומה מהפיגוע פוגשת בטראומה שספגה יהלומה מסבתה ואימה מפיגוע הטרור במצרים. גם כאן, מגייסת יהלומה את הכוחות שלה, ביטוי לעמדתה, שתמיד, בכל מצב, יש מה שאפשר לעשות.

במסעדה בלאגן. למחבל היה מעצור בנשק, שניות הרגישו כמו נצח. ובזמן הקצר הזה חולפות לי מחשבות על הבת שלי. האם לכסות אותה? ומה אני אגיד לבעלי? ואז אני אומרת לעצמי שאני צריכה

למצוא מקום להביא אליו את כולם... אני נוקשת על דלתות הבתים, צורחת ובוכה, ואין מענה. לבסוף פותחת לי אישה זקנה, שבקושי מדברת עברית, ואני מנסה להסביר לה מה קורה. במבט לאחור החשיבה שלי הדהימה אותי, כי מצאתי את עצמי מרוקנת את מקרר המסעדה ממים ומשתייה, ולוקחת הכול איתי לבית שבו הסתתרנו... גדלתי בבית פוסט-טראומטי. אצלנו לא יוצאים מהבית בלי מים וסנדוויץ', ולא יוצאים עם כפכפים... שהינו שעות בתוך הבית הזה, יחד עם כל מי שהסתתרו במסעדה.

בעקבות הפיגוע, כתבתי מאמר "של מי האחריות". הקריאו אותו במסדרי בוקר בכל צה"ל. במאמר אני לא מאשימה, אני מתארת את ההתרחשות, ששמענו ירי בחוץ, אבל לא הבנו שאלה מחבלים. אם היינו יודעים לאורך הירי לנהל את האירוע, אולי היינו יכולים להציל יותר אנשים. אבל לא היינו מודעים ומוכנים לאירוע מסוג זה. זה מאוד קשה, כי בסוף ההתמודדות היא של פצועים ומשפחות שכולות. כמה ימים אחרי, חזרנו עם החיילים והמפקדים למקום האירוע. מאז ועד היום לא הלכתי לטקס זיכרון. השנה הזמינו אותי אישית, ביקשו ממני לדבר ולא יכולתי. הכול צף אצלי בגוף ובזיכרון.

האני מתמוסס לתוך אנחנו

כעשור יחלוף מהפיגוע בבאר שבע עד להחלטה לקחת את גורל "חוסן אופקים" בידיה, ולצמוח יחד איתה מעיירה פגועה לקהילת חוסן. החוסן שיהלומה חווה הוא ברובד הקהילתי וברובד האישי. ברובד האישי, זהו מעבר מדיבור בלשון אנחנו לדיבור בגוף ראשון יחידה. יהלומה מראה לי צילום מקורס פוטו וויס בנושא: "מה היית רוצה לספר לעולם על הקהילה שלך בנוגע לשבעה באוקטובר". היא מתארת:

קשה לי לצלם את עצמי. מה הסיפור פה עם עצמי? כן, הסתרתי את עצמי. עד הקורס הזה, אף פעם לא העזתי לדבר בגוף ראשון על

העשייה שלי. גם כשקיבלתי את אות הנשיא, לא ידעתי שהמליצו עליי. בתי וחברה שלי אספו המלצות מהסביבה. העדפתי שהפרס יהיה משהו קהילתי, ולא שאקבל אותו אישית. אבל זה גם נתן לי קצת אומץ וגושפנקא לפעילותי.

ההתמודדות האישית עם אי-הוודאות היא כמו גל סוער שקשה לצלוח לכד. אך ברגע שאני פוגשת את קהילתי האהובה, קסם מתרחש. האני מתמוססת לתוך אנחנו... לכד, אני מרגישה לעיתים מוסתרת מהחיים עצמם. אך בחיבוק הקהילתי, אני מוצאת את האומץ להיות חשופה לחלוטין.... מתוך הכאב וחוסר האונים מצאתי נתיב חדש בעשייה קהילתית. הנעתי פרויקטים ואירועים הקשורים לריפוי אישי, לריפוי קהילתי, לתיקון עולם. הפצע האישי שלי לא ייסגר לעולם, אך בעשייה קהילתית זו מצאתי משמעות ותקווה. למדתי שבכל פעולה קהילתית אני מספרת סיפור של תקווה, סיפור של חוסן. אני מציינת נרטיב של אמונה וריפוי בכוח הקהילה.

בשנת 2011, פוגשת יהלומה בעולם של בינוי קהילתי. ימים אלה הם הימים של הוועדה הקרואה באופקים, וצביקה גרינגולד ממונה לראש העיר. בעידודו היא מגלה את כוחותיה לעשייה. עולם הבינוי הקהילתי יעורר אותה בהמשך לחפש עוד ועוד נתיבים ללמידה ולהתפתחות.

בשנת 2012 נופל גראד באופקים מכיוון עזה, סמוך לביתה של יהלומה. מכאן, הולך ומתגלגל הסיפור על הקמת מרכז החוסן באופקים בחסות נט"ל, שיהלומה ניהלה מאז במשך שבע שנים, ופועלת דרך החוסן הקהילתי עם מערך מתנדבים גם אחרי השבעה באוקטובר. כיתות כוננות הוקמו ביישובי העוטף כבר ב-2006 בהחלטת ממשלה, אולם אופקים נשארה מחוץ לטווח הזכאות לתמיכת המדינה. יהלומה אינה מחכה למדינה ורוקמת רעיון יצירתי: כיתת כוננות עירונית.

נשמע בום חזק מאוד. ממש פה, בקצה הרחוב. ראיתי את הרב מנחם מטפל בנפגעי החרדה, והרגליים שלי רועדות, ואני שואלת שוב ושוב

ולא מתביישת, "מה אתה עושה? אני רוצה לעשות בדיוק מה שאתה עושה." שמעתי על נפגעי חרדה, אבל לא ידעתי מה זה. חשבת לעצמי, למה שאנחנו לא נקים כיתת כוננות, כמו בקיבוץ. כשייפול גראד נלך ונעזור לאנשים. לא ידעתי איך עושים את זה. הקמנו כיתת כוננות ראשונה עם מי שאנחנו מכירים. ואז אמרתי שאני רוצה עוד כיתת כוננות, ושהכיתה הבאה תהיה לחרדים. לא הכרתי את העולם החרדי, רק איך הם נראים. אבל זו הייתה תחילתה של היכרות ושיתוף פעולה יוצאי דופן.

עוד בשנת 2012 החלטתי שאני הולכת לשכונת "מישור הגפן", שזקוקה לשיקום. אבל איך אגייס אנשים עם קשיים בכתיים? זה היה בקיץ, אז פתחתי שולחן וקניתי ענבים. נקשתי בית בית, וככה הכרתי את שמעון אדרי, שעד היום אנחנו פועלים יחד. אני מאוד רוצה לחזק את האנשים שמרשים לעצמם להיות בפרונט, לתמוך ולעזור. חשוב לי שירגישו נוכחים ופעילים במרחב הציבורי. הקבוצה שהתגבשה עוברת קורס לסיוע ראשוני בנפגעי חרדה - נופל גראד ואנחנו הגל הראשון שמגיע לסייע. יחסית לשאר הקבוצות, קבוצת "מישור הגפן" לא התמידה, אבל ממנה יצאו שלושה אנשים הממשיכים איתי בעמותה עד היום.

במבצע "עמוד ענן", יהלומה היא חלק מהצוות של נט"ל (נפגעי טראומה על רקע לאומי), וממשיכה למטרה הבאה: הקמת "מרכז חוסן אופקים". יהלומה מתקדמת כל פעם צעד אחד, בנחישות. היא יודעת לאן היא רוצה להגיע וסוחפת איתה את הסובבים. היא יוצרת קשר עם המחלקה לסוציולוגיה במכללת ספיר כדי לקבל סיוע לנפגעי חרדה. ד"ר איתן שחר ממליץ לה על ד"ר פרחי, מתמחה בטרואמה ממכללת תל חי.

האזעקות היו תכופות יותר והיה ברור שאנחנו נכנסים למלחמה. החלטתי שאני רוצה לעשות עוד צעד. התעקשתי שאני רוצה להקים מרכז חוסן טיפולי באופקים. ידעתי לאן אני רוצה להגיע

וידעתי מה אני עושה. אבל לא ידעתי איך למסד את זה. האמת היא שלא ידעתי מה זה מלחמה באזרחות. אני מגיעה מצה"ל, לא הכרת מערכת לא מאורגנת...

עוד באותו יום התקשרתי לד"ר פרחי. האיש לא חושב אפילו, ואומר לי: "אני בא ומביא אתי ניידת חוסן." כשהם בדרך מודיע לי שחר, שגם הוא רוצה להיות שותף: "אני דואג לאוכל ושינה, תוריד את זה ממך." הוא הבין שהולך להיות פה משהו גדול, שאופקים מקימה מודל שלא היה קיים. ראשית, כיתות כוננות בתוך ערים, שנותנות סיוע ראשוני, ושנית, האקדמיה נכנסת לתוך העיר ומסייעת.

מרכז החוסן של אופקים מהווה מודל, ומגיעים לשמוע על המרכז מפיקוד העורף, ממכללת ספיר ומהתקשורת. יהלומה רוצה להרחיב את מושג החוסן, מחוסן בעת מלחמה למרכז קהילתי של תושבים העוזרים לעצמם, נשים, מבוגרים, מנהיגות נוער. אלה שחוו חרדה וטופלו בעצמם יקבלו הכשרה ויסיעו לבני עירם.

לקחנו אחריות על העיר שלנו. קבוצה אחת לקחה על עצמה את נושא החינוך, קבוצה אחרת את נושא השכונות, והקמנו מרכז של מבוגרים וצעירים. הבנתי שלקול שלי יש משמעות בקבלת החלטות. אנחנו יוצרים לעצמנו איכות חיים, תרבות ומשנים את המרחב הציבורי. מתוך החוזק של העיר במצב החירום נוצרת שפה משותפת בין אנשים.

שלום ביותר משפה אחת

פעילות השלום של יהלומה היא חלק מתפיסה רחבה יותר, הוליסטית. כפי שתארה כיצד החוסן הביטחוני של הקהילה כרוך לבלי נתק לחוסן החברתי והתרבותי שלה, כך גם תפיסת השלום שלה מתמזגת בכל מעגלי הקיום:

התפיסה תמיד הייתה של חוסן אישי, חוסן קהילתי וחוסן לאומי, אין ביניהם גבולות, זה בדיוק אותו דבר. השלום הוא חלק מכל התהליך הזה, כי שלום הוא סוג של תודעה. כשאדם חי עם מאבקים ומרפקים, הוא יותר מתאים לפוליטיקה של היום, אבל כשאנחנו מדברים על תודעת שלום, זוהי תודעה של בין אדם לחברו ובין אדם למקום. מדובר בתיקון עולם.

במבצע "צוק איתן" יהלומה מחזיקה את מרכז החוסן מסביב לשעון, מגייסת לעזרה את כל מי שהיא יכולה, ד"ר פרחי, בוגרי סירת מטכ"ל, בחורי ישיבת ההסדר, כדי שיהיה מענה טלפוני. ממרכז החוסן באופקים יוצאים גם לעזרה לקריית גת, לנתיבות ולפזורה הברווית. בשנה זו חוברת יהלומה לתנועת "נשים עושות שלום".

כמעט חמישים יום לתוך המלחמה והעירייה החליטה לצאת לפגרה. יש פה מלחמה! הטריף אותי מדוע התפיסה הרווחת היא שמלחמה היא הפתרון. אמרתי "אני רוצה שלום. אני יודעת שבסוף יהיה הסכם. לא משנה איך יקראו לזה - הסכם הפסקת אש, מלחמה קרה, אני רוצה לקדם שיח." לא ידעתי מה זה ימין ושמאל, לא עניין אותי.

"צוק איתן" הייתה מלחמה ארוכה ומתישה. הרגשתי שאני רוצה לחוות פיזית את הכאב הזה וגם את ההשתוקקות לשלום. וכששמעתי שיש נשים שצמות למען השלום, הרגשתי שהגוף שלי חייב את הצום הזה. הן קראו לזה "צום איתן", וישבו מול בית ראש הממשלה. היה לי קשה להגיע, וגם לא קשרתי את השהות שלי שם למחאה, כי אם לריפוי. עזר לי מאוד שצמתי.

יהלומה הופכת להיות חלק מהתנועה. בצעדת "רכבת השלום" לבית שאן, באפריל 2017, היא פונה בדברים אל ראשי הערים והנהגת המדינה, מתוך אמונה בכוחה של תנועת נשים להוביל לשינוי:

אין אדם ביישוב שלכם שלא מתחבר לשיח הישראלי החדש הקורא לשלום. כל אחד שמעוניין להיות חלק מההוויה הישראלית, כדאי שיצטרף לפני שיפספס את הרכבת ויישאר בתחנה הישנה שלא נותנת מקום לעם. בתחנה הישנה יישארו מנהיגים המפרידים, מפחידים ומוותרים על החיים. על הרכבת לשלום יצטרפו עוד ועוד קרונות של אנשים שידגלו בביטחון קיומי, באחוה, ברעות, בסולידריות, אנשים שיבחרו בחיים, כי טוב לחיות בעד ארצנו.

יהלומה קוראת ליצור שפה שתהיה המפתח להבנה ולחיבור בין שונים. היא מגלה שהשייכות שלה לקהילה שלה, לחברותיה, היא מרכיב בשפה שהיא מנסה לבנות. אחד המפגשים של "נשים עושות שלום" התקיים במנזר:

אני שואלת את עצמי, איך אני אוכלת פה? האוכל בטח לא כשר. המחשבות ממשיכות לרוץ במוחי. אבל אני בכלל צמחוני, ולמה אכפת לי מה אכלו קודם בצלחת הזאת? ואז הבנתי שאני לא באה בשם עצמי, אני באה בשם החברות שלי, בשם שרשרת הדורות היהודית של משפחתי.

יהלומה מצביעה על תצלום גדול התלוי על הקיר בסלון ביתה, תמונה שלה בין "נשים עושות שלום", נושאת את דגל ישראל: "אני התעקשתי לבוא עם דגל". היא גם ביקשה לשנות את השפה. לא לדבר על כיבוש, ולא לתאר את חיילי צה"ל כרוצחים. זה סימן עבורה קו אדום שלא הסכימה ולא רצתה לחצות. לצד זה, היא מתארת חיבור מרגש שנוצר עם חברה פלסטינית בקבוצה: "הודא ואני התחברנו. שרנו שירים בערבית, שירים שסבתא שלי הייתה מרדימה אותי איתם. את יודעת איך כל זה ריגש אותנו?"

יהלומה תמיד זוכרת שאינה באה רק בשם עצמה. ממקום שעומד על הצורך בחיבור שפות, בנחיצות של הכלה של ריבוי דעות ודרכי חיים, היא מממשת במהלך 2016, ביחד עם לילי וייסברגר את פרויקט "סלט ישראלי". מפגשי נשים מקהילות שונות זו מזו הפותחות את הלב למגוון האנושי של

זהויות, תרבויות ודעות, שיחד ייצרו ישראליות מלאה יותר. "ברגע שנבין שאנחנו פסיפס אנושי, נוכל לבנות ביחד ערכים קהילתיים ותקווה לדור הבא, ורק כאשר תהיה הקשבה של העם לעצמו יתחילו לעבוד גם המנהיגים," היא אומרת.

במסגרת משלחת של "נשים עושות שלום", הגיעה יהלומה למפגש מורכב עם ראש הרשות הפלסטינית אבו מאזן במוקטעה ברמאללה. הביקור היה מלווה בחששות, אבל הדחיפה הגיעה דווקא מצד אימה:

היה לי קשה, אבל אימא שלי אמרה לי לעשות את זה. אימא שלי אהבה שאני ב"נשים עושות שלום". היא תמיד אמרה לי: "אלה האנשים שאני רוצה שתהיי איתם, וכן, אנחנו תמיד רוצים שלום." אימא שלי ביקשה להעביר מסר לאבו מאזן. היא אמרה לי: "תגידי לו שאנחנו חיינו במצרים, אבל מצרים לא הייתה הארץ שלנו, עכשיו אנחנו בארץ שלנו. וזהו, אל תוסיפי." אמרתי לו, והוא אמר שיש אנשים בישראל שקשה להם לתפוס שהייתה פה היסטוריה קודמת. הוא שאל אותי איך אני מרגישה עם עזה. סיפרתי לו על מרכז החוסן. אמרתי לו, שאני מאמינה שכמו בישראל, גם בעזה ככל בוקר ההורים מכינים סנדוויצ'ים לילדים ולוקחים אותם לבית ספר, ורוצים שהילדים יחזרו בשלום. אבל שהמנהיגות היא זו שמכתיבה את הדברים.

בריאיון לעיתון "דבר", במאי 2016, מתארת יהלומה איך ראתה עצמה בימים ההם בתנועת השלום: "השלום שלי עטוף ברגל ישראל, שלום מסורתי, שלום שנותן קול אחר וגוון אחר לקול של השלום בארץ, זה מה שניסיתי להביא". בסופו של דבר, פרשה יהלומה מתנועת "נשים עושות שלום". עם זאת, חשוב לה להדגיש כי נפרדה בשל מחלוקות אידאולוגיות ופערי שפה, ולא על רקע אישי.

אני רוצה להדגיש שאני חברה טובה מאוד של נשים מתוך "נשים עושות שלום", שגם התנדבו כנשים פרטיות באופקים אחרי השבעה

באוקטובר. אנחנו חברות מאוד טובות. זו לא עזיבה על רקע אישי. זה בעיקר כי לא מצאנו שפה משותפת שגם תתאים לציבור שלהן וגם לציבור שלי. אני עזבתי בענווה. לא עם הרבה רעש.

קשר מיוחד שמרה יהלומה עם ויויאן סילבר ז"ל, שתמכה בה ובפעילותה.

ויויאן הייתה עקשנית. היא אמרה לי: "אני חייבת להיכנס לראש שלך." היינו יושבות יחד המון. לפעמים אצלה בבית. כשהיא הכינה מה קורה אצלי בעיר, היא אמרה לי: "מעכשיו נגמרו הבעיות הכספיות שלך. אנחנו נתמוך בפעילות של מנהיגות הנוער." בנסיעות יחד, היא הייתה שואלת הרבה שאלות על החיים שלנו בעיר פיתוח ועל התפיסה שלנו את הביטחון הקיומי והלאומי.

בפוסט שפרסמה, ממשיכה יהלומה לתאר את יחסי הידידות עם ויויאן:

ויויאן מעולם לא ויתרה עליי. גם כשהתרחקתי מפעילות תנועת השלום מחוסר הסכמות על הדרך... היא לא ויתרה עליי ונשארו חברות. התארחתי אצלה בבארי לא פעם, גן עדן עלי אדמות. הפשטות והצניעות בלטה אצלה. הענווה וטוב הלב שכנו בנשמתה. בחצר ביתה הצנוע, שנשרף ביום הנוראי, שתינו תה צמחים ושוחחנו ארוכות על ערכים, אידיאולוגיה ותפיסת עולם.

ממרחק הזמן, ומתוך עומק הימים שאחרי האסון של השבעה באוקטובר, יהלומה אינה מפסיקה להאמין בשלום, אבל מפתחת תפיסת שלום אישית, הרחק מהפוליטיקה.

אני רואה את העולם בצורה לגמרי אנרגטית. זה קצת משוגע... השלום הוא תחושה של שפע, אדם שחי בשפע לא מפחד שעוד מישהו חולק אתו שטח, ולא מפחד להיות שותף שלם. אני מסתכלת לאורך כל החיים שלי. כל הוויכוחים האלה, הם תמיד על זה שמישהו

רוצה לשמור לעצמו משהו שהוא לא ממש שלו. זה נשמע מטורף, אבל לפני שאני מגיעה לשלום, בואי נדבר על אהבה. אדם שנמצא בתדר של אהבה לא יכול לשנוא. ואם אוהבים – אז אוהבים את כולם. כך גם השלום. השלום הוא תחושה שכל מה שקיים ביקום הוא של כולם. קשה לתפוס את זה. כי הפוליטיקה הפוכה מזה.

כל הזמן שאלתי את עצמי, איך אני אצא מ"נשים עושות שלום", אם אני רוצה להיות פעילת שלום? אחרי השבעה באוקטובר, החלטתי שאני אגדיר את עצמי. לאנשים היה קשה עם זה שאני מדברת על שלום. "מה, את רוצה שלום עם הרוצחים האלה?" לא, אני לא רוצה שלום עם הרוצחים האלה. אני רוצה שלום בכלל. ואני בטוחה שיש עוד אנשים שהם לא חלק מהאכזריות הזו, ואיתם אפשר להתחיל ליצור מסה קריטית, כי הדברים קורים כשיש כמות מסוימת של אנשים שמאמינה כמוני בשלום.

אי-אפשר לשנוא אותי ולרצות שלום עם מישהו אחר. זה לא עובד. אני רוצה להאמין שאנשים מגיעים לפה כי הם רוצים להכיר אותי ולא לשנות אותי. וזה השלום. הגיע איתי חבר בדווי ל"רבעון הרביעי". הוא דיבר על חוק הלאום. אני מסכימה אתו שהבדווים נפגעו מחוק הלאום. הוא אמר גם כמה דברים אחרים שלא הסכמתי להם, אבל יכולתי להמשיך להקשיב. שינינו את השפה, כדי שמישהו אחר יוכל להכיל אותה. כדי לעשות שלום, צריך פניות והקשבה. הבנתי שהקושי של השבעה באוקטובר הוא שאנשים אחרים מנהלים לנו את העולם. גם אותם וגם אותנו. אבל השלום לא יהיה פה, אם לא יהיה בינינו שלום, בתוך החברה הישראלית. כשאנשים ילמדו להגיע לתדר הגבוה של אהבה, הם יבינו.

אני שואלת את יהלומה איך היא הייתה בונה תנועת שלום ישראלית שעוברת לאור החזון שלה והיא עונה:

תראי, אין לי תשובה מוחלטת, אבל יש לי כל מיני רעיונות שחשבתי עליהם לאורך השנים. זה מתחיל מכאב משותף. כאב משותף הוא משהו שקשור לכולם, אבל בלי להיכנס לעומק הכאב, כי כשנכנסים לעומק הכאב מתחילה תחרות - זה יותר קשה מזה, עד כמה מישוהו נחשב גיבור, או לא נחשב גיבור, מחבל או לא מחבל. אחר כך, ערך המשפחתיות - לכל אחד אכפת מהמשפחה שלו. ובנוסף, מיצוי זכויות, שוויון מלא לכולם, עם העדפה מתקנת. נתייחס למוחלשים, אבל לכל המוחלשים, לכל בני האדם - כולם כולם - הישראלים, הפליטים בלבנון, הפליטים בעזה, אנשים שלא בחרו את המצב שלהם, שהפוליטיקה הביאה אותם למצב הזה. ודבר נוסף, כדי לקדם שלום - אז בלי הרג, בכלל בלי הרג. אני לא יודעת מה הפתרון, אבל צריך למצוא אותו.

למשל, חשבתי על הכשרות לגישור שיח. אנשים מאוד אוהבים להיות מגשרים - כל האנשים, גם משכילים וגם פחות משכילים. אמרתי שאולי נבנה כל מיני תוכניות גישור, ניקח אוכלוסייה מגוונת, ואחרי כמה מפגשים אנשים הופכים להיות חברים, ואת האנשים האלה נכשיר כמגשרים... ומכאן נרד לעם וניצור עוד ועוד מעגלים.

אני מוסיפה ושואלת איך היא רואה את המודל הזה עובד בצד הפלסטיני, והיא עונה:

הם צריכים לעשות את העבודה שלהם שם. הם ידעו הכי טוב לעשות את התהליך שלהם אצלם, בכלים שלהם. כל צד ייצר את הכלים שלו לגישור. לא משנה באיזו דרך. העקרונות הבסיסיים יהיו שם. עקרונות של הקשבה, של הכרה בכאב של האחר, לא תחרותיות, ערך המשפחה. המנהיגות שלהם והמנהיגות שלנו תייצר את החיבורים, מנהיגות חברתית, לא מנהיגות פוליטית, לפוליטיקאים יש אינטרסים אחרים.

צריכים להיות אנשים שמכירים יותר משפה אחת - שחיים בכמה עולמות, למשל בעולם של השכונה ובעולם האקדמי. אנחנו מכירות כאלה. לא רואים חרדים ברחובות בתנועות השלום. צריך נראות אחרת, ואני לא יודעת איך עושים את זה. אולי צריך להמציא משהו חדש.

אני עונדת סרטים על היד, ואתמול לא מעט אנשים שפגשתי בלוויה באו להציץ מה כתוב. דברים פשוטים "אני עם הדרום ואני עם הצפון" זהו. ואם היה משהו שקשור לשלום, הייתי שמה, והייתי כותבת "אני עם השלום". וכשהיו שואלים מה זה "אני עם השלום", הייתי אומרת שזה לנסות למצוא דרך לקדם אנשים שרוצים שלום. אני יודעת שיש אנשים שעושים דברים בדרכים מסוימות. לא הייתי מפריעה להם. כי צריך גם, וגם, וגם, וגם.

בכל פעם שאני נשברת, אני שומעת בלופ את השיר "ומה אני אשאיר אחריי". השיר תוהה האם מישהו יראה את צעדינו. אני לא רוצה רק להשאיר את עקבות צעדיי, אני רוצה שלילדים שלי יהיה כבר שביל סלול, רחב דיו כדי שהם יוכלו להמשיך ולהרחיב אותו.

* * *

יהלומה היא מודל בשבילי ביכולת שלה להישאר נאמנה לקהילתה ולעצמה, ובו בזמן למתוח את גבולות הנאמנות הזאת ולפרוץ לשדות חדשים. השפה המורכבת שהיא נעה בתוכה, ומחכה שמתוכה תצמח הטובה, היא גאולה בשבילי. אני מאמינה ששפה זו היא בשורה לחברה הישראלית כולה, שלא תמיד פתוחה לשמוע. כמו שיהלומה אומרת: "בשביל שלום צריך פניות והקשבה".

שער שני

סיפורן של נשים מהערים המעורבות או ממרחבי החיים המשותפים

סיפורה של היאם:

אחרי הגשם והסערה - תעלה השמש

סיפורה של כיפאיה:

בן אדם ללא תקווה ואמונה הוא בן אדם מת

סיפורה של נעה:

החיים בעיר מעורבת מחייבים ליצור הידרות עמוקה

סיפורה של גדיר:

מגדלור של צדק ותקווה

סיפורה של אירית:

האחוזה בינינו היא הכוח שלנו: להקשיב, לחזק, לעזור ולתמוך

סיפורה של ראיפה:

נשים חייבות להיות בעמדות של השפעה והנהגה

סיפורה של עליסה:

להילחם על הבית, אבל גם על החובה לשוויון, לשלום

סיפורה של אמאני:

עוגן אנושי תפוס בתיל של זהויות

סיפורה של היאם:

אחרי הגשם והסערה - תעלה השמש

ראיינה וכתבה: אורנה אשכנזי

היאם טנוס, ילידת חיפה, בעלת תואר שני מאוניברסיטת חיפה. עבדה כמפקחת על יועצים חינוכיים במשרד החינוך. חברה פעילה בתנועת "נשים עושות שלום" ומרכזת את הקשרים עם תנועת "נשות השמש הפלסטיניות". בנוסף היא פעילה חברתית וחברה בפורום בין דתי בחיפה מטעם האוניברסיטה והעיריה.

אנחנו נפגשות בבית קפה בנצרת. ברקע מתנגנת מוזיקה ערבית נעימה ואני מרגישה שהיא מתאימה לשיחה שלנו. אני אומרת לעצמי, שהשיחות שלי ושל היאם יכולות בעצם להתנהל בכל מקום, לא חשוב הרקע ולא חשובה המוזיקה, כי כך זה בחברות כל כך עמוקה, חברות של שותפות גורל בארץ הזאת. היאם, עבורי, היא גשר לשלום, מעצם היותה פלסטינית-ישראלית אשר משמשת כאם וכמנטורית לרים, מנהיגת תנועת "נשות השמש הפלסטיניות" (תנועת נשים למען השלום ברשות הפלסטינית). אני מבקשת מהיאם לספר לי איך בעצם הכול התחיל ושואלת:

איך פתאום החלטת שאת רוצה להיות פעילת שלום? מה הסיפור האישי שמסתתר מאחורי ההחלטה הזאת?

זה היה מזמן. נולדתי בחיפה, עיר רבת־רבבותית. בילדותי גרתי ברחוב שהיינו בו שלוש משפחות - משפחה מוסלמית, משפחה יהודית ואנחנו, משפחה נוצרית. אני זוכרת היטב את החברות שלי סמירה המוסלמית, ורחל, הבת של דבורה. היינו משחקות יחד בבוקר, והולכות שלושתנו לסבתא של סמירה, יושבות על הברכיים שלה והיא הייתה נותנת לנו את המנעש שלה ואת הלאבנה, וביום שישי הייתי מחכה לחמין של דבורה. היינו כל כך שמחות לאכול את החמין. עד היום אני מתה על חמין. בשבת הייתי לוקחת את החומס שדורה שלי הייתה מכינה ומחזירה את הצלחת לדבורה. בעיניי הסיפור הזה מראה שכבר בילדותי חייתי בדר־קיום. זה אומנם זה לא היה במודעות ולא הבנתי שזה מיוחד, זאת הייתה השכונה שלי ואלה היו החברות שלי.

אני זוכרת עוד סיפור, שאני ממש קטנטונת, ואני גדלה עם סבתא, וכל לילה הייתי קמה ושומעת אותה בוכה בוכה. כששאלתי למה סבתא בוכה, אמרו לי שהיא בוכה על הבנות שלה, שברחו בזמן ה"נכבה", ומאז לא ראינו אותן. כשסבתא שלי הייתה קמה בבוקר היא הייתה שוב מבשלת ומכינה לנו כל מיני מתוקים. הייתי המומה, שבלילה היא בוכה ובבוקר היא קמה ואין כלום. היום אני חושבת שממנה למדתי על האומץ איך לחיות עם האבל והכאב, אבל להביא את זה למקום אחר. בילדותי, היה לי מאוד קשה לשמוע שהיהודים באו ולקחו לנו את פלסטין. כל הסיפור הזה הקשה עליי עד כדי כך שלא רציתי לדבר עברית, כי באמת בהתחלה כל כך כעסתי על העם היהודי, שגזל את החירות של העם שלי. כשגדלתי, הלכתי ללמוד ייעוץ באוניברסיטה והכרתי נשים מדהימות, שלא האמנתי שהן יכולות להיות האימהות של החיילים שהורגים את בני העם שלי. התחלתי להסתכל על הנושא ממקום אחר וקלטתי שזה לא משהו חד־סטרי. החברות היהודיות שלי סיפרו לי על השואה והבנתי, שלכל סיפור יש שני נרטיבים. יכול להיות שנרטיב אחד יותר קשה

מהשני, אבל כל אחד עם הנרטיב שלו. לימודי הייעוץ עזרו לי להבין זאת, לראות דברים בבהירות וגם להתבונן פנימה על מי אני ומה אני. הלימודים נתנו לי כלים של הקשבה לאחר, אמפתיה וראיית האחר וזה שינה אותי. ממש הרגשתי שאני מסתובבת בבית הספר וחושבת מה אני יכולה לעשות אחרי כל כך הרבה מלחמות, כדי שהעם שאני שייכת אליו לא יהיה אגרסיבי כלפי העם והמדינה שאני חלק מהם. התחלנו לעבוד בבתי הספר סביב הנושא - איך להכיר את האחר ולהקשיב לאחר ולנרטיבים שלו.

זו תוכנית שאת בנית?

אני הייתי שותפה לבנייתה עם עוד כמה פסיכולוגים ויועצים. בנינו חוברת סיפורים שקשורים להקשבה והתחלנו לעבוד בבתי ספר עם הורים ומורים. היו לנו כנסים בכל העולם: בווינגטון, בשיקגו, בטורקיה ובמקומות נוספים. נסעתי לכנסים עם עוד מפקחים והצגנו את התוכנית הזאת.

והיום משתמשים בתוכנית הזאת?

לצערי, לא כל כך. משרד החינוך לא מעוניין. אבל בזמנו השתמשו בה גם בבתי ספר ערביים וגם בבתי ספר יהודיים. מאוחר יותר, כאשר נהייתי מפקחת, השתמשתי בחוברת יחד עם השותפה שלי לפיקוח, שהייתה יהודייה. בכל סדנה שעשינו למורים יהודים וערבים נעזרנו בחוברת. לצערי, כשעזבתי את משרד החינוך זה לא המשיך, אבל אני המשכתי לעבוד עם החוברת גם בסדנאות שעשיתי כיועצת.

בשנת 2000, כשהחלה האינתיפאדה, ישבנו כמה חברים יהודים וערבים, ביניהם היה גם כומר, ידיד טוב שלי, אבונה, שהערכתי מאוד, שתמיד היה בשבילי מעין יועץ רוחני, וגם חברה נוספת, ששמה רותי בר שליו, שהיא הבת של מי שהיה רמטכ"ל - מוטה גור. ישבנו שלושתנו

וחשבנו לעצמנו מה קרה? אחד החברים היהודים אמר משפט שתפס אותי: "כשקורה משהו אני מרגיש שאני יהודי." אני ואבונה חשבנו הרבה על המשפט הזה והבנו שכאשר שקורה משהו [אצל היהודים], אין ימין ואין שמאל וכשיש חרדה וטראומה - כולם אחד. זה דרבן אותי להבין יותר לעומק מי העם שאנחנו חיים בתוכו. אנחנו אוכלים את אותו החומוס, אבל יש משהו שאנחנו לא מבינים. משם בא הרעיון, בשנת 2003, לארגן נסיעה משותפת לאושוויץ בירקנאו. זו הייתה יוזמה ערבית כדי לגעת בכאב של האחר. עשינו הכנה משמעותית לנסיעה ויצאנו משלחת של 300 איש - 150 יהודים ו-150 ערבים. כמובן שהיו כאלה שהעבירו ביקורת על הרעיון ואמרו "מה עכשיו, אושוויץ? תראו מה שעושים איתנו..." אבל הסברנו שעכשיו אנחנו שמים את הכאב שלנו בצד ומקשיבים לכאב של האחר. בצרפת חיכו לנו 150 איש, כולל אנשי דת - רבנים, כמרים ואימאמים, שהצטרפו אלינו. היינו שלושה ימים באושוויץ, באמת רק להקשיב, להקשיב ולבכות. אני זוכרת שנסעה איתי הבוסית שלי, שהייתה ימנית ברעות שלה. ביום השלישי, אחרי שסיימנו את כל הביקורים והמפגשים עם ניצולי שואה, היא באה מאחוריי, חיבקה אותי ואמרה לי: "היאם, היום אני יכולה להקשיב לסיפור שלך." מאז היא עברה שינוי. אם לפני כן כלל לא היה לה אכפת מהערבים, היא התחילה לראות אותנו כשוויים. כשעמדנו שם ובכינו יחד, נשבענו שנחזור ונהפוך כל אבן כדי שיהיה שלום.

אחרי שיצאתי לפנסיה, חיפשתי את המקום שבו אני יכולה להיות משמעותית ולתרום. ובשנת 2017, שמעתי על התנועה "נשים עושות שלום", הצטרפתי ואני חושבת בצניעות שאני אחת הנשים המשפיעות בתנועה.

ולמה דווקא בחרת להצטרף ל"נשים עושות שלום"? הרי יש ארגוני שלום אחרים?

אהבתי את השפה של התנועה הזאת. שפה חדשה, שהרגשתי שהיא נכונה לנו וחשבתי שצריך שילדים ילמדו אותה. השפה הזו יש בה כלל מאוד חשוב: לא להאשים ולא לפגוע (no blaming), כלומר, לראות את האחר כבן אדם, להקשיב לו באמת. הרעיון הזה מאוד התחבר לשפה שלמדתי בייעוץ. עם זאת, היה לי גם קושי. הקושי שבתנועה לא רצו לדבר על כיבוש או על שליטה בעם אחר. כאילו התעלמו מהדבר הזה. אני זוכרת איך הייתי מתעצבנת, וחברות בתנועה, נשים שאני ממש מעריצה, אמרו לי: "75 שנים כולם מדברים על הכיבוש ולא קרה כלום, אנחנו נבוא בשפה אחרת ואולי נצליח." הנשים שהכרתי בתנועה נתנו לי כל כך הרבה כוח להמשיך בעשייה.

ויש איזו נקודת זמן או אירוע שאת יכולה לומר עליו, שהוא הדבר המשמעותי ביותר בתקופה הזאת שאת פעילה ב"נשים עושות שלום"?

אחרי תקופה מסוימת של פעילות הרגשתי שאנחנו לא יכולות להמשיך בלי פרטנריות פלסטיניות. לי באופן אישי אין משפחה בגדה או בעזה, לכן התחלתי - יחד עם כמה שותפות - לחפש פרטנריות בגדה. זה היה מאוד מורכב, כי בתפיסה של הפלסטינים בגדה - הישראלים הם האויב, הכובש. יש בקרבם המון כעס והמון פחד. ניסינו, נפגשנו, דיברנו, אבל זה לא ממש הלך.

מה את מתכוונת? מה לא הצליח, מדוע?

בגלל הרבה דברים. קודם כל, זה שאנחנו לא אומרים "כיבוש". השפה שלנו, בתוך המציאות של חיילים שנכנסים ומחסומים, לא הייתה מוכרת. כמו שאמרה לי אחת החברות: "אנחנו לא מכירים ישראלים חוץ מהחיילים." אבל לא התייאשנו ואחרי חודשים אחדים של חיפושים הגענו לאישה מיוחדת, ממחנה הפליטים דהיישה, פלסטינית שממש באה מהשטח. הקשבתי לה בזמן שדיברה, וראיתי

עוצמות כאלה והמון כעס, אבל גם המון שאלות סקרניות של אישה ג'דע [חזקה], אישה שעומדת על שלה. היא סיפרה, שלמרות כל מה שקורה, היא החליטה לא לוותר ולא לעזוב [את מחנה הפליטים]. התחברנו מאוד, אפילו שהיא בגיל של הילדים שלי, והתחלנו לדבר מה צריך ומה אפשר לעשות. ממש נהייתה בינינו אהבה. הרגשתי שזה התפקיד שלי - להעביר לפלסטינים את המחשבה והגישה הישראליות. אני אומנם מגדירה את עצמי כפלסטינית בישראל, אבל אני לא באמת מכירה ומבינה מה קורה שם בקרב הפלסטינים. רים, שחיה במחנה בדהיישה, סיפרה לי שחיות שם כ-16 אלף משפחות בשטח ריבועי של 1,600 מטר. כל כך צפוף שם, הכול בית על בית. במקום שרים גרה - אין לה אור שמש בבית. אור יש רק מתאורה. היא סיפרה שפעם הייתה באיטליה, בכנס, במלון. כשקמה בבוקר הרגישה כאילו מישהו פלש לה לחדר, עד שהבינה שזה אור השמש שנכנס דרך החלון. ישבנו וחשבנו מה אנחנו יכולות לעשות ביחד ולריום עלה הרעיון להקים תנועה - "נשות השמש". אני באמת לא יודעת איך היא הצליחה, עם כל הקושי, להקים את התנועה, אבל האישה הזאת היא כל כך חכמה וכל כך חשוב לה העם שלה. היא אמרה אנחנו צריכות לבנות גשר. כך התחלנו לכתוב את מה שפורסם והפך להצלחה שזה "קריאת האימהות" - קריאה של נשים ישראליות ופלסטיניות להסדר מדיני לשלום ולסיום הסכסוך. היא סיפרה לי איך היא ראתה ילדים במחנה נופלים כשהידים ורצתה שהילדים שלה לא יאבדו את חייהם. לחשוב איפה היא חיה ואיך הסביבה שלה רואה את הישראלים, היא ממש הייתה בסכנת חיים בגלל הקשר בינינו. אבל היא לא פחדה וגם הגיעה למפגשים שלנו בכל הארץ. אני חושבת שהרבה מאוד נשים בישראל למדו ממנה על המציאות בשטח ועל הסבל של העם הפלסטיני.

ב-2022 ארגנו אירוע של הכרזת היוזמה המשותפת של "קריאת האימהות" והחיבור של שתי התנועות. ברביעי באוקטובר 2023

קיימנו אירוע מדהים של "קריאת האימהות". הגיעו כ-800 נשים פלסטיניות ועוד כ-2,000 נשים ישראליות והצטרפו גם נשים מכל העולם. קראנו יחד לכל מי שמוכן לשמוע, שאנחנו, האימהות, מבקשות מהמנהיגים שלנו לשוב למשא ומתן. עברו שלושה ימים, רק שלושה ימים, והלב שלנו נהרס בעקבות השבעה באוקטובר השחור, שאת תוצאותיו כולנו רואים עד היום. חברתנו ויויאן סילבר נרצחה וכך גם חלק מ"נשות השמש" בעזה. בלגן שלם כאן ושם. לצערי, עד עכשיו, אף אחד לא מעוניין לשמוע את קולן של האימהות.

מה גרם לך השבעה באוקטובר?

לא האמנתי. הייתי חולה. בעשר וחצי כולנו ידענו שמחבלים נכנסו לבארי ושווייאן שם. התקשרנו אליה. בהתחלה היא ענתה, אבל אחר כך כבר לא ענתה וחשבנו שנחטפה. בן דוד שלי היה מאבטח במסיבה של נובה. הוא עבר גיהינום. עד היום הוא לא בסדר. הוא בן 22 ומבקש מאמא שלו לישון אתו ושתחביא אותו. טראומה נוראית. בשבעה באוקטובר העולם שלי קרס. מה קורה?! אני יודעת שהפלסטינים מדוכאים, אני יודעת שאין להם מה להפסיד, אני יודעת שהם רוצים את החירות שלהם, אבל לא ציפינו שהחמאס יעשה מה שהם עשו. אף אחד לא ציפה. כולנו היינו בבהלה. כולנו פתחנו את הפה. אני זוכרת את הבן שלי מתקשר אליי, היינו בדיוק עם תנועת "רוטרי" ביערות הכרמל: "אמא, תחזרו הביתה. מהר." כאילו מישהו נתן לך סטירות על הפנים. כולנו חזרנו וישבנו בבית ליד הטלוויזיה ולצערי, וזה מה שהישראלים חייבים להבין, אנחנו עדיין בטראומה למה שקרה בשבעה באוקטובר. לא היה לנו זמן להתאבל על הקטע הישראלי שלנו. ויום אחרי, הצבא כבר נכנס לעזה והתחילו להרוג שם. אני חייבת להסביר את זה. אין פלסטיני ישראלי שלא בכה בשבעה באוקטובר ואין פלסטיני אחד שלא אמר "אני לא מבין מה קורה פה." לא היה לנו זמן לעכל את מה שקרה

וביום המחרת כבר התחילו ההפצצות בעזה. כשפתחנו את הפה כדי להגיד מילה – השתיקו אותנו.

מה אמרתם?

מה קורה? תפסיקו! למה הורגים ילדים ונשים? העם הישראלי, בגלל הכאב שלו, ואני יכולה גם להבין את הטראומה, לא היה מוכן להקשיב לאף אחד. עד עכשיו יש אנשים שאין להם אמפתיה. הם לא רוצים לראות אותנו. לא רוצים לראות את הכאב שלנו. כ-50,000 איש נהרגו עד היום. חוץ מכמה אחדים אף אחד לא הרים אצבע ואמר: "בואו נפסיק את המלחמה ונחזיר את החטופים." זה קשור זה בזה.

האם האירועים של השבעה באוקטובר גרמו לך לבלבול, אולי לחשוב רגע, מה בעצם אני עושה ב"נשים עושות שלום"?

אני אגיד לך, מי נותנת לי כוח? האמת, רים. בשבעה באוקטובר אמרת: "זהו, חלאס, בטח הנשים הפלסטיניות יעזבו אותנו." הייתי מיאשת. כאילו הכול נגמר. ומי הצילה אותי? רים. היא התקשרה אליי: "תגידי לי, מה קורה עם ויויאן? תגידי לי מה קורה?" (בבהלה). בספטמבר ויויאן אירחה את רים [ביחד עם נשים מהדרום באירוע של "נשים עושות שלום" בקיבוץ בית קמה]. אני זוכרת שרים נכנסה, אחרי שערכו אותה במחסום ארבע שעות, וכשהיא נכנסה, מאות נשים קמו ומחאו לה כפיים. בתחילת אוקטובר רים הייתה אצל ויויאן בבית עם דיפלומטים ואורחות מחו"ל לכבוד האירוע שהיה מתוכנן ברביעי באוקטובר. שלושה ימים אחר כך, אני שואלת את רים: "מה יהיה?" ורים עונה: "הגיע הזמן לעבוד. זה הזמן לעבוד. זה הזמן להחזיר את השפיות. שהאמא תצעק בכל פעם: אני רוצה את הבן שלי חי ולא מת!" באמת לעבוד ביחד בזומים, במחשבות [רעיונות], ביחד. העולם כולו בא כדי לראיין אותנו והתחילו להזמין אותנו בכל העולם: בברצלונה, במרוקו, בברלין, בצרפת, בבלגיה, ועוד.

היו הרבה סכסוכים בעולם ואת נוסעת לכל מיני מקומות בעולם, פוגשת נשים חזקות ומאמינה שהשלוש אפשרי. ספרי על רגע אחד במיוחד שנגע בך.

יחסית בהתחלה, אחרי שהצטרפתי לתנועה, הגיעו שתי נשים מדרום אפריקה, ששמעו על הפעילות מוויויאן וביקשו לראיין אותנו. אחר כך הזמינו אותי להצטרף למשלחת של התנועה לדרום אפריקה. העמדה הנפוצה שם היא נגד ישראל ובעד הפלסטינים. יצאנו יחד ארבע נשים - שתיים יהודיות, מוסלמית ונוצרית [אני]. היו כמשפחה שלי כאלה שאמרו לי: "הם כבר יודעים על הפשעים של ישראל, אז מה את הולכת להגן על ישראל? להגיד שהם טובים?" עניתי, שלא אומר שהישראלים טובים, אלא אדבר עלינו, על הנשים ועל התנועה שרוצה לשנות את המציאות. המסע לשם היה לי לא פשוט. תקפו אותי מאוד איך אני באה לדבר על היהודים כאשר הם הורגים פלסטינים. כשהייתי שם ביקשתי להשתתף בתפילה בכנסייה. הגעתי באחד מימי ראשון, היו בכנסייה בערך 4,000 איש. יסמין, שהייתה איתי, הייתה אמורה לנאום, אבל בגלל שאני נוצרית היא ביקשה שאני אדבר. לא התכוננתי, אבל כשסיימתי לדבר, כולם נעמדו על הרגליים ומחאו לי כפיים. בכיתי כמו ילדה קטנה. הרגשתי שזו לא אני מי שדיברה.

מה אמרת להם שהם כל כך התלהבו?

אמרתי להם שאני לא מדברת כערבייה, אלא כאישה שחשוב לה השלום. אנחנו עייפות מהמלחמה. אנחנו לא רוצות שילדינו ימותו. בואו נעצור את המלחמה ונעשה שלום!

היאם משמיעה לי את קטע הנאום בכנסייה ואני מתרגשת שוב על אף ששמעתי אותו בעבר. אני נזכרת בנאום של ליימה גבואי, כלת פרס נובל לשלום, ובנאום של היאם נושבת רוחה של ליימה בתוכן ובהתלהבות. מחיאות הכפיים והקריאות בסיום הנאום מרקיעות שחקים והדמעות מציפות אותי בכמיהה שהנאום יתגשם.

המסר שלי היום הוא, שאני ואורנה [אחת ממובילות התנועה] אנחנו אותו דבר. אני לא מסתכלת על אורנה כיהודייה אלא כאחותי. יש לנו אותה מטרה. אנחנו מביאות ילדים לעולם כדי ליהנות מהם, לראות את הנכדים ולא לקבור אותם. שתינו רוצות את זה.

מה עם המשפחה, החברים, מה יש להם להגיד לך?

בהתחלה כולם אמרו שאני פראיירית. במיוחד עכשיו עם הממשלה הזאת, הם לא מאמינים באפשרות שהפלסטינים יקבלו את החירות שלהם. היה להם קשה שאנחנו לא מדברות על כיבוש. הסברתי איך אנחנו רוצות לשנות את השפה, את התפיסה. במיוחד בבית, עם הבנים, הרגשתי את הביקורת. אבל בעלי תמך בי, וכשהם ראו את כל העבודה שאני משקיעה, את הקשר עם רים, את ההקמה של "נשות השמש" ואת התפקיד שלי לחבר בין כולם, הם השתנו. היום אני מרגישה שהם מעריכים מאוד את העשייה שלי.

האם את חושבת שלנשים ערביות בישראל יש תפקיד? האם הן צריכות ויכולות להיות גשר?

קודם כל, יש הרבה מאוד כעס בקרב הערבים בישראל על המדינה, על האפליה, על היחס, על כמה שלקחו ואף לא פעם לא הודו במעשים נגדנו. אף פעם לא בא משהו ואמר: "קרה משהו ואנחנו באמת מצטערים. בואו נחשוב מה אנחנו הולכים לעשות כדי לפצות אתכם." אז למה שאנחנו נדאג למדינה? אני אחת מאלה שלמרות הכעס ולמרות ההרגשה של סוג ב' יצאתי מהמקום הזה והגעתי למסקנה, אחרי הרבה זמן של עבודה עצמית, של בכי, של דיאלוג, של עבודה עם אנשים, שאני לא רוצה להיות סוג ב'. אני מזדהה עם המקורות שלי הפלסטיניים, אני גם גאה, לא בכל הדברים, לא בממשלה, אבל בעם שאני חיה אתו. אני יכולתי להגשים את עצמי והגעתי לרמה מאוד גבוהה. הייתי מפקחת על 400 יועצות.

הייתה לי תמיכה ממנהלת המחוז, שם לא הרגשתי סוג ב'. הרגשתי שאני ממש יכולה לעשות מה שאני רוצה וזה בעצם נתן לי להרגיש שנכון שאני פלסטינית, אבל אני גם ישראלית. היום אני מאוד מאוד רגועה בשתי הזהויות שלי ואני חיה טוב עם שתיהן. אני בוכה עם הפלסטינים כשאני מרגישה צורך ואני בוכה עם הישראלים כשאני מרגישה צורך. אני כועסת על הפלסטינים כשצריך ואני גם כועסת על הישראלים כשצריך. אני יכולה לראות את עצמי עם כפל זהויות. זה לא פשוט. יש האומרים לי - איך את אומרת שאת ישראלית? תגידי שאת אזרחית. לא, אני מרגישה שיש לי זהות ישראלית, יש לי פספורט ישראלי, יש לי פנסיה מהממשלה, אני מרגישה שאני חייבת למדינה. לכן אני אעשה הכול כדי שהעם שאני שייכת אליו יחיה בהרמוניה עם המדינה שאני חיה בה. עד שזה לא יקרה - אני ארגיש חצויה. כואב לי. אני בוכה על כל ישראלי שנופל ואני בוכה על כל פלסטיני שנופל. נמאס לי לבכות ולהרגיש את מה שאני מרגישה, לכן אהיה איפה שצריכים אותי, כדי לשנות את המציאות, ואני לא אלך לאף מקום אחר. היום אני מאוד מאמינה שהבעיה יכולה להיות שהישראלים אומרים שמהירדן ועד לים זה שלנו והפלסטינים אומרים מהים ועד לירדן זה שלנו. אז בסדר, זה לשנינו. בואו נחשוב איך אנחנו נחיה פה ביחד. איך נדבר ביחד ונשכח את מה שהיה ונחיה בפיוס. אנחנו לא יכולים לחיות כל הזמן בעבר. אנחנו חייבים לחשוב על העתיד. בגלל הילדים שלנו אנחנו חייבים לעשות פיוס. האתמול לא שייך אליי. האתמול היה ואני לא שולטת על האתמול. מחר אני לא יודעת מה יהיה, אני צריכה לעבוד היום כדי שמחר יהיה יותר טוב. לכן אני ממשיכה לעשות את מה שאני מאמינה בו ואני לא אעצור. אני אמשיך להגיד את מה שאני חושבת, אני אמשיך לאהוב את שני העמים, אני אמשיך להראות להם מה טוב בשביל שני העמים, עד שזה יקרה. אני מרגישה היום, שמדינת ישראל זלזלה בערביי ישראל. אם המדינה הייתה מתייחסת אלינו בהקשבה ובטוב היינו יכולים להיות גשר. אין משפחה פה

שאינן לה משפחה בעזה ובאוקטובר לא אמרנו כלום ובכל זאת משתיקים אותנו ומתנפלים עלינו. אם היו יכולים היו זורקים אותנו לבור. אנחנו חיים בחרדה גדולה עם המנהיגים שלנו. אולי יגידו לנו שלא רוצים אותנו פה. זה לא פשוט.

בשכונה שאת גרה בחיפה, שכונה מעורבת, חיים יפה ביחד יהודים וערבים?

כן, כן. בחיפה יש משהו מאוד מיוחד. פעם המנהיג שלנו בחיפה היה חסן שוקרי והיו אנשים שדיברו אחד עם השני ואז בא אריה גוראל (ראש העיר) ונתנו לנו, לערביי חיפה, להרגיש טוב. אני זוכרת שבזמן שהייתי קטנה ואנשי כהנא רצו לבוא לחיפה לעשות בלגן, ערבים ויהודים, תושבי חיפה, הגיעו ביחד עם גוראל לכניסה לעיר וחסמו בפניהם את הכניסה. בדרכם חזרה התושבים לקחו את גוראל על הכתפיים! אני זוכרת שביום הזה בכיתי מהתרגשות. אחר כך באו עמרם מצנע ויונה יהב, נתנו כבוד וראו אותנו כשוויים. צריך אנשים חכמים כדי להוביל. את לא יכולה לבוא למקום לקחת למישהו את הבית ולהגיד לו "אני לא רואה אותך". לקחת לו את הבית? תגיד לו: "סליחה, לקחתי לך, בוא נראה מה אני יכול לעשות כדי שאני ואתה נהיה בסדר." ניסינו. כשגלעד שליט נחטף, אחמד טיבי התחנן: "תנו לי ללכת לדבר איתם, אבל לא נתנו לו. אי האמון של היהודים הורס אותם והורס אותנו. לסבתא שלי היו חברים יהודים ואני זוכרת שכל חג פסח סבתא הייתה שולחת להם צלחת של העוגיות שלנו והם היו מביאים לנו חבילות מצות.

איך את מסכמת את הסיפור שלך?

יש תקווה. יש לי שני בנים שכל הזמן אני עובדת בשבילם להשיג שלום ובמקום לקלל את החושך כל יום, אני אומרת: "אחרי הגשם והסערה – תעלה השמש."

* * *

”דע מאין באת ולאן אתה הולך” – הסיפור של היאם ממחיש את הידע הרחב על הסיפור המשפחתי המרגש מתוך חוויות שעברה וסיפורים ששמעה. הסיפור של היאם ממחיש את הידיעה הברורה לאן היא הולכת בנחישות, באומץ ובחוכמה. ראיינתי מנהיגה וזכיתי בחברת נפש, שאני מבקשת לומר לה תודה, על הפתיחות והכנות וההשראה שהיא מעניקה לנשים רבות.

סיפורה של כיפאיה:

בן אדם ללא תקווה ואמונה הוא בן אדם מת

ראיינה וכתבה: אורנה אשכנזי

כיפאיה מסארוה, תושבת עכו, אומנית פלסטית, מנחת קבוצות בדגש על העצמה נשית, יוצרת סרטים דוקומנטריים ופעילה חברתית.

אני זוכרת היטב את הרגע שבו ראיתי והכרתי לראשונה את כיפאיה. זה היה בשנת 2019, הצטרפתי להפגנה נגד אלימות במשפחה שהתקיימה בתל אביב. כיפאיה עמדה עם שלט, אבל על השלט לא הייתה כתובה סיסמה כזו או אחרת, אלא היה ציור עוצמתי מאוד: פנים של אישה נוטפי דם. מבטה של כיפאיה היה עצור, אך מלא רגש. לא יכולתי לדמיין שהציור מספר בעצם את סיפור חייה שלה.

רק כעבור זמן, לאחר שהכרתי את כיפאיה וגם צפיתי בסרט הדוקומנטרי "דיוקן", שהיא הייתה אחת היוצרות שלו, הבנתי איזה אדם מעורר השראה היא. הסרט מתאר את מסעה של כיפאיה בין משפחות שונות, שבהן נרצחה אישה או אמא בידי בעלה או בן משפחתה. כיפאיה איננה רק המראיינת

וגם לא רק הציירת המתעדת מול בני המשפחה את רגעי האימה בציורים מקפיאי דם, אלא חושפת בסרט את היותה בעצמה מאוימת, קורבן לאלמות ואף לניסיון רצח מצד בן זוגה לשעבר. לאורך הסרט, דמותה של כיפאיה מעוררת הערצה עצומה בזכות כוחותיה הנפשיים ותמיכתה בבני משפחתה ובעצמה. מאז, דרכינו השתלבו. עיקר החיבור בינינו היה בתנועת "נשים עושות שלום". כיפאיה היא אחת הנשים המובילות בתנועה, גם בהנחיית אירועים וגם בארגון פעילויות. נפגשנו שוב בתוכנית ההכשרה לכתיבת סיפורי חיים אצל פרופסור עמיה ליבליך. כאשר קיבלנו את משימת הריאיון וכתיבת סיפור לספר זה, היה לי ברור שאבחר לראיין את כיפאיה. קבענו שניפגש. כיפאיה הציעה שנשב בביתה בעכו. הגעתי לבית עמוס ביצירות האומנות שלה, ציורים מעוררים רגשות עזים. החתול פופו הביט בנו ממרומי הארון, ועל השולחן מטעמים וכל טוב. אני פותחת את השיחה ומבקשת:

ספרי לי בבקשה את סיפורך, היכן גדלת, מה הייתה הסביבה המשפחתית והחברתית שלך, איזה ערכים היו בבית ואיך את זוכרת את הילדות שלך.

אני בת 55 עוד רגע. גדלתי בטייבה, למשפחה גדולה, עשרה אחים ואחיות. אבא היה עובד קשה מאוד כל ימות השבוע כדי שיהיה לנו אוכל בבית. אמא הייתה איתנו, אישה חכמה מאוד, אף על פי שלא ידעה קרוא וכתוב. אני זוכרת איך כילדה הייתי יושבת איתה ומלמדת אותה לכתוב את האותיות אחרי שלמדתי אותן בעצמי. הבית היה מאוד חם, ערכי. המסר היה להיות אדם טוב, לעשות טוב לאחר. האחים של אבא גרו בצמוד אלינו, ממש כגוש אחד. כך גדלנו כחמולה, מלא ילדים ביחד, זה ליד זה.

אני הייתי ילדה מאוד עצמאית. בגיל שמונה התעקשתי להצטרף לאבא לנסיעות שלו בעבודה. הייתי מגיעה אתו לכל מקום בארץ ופוגשת את החברים והמנהלים שלו בעבודה. כך גם התחלתי ללמוד עברית. החברים היהודים של אבא ושל הדודים היו מגיעים אלינו

הביתה הרבה. בסביבת החיים שבה גדלתי - הנושא של יהודים וערכים לא היה נושא טעון. להיפך, כילדה, בכלל לא ידעתי שיש סכסוך.

אחרי שהתחתנתי, כל מציאות החיים שלי השתנתה. בגיל 24 הכרתי את בעלי כשידוך שעשה גיסי. הם עבדו יחד. הוא מעכו, אבל עבד ושכר דירה בטייבה. בגיל 25 עזבתי את הבית ואת הסביבה המשפחתית החמה והלכתי עם בעלי.

בגיל 27 עברנו לחיות בעכו. הייתי בהיריון. השקענו הרבה כסף בשיפוץ בית, ומהר מאוד אחרי הלידה הראשונה נכנסתי שוב להיריון. זו הייתה תקופה קשה, שוחקת. קיבלנו צו פינוי על הבית שבו גרנו והחיים הפכו קשים. היינו צריכים לנדוד כל הזמן, עם תינוקות בידיים. בשנת 2000, אחרי שהילדים גדלו מעט, התחלתי בעשייה חברתית בעכו. הייתי חלק מקבוצת נשים שלמדו יחד קוראן והתחלתי לקיים פעילויות של אומנות ויצירה לילדים שבאו עם האימהות. זה חיבר אותי גם לקהילה בעכו, שעד אז כמעט לא הכרתי. החברות שנבנתה באותה תקופה עם נשים אחדות מלווה אותי עד היום.

בשנת 2004 חליתי במחלת פרקים נדירה עקב המצב הקשה. כחלק מתהליך הוועדות הרפואיות יצא לי להכיר עובדות סוציאליות בעירייה, שמהן נחשפתי לכל הנושא של זכויות ומה מגיע לי. הבנתי שאני יכולה להתחיל להשתלב בקורסים ובסדנאות להתפתחות אישית.

בבית המצב הפך לקשה יותר ויותר. כל המעברים שנאלצנו לעשות הקשו מאוד על החיים שלנו וזאת לאחר שהשקענו כסף רב בבית. התפקיד שלי היה לשרת את בעלי ואת הילדים. בנוסף לכך, לקחתי על עצמי את עול הפרנסה: תיקוני בגדים, הכנת ילדים לכיתה א' ועזרה בשיעורי בית לתלמידים.

ויתרתי על הרבה כדי לא לפגוע בביטחון של בעלי. אחרי ששלושת הילדים גדלו קצת, השתלבו בגנים, מצאתי מסגרת לימודית נוספת והתחלתי ללמוד טיפול בגיל הרך. זה היה בשנת 2001. אני זוכרת איך בעלי הגיע לכיתה שבה למדתי כדי לדבר עם המרצה, שתוציא אותי מהלימודים. לא הבנתי בכלל למה הוא רצה שאשאר בבית, שלא אעשה שום דבר אחר חוץ מלטפל בו. לקח זמן עד שהבנתי שהוא נפל לסמים. דווקא הוא, שהיה מדריך גמילה מאוד מוצלח ועם מוניטין רב, לא הצליח להחזיק מעמד ועקב משבר קשה החל לצרוך סמים. בתחילה כלל לא זיהיתי שהוא צורך סמים. באתי מסביבה אחרת וגם הייתי משוכנעת שבזכות העיסוק שלו בגמילה ובטיפול והשם שרכש, הוא לא יצרוך סמים.

החיים הפכו יותר ויותר קשים. המצב הכלכלי היה קשה מאוד ובעלי הפך להיות יותר ויותר אלים. אם בהתחלה היו רק איומים, עד מהרה האלימות התבטאה גם במעשים. הגעתי למצב שהייתי קורבן לניסיון רצח. דווקא במקום הכי קשה, בתוך כל הכאב, הקושי, הברידות, הפחד והזעם, הבנתי שאני חייבת לקחת שליטה על החיים שלי. הבנתי שכל החלטה שאעשה תשפיע גם על עצמי, גם על הילדים וגם על בעלי. אחרי הרבה שנים של מאבקים הצלחתי להתגרש. זה לא היה פשוט, אבל קיבלתי קצת חופש וביטחון, אפילו שעד היום הוא ממשיך לאיים עלי ולהפחיד אותי.

מה למדת בתקופה הזאת על עצמך?

למדתי שהשלום עבורי זה הכול. בוודאי בין העמים, אבל קודם כל ולפני הכול - האדם עם עצמו. להיות שלם. המילה "שלום" באה מהמילה שלם, שלמות. אני מכירה את זה טוב על עצמי. חיפשתי את השלום בתוכי הרבה שנים ולא מצאתי. לצערי, גם ראיתי איך הילדים שלי לא בשלום עם עצמם. הבנתי שזו המטרה שלי - להיות שלמה. אני חושבת שזה גם מסר לכל אדם, גם ביחס לסכסוך בין יהודים

לערכים. צריך קודם כל שלום פנימי. אני חוויתי זאת הכי מקרוב, על הבשר שלי, על הגוף שלי, בנפש שלי. עד היום עדיין לא הגעתי לשלום, אבל הבנתי שזו הדרך. אני צריכה להיות ישרה עם עצמי, לעשות את מה שנכון לי, לא מה שחושבים עליי או מצפים ממני.

תמיד ראיתי אדם כאדם. לא לשפוט לפי הדת, המוצא, הלאום, העדה או המגדר. גם לא לקבל את המציאות כפי שהיא. הבנתי שאפשר להילחם על הזכויות שלך, על הביטחון שלך, על החיים שלך. לאורך הדרך פגשתי הרבה אנשים שהתעלמו, שלא היה להם אכפת. אני זוכרת איך פעם הלכתי לרווחה וביקשתי עזרה פסיכולוגית ולא סיפרתי להם שהבן שלי מצייר ציורים של מוות והתאבדויות. פחדתי. רציתי שיעזרו לי, אבל הם התעלמו. לא ויתרתי ולא הפסקתי לעשות כל מה שאני יכולה כדי לצאת מהמצב הזה. השלום בשבילי זו השאיפה להיות שלם. איך אפשר במצב של מלחמה לשאוף לשלום? בשנת 2015, אחרי כל ההתמודדויות שעברתי, כתבתי לעצמי תוכנית – איך אני חוזרת לחיים. מה אני עושה כדי לא רק לנשום, אלא לחיות. האומנות הצילה אותי, היא גם מקור לפרנסה, לסדנאות, אבל גם ביטוי לנפש שלי. לרגשות, לכמיהה שלי לחיי שלום בתוכי ומסביבי. דרך האומנות והכתיבה הרחבתי את המעגלים שבהם הכירו אותי. הצטרפתי לכל מיני קבוצות ופורומים של אומנות, ספרות, תרבות ושלום וגם זכיתי להציג את הציורים שלי בתערוכות ואת השירה שלי בפורומים בינלאומיים.

אני מקשיבה לכיפאיה ושואלת את עצמי מאיפה הכוחות שלה. עם כמה דברים היא הייתה צריכה להתמודד. איזו נשמה טהורה יש לה. אני מבקשת ממנה לספר על החיבור שלה לנושא השלום בין העמים. איך התחיל ולאן התפתח.

ב-2016 ראיתי בפייסבוק פרסום על נשים יהודיות וערביות מכל מיני מקומות שפועלות יחד. זה היה לקראת אירוע "צעדת התקווה"

ש"נשים עושות שלום" ארגנו. משהו בפרסום תפס אותי. הצבעים של הטורקז והלבן היו כמו משהו טהור, נקי. הרגשתי שיש יופי סביב העשייה הזו והחלטתי להצטרף מתוך תשוקה וסקרנות לדעת יותר על התנועה הזאת. כבר לפני זה הייתי שותפה לכל מיני קבוצות בין-תרבותיות, אבל לא בצורה מסודרת. מצחיק, שכמה ימים אחרי שראיתי בעצמי את הפרסום, התקשרה אליי היועצת למעמד האישה של ראש עיריית עכו, ושאלה אותי אם אני מכירה נשים שירצו להצטרף לצעדה. פניתי לנשים שהכרתי ולנקודת ההסעה הגיעו 15 אולי 20 נשים. משום מה, לא הציעו לי להצטרף. נפגעת מאוד, אבל אמרתי לעצמי, "את לא מוותרת". בררתי ומצאתי שיש עוד הסעה שיוצאת מנהריה והחלטתי להצטרף אליה. כך היה. כך גם פגשתי את אירית פילמוס, שהפכה להיות חברה מאוד קרובה שלי. היא מקיבוץ כברי, קרוב מאוד לעכו. אישה מדהימה, מאוד קרובה אליי ותמכה בי. אני זוכרת שהגעתי לצעדה וראיתי את כל הנשים, הרגשתי תחושה אחרת. משהו לא מוכר. פתאום מצאתי לי מקום. הבנתי שזה מה שאני מחפשת בחיים. את השאיפה הזו לשלום. אני חושבת שאפשר להגיד שאחרי האירוע הזה הצטרפתי באופן רשמי ל"נשים עושות שלום" ואני שם עד היום.

בשנת 2018 שאלו אותי אם אוכל להנחות, יחד עם חברה בשם חמוטל גורי, את טקס "יום השלום" הבינלאומי, שבו משתתפות נשים יהודיות וערביות. היה אירוע מאוד גדול, הייתה גם הרבה תקשורת. זו הייתה חוויה שלא אשכח. לעמוד ולהנחות את האירוע – זה זיכרון לכל החיים. זו הייתה גם הזכות שלי כאישה מוסלמית. אני מאמינה בדת, אני גאה בזהות המוסלמית שלי ובערכים שלי – האנושיות, הצדק, העזרה לאחר. אני רואה בכל דת את הערכים האלה, אבל לצערי לא הרבה פועלים כך. לכן אני אומרת, הערכים האלה יותר חשובים לי אפילו מהדת. באירוע הכרתי הרבה מאוד נשים מהתנועה, שהפכו להיות חברות ושותפות לדרך. בזכות שתיים מהן גם עשיתי את הסרט.

ספרי לי על זה, איך התפתח והתגלגל עניין עשיית הסרט?

שתי נשים מהתנועה – חנה בן יוסף וחגית לביא – חיברו אותי ליוצרי סרטים שמקיימים סדנת בימוי דוקומנטרי. במסגרת הסדנה ביימתי סרט שקראתי לו "מאבק", שמספר את סיפור החיים האישיים שלי. הסרט קיבל תגובות מאוד מרגשות ובעקבותיו הציעו לי להשתתף ביצירת סרט בשם "דיוקן", על רצח נשים במעגל האלימות שעברו במהלך חייהן. הסרט הוקרן בפסטיבל דוקאביב ולשמחנתנו זכה במקום הראשון! במשפחה שלי לא אהבו את הסרט. האחיות שלי כעסו, אבל הן הגיעו להקרנה בחיפה. עליתי לבמה והן התרגשו מאוד והחמיאו לי מאוד.

זה לא היה לי קל, אבל המשכתי קדימה. עשיית הסרט והחשיפה שהוא קיבל הביאו אותי להיות יותר ויותר פעילה בנושא המאבק באלימות. הגעתי גם לכנסת ולכל מיני מפגשים. היה לי חשוב מאוד להשפיע. להביא את הנושא הזה למודעות בכל מקום, בכל דרך.

אני מבינה היום שהמאבק שלי לשלום בא מחוסר ביטחון. שנים רבות לא הרגשתי שלום.

זה גם מסר שחשוב לי מאוד להעביר בתנועה ובכלל. יש כאלה שאומרים שזו סיסמה – "השלום מתחיל בתוכי" – אולי אצל אחרים, לא אצלי ולא אצל הרבה מאוד נשים ערביות שהמצב שלהן דומה לשלי. אין לנו שלום פנימי. איך אפשר לעשות שלום עם מישהו אחר אם בפנים את כל כך מסוכסכת?

אני הבנתי שאני צריכה להשתנות. לא יכולה לחיות במתח הזה כל הזמן. לא יכולה להיות כלואה במעגל האלימות. אני צריכה לשמור על הנפש שלי. זה לא קל, אבל צריך להתחיל בצעדים קטנים. לתת ביטחון. לעצור את מעגל האלימות. אני גם לא חושבת שאפשר לחיות

בלי קונפליקטים, ככה באנו לעולם. אבל על מה אנחנו רבים? על שטויות, על אדמה. יש מקום לכולם. כל צד תקוע בתפיסה שאומרת שהכול שלו. הצד השני חייב להבין זאת. כמה עוד אפשר להילחם? יש כאן מקום לכולם. ישראל חייבת לקחת אחריות על מה שעשתה ב-48'. יש אנשים שחיים את ה"נכבה" עד היום. הם לא יחזרו לבתים שלהם, אבל הם צריכים לקבל פיצוי. הפלסטינים צריכים לקבל את ישראל כאן. אסור להמשיך בטרור, במלחמה. שני הצדדים חייבים להפסיק לחשוב שינצחו בכוח. אני יודעת שזה נשמע לא מציאותי, אני מוכנה להסתפק שיהיה שקט, שלא יהיו מלחמות. שלא ימותו או ייחטפו ילדים.

אחרי השבעה באוקטובר השתנה אצלך משהו?

כן. הייתי ממש מיואשת בימים הראשונים. הרגשתי את זה בגוף, את הכאב. ככה זה אצלי, יש קשר ישיר בין מתח נפשי לכאבים. לא הייתי מסוגלת לישון. הייתי רואה חדשות ובוכה בלי הפסקה. זה היה גם אחרי האירוע הגדול שעשינו בים המלח. לא יכולתי להאמין איפה היינו רק כמה ימים קודם. איך היינו ביחד, קרובות, שותפות לאותה הדרך, נשים מכל העולם הגיעו. עמדנו שם יחד ובכינו, אבל לא מעצב אלא מתקווה. אמרנו שלא נפסיק את המאבק שלנו עד שיהיה הסדר מדיני, עד שנגיע לפתרון בדרכי שלום. והנה, בקושי הגעתי הביתה והתחיל האסון הזה. בשבוע השני החלטתי לא לפתוח יותר טלוויזיה. לא יכולתי להמשיך לראות את האסון. החלטתי שאני חייבת לעשות משהו. ארגנתי כאן בעכו אירוע גדול, בערך חודש אחרי השבעה באוקטובר, קראנו לו "מכאב לתקווה". החלטתי להקדיש את האירוע לזכרה של ויויאן סילבר [שנרצחה בשבעה באוקטובר בביתה שבקיבוץ בארי]. אהבתי אותה מאוד. היא הייתה אדם טוב מדי למקום הזה. אני יודעת שהרבה אנשים איברו את האמונה בשלום. אפילו לשמוע את המילה הם לא יכולים. אבל מה

הם מציעים? מה עוד אפשר? כמה מלחמות עוד נראה כאן, כמה עוד ימותו עד שנבין שהשלום הוא הדרך היחידה. זה גם מה שלפעמים קשה לי בתנועה של "נשים עושות שלום". מדברים באופן כללי על הצורך בהסדר מדיני, אבל מהם הפרטים, מהי הדרך המדויקת? בזה לא נוגעים. קשה. מצד אחד לדבר באופן כללי, אבל מצד אחר, כשנכנסים לפרטים רואים שכל אחד עם דעות אחרות. היו כאלה שאמרו שאי-אפשר לקרוא לשחרור החטופים כאשר יש כל כך הרבה עצירים פלסטינים שכלואים אפילו בלי משפט. אני לא מפחדת מוויכוחים. חשוב שנדבר בכנות על הדברים, אבל זה מאוד קשה, כולנו במתח. גם רוב החברות היהודיות לא רואות בחדשות מה קורה בעזה. מסתירים זאת בתקשורת הישראלית. המצב שם כל כך נורא. כל פעם שאני רואה, אני לא מסוגלת לתפקד. אסור לנו לאבד תקווה, כך אני מאמינה. אלוהים נותן לנו את הבחירה איך לחיות, איך להגיב. אנחנו חייבים לשמור על האנושיות שלנו, אפילו ואולי יותר בזמן של מלחמה. אני רואה את המצב אצלנו בעיר. לאירוע "מכאב לתקווה" הגיעו בערך מאה נשים. הרבה מעבר למה שציפיתי בתקופה כזו. זה היה מאוד חשוב, כי בתקופה שאחרי השבעה באוקטובר הנשים הערביות לא השמיעו קול. הן פחדו לדבר, פחדו להביע רגש, פחדו מרדיפה פוליטית. הרבה נעצרו על שטויות, על ששיתפו משפטים מהקוראן.

אני יודעת שהיו נשים יהודיות שאמרו "למה החברות שלנו שותקות?" והיו כאלה שחשבו שאם הן שותקות אולי הן תומכות. לכן היה מאוד חשוב ליצור את המסגרת שנשים יוכלו לדבר אחת עם השנייה. בתוך הכאב למצוא את התקווה. היו מעגלי שיח והזמנתי תיאטרון פלייבק, שאסף סיפורים של נשים במעגל והעלה אותם לבמת פלייבק. הייתה התרגשות רבה והיה בכי משותף. לצערי, במציאות כאן לא קורה הרבה שאנחנו בוכים יחד וזה חשוב מאוד. הבכי אמיתי ומחבר בין אנשים. אז מה שאני יכולה לעשות, אני מנסה.

יזמתי עוד פרויקטים בתקופה הזו בעכו, גם סביב הרצון שהבחירות המקומיות יעברו בשלום, גם סביב הרמדאן והכבוד בין הדתות. ארגנתי פעילויות לאימהות ולילדים. מרגש אותי לראות את ההיענות.

דרך "נשים עושות שלום" קידמנו יוזמות יפות, כמו "פריסות השלום" - ציורי בד משותפים שמסמלים את השלום. הקמנו את שביל "בשביל השלום", שמציין כל מיני אתרים באזור הצפון שמסמלים את הכמיהה לשלום. הכי מרגש אותי לראות איך ילדים ונוער מצטרפים לפעילות. במובן הזה האומנות היא דרך לחבר בין אנשים מכל הגילאים. גם בקורונה עשינו קיר סובלנות. זה היה בשכונה שלי ומאוד שמחתי שיכולנו לקיים פעילות שגם דיירים קשישים הרגישו אותנו. הם היו מאוד בודדים בתקופה הזו והיה חשוב לי לראות אותם, לשלב אותם כמה שאפשר. זה היה ביחד עם מרכז הגישור בעכו, שזו מסגרת המאפשרת ליצור מרחב עבודה עם הקהילה בהקשר הרב-תרבותי.

איך המצב בעכו כעיר מעורבת? את מרגישה שהעשייה שלך בעיר מצליחה לרפא את הפצעים של "שומר חומות"?

האירועים בעכו ב-2021 היו מאוד קשים. המצב היה מפחיד מאוד. אני גרה בשכונה מעורבת. ראית בטח שהגעת, יש כאן ערבים ויהודים ועולים חדשים מכל מיני מקומות. כשפרצו המהומות פחדנו מאוד. אנחנו שכנים, דלת ליד דלת. אני לא פוחדת מהשכנים היהודים, להיפך, בתקופת הקורונה התחברנו אחד לשני. אנחנו מכירים. אבל כן פחדתי מהקבוצות של הדתיים שהיו מגיעות לכאן עם נשק. באותו יום שהיה האירוע של המהומות השכנים צעקו לנו מחוץ לדלת: "אל תצאו, אל תצאו". הייתי ממש בפאניקה.

אני מקשיבה לכיפאיה ומרגישה שאני חייבת להבין מאין היא מוצאת את הכוחות לעשייה כל כך מרובה וחשובה בחברה. הרי החיים שלה אינם דומים

כלל לחיים שלי או של נשים נוספות בתנועת "נשים עושות שלום", ובכל זאת היא פעילה בתחומים רבים, ובעיקר בעשיית שלום בסביבה הקרובה ובמרחב המדיני. אני שואלת אותה מאיפה האנרגיה והכוחות למרות החוויות הקשות שעברה ולמרות הקושי לחיות כמיעוט בחברה שלא תמיד מכילה? מה מניע אותה?

עיתונאי ספרדי שראיין אותי לא מזמן שאל אותי את השאלה הזאת. אמרתי לו: "בן אדם שאין לו תקווה בחיים ושלא מאמין בשינוי הוא בן אדם מת." אני מאמינה בזה. חוויתי את זה על עצמי. הכול ניתן לשינוי, רק אלוהים נשאר כמו שהוא. משם באה אליו התקווה. אני מאמינה שזה מאלוהים. ברגע שאני מתלבטת בין שני דברים הוא שולח לי סימן לבחור, ולפעמים הוא בוחר לי בלי שאתייעץ. אני מרגישה את הדבר הזה. אלוהים מחזק אותי, נותן לי כוח. לדוגמה, עכשיו אם תשאלני אותי מה קורה עם הילדים שלי? אחד מהם נמצא באילת ואחד פה ואחד שם, אני אגיד לך: "יש להם אלוהים שהוא מטפל בהם. מספיק שאני מתפללת בשבילם, שאהיה מרוצה ומבקשת מאלוהים שהוא יהיה מרוצה מהם".

ובכל זאת את פועלת, כי את מאמינה שגם הפעולה שלך תביא לשינוי...

בדיוק. אני לא יכולה לחיות בלי להיות פעילה. אני מאמינה גדולה בשינוי. כשהיו בחירות בעכו אני כתבתי על שינוי ועל האמון שיש לי במועמד לראשות העיר שבסוף נבחר. האמנתי גם בצורך לראות שינוי באופן העבודה של העירייה. לתת הזדמנות למשהו אחר.

הייתי רוצה לדעת אם יש אירוע מסוים שאת מרגישה שהוא הדבר הכי משמעותי שחווית? אני למשל אומרת שאירוע החתימה על "קריאת האימהות", שבעצם חיבר בין "נשים עושות שלום" ל"נשות השמש" - התנועה המקבילה בצד הפלסטיני, היה עבורי חוויה כזו, פורצת דרך, שנתנה לי כוח להמשיך.

היו הרבה אירועים כאלה, לא בטוחה שאני יכולה לבחור רק אחד. אולי, כמו שסיפרתי קודם, האירוע שבו הרגשתי שאני חלק מהתנועה היה ב"צעדת התקווה". אני זוכרת שעמדתי והסתכלתי סביב, הייתי בהלם שיש כל כך הרבה נשים שפועלות ועושות את מה שגם אני מאמינה בו. כל הזמן חשבתי "וואו, יש נשים כאלו!" זה הרגיש לי כמו ציור של שלום, עם הלבן והטורקיז. אני גם מבינה היום כמה אני מרגישה בטוחה בסביבה נשית. אני אוהבת להיות בחברת נשים. אני לא יודעת אם זה פמיניסטי או משהו כזה, אבל אני מרגישה שנשים הן הכוח והן השינוי. כוח נשי יכול לשנות את המציאות, כי נשים יותר חזקות מגברים. כל הזמן גברים בשלטון ומדירים נשים מקבלת החלטות, אבל ברגע שנשים ישתלטו על העולם, על הממשל, יהיה אחרת לגמרי.

אני זוכרת שעמדתי שם באירוע והצטלמתי עם ליימה גבואי, שהיא כלת פרס נובל לשלום מליבריה. היא אישה שקיבלה את הפרס הכי חשוב שיש ואני עומדת לידה ומצטלמת איתה. זה היה כאילו עברתי למציאות אחרת. חיפשתי את השלום והאהבה ומצאתי את המסגרת ואת הביחד שכל כך חשוב לי. גם ההנחיה בירושלים של "יום השלום" עם חמוטל היה רגע כזה מיוחד. הרגשתי מוערכת, שיש לי מקום, במה להשמיע את הקול שלי, של החברה שלי. הרגשתי מחובקת. אז גם הציעו לי להיות רכזת האזור בתנועה וזה נתן לי אפשרות לקדם יוזמות, לארגן אירועים. היינו עושים כל שנה מפגשי איפטאר פה בעכו. במיוחד אחרי המהומות שהיו בעיר זה מסר חשוב מאוד. שאפשר לכבד, להתחבר, להכיר.

ואיך את רואה את הקשר שלך כאישה ערכייה החיה בישראל לנשים הפלסטיניות מהגדה?

לקח לי זמן למצוא את החיבור וזה לא היה קל. רק שיצאנו יחד לאוסטריה עם רים, מנהיגת תנועת "נשות השמש", הצלחנו להתקרב

קצת. דיברנו מהלב וזה פתח משהו בקשר שלנו. אני חושבת שצריך לנסות להמשיך במפגשים, לאפשר שיח, ללמוד על המצב, להתחבר מהמקום של הצדק.

והיו לך רגעים שאמרת "חלאס, התעייפתי, לא מסוגלת"?

כן, היו רגעים כאלה שאמרתי שהתעייפתי לא מהתנועה, אלא מכל העשייה, מרוב לחץ נפשי. עזבתי את העבודה במרכזים לצדק חברתי בעכו אחרי שיזמתי הרבה פעילויות, סיורים בעיר לתמיכה בבעלי עסקים, מפגשים עם פעילי שלום ואנשי דת, ביקורים בבתי קשישים, ועוד.

אני רוצה לשאול אותך על הקשר מבחינתך בין אומנות לשלום ואיך העשייה שלך מחברת ביניהם?

אני מאמינה שהאומנות היא שפה משותפת לכל העמים, היא שפה מקרבת ויכולה גם להיות כלי לשינוי תפיסות ומחשבות. אני מכניסה את הנושאים הפוליטיים והחברתיים בתוך היצירות שלי. הצגתי בירדן שתי עבודות שדיברו על המלחמה, על הרעב והאנושיות ועל העוול שגורמת מלחמה. אנשים בציר מחפשים את שאריות הגופות. בעבודה רואים את ההרס.

אני זוכרת שבאחת התערוכות שלך, שנקראה "גלי תקווה", הצגת ביחד עם ליאורה נויילנדר יצירות שניתן לראות בהן תקווה. האם היצירה עוזרת לך למצוא תקווה?

אני פונה לקנוסים כשאני מרגישה צורך להביע רגשות, לדבר. שם אני שופכת את עצמי, בלי מעצורים. אני מרגישה שבצירורים שלי אני מעבירה מסרים חברתיים, אנושיים וגם פוליטיים. האומנות משקפת את הרגשות והתחושות שלי, במיוחד בתקופה הזו שיש הרבה

השתקה, אף אחד עדיין לא הגביל יצירת אומנות. הכנסתי תמונות ואמירות שמצאתי על המלחמה ועל המאבק של "נשים למען שלום" שנעצרו. לעבודה הזאת קראתי "Many Eyes Zero Responsibility" "עיניים רבות אך אפס אחריות". כל העולם רואה ושותק.

יש עוד משהו שתרצי לשתף בו?

בזכות המחויבות שלי לתנועה הוזמנתי להשתתף בכנסים שונים בעולם, היה לי חשוב מאוד להביא את הקול שלנו כאן בארץ, את המחויבות לשלום. אני מרגישה שהצלחתי להשפיע וזה דבר חשוב מאוד.

* * *

סיפוריה של כיפאיה היה מוכר לי עוד בטרם הריאיון, אולם כל פעם מחדש שאני מקשיבה למסע חייה, הערכתי כלפיה רק גוברת. הנחישות, כוח הרצון, היצירתיות והפתיחות של כיפאיה, כל אלה מחזקים אצלי את התחושה, שהמשפט "אין דבר העומד בפני הרצון" נכתב ממש עליה. תודה שניתנה לי הזכות לראיין אישה מעוררת השראה, שמעניקה מטובה לעוד נשים רבות.

סיפורה של נעה:

החיים בעיר מעורבת מחייבים ליצור הידברות עמוקה

ראיינה וכתבה: גלית פנינה אבינועם

נעה מבורך, נשואה לתומר, אם לארבעה, ילידת גוש עציון ותושבת לוד מזה שבע שנים. עובדת סוציאלית קהילתית ומתכנתת ערים. בוגרת תואר שני במדיניות ציבורית. יזמת חברתית ושותפה במיזמים שונים המקדמים שכנות משותפת וצדק חברתי.

פגשתי את נעה בכיתה הצנוע בלוד. נועה גדלה בגוש עציון במשפחה דתית לאומית, בכורה בין תשעה ילדים. כמהלך הריאיון חוזרות המילים "קהילה", "שיתוף" ו"ביחד". טרם המפגש בינינו, קראתי על אודותיה ברשת. רשימת המחקרים וההרצאות שלה מעידים על עשייה פעילה בשדה היהודי-ערבי. קולה העדין בקושי נשמע במכשיר ההקלטה, והמראה שלה נראה לי שברירי ורך. עם השבס הצבעוני לראשה, היא אומרת דברים ברורים, נוקבים, ביקורתיים ומלווים בהרבה אחריות שהיא בחרה לקחת על עצמה. למרות המחירים שהיא משלמת, היא לא מרפה, ובחרת ככל פעם מחדש להמשיך ולצעוד בדרך הקשה, מתוך אמונה אמיתית בחשיבות השינוי הצומח מלמטה לטובת חיים משותפים.

נעה מספרת:

אנחנו גרים בלוד שבע שנים. גדלתי בגוש עציון, במשפחה דתית-לאומית. הוריי יוצאי קיבוצים דתיים. במשפחה כולם משרתים את המדינה, חלק שירות לאומי וחלק בצה"ל. הוריי גם הם נשאו דגלים חברתיים, אבל לא את דגל סיפור החיים המשותפים בין יהודים לערבים. אבא היה בעברו איש צבא, אמא מגיעה מתחום ההוראה והמשיכה לעבוד בתחום השילוב של ילדים עם מוגבלויות, ואף הקימה בית ספר משלב. הייתי ילדה חנונית, חופשיה, הרגשתי שסומכים עליי ולא בודקים אותי ויש לי חופש לעשות מה שאני רוצה.

בגיל 17 הבנתי שהחיים בגוש עציון הם מעין בועה, ושאני לא באמת מכירה את החברה הישראלית. שמעתי על פרויקט מיוחד שנקרא "שמיניסטים לעיריות פיתוח" ("שלף"), והצטרפתי. עברתי לגור בנתיבות, בדירה משותפת. זו הייתה אחת השנים הכי טובות בחיים שלי. זה היה קשה, אבל ממש נכון ומדויק למה שחיפשתי. רציתי שהחיים שלי ייראו אחרת. הבנתי שכל הסטיגמות של אוכלוסיות מוחלשות זה לא זה. בתור נערה יצא לי לרווח לרווחה לא פעם על משפחות קשות יום. בנתיבות גיליתי משפחות איכותיות ומסורות, עם חזון ועשייה, בהיבט אחר מאשר ההורים שלי. זה היה מטלטל. לאחר מכן המשכתי לשירות לאומי באשדוד ועם סיומו, התחנתתי.

למדתי עבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית. התעקשתי ללמוד דווקא שם, מאותה סיבה שהביאה אותי לנתיבות - רציתי להיפתח לחברה הישראלית, עם החזקות והחולשות שלה. בעיני כולם שם הייתי "המתנחלת". כצעירה דתייה הרגשתי את תחושת המיעוט. לעיתים חשתי ממש זרה, אבל גם ידעתי שברגע שמכירים אותי נוצר דיאלוג, נוצרת הבנה. כשגיליתי את המחלקה הקהילתית בחוג לעבודה סוציאלית, הרגשתי שזה כמו כפפה ליד. מצאתי את עצמי שם, עם ההבנה שהתפתחה כבר אז, ששינוי מדיניות עובר דרך הקהילה.

אני קופצת כמה שנים הלאה ושואלת את נעה: האם זו הסיבה שבחרת להקים משפחה בלוד?

הבנתי שאני לא רוצה לגדל משפחה בחברה הומוגנית כמו שאני גדלתי. חיפשנו עיר עם אינטגרציה. רצינו חוויית חיים אחרת. באנו לראות את לוד, ראינו שבית הספר השכונתי נחמד ושכרנו כאן בית. יש פה קהילה דתית מגובשת וחזקה. אחרי בערך חצי שנה שאנחנו כאן, שאלתי את עצמי מה הערך המוסף שלי בלוד. אין בכלל מפגש בין האוכלוסיות, אפילו אין לזה מקומות פיזיים. התשתית הקהילתית הייתה אז ממש מרוסקת. אין אירועים או הצגות. בשנה האחרונה אפילו הרסו את הספרייה הישנה לטובת התחדשות עירונית, ומיקמו אותה באופן זמני בתוך אולם ספורט, בשכונה הכי מוחלשת. חשבתי עד כמה ספרים יכולים לחבר בין קבוצות. בנוסף לכך, התחושה שנהייתי יותר ויותר מודעת לה, שהציבור שלי, עם השביסים, שעבר פתאום לגור בשכונה הוותיקה, נתפס בעיר כמאיים, כזר. בטח ובטח לערבים שחיים כאן.

יום אחד, כשהייתי בירושלים, ראיתי דוגמה לספרייה קהילתית במרחב הציבורי. חשבתי, להקים כזאת גם אצלנו בשכונה. פרסמתי מודעה בעברית, ברוסית ובערבית, ותליתי ברחבי השכונה. ביקשתי, שמי שמתעניין שיבוא לגינה. הגיעו בערך עשרה אנשים. מהקהילה הרוסית באו לבדוק מי המוזהר שרוצה לשים ספרים בחוץ. נשים ערביות הגיעו כדי לבדוק שהדתיים החדשים לא מנסים להשתלט על הפארק, והגיעו גם כמה חברות שלי מהציבור הדתי. היה לנו מפגש נעים. דיברנו על המציאות הזאת, שאנחנו גרות באותו רחוב, באותם בניינים, אבל לא מכירות. סיפרתי להן, עם חיוך, שהמפגש וההיכרות חשובים לי בסביבת המגורים שלי, ולכן אני אינני חוששת לשלוח את הבנות שלי לבקש סוכר מהשכנות הערביות.

את מתארת ניכור בין אנשים שגרים באותה שכונה...

אני חושבת שהחיים הביאו למקום הזה. זה נובע מהרבה סיבות. בכל אופן לקח לנו בערך שנתיים וחצי להקים את הספרייה. בנוסף התחלתי להיות פעילה בבית הספר, שבתאי הבכורה התחילה ללמוד בו. הפריע לי המצב המוזנח, שאין תוספת של שעות חינוך, ולקחתי על עצמי להיות יושבת ראש ועד ההורים. כמו כן, כאב לי לגלות שיש כאן בעיר הרבה אנשים בודדים, אנשים במצב כלכלי וחברתי קשה מכל הקבוצות. פניתי לעירייה, הסברתי את החשיבות של מרחב בטוח לכל השפות ולכל הקהילות. התחלנו לעזור למשפחות שזקוקות לעזרה, סייענו בהנחות, בקשר עם הרווחה, שלצערי לא עשתה את תפקידה כמי שאחראית לכך. עוד דוגמה: בבית הספר שבו לומדות הבנות שלי, היו תלמידים ממוצא אתיופי. עד אותה שנה, משרד החינוך מימן תקן של מגשרת מתוך הקהילה האתיופית, שתפקידה היה לחבר בין בית הספר להורים, סביב קשיי השפה, התקשורת והתרבות. הסתבר לי, שבגלל תקלה בירוקרטית וכשל בעירייה העסקת המגשרת תסתיים והעירייה לא מנסה למצוא פתרון. הגעתי לעירייה וצעקתי, ראש העיר אמר לי: "קחי סטודנטיות לעבודה סוציאלית והן יקבלו מלגות מהעירייה." פרסמתי "קול קורא", הכשרתי וסידרתי למגשרות את המלגות. כל הדוגמאות הללו גרמו לי להבין שדווקא בגלל שאני מחוץ למערכת, יש לי כוח - אני יכולה להיעזר בתקשורת, אני יכולה למצוא פתרונות יצירתיים, אף אחד לא יכול לאיים על הפרנסה שלי. אבל לצערי, זה גם גרם לי לפגוש את כל הכשלים במערכת העירונית, שחיתות ובעלי תפקידים שלא ממלאים את תפקידם. בלוד תמיד היו אומרים שאם התושב לא דורש שיפנו את הזבל - לא יפנו.

ואיך זה קשור למפגש בין האוכלוסייה היהודית והערבית?

בספרייה שהקמנו התחלתי בכל מיני יוזמות, שעות סיפור בעברית וערבית, הצגות וכו'. הבנתי, שבסוף כולם מחפשים מרחב בטוח ושיש

הרבה מה לעשות. משם התפתח פורום מיוחד שנקרא "שכנים". התקבצו בו פעילים חברתיים, אנשי חינוך, אנשים בעיר שאכפת להם. קיימנו מפגשי היכרות, למדנו על הזהות, המסורת, הדת. עבודה קהילתית בשטח.

אחד הדברים המרכזיים שהבנתי מתוך העשייה, זה ההבדל בין תפיסת הקהילה בצד היהודי לתפיסת הקהילה בצד הערבי. במובן מסוים, בצד הערבי אין אצלם קהילה, יש משפחה. אם אני מאחרת לאסוף מהגן, אחת האימהות האחרות בגן, תעזור לי. הם יתקשרו לאמא או לאחות שיבואו, גם אם הן גרות בשכונה אחרת. הערבות ההדדית קיימת במסגרת החמולה, אבל לא תמיד הם גרים כחמולה. גם מושג החמולה מתפרק בהשוואה לעבר. אצלנו בשכונה האוכלוסייה הערבית היא בחתך סוציו-אקונומי גבוה, יש הרבה עורכי דין ורופאים. הנשים הערביות פחות דתיות, ולבושות בהתאם. זה מעניין שבמובן מסוים זה הפחית את האיזמים על הקהילה שלי, הדתית, מאשר אם השכנים היו מהציבור המוסלמי האדוק. אני זוכרת איך בהתחלה חברות שלי היו מסתכלות עליי במבט מוזר - "מה היא רוצה מאיתנו, היום הן שותפות שלי. הן בעצמן אומרות: "אנחנו רוצות את זה לילדים שלנו, אבל לא חשבנו שנוכל לבד." הדוגמה עם הסוכר מספרת סיפור הרבה יותר גדול. אני רואה ושומעת מהחברות הערביות שלי, שהתפיסה היא לא להישען על אחרים. לבקש סוכר זו פדיחה. יש כמובן את ערכי הצדקה והחסד, אבל זה לא אותו דבר. לבקש סוכר זו קהילה, זו ערבות הדדית. היום הן מספרות לי, שהן כבר עושות את זה בעצמן. אני בקשר כזה שאני יכולה ללכת לשתות קפה בבית של חברות ערביות. אני יודעת שאני לא הרוב... ולא כל אחד מרגיש נוח. יש המון חשדנות ובכלל כל נושא הזהות בעיר מורכב מאוד.

מה קרה בלוד במבצע "שומר חומות"? איך עברת את האלימות בלוד כתושבת וכפעילה חברתית?

ב"שומר חומות" היה בלגן גדול. השוק היה טוטאלי. זה התחיל בהפגנה מחוץ למסגד הגדול, באותו ערב של "יום ירושלים". צעיר ערבי עלה על עמוד תאורה, הוריד את דגל ישראל ותלה במקומו את דגל פלסטין. זה הסלים והידרדר בטירוף. שרפו מכוניות, שרפו לאנשים ארונות חשמל. היהודים בעיר אמרו "אנחנו לא נשתוק", ויצאו לכיכר, ליד הבית שלנו, עם דגלי ישראל. קבוצה של ערבים התחילה להתקרב אליהם וזרקו אבנים. אני הייתי שלושה שבועות אחרי לידה. מתקשרת למשטרה ואף אחד לא בא. צמוד אלינו ממש יש בסיס של מג"ב, הם פחדו לצאת. תושבים מהקהילה שלנו, שהיו חמושים, יצאו וירו באוויר. אחד הערבים נפגע ומת מפצעיו. רק אז המשטרה הגיעה. בעלי, שהיה בהתמחות ברפואה, היה בתורנות, אני עם תינוק וילדים קטנים, לכו. המקלט בחוץ. אמרתי שאני חייבת לצאת ולנסוע להורים בגוש עציון, אבל פחדתי לצאת. כל רכב יהודי היה נסקל באבנים. ביקשתי מהמשטרה שתלווה אותי - ואין מענה. בסוף התקשרתי לאבא שלי, והוא בא מגוש עציון, ללוות אותי. בעלי, שהיה, כאמור, באותו זמן בתורנות בבית החולים, היה חוזר מדי לילה לדירה, רק כדי לשמור שלא יפרצו ויבזזו, מה שקרה בדירות אחרות של יהודים. למחרת, רצחו את יגאל יהושע, תושב העיר. זיהו שהוא יהודי ופשוט רצחו אותו. ביום שישי, חמישה ימים אחרי שהתחילו המהומות, חזרנו הביתה, כי היינו צריכים לקחת בגדים לתינוק, ואז ראיתי שהרכב שלי, שנשאר למטה, כולו מנופץ. הילדות ממש נלחצו, אבל אחרי השבת חזרנו שוב ללוד. נמאס לי לנדוד. אני זוכרת שלפני שעזבנו להורים שלי, התקשרה אליי חברה ערבייה, שכנה, ואמרה לי: "תצאו מהבית. מסוכן מדי להישאר, תבואו אליי הביתה." החיים כאן מייצרים סיפורים שנשמעים כמו סרט רע.

בכל אופן, יום אחרי שהתחיל כל הבלגן, כתבתי בקבוצה המשותפת שיש לנו בשכונה, שיתפתי את התחושה שלי, שהיה לילה קשה,

שמוסא חסונה, הבחור שנהרג, התגורר בשכונה, אבל גם כתבתי שהיה לו בקבוק תבערה ביד. סיימתי במסר שאני חושבת שאסור לנו לאבד את היכולת לדבר ואני רוצה לשמוע מאחרים איך הם חוו את הלילה. הערכים בקבוצה כתבו בכעס שהגיעו מתנחלים עם נשק, ולמה בכלל הגיעו ללוד כל הגזענים. באמת באותו יום גם הגיעו חברי לה פמילייה [אוהדים קיצוניים ואלימים של קבוצת בית"ר ירושלים], שתפסו "טרמפ" על המצב בלוד כדי לפגוע בערכים. הסברתי שמי שהגיע, בא לשמור עלינו. שאני צריכה להיות בטוחה. היה שיח מאוד קשה, אבל הוא התקיים, וזה לא מובן מאליו. השיח גם נתן פנים וזהות לכל אחד. כתבתי שם, שאני מבינה את הכעס, אבל שכל אחד רואה דברים מנקודת מבט אחרת. יותר משלוש שנים חלפו מאז ועדיין הטראומה של "שומר חומות" חיה בתוכנו. זה לא מאחורינו. גיליתי שמי שהרס לנו את הרכב, היה שכן, שהייתי מביאה לילדים שלו מתנות בחגים.

איך קמת והמשכת אחרי זה?

חודש אחרי, כתבתי שוב בקבוצה, שחייבים להיפגש. שאם לא נחזיק את השותפות, זה לא יחזיק מעמד. הגיעו עשרה אנשים אליי הביתה. היה שיח מאוד קשה. עם בכי. אבל בסוף, לכולם גם היה ברור שנשארים כאן ושחייבים למצוא את הדרך להתמודד עם הכול. נכון להיום, המשפחה של מוסא מארגנת כל חודש הפגנה, הם מוחים על סגירת התיק נגד מי שירה, טוענים שהוא נהרג. היו משפחות מהקהילה שלנו שעזבו את העיר אחרי המהומות. במקומן באו משפחות חדשות, יותר אידיאולוגיות, שחזקו את הגרעין התורני. אני מצידו העמקתי והרחבתי את השותפות גם מול המשטרה, אבל בעיקר בבניית תשתיות עם החברה הערבית. הרגשתי שצריך לעבוד לעומק. פניתי אליהם ואמרתי צריך לעשות מחקר, לבדוק לעומק את הבעיות החברתיות שלהם, כי

מה שקרה, לא קרה סתם. שותף ערבי, שהוא גם חבר, ואני, ערכנו מחקר מקיף, כולל ראיונות, על עומק המשבר. בשלוש השנים שחלפו מאז אני עסוקה מאוד ביחסי יהודים-ערבים. הבנתי, בין היתר, שאם לא נסתכל באומץ על הבעיות, אם לא נבין כמה האמון נשבר, לא נוכל להגיע לשום מקום. צריך לחזק את הקשרים בכל מיני דרכים, גם דרך השפה הדתית. הקמנו קבוצת לימוד על היהדות והאסלאם ופורום תושבים כלל-עירוני. היו עוד כמה רעיונות.

ברמה האישית, איזה מחיר שילמת?

כל הזמן אני משלמת מחיר. הילדים שומעים אמירות נגדי. "אמא שלכן שמאלנית" וכאלה. גם בהיבט הפוליטי, המפלגה של הציונות הדתית לא רצתה אותי ברשימה, כי אני מגזימה בקשר שלי עם הערבים. אני צריכה כל הזמן לשקול מילים, לחשוב מה אני אומרת. מחשבת צעדים, אני לא יכולה להיות אני, יש לי חברות ערביות. למרות שנאמרות אמירות שליליות, אני חושבת שהרבה אנשים מעריכים את העשייה שלי, בתוך הקהילה או בין הקהילות.

ומה היה בשבעה באוקטובר בעיר?

יצאנו מהבית לבית הכנסת, אחרי שהחלה המתקפה, ופגשנו שכנים ערבים שאמרו לנו: "מסוכן, אל תלכו." הבנו שיש אירוע גדול יותר והתחיל לחץ. אמרו לנו לשים שומר בכניסה, שהם מפחדים שיהיה "שומר חומות" עוד פעם. בשלב מסוים גייסו את כולם, ואני עברתי להורים שלי לכמה ימים, כי אין לנו ממ"ד. הפחד היה שלא נוכל לצאת מהבית. נסעתי לגוש עציון ובדרך התקשרתי לשותף הערבי שלי, ואמרתי לו שאנחנו צריכים להתכונן כדי שלא יהיה "שומר חומות 2". החלטנו שנקים קבוצה עירונית, כי אי-אפשר לסמוך על המשטרה. גייסנו מנהיגים מכל הקהילות. אמרנו שאנחנו לא באים לדבר על שלום, רק לשמור יחד שלא יבעירו את העיר פעם נוספת.

תוך שלושה חודשים הוקמו קבוצות שונות לשמירה אזרחית, לפי השכונות. בעלי במילואים, הילדים עם בייביסיטר ואני מסתובבת ברחבי העיר עם השותפים הערבים והיהודים שלי. הצלחנו, נתנו בנו אמון, דווקא בגלל שבאנו מהשטח, לא מטעם העירייה.

ביום שישי הראשון שאחרי השבעה באוקטובר, היה ממש חשש מהתלקחות. באותו זמן, אלפים מתפללים במסגד וברחוב עוברת שיירה עם דגלי ישראל, ללוות משפחה של אחד הנופלים באופקים. הבנתי שיש להתארגן מהר להפרדה בין שני האירועים. תרגמנו הודעות הסבר בערבית, הפצנו בכל הקבוצות הסבר מה הסיבה לשיירה והדגשנו את הצורך לכבד. ביקשנו גם מתנדבים שיעמדו ויפרידו וישמרו באזור המפגש. בסופו של דבר, הכול עבר בשלום, בשקט. המסגד הגדול בלוד נחשב קיצוני והעבודה איתם קשה. הם יוצרים הרבה מתיחות. בכלל הסיפור הדתי כאן קשה. אני שומעת מהערבים בעיר שהם מרגישים מותקפים, שחושדים בהם שהם מחבלים. לחלק מהם יש משפחה בעזה, הם לא מרגישים נוח לדבר על זה. הם יודעים שבעלי היה בעזה. זו המציאות.

אני מרגישה שאם עד השבעה באוקטובר האמנתי שבגלל שאנחנו הריבון, והערבים הם המיעוט, האחריות עלינו. אבל חלק מהאחריות היא גם כלפי המציאות שחוזה המיעוט. למשל, להבין שהייתה "נכבה". אי־אפשר להתעלם מזה. אחרי השבעה באוקטובר, יש לנו את אותה מחויבות, אבל הערבים מצידם צריכים להביע רצון מלא בשותפות ולתרום את חלקם, להתנדב ולתמוך. בלי זה אי־אפשר להתקדם. אנחנו חייבים לתת בהם אמון, שהם לא נגדנו. ב"שומר חומות" הם קמו מטר ממני להרוג אותי. סיפרתי לעצמי שזו קיצוניות. עכשיו אני לא יודעת. אני רוצה ודאות. יודעת שקשה לערבים לחוש גאווה ישראלית, כי קשה להם להזדהות עם המדינה. זו מערכת מורכבת.

ראית משהו מעודד סביב השבעה באוקטובר?

בסוף גם הערבים שאני בקשר איתם מבינים שזו מלחמה, ואין כזה דבר שבמלחמה לא ייהרגו אנשים. אנחנו מגנים על עצמנו מעזה, וכאן הקונפליקט, כי עזה זה המשפחה שלהם. חמאס נוכח גם כאן בלוד, אבל יש איתם פחות הזדהות בגלל השבעה באוקטובר. יש טענות, שמחבלי החמאס הלכו רחוק מידי עם הקיצוניות שלהם. הערבים אומרים שההנהגה שלהם אינה ראויה, שכל סיפור מזוודות הכסף חיזק רק את ההנהגה של חמאס ולא את הציבור הערבי בעזה. מבחינתם הם רואים את החמאס ראויים יותר מאשר את הרשות הפלסטינית, אבל זה לא אומר שכל האוכלוסייה היא חמאס.

בלוד השגרה הרעה ממשיכה. יש ירי בלתי פוסק בין חמולות והריסות בתים מצד העירייה. לצערי, המשטרה לא מתפקדת מול האלימות הגואה.

את מדברת על זה בשוויון נפש...

זה החיים שלנו כאן. לפעמים כל יום יש ירי. לפעמים יש שבועות שקטים, אבל העיר כל הזמן בתוך אלימות. אחד הלקחים של "שומר חומות" היה כמה חשוב האמון של הציבור הערבי במשטרה. אני מושקעת מאוד בנושא הזה. צריך שתהיה אכיפה משמעותית. הממשלה של בנט עשתה הרבה, וראינו תוצאות בשטח. עכשיו המצב באמת קשה מאוד. הדור הערבי הצעיר רואה שפשע זו הדרך הקלה לסטטוס - לרכב, לבית, לכסף. מערכת החינוך צריכה לעבור ריסטארט מטורף. אבל פה בלוד, את רואה שמשפחות ערביות רושמות את הילד לבית ספר יהודי ואז היהודים עוזבים. זה לא פתרון.

את מבינה את הרצון להיות נפרדים?

בסוף לכל תרבות יש את הדינמיקה שלה. היה פרויקט שהנחיתי, בבית ספר תיכון פה בעיר, שבו לומדים ילדים מכל האוכלוסיות. שלושים אחוז מהתלמידים הם ילדים של זוגות מעורבים – גבר ערבי ואמא ממוצא רוסי. הילדים מבולבלים. ילדות יושבות בכיתה מולך, חגי'אב על הראש, ואת מגלה שאמא שלהן יהודייה והן בעצם יהודיות. לא ידעתי איך להתמודד עם זה. מה אני אגיד להם.

מה, לדעתך, מערכת חינוך יכולה לעשות אל מול מצבים מורכבים כאלה?

צריך ללמד את הזהות הערבית. הם לא לומדים אסלאם לבגרות. הם מבולבלים יותר מאיתנו. בבית הספר הם לא מדברים על הזהות האסלאמית-ישראלית. אין תוכנית כזו בכלל. צריך גם תוכנית של "להיפגש ביחד" עם הנחיה מקצועית להיכרות. צריך לדבר בלי לפחד ולעסוק בנושא הזהות. זה לא מפגש של פעם בשנה, זה מפגשים שברור איך הם עובדים ומה קורה בהם מבחינה מקצועית.

ובאופן רחב יותר – איך את רואה את המצב סביבך כרגע?

אנשים פוחדים. בעוטף עזה, הפועלים שעבדו במשקים היהודיים נכנסו להרוג. גם כאן יש פחד בקרב היהודים מהציבור הערבי. בשבעה באוקטובר שרפו אנשים, הרגו וטבחו. היהודים חושבים שהציבור הערבי רוצה לשרוף אותנו. זה אומנם מיעוט, אבל זו המציאות.

הטראומה מ"שומר חומות" עדיין כאן. יהודי נרצח פה בלוד ב-2021, כאשר זרקו עליו אבן מהגשר. אלה היו אנשים מלוד. בקהילה הימנית שלי אומרים לי "אמרנו לך".

את מתארת מצב, שאין לך בעצם קבוצת השתייכות...

נכון.

את רוצה להיות שייכת לנשים שרוצות לעשות דברים טובים, שמייצרות שותפות, ואת לא מוצאת את עצמך. את צריכה להמציא משהו חדש.

גם בקבוצות של פעילים למען חברה משותפת לא מבינים את המציאות הזו. אני די בודדה. באיזה שהוא שלב אמרתי לעצמי: "תעזבי את הנושא הזה. ברור שאין לך שותפים. תעברי הלאה."

מאיפה את מוצאת את הכוחות האלה? להמשיך ולעשות את מה שאת עושה? מאיפה האש הזו?

אני באמת שואלת את עצמי למה להמשיך עם זה. בשנים האחרונות העברתי הרצאות ליותר ממאה קבוצות, שהגיעו ללמוד ולסייר בלוד. שיתפתי אותן באני מאמין שלי. אמרתי לאנשים שאנחנו נשארים לגור כאן, כי אנחנו רוצים להיות הגורם המתון. לוד היא הסיפור של מדינת ישראל. אחרי השבעה באוקטובר, אני מאמינה שאנחנו יכולים לעשות דברים אחרת. אבל זה קשה. גם לגור כאן, גם השיח הבין-דתי שהייתי מעורבת בו קרס. זה מעמיס עליי נפשית, כי אין לי עם מי לעשות את הדיאלוג הזה. לא מזמן התקיים כנס של הציונות הדתית המתונה בקיבוץ סעד. דיברו על חזרה לשילוב של ערכים ותפיסות ליברליות. ביקשו ממני לדבר שם. לכתוב קריאת כיוון מתוך העשייה בלוד, כסוג של מקרה בוחן. התלבטתי אם אני מסוגלת, והם אמרו "את היחידה שעוסקת בזה." כינסתי קבוצה בלוד, מגוונת בדעות שלה, כתבנו חזון, שאני שלמה עם מה שכתוב בו: זו מדינה יהודית, וחובה שהחברה הערבית תהיה עם חובות וזכויות. יש ליצור הידברות עמוקה.

איזו דוגמה את נותנת לבנות שלך בהקשר של פעילות ציבורית?

בשנים שהן היו קטנות זה היה "אמא לא זמינה", או "לא אכפת לה". עכשיו זה "אמא שלנו עושה דברים חשובים". כולל היבט

הנתינה. אז יש צד טוב, שאני מקווה יגרום להן להיות כמוני, כמו שאני למדתי מאמא שלי שעשתה פעילות ציבורית. יש צד שהן לא מבינות את הצורך שלי, "למה את צריכה לקבוע משהו, לעשות משהו, למה את לא יכולה להיות אמא רגילה?" זה משפט שהן אומרות הרבה.

כי את באמת לא רגילה...

אני לא יודעת כמה הן חוות את זה כדבר טוב.

אני רוצה לקחת אותך להכרה הציבורית בפעילות שלך.

בכל ההיבטים שהם לא יחסי יהודים-ערבים ההכרה היא טריוויאלית. הרבה הכרה והערכה מצד שכנים, חברים ואנשים בעיר. הרבה יבואו להתייעץ, להזמין, חשוב להם שאני אהיה איתם, שאהיה מעורבת. אני מקבלת הרבה הערכה מהקהילה.

את מרגישה שאת חברה מוערכת בקהילה?

בהיבט היהודי-ערבי הסיפור של ההוקרה מורכב. לכנסים של אנשי שמאל מזמינים אותי הרבה, אבל זה לא נכון לי. בצד הימני אני מוקצית, כי אני הולכת רחוק מדי. פנימה בתוך העיר, מעריכים את הקשרים שבניתי ואת יכולת ההשפעה שלי. נעזרים בי הרבה בזכות האמון שבניתי במהלך השנים.

ומה לגבי השתלבות בפוליטיקה?

לפני השבעה באוקטובר רציתי להתמודד בבחירות המקומיות ברשימה יהודית-ערבית. רציתי להשפיע על קבלת החלטות. אבל רשימה כזו לא תעבוד בלוד. בדקתי את המגמה שהייתה פה. ערבים

לא היו מצביעים לי, כי בסוף יש הצבעה תרבותית. הם יגידו: "את לא תהיי עסוקה רק בנו, כי את יהודייה." ניסיתי לגייס שותף ערבי, אבל לוד היא לא חיפה או יפו. הם פחדו שיוקיעו אותם. באופן כללי, בלוד זו הצבעת עדר. מאוד קשה. לגרעין [התורני] יש את הנציגים שלו, ועללי אנשים אומרים שאני מביאה דברים אחרים. בגרעין התורני חששו ממני ואם הייתי רצה ולא נכנסת, היו מתקיפים אותי, אומרים שזה בגללי. אם אכשל, זו בעיה, הנה הוכחנו שלא מאמינים בעיר בשיטה שלך ואת לא צודקת.

היה קשה למצוא שותפים לדרך. ניסיתי לגייס שותף או שותפה ערבים ולא הסכימו לחבור אליי. הם חושבים שהציבור המשותף זו בעיה, שהחברה תוקיע אותם. בנתי את עצמי כאן כדי להגיע לעמדה פוליטית, להשפיע ולשנות את העיר, ואם זה לא עובד אני צריכה לחשוב מה הלאה. האם המציאות הקשה כאן שווה לי? זה במובן מסוים שומט את כל מה שרציתי לעשות פה.

איפה את רואה את עצמך בעוד כמה שנים?

הייתי רוצה להיות בעמדת השפעה רחבה. להחליט על מדיניות, לנהל. אני עדיין לא שם ולכן כל הזמן אני רעבה. אני צריכה למלא את הרעב הזה כדי להצליח יותר, כדי לזכות בעוד השפעה.

את מגיעה עם האומץ, להם עדיין אין.

אין להם את האומץ להתמודד עם הקשיים בעיר מעורבת, כפי שאני רואה אותם. הציעו לי מקום לא ריאלי במערכת הבחירות המקומיות ממש עכשיו ב-2024.

ברמה האישית, מה את מבקשת לעצמך, לנעה?

טיפה לצאת מהבדידות הזו. תפיסה מורכבת של החיים מביאה אותי לבדידות ולמורכבות, ויותר קל כשיש חברים תומכים. אני שואלת את עצמי כל הזמן איך אני עושה את זה. ויתרתי על הרבה דברים. גם למצוא איזונים. אני לא מצליחה לעשות גם וגם - חיי משפחה, חברות וקהילה. לפעמים אני מסתכלת על הנרייטה סולד ואני מבינה מדוע לא היו לה משפחה וילדים. הג'וק ממלא אותך באופן אמיתי. אני אומרת לעצמי איזה חיים עצובים, כשאינן לך משפחה וילדים.

מה יגרום לך להיות שלמה ומאוזנת יחד עם הצורך להשפיע?

זו השאלה שאני כל הזמן שואלת את עצמי. לא יודעת.

ואם היית חברה מועצה?

לא, כי אז עוד יותר הייתי צריכה לעשות. זה אולי היה מרגיע את הג'וק של ההשפעה. היו שנים שהרגשתי אשמה. ככה אני. אבל אני יודעת שאני לא אשמה בכלום. אולי רק בכך שאינני מקדישה מספיק זמן לזוגיות ולאימהות.

שאת לא שם מספיק?

כן, כי אני עוסקת בהרבה דברים אחרים. הפעילות הציבורית מחייבה אותי יותר מכל דבר אחר.

את מרגישה אשמה, כי את רוצה לתרום לכולם ולא רק לילדים שלך?

כן. יש כאן מחיר. אני רוצה לתרום וזה סיפוק של צורך שלי. תמורת הסיפוק הזה כולם מסביב משלמים את המחיר. האש והצורך הזה נמצאים. זה לא משתנה. זה לא נעלם. אני רוצה לעבוד פחות כדי

לתת יותר מסביב. אני לא מצליחה לעצור את הכול. במלחמה עצרתי.
אבל ברגע שעשיתי את זה כיביתי את עצמי.

מה יהיה, נעה?

שינוי דרסטי יעשה שינוי חברתי. השינוי יקרה לאט. זה מה שאמרתי
כל הזמן, היום גם המשבר הכלכלי וגם המשבר הביטחוני הגיעו
לקצה. נגמרה היכולת לעבוד בכלים רכים. זה לא עובד.

כשיצאתי מביתה של נעה הרגשתי התרוממות רוח יחד עם משא כבד על
הכתפיים. חשבתי לעצמי: איזה מסע חיים היא עוברת, אבל כל עוד יש
אנשים כמוה, שחותרים לשותפות, להבנה ולהיכרות אחד עם השני, למרות
המחיר האישי הכבד, יש עדיין תקווה.

סיפורה של גדיר:

מגדלור של צדק ותקווה

ראיינה וכתבה: גלית פנינה אבינועם

גדיר האני היא פעילה חברתית למען חיים משותפים ושלוש. היא נולדה וגדלה בעכו, עברה לנגב בגיל צעיר ועבדה בתחום העצמת נשים במשך שנים רבות. גדיר היא אחת המייסדות של הפרויקט הסביבתי בוואדי עתיר. חברת הנהגת תנועת "עומדים ביחד" ו"נשים עושות שלום", ושותפה ליוזמות בין-דתיות שונות. גדיר מרבה לפרסם טורי דעה בתקשורת הכתובה והאלקטרונית.

אני הקול של הנשים שלא יכולות לדבר, אני הקול של אי הצדק. גם אם יעמוד איתי אדם אחד, זה מבחינתי דבר חשוב.

גדיר האני, תושבת עכו, החלה את פעילותה למען השלום, למען צדק חברתי ותיקון סביבתי כבר בגיל צעיר מאוד. בסיפור חייה של גדיר, המילים "שלום, צדק ואומץ" נאמרות פעמים רבות. היא מגדירה את עצמה כאקטיביסטית, לוחמת צדק ללא פחד, זו שתמיד לוקחת אחריות ומדברת עבור כל אלה שקולם לא נשמע. זה בסיס המוטיבציה שלה, זו תמצית הסיפור ומשם נובעת הפעילות המגוונת והאיזן-סופית שלה.

גדיר למדה והוסמכה בתחומים שונים ומגוונים: הנהלת חשבונות,

גישור, הוראה וטיפול באומנות. עשייתה פרוסה על פני תחומים שונים. היא פעילה חברתית, מחנכת, פובליציסטית, חברת הנהגה בתנועת "עומדים ביחד" ובתנועת "נשים עושות שלום". היא בוגרת הכשרות של תוכניות חברתיות: תנועת תיקון, תנועת מתחברות להשפעה, תוכנית העמיתים של השל למנהיגות סביבתית, תוכנית חזון בין-דתי לשלום של עמותת "Search for Common Ground" והתוכנית לניהול משא ומתן בראייה מגדרית של עמותת "איתך מעכי". היא מגשרת ועובדת במרכז הגישור הקהילתי של עיריית עכו. בשנים האחרונות גדיר מרבה להרצות ולקיים מפגשי שיח עם קבוצות יהודיות וערביות מכל רחבי הארץ ומכל קצות הקשת הפוליטית ושותפה לתהליכים שמנסים לגבש חזון אופטימי למדינה, כמו האספה המכוננת. בנוסף לאלה, גדיר מוכרת בציבור הרחב בשל נאומיה הרבים בעצרות, בהפגנות ובמחאות, סביב זכויות נשים, האלימות בחברה, ההפיכה המשטרית ובעד קידום הסכם מדיני וחיוזוק ערכי החיים המשותפים בין אוכלוסיות שונות במדינה.

בשנה האחרונה, על רקע המלחמה, גדיר היא מגדלור למוסריות ולאמונה בשלום. הפעילות המפרכת, נגד כל הסיכויים, המחיר הכבד שהיא משלמת, גורמים לי להאמין, שכל עוד יש נשים ואנשים כמו גדיר - יש תקווה. קיימתי עם גדיר שני מפגשים. יותר מהכול, התרשמתי שהיא אישה צנועה וחייכנית. כאשר שאלתי אותה על הפרסים השונים שבהם זכתה כהוקרה על פעילותה, היא אמרה: "זה לא מה שחשוב, את זה את יכולה לקרוא בוויקיפדיה".

הפגישה הראשונה שלנו התקיימה ביפו, בבית המלון שבו שהתה, כדי להספיק להצטרף למפגש פרידה מחברה שעבדה בשגרירות סמוכה. פגישתנו השנייה התקיימה בעכו, עיר מגוריה, בימים המתוחים בצפון ובין האזעקות.

פגישתנו החלה עם קפה ועוגיות תמרים. "את חייבת לטעום מעוגיות החג", אמרה. היא מכסה את ראשה בחיג'אב שחור, שמלתה צבעונית עם הדפס אביבי, פניה כל הזמן מחייכות, קולה נשאר שקט ונעים, גם כשהיא משתפת בחוויות קשות וכואבות.

הכרנו, גריר ואני, כאשר השתתפנו יחד בתוכנית העמיתים של השל – לקידום מנהיגות סביבתית. גריר השתתפה בתוכנית בזכות פעילותה הסביבתית בנגב, בוואדי עתיר, בפרויקט מרגש של קיימות בחברה הברווית. היא מספרת:

גדלתי בעכו. בנובמבר הקרוב אהיה בת 47. ההורים שלי, אבא בן 74 ואמא בת 66. אני הבת הבכורה מבין חמש בנות ובן. ההורים שלי התחתנו צעירים, והיום יש לנו כמשפחה כבר 14 נכדות ונכדים. מגיל צעיר מאוד, בתור האחות הבכורה, הייתי הבוגרת, האחראית, נשארת עם האחים בבית לשמור עליהם. פעם הלכתי במקום ההורים לאספת הורים בבית הספר של אחיותיי. הייתי ילדה מרדנית, אמיצה. אני זוכרת איך היינו קופצות מהחלון בבית והולכות לבית של דוד שלי.

למדתי בבית ספר ערבי בעכו וכבר שם לקחתי חלק משמעותי בפעילות חברתית ותרבותית. כילדה, ועכשיו כאישה, אני מוקירה תודה להורים שלי על כל התמיכה שנתנו לי בדרך ונותנים לי עד היום. אבא היה בעל מחרטה לברקסים, ואמא עקרת בית. אני מרגישה שלא הגעתי ממשפחה ערבית טיפוסית, במובן של חלוקת תפקידים בין ההורים. אנחנו משפחה שוויונית, אפילו פמיניסטית [צוחקת]. מגיל צעיר נאבקתי למען צדק. אני זוכרת שהמחנך שלי בכיתה ו' אמר לי אז: "את תהיי אמא טובה"...

הפעם הראשונה שנלחמתי למען צדק היה בבית הספר. אחד הילדים בכיתה קיבל עונש, שלא היה סביר מבחינתי, והחלטתי שאני חייבת להגן עליו. כתבתי מכתבים למנהל ולמורים. לא פחדתי, זה אולי היה ההבדל ביני לבין אחרים. הרגשתי חייבת. אחר כך המנהל אמר להורים שלי: "גריר תהיה עורכת דין." אני כמובן מאוד שמחה שהוא לא צדק... [צוחקת].

אחד המורים תמיד היה אומר לי לספר לחברים בכיתה על הספרים שאני קוראת. לא מזמן פגשתי אותו, אחרי הרבה שנים, הוא היום המנהל של אותו בית ספר. הוא היה מסתובב איתי ואומר: "זו התלמידה הכי חרוצה שהייתה לי." היום אנחנו שותפים לעשייה למען העיר והחברה.

בטקס הסיום של בית הספר נבחרתי לנאום בשם התלמידים. תמיד הנאומים האלה הם יפים ומנומסים, אבל אני גם הכנסתי את הדעות שלי ואת הביקורת על העירייה בעכו על חוסר השוויון. סגן המנהל אמר לי לפני הטקס: "תראי לי את הנאום שלך." הוא קרא ואמר: "את החלק הזה תורידו", אבל כשעליתי לנאום, אמרתי בכל זאת את כל מה שכתבתי.

כנערה, הייתי מאוד פעילה, עם הרבה רצון לעשייה. למדתי קריאה של שירה ערבית עתיקה והתחברתי לשירה של מחמוד דרוויש. הייתי פעילה במתנ"ס המקומי, בקייטנות. שם היה המאבק הגדול והראשון שהובלתי. זה היה על המחירים הגבוהים של הקייטנות. חשבתי לעצמי על כל הילדים שאני מכירה, שאין להם שום פעילות בקיץ, ולא יכולים לשלם סכום כזה. להורים שלהם אין את הכסף. אמרתי לעצמי שזה פשוט לא הוגן וחשבתי לארגן קייטנה, שלא תעלה כמעט כסף ושהילדים יחייכו. היום אני לא מבינה מאיפה הייתה לי, תלמידת תיכון, התעוזה לארגן דבר כזה. בדקתי מה נדרש להפעלת קייטנה ופניתי לאחד האנשים במפלגה, שהייתה פעילה בעכו, וביקשתי שיעזור לי עם האישורים. התחלתי לעבור בין החנויות בעכו וגייסתי תרומות מבעלי העסקים. הייתה היענות החמוססייה אמרה שתתרום אוכל, בעל המכולת אמר שייתן לנו מצרכים, הצלחתי לשכנע חברת הסעות שתעזור לנו, הכול בלי תשלום. כך ארגנתי שתי קייטנות וזה היה מרגש מאוד. למדתי שאפשר לשנות את העולם, אולי לא את כולו, אבל לעשות משהו משמעותי עבור אלה שלא תמיד יכולים להיאבק.

חברה סיפרה לי על הפעילות של נוער חד"ש. הסתקרנתי והלכתי. זו הייתה הפעם הראשונה שהתחלתי לדבר על פוליטיקה, על זהות, על אפליה. אחד הנושאים שהטרידו אותי היה הפער בתקצוב בין בתי הספר. כתלמידת תיכון, השתתפתי בקבוצות שונות עם תלמידים מהחברה היהודית. שהיינו מגיעים אליהם לבית הספר ראיתי שהכיתות שלהם חדשות, הכול מרווח, השירותים יפים, משופצים, עם סבון. תהיתי, למה אצלנו זה לא כך? הבנתי שיש אפליה ולא הייתי מוכנה להשלים עם זה. ארגנתי הפגנה מול העירייה. הגיעו תלמידים משני בתי ספר, עמדנו עם שלטים בעד שוויון זכויות. צחקו הגורל הוא, שהיום אני עובדת בעירייה [צוחקת] שנגדה הפגנתי. עם השנים הבנתי, ששינוי עושים מבפנים, בעבודה קשה.

אני יודעת שגדיר הקדישה חלק ניכר מחייה למען התושבים בנגב ואני שואלת: איך נערה צעירה מעכו מוצאת את עצמה עוברת לחיות בנגב?

כשהייתי בת 22, בת דוד שלי עברה לגור בבאר שבע עם הבת שלה, ואני רצייתי לחוות משהו אחר ממה שאני מכירה, ועברתי לגור איתן. כעבור חודשים אחדים הן חזרו לעכו, אבל אני נשארתי בבאר שבע יותר מעשרים שנה... אלו היו הימים שלפני האינתיפאדה השנייה. מצאתי עבודה במתנ"ס ביישוב חורה, וכך התחלתי להכיר לעומק את החברה הברווית בנגב. המעבר מעיר כמו עכו היה עבורי שינוי דרמטי גם בהיבט של יהודים-ערבים וגם בהיבט של עיר-מדבר.

ואז פרצה האינתיפאדה, ואני הרבה בדרכים, בתחבורה ציבורית, ומרגישה שאנשים מסתכלים עליי במבט אחר, חושד. אני כל הזמן בתנועה, מסתובבת עם תיק גדול, את כבר מבינה איך הסתכלו עליי... היו גם פעמים שממש אמרו בקול רם לידי: "אולי זאת יש לה פצצה." כאילו שאני לא מבינה עברית. הייתי יורדת מהאוטובוסים ובוכה, בוכה. שאלתי את עצמי למה זה קורה וחשבתי שאני חייבת לעשות משהו.

יום אחד פגשתי במתנ"ס את ד"ר אמל אלסאנע-אלחג'וג'. היא סיפרה לי שהיא הקימה ארגון, שנקרא "אג'יק" והיא רוצה לקדם היכרות בין האוכלוסיות ולפעול למען שוויון בנגב. היא הציעה לי להצטרף למפגשים שהיא ארגנה בין נשים יהודיות למוסלמיות. כך התחלתי להיות מעורבת יותר ויותר. שם פגשתי לראשונה את ויויאן (ויויאן סילבר, פעילת השלום שנרצחה בשבעה באוקטובר בכיתה שבקיבוץ בארי. בהמשך גدير תספר על הקשר העוצמתי ביניהן. אני זוכרת את ההספד קורע הלב שהיא נשאה על קברה של ויויאן).

במפגשים האלה הבנתי שיש נתק, שרוב האנשים לא מכירים אלה את אלה ושהפחד נובע מחוסר היכרות. האמנתי שצריך לשנות את המציאות ושחייבים להתחיל עם הגיל הצעיר. היה לי רעיון לתוכנית משותפת של נוער בדרווי ויהודי - "נוער לסביבה". מישהו חיבר אותי לתנועת "הנוער העובד והלומד" והתחלנו לארגן מפגשים דרך ספורט ואומנות. היה נהדר לראות איך מפגשים יכולים ליצור חיבור, צחוק, חוויה חיובית. נכון שמפגשים כאלה לא משנים את המציאות כולה, אבל הם בהחלט עוזרים לבנות אמון, אופטימיות ורצון לפעול יחד. לדעתי זה הבסיס שממנו צריך להתחיל.

אני שואלת על החוויה של העבודה בנגב, רחוק מהבית ובמקום שונה מאוד מהחברה שבה גדלה. גדיר מהנהנת ופותחת במונולוג נוקב:

אני זוכרת שהגעתי לחורה, למתנ"ס, ניסיתי להבין איזה פעילויות יש לילדים קטנים, לנוער, לצעירים. אמרו לי "כלום". המתנ"ס שם היה הראשון בחברה הדרוויית, הכול עדיין היה בחיתולים, כמו שאומרים. הייתי שותפה להקמת המרכז לגיל הרך בחורה, לגילאי שלוש עד חמש. אני זוכרת עד היום את ההרגשה, לראות את האימהות והילדים באים יחד לפעילות, זה היה מרגש מאוד. אבל אז התחילו סכסוכים, ולצערנו הרב שרפו את המרכז. המצב החברתי הלך והידרדר וזה השפיע על כולם. בתור מי שהייתה שותפה להרבה פעילויות, גם

בנושא של אלימות כלפי נשים, מצאתי את עצמי פתאום מאומתת. כאב לי מאוד לדעת שיש ביקורת ותפיסה שלילית על הפעילות למען נשים, במיוחד מצד אנשי הדת. כמוסלמית, שמכירה היטב את הקוראן, אני יודעת שלאישה יש מעמד חשוב. הנביא מוחמד עליו השלום נהג בכבוד רב כלפי נשים.

במציאות המורכבת שנוצרה, החברות שלי בארגון אג'יק פנו אליי ושאלו, אם ארצה לעבוד איתן, בתחום שהתמקדתי בו, של העצמת נשים. המילה "העצמה", היום אנחנו מבינים ומודעים שהיא מאיימת. כבר אז חשבתי לעצמי ששינוי יכול מצד אחד להיות חיובי וחשוב, אבל הוא גם עלול לגרום לאחרים להרגיש מאוימים. אם אין רגישות, כל שינוי עלול להיראות כפגיעה במסורת או בתרבות, ואז לא רק שהוא לא מקדם שינוי חברתי, אלא עלול להיות מסוכן.

אני חושבת על גדיר, בגיל מאוד צעיר, פועלת בנגב, בטח עם נשים מבוגרות ממנה פי שתיים, ושואלת אותה: איך זה היה בשבילך, בחורה צעירה, מובילה פעילות עם נשים, שבטח חלקן היו בגיל כפול ממך?

זה באמת נכון מה שאת אומרת. אני זוכרת שחשבתי לעצמי, אני עוד לא בת 30, מה אני יכולה לתת להן או כיצד אוכל להשפיע על נשים שמבוגרות ממני בשנים רבות. אבל הבנתי שגם הן משפיעות עליי, מלמדות אותי הרבה על החיים. אני מרגישה שהעשייה הייתה משמעותית ותרמה המון לנשים, בין אם זה לעזור להן בתחום הכלכלי, בהשלמת השכלה ובהשתלבות בשוק התעסוקה. הפעילות הזאת שינתה להן את החיים וגם השפיעה מאוד על המקום שלהן בבית. אני זוכרת הרבה סיפורים שבהם הנשים שיתפו אותי. אחת הנשים, למשל, סיפרה בהתרגשות רבה, על כך שבעלה הציע לה לבוא איתו לפגישה עם מהנדס, כדי שיוכלו לתכנן יחד את הבית החדש שהם בונים. חשבתי לעצמי: "זה הבית שהם יגורו בו יחד, מה כל כך מרגש אותה שבעלה הזמין אותה לפגישה עם המהנדס?" אבל

לצערי, במציאות שבה לרבות מהנשים בכלל אין קול והשפעה, זה צעד משמעותי. היה מקרה אחר של אישה שחלמה להשלים לימודים והמשיכה אחר כך לתואר, והיום היא בעצמה מורה ומלמדת אחרים. את רואה בעיניים את שינוי המציאות וזה גרם לי להיות מאוד גאה בעשייה שלנו.

ואיך שבת לפעול למען השלום? איך נראתה הדרך מאותם מפגשים בנגב בין נשים ונוער לפעילות כל כך ענפה ומשמעותית?

ב-2015, במסגרת יוזמה של אג'ק, הגעתי עם קבוצת נשים ישראליות ופולסטיניות לביקור בירושלים, באירוע שארגנו "נשים עושות שלום". הן קראו לאירוע "צום איתן". זה היה אחרי מבצע "צוק איתן", והיה חשוב ורלוונטי, כמו עכשיו, להעלות לשיח ציבורי את הסכנה שבהמשך הסכסוך. גם וויאן סילבר הייתה באירוע. זה שובר את הלב, איך שוויואן תמיד אמרה: "אם לא ניזום ונפתור את הסכסוך הוא בסוף יטביע את כולנו ברם." האירוע היה מאוד מרגש. אני חושבת שהייתה לו השפעה גדולה עליי, על הכיוון שבו המשכתי מאז. התחלתי להיות יותר מעורבת, פעילה בכל מיני יוזמות. הבנתי שיש לי תפקיד חשוב בנושא הזה.

עוד אירוע מאוד משמעותי עבורי היה בשנת 2017. חייל בשם רון קוקיא נרצח בערד על ידי שני אחים בדווים מהנגב. האירוע יצר שבר גדול בנגב בין האוכלוסיות. כאב לי מאוד. ראיתי ריאיון בטלוויזיה עם ההורים של רון, שאמרו משפט שמאוד תפס אותי. הם אמרו, שכמו שיש יהודים רעים, יש ערבים רעים, אבל לא כולם ככה. הרגשתי שאני רוצה ללכת לנחם את המשפחה. יצרתי איתם קשר ונוצר חיבור חזק עם לבנה, אמא של רון ז"ל. לאחר מכן, ביקשתי את רשותם לארגן אירוע של נטיעות ט"ו בשבט, במקום שבו רון נרצח. הגיעו הרבה מאוד אנשים מהנגב, גם מנהיגים וגם מהציבור הרחב. הרבה צעירים. חששתי שיהיו כאלה שיבקרו אותי,

איך אני כערבייה, בת העם הפלסטיני, עושה אירוע לזכרו של חייל שנרצח, אבל הרגשתי שאני חייבת, שזה הדבר הנכון לעשות למען כל תושבי הנגב.

אני מאמינה שכמה שקשה, כמה כל צד מלא בכעס ובטראומה, אסור לנו לאבד צלם אנוש. האנושיות שלנו נמדדת דווקא בזמנים קשים. כל התקופה האחרונה אני אומרת, שבלב שלנו יש מקום לכאב על כל מי שנהרג.

אני יודעת שגדיר קיבלה לאחרונה פרס מאוד יוקרתי – פרס גולדברג לשלום על פעילותה לקידום השלום, דווקא מהזווית הדתית. אני מבקשת ממנה לספר איך נכנסה גם לתחום הזה ומה היא מאמינה שזה יכול לעשות.

ב-2018 השתתפתי בכנס באיטליה, שהנושא שלו היה היחסים בין הדתות. אני לא רואה את הסכסוך כסכסוך דתי, אבל ברור שלדתות יש תפקיד מאוד מרכזי בחיים של כל יושבי הארץ, יהודים, מוסלמים, נוצרים ודרוזים. אני חושבת שכמעט כל הציבור מגדיר את עצמו כמסורתי באיזה אופן. בכנס השתתף גם הרב דוד רוזן מירושלים, שעוסק כבר עשרות שנים בניסיון לחבר בין הדתות ובעבודה עם מנהיגים דתיים. סיפרתי לו שאני גרה בנגב, הוא דיבר על הבת שלו, אמירת, שחיה בנגב ויזמה הקמה של הפורום הבין-דתי בנגב. נפגשנו, התחברנו מאוד והצטרפתי למאמץ לקדם שיח וחיבור בין המנהיגים הדתיים בנגב. הקבוצה פעילה עד היום, ושותפה ליוזמות מאוד יפות בין האוכלוסיות. כאשר חזרתי לעכו, שמחתי על האפשרות להצטרף ולסייע לקבוצה דומה בגליל של עמותת "רוח גלילית".

שנה לאחר מכן הציעו לי להצטרף לקבוצה ארצית שעסקה בנושא הזה, ומשם החל הקשר עם דרור רובין, שהיה המנחה של הקבוצה. התחלנו יחד לקדם יוזמות, מפגשים במכינות, בישיבות(!), במכללות ערביות, הכול סביב הדת כגורם שיכול לאחד ולחבר. העשייה הזו

התפתחה להרבה כיוונים ועל זה קיבלנו יחד את פרס גולדברג. זה היה רגע של אור בתוך החושך של התקופה הזו.

אני חושבת על ההוקרה הרבה שיש לעשייה של גריר. כפי שביקשה, באמת מצאתי וקראתי באינטרנט על הפרסים הרבים שקיבלה - פרס התקווה הישראלית של בית הנשיא, פרס סמי מיכאל, פרס 50 הגיבורים החברתיים של ישראל ופרס גולדברג לשלום. כמו כן, נבחרה כאחת מתוך 20 המשפיעות והמשפיעים בנגב ב-20 השנים האחרונות. היא לא דיברה על כל הפרסים וההוקרות שקיבלה.

שאלתי: מה זה בשבילך כל ההוקרה הזו?

קודם כל זה מאוד מרגש ומשמח. גם ברמה המשפחתית, לראות את ההתלהבות בבית כשאני משתפת, לשמוע את אמא מספרת לדודים. ברמה היותר רחבה, זה מורכב מאוד. הרבה פרסים ואין שלום. רוב האנשים שאני פוגשת איבדו את התקווה לשלום. אני מבינה אותם, כמוכן. מי שאיבד בן משפחה, שאיבד את הבית, כל כך הרבה נפגעים יש מהמלחמה, איך אפשר להאמין בשלום?! עם זאת, אני תמיד שואלת - מה האלטרנטיבה? ניסינו כל כך הרבה שנים את דרך המלחמה. פעם אחת, רק בקושי, ניסינו את דרך השלום ונכשלנו. אז מה, לא ננסה שוב? כל פרס הוא זריקת עידוד לדרך שלי. אני מרגישה זכות לחלוק פרסים עם שותפים, חברים לדרך, אנשים ונשים מעוררי השראה. זה מחזק אותי, כי גם אני לא פעם מרגישה ייאוש.

ואיך זה נראה מבפנים? איזה תגובות את מקבלת בחברה שלך על כל העשייה?

זו שאלה קשה. החברה הערבית בישראל נמצאת בתקופה מאוד מאוד קשה, שלא התחילה בשבעה באוקטובר. האלימות בתוכנו היא ממש מגפה. לצערי, המדינה לא רק שלא עושה כמעט כלום לעצור את האלימות, יש לא מעט ששמחים שאנחנו נלחמים והורגים אחד

את השני. במציאות של אלימות בלתי פוסקת, אנשים מיואשים. מרגישים חסרי כל השפעה ועסוקים במשפחה ובהשרדות האישית. קשה לגרום לציבור הערבי להאמין שדברים ישתנו. לצערי, מי שמנסה, עלול למצוא את עצמו מאוים. גם אני קיבלתי איומים. אמרו לי להיזהר, אמרו לי "למה את נכנסת לזה?" הגשתי תלונה במשטרה, אבל כמובן שלא נעשה דבר.

אני מתבוננת על גדיר, אדם אחד שכאילו סוּחב על עצמו את משא העולם. אני יודעת כמה השבעה באוקטובר היה טרגי עבורה, גם בגלל הקשר הקרוב שהיה לה עם ויויאן ז"ל. אני מתלבטת אם לשאול אותה על כך ומשתפת אותה, שאני חוששת להציף נושא כל כך כואב, אבל בכל זאת חשוב לי לשמוע את דעתה.

ישנתי אצל ויויאן בקיבוץ בארי עשרות פעמים, באותו החדר שהיה גם הממ"ד, שבו היא נרצחה. בבוקר הנוראי, אני רואה את החדשות, את התמונות שלא יכולנו להאמין שנראה. באחת הקבוצות המשותפות שלנו, ויויאן כותבת, שהיא שומעת רעשים מחוץ לממ"ד. בכלל לא הבנתי למה היא מתכוונת, אבל נזכרתי שוויויאן אף פעם לא נעלה את הבית שלה, הוא תמיד היה פתוח, והתפללתי בלב שאולי הפעם היא כן נעלה. ואז היא כתבה: "הם אצלי בבית." באותו זמן בערך חברה אחרת, כותבת גם היא, שהמחבלים אצלה בבית ומאז היא לא עונה. תביני כמה מטורף זה היה, שבמקביל לכל זה, אני כל הזמן מקבלת הודעות מחברים פלסטינים בעזה, שהיו שותפים לכל הפעילות שהובלנו. והם שואלים אם הכול בסדר עם החברים שלהם מהעוטף. פחדו לכתוב להם ישירות ולכן פנו אליי. "מה שלום החברים שלנו, מה שלום ויויאן, הכול בסדר?" אף אחד לא יכול היה להאמין שיקרה אסון כזה. לא מצאתי את עצמי, כמו כולם, אני מניחה. כתבתי ברשתות, עוד לפני שבכלל הבנתי את כל מה שקרה, שאסור שנשכח את החברות ואת יחסי השכנות בינינו - יהודים וערבים.

בהמשך היום הנורא הזה, כשהתמונות לא מפסיקות לזרום וכולנו בהלם, כתבתי שאני, כאישה מוסלמית, בת העם הפלסטיני, מגנה בכל דרך את המעשה הנורא הזה. לדעת שיש מי שבשם מאבק יכול לתכנן ולעשות מעשים כאלה, של רצח, אונס, לחטוף נשים, ילדים, תינוקות! איך אפשר? איך אפשר? [עוצרת, דומעת]. אני זוכרת שבאותו לילה, או יום אחרי, חלמתי שוויויאן נחטפה והיא מרגיעה את כולם, גם את שאר החטופים וגם את החוטפים, מדברת איתם בערבית. אלו היו הימים הכי קשים, הכי עצובים. היינו בטוחים שוויויאן נחטפה, אבל לא ידענו כלום. אחרי חודש, הודיעו שהיא לא נחטפה, אלא נרצחה בביתה. הכרתי אותה במשך 24 שנים. היא הייתה המנהלת שלי, חברה ושותפה לדרך. יש לי כל כך הרבה זיכרונות ממנה ואני מרגישה שכל מה שאני עושה היום הוא גם לזכרה וגם בשמה.

ואיך כל האסון הזה השפיע עלייך, על הדעות שלך ועל הפעילות שלך?

כל השנים שחייתי בנגב, וגם אחרי כן, היינו שותפים לכל מיני יוזמות שנראות היום כמו שייכות לעידן אחר. יוזמות בין תושבי עזה לתושבי העוטף. הכרתי הרבה חברים וחברות בקיבוצים וביישובים. אנשים מדהימים. הם בעצמם היו אומרים: "אם בעזה יהיה רע - גם לנו יהיה רע." קמו ארגונים כמו "קול אחר", "הדרך להחלמה", "מגדלור לתודעת עזה", יזמנו מפגשים משותפים, קיוויתי שהחמאס אולי בדרך לשינוי. כשאתה בשלטון - לפעמים זה גורם לגמישות מסוימת. כתבתי ששלום עושים בין אויבים, שהדיאלוג הכי קשה, אבל גם הכי חשוב, הוא עם הקיצוניים, אבל לא יכולתי להאמין שיקרה אסון כזה. אני חושבת שאף אחד לא האמין.

אני לא שוכחת איך היינו אומרים כל השנים, שהמצב בעזה על סף פיצוץ. שהעוני, המצוקה, הסגר שהטילה ישראל, זה לא יפתר לבד. אני כל כך מקווה שמהאסון הזה תצמח ההבנה, שסכסוך לא נפתר

לבר, שאנחנו - אלה ששילמו את המחיר הכי כואב - חייבים להאמין שיש דרך אחרת. זה תלוי בנו. לכל צד יש את הנרטיב שלו. לכל צד יש אין סוף סיבות לכעוס עד סוף הימים על מה שעשה הצד השני, אבל בסוף נמצא את עצמנו שוב, באותה מציאות - שני עמים שחיים אחד ליד השני, כל עם וההיסטוריה שלו, כל עם והאמונה שזו המולדת רק שלו. אני מאמינה שבני אדם יכולים להשתנות ואני מקווה שלפני שכולנו נטבע בדם הסכסוך, אולי תצמח כאן מנהיגות אחרת שתקדם פיוס ושלו.

לכן אני מגיעה למפגשים עם קבוצות יהודיות רבות. תמיד אומרים לי: "גדיר, את לא מייצגת את הרוב." אני בטוחה שבמצב הפוך, אם אישה יהודייה הייתה מדברת כמוני מול קהל ערבי, היו אומרים לה את אותו משפט - "את לא מייצגת". רוב העם, לא משנה מאיזה צד, נמצא בטראומה, בכאב. הקיצוניות בשני הצדדים היא תמונת ראי. אני מאמינה שלנו, הנשים, יש תפקיד חשוב מאוד. אני שותפה לקבוצות שונות, שבהן עוסקים בשאלה הזאת - איך נשים יכולות להשפיע יותר.

אני מחייכת, כי אני רואה שלגדיר יש סיכה על השמלה עם צירוף המספרים 1325 ואני שואלת אותה על כך.

זה מסר שחשוב לי להעביר בכל מקום. 1325 זה מספר ההחלטה של מועצת הביטחון של האו"ם, שדיברה על החשיבות של שילוב נשים בתהליכי קבלת החלטות, משא ומתן וביטחון. המציאות מראה לנו בכל מקום בעולם, כמו שאנחנו רואים עכשיו כאן, שמלחמה זה בעיקר עסק של גברים. הנשים בבית אמורות לגדל את החיילים שיילחמו בדור הבא. אולי די? אולי צריך ללכת בדרך אחרת? אני מאמינה שנשים חייבות להיות חלק מתהליכי קבלת ההחלטות וזה לא רק עניין של מגדר, אלא של גישה ושיח אחרים.

גדיר מחייכת כשהיא מדברת על העשייה שלה. היא אומרת, שהיא מרגישה שלצד הייאוש והכעס היא גם ברת מזל על האנשים הטובים שהיא פוגשת בדרך הקשה. לרגעים היא מעווה את פניה בכאב ומשתפת שהיא סובלת מפציעה שמקשה עליה מאוד את ההליכה. אני מקשיבה לה ומבינה שכל חייה, מבוקר עד ליל, היא מושקעת בשינוי וביצירת עולם טוב יותר. אני מבקשת שתשתף אותי ברגע משמעותי אחד, שבו הרגישה שהיא השפיעה. היא מספרת על טורי דעה שכתבה מאז פרוץ המלחמה, שבהם ביטאה קול חשוב מאוד, שלא היה לו מקום כלל בתקשורת ובציבור. היא משתפת באחד הטורים שבהם כתבה איך היא, כאישה ערבייה, בוכה על אמא של נועה ארגמני (החטופה שכעבור מספר חודשים חולצה מהשבי), שבעודה גוססת מסרטן, נלחמת על שחרור בתה; על כך שלב אדם אסור שיצטמצם בכאב רק על בני עמו ושיש לה מקום בלב לכאב על החטופים ולכאב על כל כך הרבה תושבי עזה שאיבדו את יקיריהם. לקראת סיום אני שואלת את גדיר היכן תהיה בעוד עשר שנים.

אולי אהיה שגרירת השלום. אני אסע בעולם לדבר על איך שלום אפשרי, איך אפשר להיות בדיאלוג גם בין אויבים. אני מאמינה שזה התפקיד ההיסטורי של הציבור הערבי-פלסטיני בישראל - לבנות את הגשר לשלום בין שני העמים.

אינשאאללה, אני מתפללת כל יום, שאלוהים יחזק את כוחי להמשיך בדרך הזאת!

את האומץ, כוחות הנפש והצניעות של גדיר פגשתי כשלמדנו ב"השל" מנהיגות סביבתית. חיפשתי את רשימת הפרסים שקיבלה על מנת להכניס לריאיון. כאשר הטקסט הועבר אליה לאישור היא אמרה "תוציא, אני לא מרגישה נוח..."

כבעלת חגורה חומה בקראטה וכמי שהתמודדה על ראשות העיר בנס ציונה, אני יודעת מה המחיר של מכה כואבת, זכיתי למעט ממה שהיא חוטפת כבר שנים.

כשתכננתי בית ללקוח, אחד מאדריכלי הסכם ווי פלנטיישן, ציינתי שאות ההוקרה שקיבל, צריך להיות במקום בולט, הוא אמר בצחוק משפט זהה למה שגדיר אמרה: "יופי של תמונה, אבל ההסכם לא הצליח." גדיר אמרה בעצב על הפרס האחרון שקיבלה: "קיבלתי פרס על שלום, אבל אין שלום." אני מייחלת לעוד מנהיגים ושגרירי שלום וצדק כמו גדיר האני, שייקחו דוגמה מהעשייה המבורכת שלה לאורך השנים.

סיפורה של אירית:

האחוזה בינינו היא הכוח שלנו: להקשיב, לחזק, לעזור ולתמוך

ראיינה וכתבה: כיפאיה עיאטי מסארוה

אירית פילמוס, ילידת 1946, נשואה לדניאל, אם לארבע בנות וסבתא לנכדים, חברת קיבוץ כברי. גמלאית פעילה. אוהבת אנשים, ספרים וחיים בעלי משמעות.

את אירית אני מכירה מזה שנים רבות. שתינו פעילות שלום בגליל המערבי, אני מעכו ואירית מקיבוץ כברי.

כאשר פניתי אליה והצעתי לה להתראיין לספר, שיכולו סיפורים של נשים פעילות למען השלום, היא התרגשה ואמרה שזו מחמאה עבורה שבחרתי לראיין דווקא אותה. אירית, אישה אינטליגנטית ומעשית עם עיניים טובות. קבענו להיפגש אצלי בבית. היא הגיעה עם חבילת שוקולד עטופה בנייר עטיפה כחול, תואם לצבע בגדיה. הכנתי קפה וכיבוד. פטפטנו קצת, התרגשנו והתחלנו בריאיון.

ביקשתי מאירית שתספר על עצמה, על ילדותה, איך התחילה בפעילותה למען השלום ואיך המשיכה בה.

נולדתי ב-1946 בבית הערבה ההיסטורית, להוריי חוה וחזי ברי"ט, שהיו ממקימי הקיבוץ החלוצי בצפון ים המלח. הקיבוץ הוקם בשנת 1939, קרוב לשפך הירדן ולמפעל האשלג המנדטורי, והתבסס על חקלאות ענפה ומיוחדת לאדמה מלוחה.

באותם ימים כל שטח פלשתינה, הנקרא בפי היהודים ארץ ישראל, היה תחת שלטון המנדט הבריטי. רוב תושבי הארץ היו ערבים ומיעוטם יהודים. עם סיום המנדט ויציאת הבריטים מפלשתינה, פלשו אליה צבאות של המדינות הערביות השכנות במטרה לגרש את היהודים מן הארץ. כך החלה מלחמת 1948, שהיהודים קוראים לה "מלחמת העצמאות" והערבים ה"נכבה".

במהלך המלחמה, לעת פלישת הצבא העירקי מכיוון נהר הירדן, הורה דוד בן גוריון, ראש מנהלת העם, לחברי בית הערבה לנטוש את המקום מחשש שליהודים לא יהיה מספיק כוח להגן עליו.

החברים היו חלוקים בדעותיהם לגבי הפינוי. לבסוף הוחלט להעביר את הילדים והאימהות לקיבוץ שפיים. הנשאים קיבלו צו גיוס ממנהלת העם ונאלצו לעבור להגנה על סדום, בדרום ים המלח. אמא שלי, אחות במקצועה, גויסה גם היא ואני אומצתי למשך כשנה על ידי חברה של הוריי. החברים שחררו את התרנגולות והפרות למרעה, העמיסו על הסירות מעט בגדים ונשק ושטו דרומה לסדום, עם לב קרוע.

אני מקשיבה לאירית, המתארת את ההיסטוריה שלא למדתי עליה בבית הספר. אני שומעת את הקול שלה נחנק כשהיא מספרת על הנטישה ואני מרגישה בגופי את הכאב. אני גם חושבת על המשפחה שלי ועל העם שלי, באותן שנים, על ה"נכבה" ועל מה שקרה לנו בימים הקשים של המלחמה. אירית מספרת:

עם סיום המלחמה, שטח קיבוץ בית הערבה הוכרז כאזור מפורז [בין ירדן לישראל] ולא ניתן היה לחזור אליו. חברי הקיבוץ החליטו לעבור לגליל המערבי, להקים קיבוץ חדש על גבעת טרשים הנישאת מעל מעיינות כברי.

כמה מילים של היסטוריה: בנובמבר 1947 החליט האו"ם על סיום המנדט הבריטי בפלשתינה ועל חלוקת הארץ לשלושה אזורים ממשל: אזור ניטרלי בחסות האו"ם [ירושלים, יריחו], אזור ערבי ואזור יהודי, שעליו תוקם מדינת ישראל. החלוקה אושרה על ידי מנהלת העם היהודי (ממשלה זמנית), אבל חלק מן הכפרים הערביים לא הסכימו לחלוקה והתנכלו ליישובים היהודיים. ארצות ערב השכנות היו אלה שבעיקר התנגדו למתן חלק מהארץ ליהודים. אזור הגליל המערבי הוגדר, לפי החלטת האו"ם, כאזור ערבי, אך בתום המלחמה היה חלק ממדינת ישראל. רבים מאנשי הכפרים ברחו ללבנון או לירדן, ואלה שנלחמו גורשו על ידי חיילי הצבא הישראלי וכפריהם נהרסו. אני מרגישה איך לבי פועם בחוזקה. ה"נכבה" הוא זיכרון חי במשפחתנו. פצע פתוח. אני דומעת על העקירה התמידית של הערבים ממקומם. אירית ממשיכה ואומרת:

אני מבינה אותך כפיאיה וכואבת את הטרגדיה הפלסטינית, אבל לא שוכחת מדוע הוריי עלו לארץ. חברי בית הערבה הביאו איתם לכברי את רוח השכנות הזכורה להם מצפון ים המלח, שכנות עם אנשי המנזרים ועם משפחות מיריחו. היה להם חשוב ליצור גם בגליל יחסי שכנות עם הכפרים הערביים. עם העלייה לקרקע, הוקמה קבוצת בניין, שכללה חברים מהקיבוץ ואנשים מכפר מעיליא. הקבוצה פעלה כ-15 שנה ובנתה את כברי. המורים שלנו יצרו קשר עם מורים מבית הספר במעיליא ולילדים היו ימי לימוד משותפים וביקורים הדדיים. באווירה הזאת המילה "שלום" הייתה נוכחת.

עם סיום לימודיי, בשנת 1964, יצאתי לשנת שירות להדרכה בתנועת הנוער "מחנות העולים". לאחריה התגייסתי, כשהשתחררתי מהשירות

הצבאי ב־1967, פרצה מלחמת ששת הימים. ישראל כבשה שטחים במצרים, בסוריה ובירדן. הייתה כאן תחושה של ניצחון גדול, שיביא עימו שקט בגבולות. אך הכיבוש החריף את הבעיה הפלסטינית.

אני חושבת שהמילה "שלום" קיבלה אז היבט משמעותי וחזק. אנחנו אימצנו לליבנו את הספר "שיח לוחמים" ובעריכת אברהם שפירא. יצא לאור באוקטובר 1967, שחיפש תקווה לשלום. מנגד, הוקם "גוש אמונים", שמטרתו הייתה ליישב את ארץ התנ"ך. מאז פרץ הוויכוח הנוקב על ארץ ישראל השלמה, ויכוח שלא תם עד עצם היום הזה.

לי היה ברור שישראל צריכה לפעול להשגת הסדר מדיני עם ירדן ולא לשלוט בשטחים שיש בהם רוב כפרי ערבי או מחנות פליטים. האמנתי, אז וגם היום, שישראל צריכה להיות מדינה דמוקרטית יהודית, שנותנת כבוד למיעוט הערבי החי בתוכה. ידעתי שישראל לא תוכל להכיל מאות אלפי ערבים בשטחים שנכבשו, מבלי לתת להם זכויות אזרחיות. ירדן לא רצתה לקבל את מחנות הפליטים בגדה המערבית, מצרים לא רצתה לקבל את מחנות הפליטים במחנות הפליטים ישבו עקורי מלחמת העצמאות וה"נכבה".

רציתי לשאול את אירית מה היא עשתה עם הידיעה הזו, רציתי להגיד לה, שזו הטרגדיה של העם שלי. שאף מדינה לא רצתה באמת לעזור לנו, שהפליטים והעקורים נשאר כל השנים באותה מציאות מייאשת. אירית, כנראה קראה את מחשבותיי ואמרה:

חבריי ואני הערצנו את פרופסור ישעיהו ליבוביץ, שהיה הדמות המרשימה ביותר מן העולם הדתי שיצא כנגד "גוש אמונים" וכיבוש ארץ התנ"ך. השקפתו הרחבה וראייתו החדה נתנו בנו אומץ להציג את עמדתנו הפוליטית. הצטרפתי ל"חוג אורנים", שדרש מן הממשלה פעולה אסטרטגית לסיום הכיבוש. בעקבות החוג, החלו

לפעול ארגוני השלום הראשונים בארץ. העובדה שישראל לא הגיעה, בסיום מלחמת ששת הימים, להסדרים מדיניים עם שכנותיה, אלא רק לשביתת נשק, גרמה שיכנס בה הרעל הלאומני והמשיחי, שאת תוצאותיו אנו רואים בימינו אלה.

אחרי מלחמת ששת הימים ותקופת מילואים ארוכה, חזרתי הביתה. שוב נתחדשה המלחמה בין מצרים לישראל וזו הייתה מלחמת ההתשה, שנמשכה כשלוש שנים.

כמו נשים צעירות רבות חשתי את שברירותן של השנים. כולנו רצינו להינשא לאהובים שלנו וללדת ילדים, שמא לא נספיק.

נישאתי לדניאל ויחד נולדו לנו ארבע בנות. הצטרפו למשפחתנו גם בן ובת "מאומצים", שהיו מבני עליית הנוער בכברי.

ספרי לי איך החלה הפעילות האקטיביסטית שלך, אני מבקשת.

החיים באותן שנים, במיוחד בקיבוץ, היו חיים אידיאולוגיים. את שואלת מה זה חיים אידיאולוגיים? זה כשאנשים שואלים עצמם כמה אני מאמין, האם אני מקבל את העוולות כפי שהן או שאני רוצה לעשות "תיקון עולם". הושפתי מן האווירה בקיבוץ, מן המורים שהיו לי ומן ההורים שלי.

תוכנית הלימודים שלנו בתיכון נתנה דגש לנושאים היסטוריים, חברתיים וסוציאליסטיים. כנערים ונערות השתתפנו באספות החברים בכל הדיונים בתחום העסקי והחברתי. חברת הנעורים שלנו הייתה פעילה מאוד, ואני הייתי שותפה לצוות המארגן.

ידעתי שלתיקון עולם תהיה משמעות בחיי.

ההורים שלי נתנו לי דוגמה טובה ונטעו בי הרגשת ביטחון. ינקתי

מהם את הרגישות לזולת, את הרצון להשפיע, את יכולת הארגון וגם את הנחישות לעמוד על דעתי.

אמא שלי נולדה באוסטריה ועלתה לארץ עם הוריה ב-1935. אבא שלי נולד בגרמניה ועלה לארץ לברו, באמצעות עליית הנוער ב-1937. הוריו ואחותו נספו בשואה.

אני נזכרת בסיפורו של אבי איך עמד מול אספת החברים בבית הערבה ואמר: "אני מתגייס לצבא הבריטי." כולם התנגדו. אמרו לו: "צריך אותך כאן," ניסו לשכנע, אבל אבי אמר: "אני חייב זאת לזיכרון משפחתי שנרצחה בשואה," והתגייס.

אני זוכרת איך אמא שלי הקדישה מזמנה, בנוסף לעבודתה כאחות בכברי, לנסוע למעברות ולמושבים לסייע לטפל בילדי העולים החדשים.

ובאיזה תחומים את היית פעילה?

החיים בקיבוץ מזמנים לך תחומי פעילות רבים, כרכות או כחברה בוועדות השונות, באירועי חג ומועד. במהלך הזמן הייתי יו"ר האספה של כברי, מנהלת התחום החברתי, ועוד. במקצועי אני כימאית ועבדתי בתחום המטלורגיה, איכות מים והוראה. מדי זמן יצאתי לתקופות של פעילות פוליטית במפלגת העבודה, בהסתדרות ובקליטת עלייה.

תמיד הייתי קשורה לארגוני שלום ופעלתי בהם בהתנדבות, ככל שאפשר לי הזמן. המחשב הביתי פתח בפניי אפשרות להיות פעילה גם מרחוק וכך הצטרפתי ל"משמר הכנסת" - ארגון שהגיב על פעילות הח"כים והצעות החוק בכנסת.

אני יודעת שאירית מאוד פעילה בתנועת "נשים עושות שלום", שם גם הכרנו, ולכן אני שואלת: איך התחילה פעילות השלום שלך?

ב-2014, עם סיום מבצע "צוק איתן", בתי סיפרה לי ששמעה שמתוכננת פגישה בירושלים של אחיות שכולות ואימהות של חיילים, שבכוונתן להקים תנועת נשים חדשה לשלום. שאלתי: תנועה פמיניסטית? והיא ענתה, כנראה שכן.

נושא הפמיניזם לא בער בעצמותיי. עם זאת, ב-1997 הייתי קשורה לתנועת "ארבע אימהות". הצטרפתי לתנועה רק כי מטרתה הייתה שינוי אסטרטגי בגבול הלבנון. שינוי שהיה הכרחי, לדעתי. היה לי ברור שברגע שישראל תצא מלבנון מטחי הקטיושות שליוו את חיינו בכברי ייפסקו, וכך אכן היה.

על אף הפמיניזם, התנועה החדשה סקרנה אותי. בפרט שבאותם ימים העסיקה אותי החלטת מועצת הביטחון 1325 [חיזוק מעורבות נשים בתהליכי מו"מ וביטחון], שאושרה על ידי כנסת ישראל, אך לא נעשה דבר למימושה. כשהתנועה החדשה הכריזה על דרישתה להסדר מדיני וקראה לנשים לעלות על הרכבת לשדרות - עליתי.

לא יכולתי להרשות לעצמי נסיעות רבות לתל אביב, שבה התקיימה מרבית הפעילות של התנועה. לכן בחרתי פעילות שניתן לבצע מרחוק והצטרפתי לצוות "שמות לב לכנסת" של התנועה, פעילות שדומה במהותה ל"משמר הכנסת" שהכרתי בעבר.

בגיל 70 אמרתי לעצמי "צאי לגמלאות". לכל אדם יש תפקיד בתיקון העולם הזה וגם לך. רציתי להשפיע על כינונה של חברה דמוקרטית, ליברלית, חברה של שלום בישראל. התלבטתי, ידעתי שאקטיביסטית צריכה נשימה ארוכה וגם לשמור על הבית. התייעצתי עם דניאל, אישי, ועם בנותיי. הרגשתי בתמיכתם והחלטתי לסיים את עבודתי המקצועית ולצאת לפעילות חברתית.

באותו זמן, הייתי שותפה לניצני הקמתה של תנועת "עומדים ביחד" בגליל המערבי. זוהי תנועה סוציאליסטית, ששמה דגש על יצירת רקמת חיים משותפת לערבים וליהודים. גם כיום אני קשורה לתנועה.

עם היציאה לגמלאות החלטתי להרחיב את פעילותי ב"נשים עושות שלום". עקרונותיה המתגבשים של התנועה נראו לי נכונים: ראשית, דבקוּתה של התנועה במסר אחד מוגדר - יש לחתור למשא ומתן מדיני בין ישראל לבין הפלסטינים [כעזה ובגדה המערבית], תוך שיתוף נשים בתהליך, במטרה לכונן הסכם מדיני מכבד בין הצדדים. שנית, ראיתי כנכונה את התארגנותה של התנועה כתנועת שטח מחד גיסא, ופעולה רציפה במוקדי קבלת ההחלטות - כנסת וממשלה, מאידך גיסא.

התנדבתי לתפקיד רכזת שטח בגליל המערבי, והתמדתי בתפקיד כחמש שנים. סיימתי בגלל בעיית בריאות במשפחה.

אני מאמינה שניתן להשיג שינוי בעמדות פוליטיות על בסיס היכרות אישית, כבוד הדדי ותקשורת מקרבת. אלה מתאימים במיוחד לגליל המערבי, שכולו פסיפס אתני יהודי וערבי. הקדשתי זמן ומחשבה לתכנון פעילות שטח שתהא אפקטיבית למטרות התנועה. יחד עם צוות קטן שהקמתי הפעלנו הרבה מעגלי שיח, ימי חג משותפים, עודדנו נשים לפעילות, התעמקנו יחד בנושאים פוליטיים, לקחנו חלק משמעותי בפעילות הארצית והכול בהשתתפות נשים יהודיות וערביות.

בפעילות הארצית הייתי שותפה בעיקר למהלך הצעת החוק "חלופות מדיניות תחילה". אם היינו מצליחות לקדם את החוק ולהביאו להחלטה במליאת הכנסת, אולי היה לנו חלק במניעת המלחמה הנוראה שאנו בתוכה.

במהלך 2023 עשיתי כל שאני יכולה לשמירת הדמוקרטיה בישראל ועצירת הדיקטטורה, שממשלת הימין גזרה עלינו.

איך השפיע עלייך השבעה באוקטובר?

שמעתי בחלחלה את חדשות הבוקר באותו יום. הטבח האכזר והמחריד שעשה החמאס בתושבי הנגב המערבי הביא עליי כעס נורא. כעס על החמאס וכעס על ממשלת ישראל. ובעקבות הכעס – יגון עמוק על הקורבנות, על האובדן הקשה מנשוא. ליבי נקרע מיראה ומדאגה לשלומם של החטופים, לנשמתם של החיילים.

ופתאום ראיתי מולי את ויויאן סילבר עומדת על הבמה בים המלח, שותתת דם וזועקת לשלום.

אנחנו נזכרות יחד באירוע "קריאת האימהות". ביום 4/10/23, שלושה ימים לפני הטבח הנורא, התכנסנו בים המלח מאות נשים מתנועת "נשות השמש הפלסטינית" ומאות נשים מתנועת "נשים עושות שלום" הישראלית באירוע השיא לשנת 2023. באנו בתחושה חגיגית, שואפות לתקווה, כי בכוחנו לשנות את מציאות הסכסוך לחיים של שלום בין שני העמים. אירית ממשיכה:

בטרם ישראל התעשתה להרוף את טרור החמאס בדרום, הצטרף למלחמה כוח חיזבאללה מלבנון בהפגזה על יישובי הגליל. קיבוץ כברי שוכן סמוך לגבול הלבנון. הכביש לרכס סולם צור רעש משיירות צבא. דאגתי לבנות, לנכדים, לשכנים שלי. נצמדתי לחדשות. שמות הנספים והנופלים החלו להתפרסם. יש ביניהם חברים, מכרים.

הדאגה לא נתנה לי מנוח, מה קורה עם "נשות השמש"? האם מתנכלים להן בביתן? מה שלום חברותינו הערביות, מה עם קרובי המשפחה שלהן בעזה? מה שלום הנשים הדרוזיות, החרדות לבניהן החיילים.

ביוזמת הצוות המארגן של "נשים עושות שלום" בגליל המערבי הפעלנו את הרשת החברתית שלנו. האחוה בינינו היא הכוח שלנו.

להקשיב, לחזק, לעזור ולתמוך. על אף האזעקות, התקבצנו למפגשי פנים-אל-פנים ולשיחות פתוחות על הכול.

והחטופים שלנו, מה איתם? איך מדינת ישראל מתארגנת להשיבם הביתה? איך תומכים במשפחותיהם? דאגה תהומית שלא עוזבת אותי. אני נוסעת ויושבת עם משפחות החטופים מול הקריה בתל אביב וכשהמשפחות מתכנסות בכיכר המוזיאון אני נוסעת כל מוצאי שבת להיות איתן. נותנת להן את תמיכתי.

ידעתי שמיגור החמאס יביא אסון נוראי על תושבי עזה והלב שלי כואב וכועס על הנקם, על אנשים, אימהות וילדים שנהרגים ונפצעים ומלאים פחד, וישראל פועלת ללא אופק מדיני.

מה קרה לתקווה שפעמה כך כל השנים ובאירוע "קריאת האימהות". האם התייאשת, אני שואלת.

לא הופתעתי מן המלחמה. שנים שאני עוקבת אחר הכוחות האסלמיסטיים הפועלים במזרח התיכון, הטרור, ההתחמשות, ההשפעה האירנית. מנגד אני גם עוקבת אחר הלכי הרוח בישראל, היחס לאוכלוסייה הערבית, חיזוק החמאס והחלשת הרשות הפלסטינית, מדיניות הממשלה המוטעית של ישראל וצעדיה לעבר מדינה דיקטטורית לאומנית ומשיחית.

עם כל זאת, אני לא מתייאשת. אני יודעת שהסדר מדיני הוא הביטחון שלנו. אני יודעת שמלחמה שאין לה אופק מדיני היא מלחמת נקם ללא תכלית. גם כשעל ישראל למגר, כלית ברירה, את ארגוני הטרור המאיימים להשמידה.

שאלת אותי על התקווה, התקווה תחזור עם העשייה, עם הפעילות שלנו ושל כל ארגוני השלום.

האם יגיע היום שמדינת ישראל תוכל לחיות בביטחון בקרב מדינות ערביות במזרח התיכון? אני מאמינה שכן, אם ישראל תנקוט ביוזמה להסדר מדיני מכבד בינינו לבין הפלסטינים.

שאלה אחרונה: אם יגידו לך שהשלום הגיע, לכל עם יש את המדינה שלו, מה תהיה העשייה שלך?

יגידו לי שהשלום הגיע??? אני לא בטוחה שאחיה עד אז...

אחרי שיושג הסדר מדיני, ישראל תצטרך לנהל תהליך ארוך של פיוס בתוך ישראל בין הקבוצות השונות ותהליך פיוס ארוך בין המדינות. אולי זה יהיה פיוס בין היהדות לאסלאם... נשמע כמו מסע ארוך. אני מאמינה בכוחם של תהליכי פיוס וביכולתם להשפיע. מתארת לעצמי שאהיה שותפה ופעילה בהם.

יצאתי מהמפגש עם אירית כמו תמיד מחוזקת ונרגשת, אירית אדם מעורר השראה ומלאה בכוחות של עשייה ותקווה.

סיפורה של ראיפה:

נשים חייבות להיות בעמדות של השפעה והנהגה

ראיינה וכתבה: כרמית ארבל

ראיפה חכרוש, מנהלת ארצית בנציבות פניות ילדים ונוער בהשמה חוץ-ביתית במשרד הרווחה והביטחון החברתי. בהכשרתה היא עובדת סוציאלית. לאורך השנים עבדה כקצינת מבחן לנוער במחלקות רווחה עם נוער בסיכון, כמפקחת מחוזית על תחום התמכרויות במחוז הצפון וכמפקחת מחוזית מרכזת בתחום צעירים וצעירות והתמכרויות. מטפלת משפחתית וזוגית מוסמכת ועוסקת רבות בהנחיית קבוצות, בעיקר בתחום העצמת נשים ובניית חיים משותפים, פתרון הסכסוך ודיאלוג בין-דתי.

מצאתי את עצמי מנסה לכתוב את הפרק הזה במסע בין הבית ששכרנו בגליל התחתון לבין בתים של חברים שאירחו אותנו במרבר. עוד פרק במסענו כמפונים ממתת שבגליל, תוך כדי ניסיונות למצוא זמן שקט מהילדים ומרעשי האזעקות והפיצוצים.

ובתוך כל הקושי, הייתי בטוחה שיהיה לי קל לכתוב את הפרק על ראיפה. כשהגעתי לראיין אותה לא הפסקנו לדבר במשך שעות, הסיפורים

המרגשים נשפכו ממנה, והרגשתי שהרווחתי חברה חדשה. אבל אחרי ימים ארוכים של מלאכת התמלול, לא הצלחתי להתחיל לכתוב את סיפורי. איך אפשר לספר סיפור חיים שחלק מהרגעים המכוננים היו בדברים שנאמרו ללא מילים? איך לתאר את ההצלחות הגדולות שלה, שחלקן היו ללכת נגד קיבעונות של החברה שהיא כל כך אוהבת ומכבדת? איך לספר סיפורים אישיים שהם לא לציטוט כדי לא לפגוע באף אחד? איך לגרום לאדם שקורא את הפרק לשמוע את הניגון שבקולה ולהרגיש את הלב מתרחב, גם שהיא אומרת דברים שמכווצים?

כאשר חיפשתי על מי לכתוב את הפרק שלי לספר זה, התייעצתי עם חברה טובה, שהמליצה לי להכיר את ראיפה, אישה מאוד מרשימה ופעילה למען חיים משותפים ושלום ולראיין אותה. יצרתי קשר טלפוני עם ראיפה וסיפרתי על מטרת המפגש. היא הציעה שאגיע לביתה בחיפה. את פניי קיבלה בשיער פזור ובחולצה קצרה. הדעה הקדומה שלי גרמה לי להניח בטעות שהיא נוצרייה. ראיפה לא הסכימה להתחיל בשיחה בטרם אטעם מהמטעמים שהכינה. חשבתי שעליי לאמץ את המנהג הזה, שכל כך נעים כאשר מתארחים בבית ערבי, שגם אם האורח אומר שהוא לא רעב, הוא יגלה שעם האוכל בא התיאבון...

אנחנו מתיישבות בסלון ביתה, הצופה לעבר מפרץ חיפה והגליל. אני חושבת עד כמה אפשר ללמוד על אדם רק ממראה ביתו, אבל דקות אחדות לאחר מכן, כשראיפה החלה לשתף בסיפור חייה, הבנתי שזה רק קצה הקרחון.

אני בת למשפחה מוסלמית. גדלתי בכפר כנא. אנחנו 15 אחים ואחיות. למזלי יש לי משפחה מאוד פתוחה ומאפשרת. תמיד אמרתי שיש לי מזל גדול שנולדתי להורים שלי, הרי לא בוחרים למי נולדים. מהיום הראשון המסר שקיבלנו בבית הוא שהאמא, הבת, האישה, היא המלכה. היחס אצלנו בבית היה מאוד שונה מהסביבה המסורתית שבה גדלנו. אמא ואבא תמיד נתנו לנו יותר ממה שמקובל בסביבה שלנו. אמרו לי: "תעשי מה שטוב לך, תלמדי

מה שאת אוהבת." לא חיינו בתחושה שאבא הוא הקובע והאחים הם הדומיננטיים. ממש לא.

אנחנו מהבנות הראשונות בכפר שההורים עודדו אותן ללכת ללמוד באוניברסיטה. הם אמרו שזה יביא אותנו למקום טוב יותר בחיים. רוב הבנות בגילי לא סיימו תיכון או שהתחתנו מיד בסיום הלימודים. זה לא שלא היו בכית חוקים וגבולות, ככל זאת, אמא החזיקה בית עם 15 ילדים... אותי לא שאלו אם עשיתי שיעורי בית או אם יש לי בחינה, אלא שאלו: "האם קשה לך?" ואמרו: "אם כן, תגידי, אנחנו נדע איך לעזור לך."

לאמא היו גם "חוקי ברזל". למשל, אחרי סיום יום הלימודים חייבים לחזור הביתה, לאכול, להחליף בגדים, ורק אז את יכולה ללכת לאן שאת רוצה ולבלות עם חברות, אבל זה בתנאי שאמא יודעת איפה את ומאשרת. היה אסור ללכת לישון מחוץ לבית, אפילו לא אצל הדודה. זה חוק ברזל, גם לבנים וגם לבנות. אני חושבת שהכללים הללו דווקא עזרו לי בהמשך להשתלב ולהתאים עצמי למצבים שונים. לדעת שגם אם הסביבה לא בהכרח מאפשרת או נותנת את מה שרציתי, אני צריכה להיות חכמה ולמצוא את הדרך שלי.

אחרי שהתגרשתי, חזרתי לגור עם ההורים לחודשים אחדים, זה היה בכיף. ממש חיבקו אותי, למרות שהנושא של גירושין עדיין לא מקובל בחברה הערבית. היום אני מבינה, שהבסיס המשפחתי שלנו זה מה שעזר לי לסלול את מסלול חיי. היכולת לבחור ולהחליט במצבים שונים נבעה מהאווירה שבה גדלתי.

אני אדם שמאוד מכבד את החברה הערבית ומנהיגיה ובכל זאת המסר בבית היה, שחשוב למצוא את הדרך ולאזן בין הרצונות הפרטיים לכלליים, שלעיתים יכולים להיות די נוקשים, בגלל ערכי החברה המסורתית.

כל האחים שלי למדו בטכניון. אני הייתי הראשונה במשפחה שלא המשיכה ללימודים ריאליים. שברתי את הרצף כי בחרתי ללמוד עבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית בירושלים. אני זוכרת שאחיי הגדולים ניסו להניא אותי מהרעיון, כמוהם גם אני הצטיינתי בתחום הריאלי. הם אמרו לי, שכדאי לי ללמוד משהו "נחשב" יותר... אבא היה זה שעמד לצידי ואמר לי: "תלכי ללמוד מה שאת אוהבת."

הוריי התחתנו בנישואי "באדל" - נישואי חילופין, שבהם אח ואחות מתחתנים עם אח ואחות אחרים. גם אני הייתי מיועדת לנישואי שידוכים שסוכמו מיד לאחר לידתי. כשהגעתי לאוניברסיטה הבנתי שאני לא רוצה להתחתן עם מי שיועד לי. זה היה רגע קשה מאוד במשפחה, שהיו לו מחירים כבדים. אמא הייתה ממש מפורקת. חששה מאוד מהמצב. מסביבי היו מבטים ביקורתיים, אבל אבא אמר לי, בלי מילים, במבט העין: "אני אתמוך בך, תתקדמי הלאה, לכי קדימה. אנחנו איתך."

המסר הלא מילולי היה מאוד נוכח בבית. לא הכול חייב להיאמר במילים, בקול. כשגדלתי, הבנתי עד כמה הערכים בבית נתנו לי את האמונה בעצמי, שאין בעיה שאי-אפשר לפתור אותה, צריך זמן, כוח רצון, אבל כל החלטה היא אפשרית.

אני מבקשת מראיפה שתספר לי על החלטה קשה שקיבלה, שהצריכה ממנה מאמץ וזמן...

לפני ארבע שנים התגרשתי. כבר לפני הרבה שנים ידעתי שזה יקרה. אני מאמינה שהיקום סולל לנו דרך רוחנית ורגשית, שלוקח זמן להבינה. זה קרה בסופו של דבר בתקופת הקורונה. היינו בסגר, מנותקים מהעולם ואז הבנתי שזה הזמן לסיים את הנישואין. דיברתי עם בעלי, התחלתי בעצמי טיפול, שיתפתי את הילדים. להם זה כלל לא היה מוזר, הם ראו שבשנים האחרונות כל אחד מאיתנו היה בעולם

שלו. אני והגרש שלי שונים מאוד באופי ובתפיסות על החיים ועם השנים הפער רק התרחב. מחוץ לבית הייתי מוערכת ומשמעותית מאוד ואילו בבית חייתי תחת שליטת הגבר. היו לי את החיים בבית והחיים מחוץ לבית. בחוץ – אני מנהלת, עצמאית, מובילה, מחליטה, בתפקיד של מפקחת מחוזית מרכזת במשרד הרווחה. בבית – הייתי צריכה להקטין את עצמי. השאלה האם לזה חינכו אותי, העסיקה אותי מאוד. האם כך עליי לחיות? בסוף קיבלתי את ההחלטה להתגרש. שיתפתי את בעלי בהחלטה והוא לא האמין שאעשה את הצעד הזה. חלפו חודשים אחדים עד שיצאתי מהבית. ידעתי שאני יוצאת ולא חוזרת.

כעובדת סוציאלית וכמטפלת משפחתית זוגית, שמעתי הרבה סיפורים על הרגע של העזיבה. זה רגע מאוד קשה, מלווה בחשש שאולי לא אצליח להתמודד. בכל זאת עשיתי את הצעד הזה בביטחון מלא ובידיעה שיש לי משפחה תומכת. כשסיפרתי להוריי, ראיתי שהם לא הופתעו מההחלטה שלי. הם אנשים מאוד חכמים, הם ראו כבר זמן רב שהנישואין שלי לא יחזיקו מעמד, אבל הם בחרו לא להתערב ולא להגיד כלום. כשהגעתי באותו היום לבית הוריי, אני זוכרת שאבא שלי אמר לי: "אני בטוח שתתחילי חיים טובים, אני ידעתי שזה יקרה." שאלתי אותו: "אבא, למה לא אמרת לי כלום?" והוא ענה: "אין לי זכות להגיד לך כלום. יכול להיות שמה שאני רואה הוא לא נכון לך. אין לי זכות לשאול אותך מה את עושה."

התעקשתי לקדם את הגירושין כמה שיותר מהר. חששתי מהסביבה, מהלחץ לחזור בי מההחלטה ולהגיע לשלום בית. בדיעבד הבנתי עד כמה הצעד הזה היה נכון.

אני בוחרת לא לפתוח יותר לעומק את הכאב שאני מרגישה מראיפה. אני מבינה הרבה מהשתיקה שלה. היא מצידה ממשיכה:

כשחזרתי מבית המשפט עם תעודת הגירושין ושיתפתי את ההורים והאחים, הייתה שתיקה. אני מבינה את השתיקה במשפחה שלי. שתיקה שאומרת: "אנחנו איתך ועשית את הצעד הנכון, עכשיו תבני את החיים שלך מחדש. את יודעת לעשות את זה ואנחנו סומכים עלייך." 27 שנים של נישואין הסתיימו. הייתי נאיבית שהאמנתי כל השנים שאוכל לשנות אותו. הדברים שבגללם התגרשתי היו נוכחים בחיי כבר מהיום שבו הכרנו. האמנתי שאני יכולה לשנות את העולם, לא רק אותו, אבל היום אני מבינה, שלא רק שאני לא יכולה לשנות אף אחד, אני גם לא רוצה. מי שרוצה להשתנות - ישתנה.

אני מבקשת מראיפה שתחבר לי את הנושאים הללו של האפשרות לשנות, ההחלטות האמיצות והשפעת הסביבה - איך כל אלה הביאו אותה לדרכה בעשיית שלום.

זה גם בא מהבית. אבא עבד כל השנים כמנהל עבודה בחברה יהודית. לא היה לי מוזר להכיר יהודים, יהודים היו חברים שלנו, היינו הולכים אליהם והם היו באים אלינו. היו מזמינים אותנו אפילו לארוחות חג וליום העצמאות. גדלנו בבית שבו הייתה ברורה הידיעה, שיש את העם הפלסטיני וה"נכבה", אבל יש עוד נרטיבים בעולם. יש גם את הסיפור של היהודים, וששני הסיפורים הם אמיתיים, אבל הם מתנגשים. לא גדלתי בבית עם פחד או שנאה מהיהודים בכלל.

את תחושת הפחד הראשונה בחיי אני זוכרת היטב. הייתי בת תשע. זה היה ב-1976, ב"יום האדמה". בחור מהכפר שלנו נהרג. הייתי בבית הספר ופתאום צעקו לנו לרוץ מהר לבתים. אני זוכרת את הריצה, את הפחד. היו מלא צבא ומשטרה סביבנו. פתאום הבנתי שאולי לא הכול טוב בינינו לבין היהודים.

אבל התהליך המשמעותי במפגש שלי עם החברה היהודית ועם שאלת היחסים בין העמים כאן בארץ היה כשהתחלתי ללמוד באוניברסיטה

העברית. דוד שלי גם למד באוניברסיטה העברית, הוא היה שנתיים מעליי ובזכותו הצטרפתי מהר לתנועת הסטודנטים. הנושא של הסכסוך היה מאוד נוכח במפגשים. למדתי לעומק על ההיסטוריה ועל ה"נכבה", אבל גם על השואה וההיסטוריה של העם היהודי. התחלתי ליצור קשרי חברות עם סטודנטיות יהודיות. לא הרגשתי מוזר שיש לי חברות יהודיות, כמו שיש לי חברות ערביות. זה היה שונה מאוד מבנות אחרות סביבי, שהיו מסוגרות. גרתי יחד עם שתי סטודנטיות - אחת ערבייה והשנייה יהודייה, והסתדרנו מצוין. בהתחלה, העברית שלי לא הייתה טובה, אבל הקשר עם סטודנטיות יהודיות מאוד עזר לי בשיפור השפה. אני זוכרת כמה היה לי קשה בשנה הראשונה באוניברסיטה, לא הצלחתי להבין את ההרצאות ואת חומרי הקריאה. פניתי לסטודנטיות יהודיות שלמדו איתי וביקשתי עזרה. הן עזרו לי מאוד. חלק מהן חברות שלי עד היום. החברות בינינו חזקה, לא דילגנו על הנושאים הקשים, דיברנו ושוחחנו גם על הפוליטיקה וגם על הסכסוך.

אני מגדירה את עצמי כפלסטינית, אזרחית מדינת ישראל. אף פעם לא הייתה לי בעיה להגדיר את עצמי כך או להגיד את המילה הזו, "פלסטינית". כך גדלתי. אבא היה אומר: "אנחנו הפלסטינים". הוא לא חשש להגיד את זה גם ליד חבריו היהודים. הנרטיב הפלסטיני שעליו חונכתי לא היה של שנאה, אלא של הזדהות עם העם שלי, שאיבר הכול. ב-1948 המשפחה שלי לא גורשה. בעצם כן ולא. אמרו להם לצאת, לעזוב את הכפר. אחרי שהם יצאו מהבית סבא החליט מיד שחוזרים. הוא אמר: "אם נמות אז נמות בבית שלנו." הם חזרו ונשארו. הצבא הספיק כבר להרוס חלק מהבית, אבל סבא בנה אותו מחדש. עם כל זה, בלי שאני יודעת להסביר בדיוק למה, המסר בבית היה שאירע אסון, אבל זה לא אומר שאסור לנו להיות בקשר עם היהודים. במונח מסוים הבנתי כבר כילדה, שהיהודים, החברים של אבא, הם לא אלה שגירשו והרסו. בבית דיברו הרבה מאוד על '48, על

אלו שנהרגו, על הבתים שנהרסו. עד היום אבא זוכר את השמות של מי שנרצחו מהכפר שלנו, שהוא היה עד לכך, אבל הסיפורים הללו לא סופרו בשנאה, הם סופרו בכאב. אני לא יודעת מה עזר לאבי לא לפתח שנאה. הוא היה בן 18 ב-1948, עד לכל הזוועות, סיפר שראה אנשים נרצחים לידו, סיפר איך סוכת הגפנים של המשפחה נהרסה, איך הרסו את שער הכניסה שבו היה לוח אבן עם ברכת האלוהים לבית ותאריך הבנייה. עם זאת, הוא תמיד אמר, שהפתרון הוא שלום. אני אומרת את זה ומרגישה צמרמורת. כך גדלתי.

סיפור שאני זוכרת כילדה היה מה שסבתא ואבא שלי סיפרו לנו על כרי שמן הזית שהיו למשפחה. כשהם חזרו הביתה, כל הכדים היו שבורים וכל השמן נשפך על הרצפה. עד היום אנחנו מקדשים כל טיפת שמן זית, כי זה היה סמל חשוב בבית שבו גדלתי. אולי העובדה שאבא חזר הביתה, שעבד עם יהודים, שבמשפחה שלו אף אחד לא נרצח, אפשרו לו לא ליפול למלכודת הנקמה והשנאה. הוא הגיע לעמדה בכירה בחברה יהודית והאמין כל חייו בשלום כדרך היחידה לחיים כאן.

לאחר שלמדתי בירושלים וגרתי עם סטודנטית יהודייה, עברתי לחיפה, לשכונת בת גלים, וגם שם גרתי בבניין שכל השכנים היו יהודים. החוויה הייתה מאוד טובה. אני לא חוויתי קיפוח, על אף שראיתי אותו בכל מקום. החברה הערבית בישראל סובלת מקיפוח ומאפליה. אני זוכרת איך בתפקידי כקצינת מבחן, הייתי רואה את ההבדל העצום ביחס לנער יהודי ולנער ערבי. בתי המשפט התייחסו באפליה לנערים ערבים. על אותן עבירות, נער יהודי היה משתחרר ונער ערבי נעצר. זו הייתה תחושה מאוד קשה עבורי, אבל אמרתי לעצמי: "אני כאן כדי להשפיע, לעזור לאותם נערים ערבים." בזכות קשרים שבניתי והערכה מקצועית שקיבלתי בבית המשפט, הצלחתי להשפיע. בסביבת העבודה עצמה הרגשתי תמיד מוערכת, מקובלת, אהודה בין העובדים שאיתי. לא היה שום יחס מפלה. תמיד אמרתי

סביבי, שכולנו צריכים לקחת אחריות, להכיר, להתקרב. הקרבה מנצחת את הפחד. החברות שלי מהאוניברסיטה היו באות אליי לכפר וישנות אצלי וגם אני הייתי הולכת לישון אצלן. לא פחדתי. עד היום, על אף כל מה שקורה, אני לא מפחדת. אני יודעת שהעידן הקשה שבו אנחנו חיים היום, ייגמר.

ולא היו רגעים אחרים, אני שואלת, שפגשת את המציאות האלימה?
החשדנית?

לפני כמה שנים היה לנו סכסוך שכנים. הבת של השכנים כעסה על הבן שלי, אחרי שהעיר לה שהשאירה לכלוך במרחב המשותף שטיפחנו. זה הסלים, הוא גם דיבר לא יפה, והיא הגיבה באלימות, צעקה לו: "תחזורו לכפר, אין לכם מקום כאן." זה הגיע למשטרה ולבית משפט, השכנים טענו שערכים תקפו אותם. רצו לעצור את הבן שלי. עוד באותו ערב ירדתי אליהם עם קפה. שאלתי אותם: "לאן אתם רוצים להגיע? אני רואה אתכם יותר משאני רואה את המשפחה שלי." השופט ניסה לסגור את הדיון בצו הגנה הדדי ואני סירבתי, כי זה שטח משותף שאנחנו וההורים של הבחורה מטפחים ולא הייתי מוכנה שזה ייגמר ללא דיון וצו הגנה הדדי. הבחורה הציגה תמונה שהיא צילמה של שולחן זכוכית שבור, אבל לי היו צילומים ממצלמת אבטחה בכניסה לבית, שבה ראו שהיא זרקה את האבן ששברה את השולחן של ההורים שלה. השופט נתן צו שאסר לה להיכנס לגינה המשותפת. שמחתי שהעמידו אותה על מקומה. הוריה היו שכנים טובים שלנו עד לאותו אירוע. כמה ימים לאחר מכן ניגשתי אליהם, ואמרתי להם, שמה שהיה בבית משפט חשוב, אבל אנחנו חיים פה ביחד ואם אפשר להימנע מעוד מתח - זה הכי נכון לכולם.

מבחינתי, הכול עניין של נקודות מבט. כל אחד רואה את הדברים מנקודת המבט שלו. אם אני לא מסבירה לך איך אני רואה את

הדברים - לא תדעי איך ולמה אני מרגישה משהו. כך נוצרים נתק והתבצרות וקשה עוד יותר לצאת מהמעגל הזה. לכן יש עליי חובה להשמיע את הצד שלי ואם הוא לא הגיע בצורה ברורה, הרי האחריות עליי, על מי ששולחת את המסר. הרבה דברים קמים ונופלים על מסר שלא הגיע בצורה נכונה.

וברמה היותר כללית של הציבור היהודי והערבי, פה בחיפה חוויתם גם תקופות של מתח...

במאי 2021, כשהיו התפרעויות בין ערבים ליהודים, הצטרפתי לתנועת "חיפה לכולנו". היינו קבוצה של חברים, יהודים וערבים, והבנו כי אין דרך אחרת חוץ משותפות אמיתית בין ערבים ליהודים. הבנו שאחרי מה שקרה, אחרי האלימות וההתפרעויות צריך לפעול יחד. ארגנו חוגי בית, נפגשנו ודיברנו, הבאנו מרצים, פתחנו סוגיות קשות, על ה"נכבה", על הציונות. המסר של כולנו היה "האחריות לשמור על החיים המשותפים בחיפה היא על כולנו, וזה לא יקרה לבד, אם לא נפעל בשילוב ידיים." לצידנו פעלה גם העדה האסלאמית-אחמדית בחיפה, בהובלת האמיר מוחמד שריף עודה. הם אירחו אצלם במרכז בחיפה מפגשים בין יהודים לערבים והקימו פורום שנקרא "פורום פסיפס" לבניית אמון בחברה הישראלית. כמה ימים לאחר השבעה באוקטובר, האמיר מוחמד עודה יזם מפגש במרכז העדה והגיעו יותר מ-300 איש, ערבים ויהודים. חילקנו בינינו אחריות וקבענו מטרות להמשך העשייה המשותפת.

ועוד משהו. לאחר השבעה באוקטובר, תנועת "רב העיר", שהיא תנועה משותפת של ערבים ויהודים, יזמה פרויקט של ניקוי ומיפוי מקלטים בעיר. זה הראה לציבור את המסר שלנו כערבים וכיהודים החיים יחד.

מה את מרגישה שקרה לך אחרי השבעה באוקטובר?

במשפט אחד - הבנתי שכל מה שעשיתי, אני חייבת עכשיו לעשות הרבה יותר. נכון שאני פעילה הרבה שנים, אבל אחרי השבעה באוקטובר הבנתי, שאין לנו רגע אחד לבזבז, שאני לא יכולה להרשות לעצמי לשבת בבית ולא ליזום או להנחות מעגלי שיח או להיות שותפה לעשייה למען החיים המשותפים והשלום.

מה בדיוק השתנה אצלך?

לפני השבעה באוקטובר הייתי חברה בתנועת "עומדים ביחד" ובתנועת "נשים עושות שלום". הייתי הולכת מדי פעם לאירועים ציבוריים ולמפגשים אחרים. מאז אותו יום נורא, אני פעילה הרבה יותר. אני יכולה לשתף אותך בכמה דוגמאות ותאמיני לי שיש עוד הרבה... ב"נשים עושות שלום" אני מנחה הכשרה בנושא אמונה ודת. הקמנו קבוצה של מנהיגות דתיות, נשים ישראליות ופלסטיניות, והן עוברות תהליך שנועד להפוך אותן לשגרירות שלום בקהילות ובארגונים שלהן. מבחינתי, זו זכות להוביל קבוצה כזו, גם כי הנושא הדתי מאוד חשוב וגם כי אלו נשים דתיות שמוכילות את העשייה הזאת וזה לא מובן מאליו.

בכפר תבור אני מנחה יחד עם שותפה יהודייה מעגלי שיח בנושא הסכסוך והשלום ובניית חיבורים בין נשים מהחברה הערבית לנשים מהחברה היהודית.

במרכז החינוכי ליאו באק בחיפה אני פעילה ביוזמות שונות, גם של שיח בין קהילות בעיר, גם בהיבט הבין-דתי וגם סביב לימוד השפה הערבית בקרב החברה היהודית. יש לי שותפות מדהימות, שאני עובדת איתן ומרגישה איך החיבור בינינו נותן השראה לציבור בעיר. לוח השנה הדתי מהווה הזדמנות להיכרות ולחיבורים ואני שמחה על האפשרות להוביל מפגשים מרגשים כאלה. אני רואה בשטח את הרצון וזה נותן הרבה תקווה.

עוד מסגרת משמעותית של עשייה היא דרך פעילות מטעם קבוצת "20 מנהיגות מחברות". מדובר בקבוצה שבה יש נשים מכל הקבוצות החברתיות והזהותיות. יחד עם ד"ר איריס יניב העברנו סדנאות בנושאים שנוגעים לכולנו, למשל: ערכים, דמויות משפיעות בדתות השונות והזהויות השונות.

אני גם חברה בהנהגת תנועת "רב העיר" בחיפה - תנועה ערבית-יהודית שפועלת לחיזוק הקשרים בין הקבוצות. לקחתי גם חלק בקבוצה שנקראת "יוזמות תקווה", שבה למדנו על המצב בערים מעורבות אחרות. הצעתי שם למקד עשייה בקרב נשים בחיפה ולשמחתי בחרו ביוזמה שהצעתי וקיבלנו תקצוב לכניית תוכנית פעולה.

התפיסה שמגדירה את הסכסוך במושגים של ניצחון לא תוביל אותנו למקום טוב. הניצחון של האחד יביא לאסון קולקטיבי לכולם. חייבים לנהל שיח על המחלוקת, לא לברוח מהן.

בימים אלה ממש אני אמורה להתחיל תוכנית ייחודית שנקראת "כי טוב". במסגרת התוכנית אצטרף לנסיעה לארצות הברית, בחודש מאי 2025, כחלק מיוזמה שמנסה לקדם ערכים של טוב משותף לכלל הקהילות.

אני מאמינה שהסכסוך חייב להסתיים. חייבים לנהל משא ומתן לשלום סביב פתרון שתי המדינות. ב"יוזמת ז'נבה" אני שותפה לקבוצה שעוסקת בזה. עם כל הקושי והכאב אני רואה, שיש יותר היענות מצד נשים משני העמים, שמעוניינות לדבר על שלום אמיתי. אנחנו חייבים לדבר. אחרי השבעה באוקטובר פגשתי משפחות מפונות במקומות שונים בארץ. היה לי חשוב מאוד לפגוש את המפונים, את הניצולים מבארי ומניר עוז. רציתי להקשיב להם, לחוויות הנוראיות שעברו. אמרתי להם, שבאתי לתמוך בהם,

להזדהות איתם אחרי האסון. לאף אחד שם לא הפריע שהייתי ערבייה. הייתי עם תג שם, ממנו כולם הבינו מי אני. ראיתי את ההלם, את המבט הטראומתי שעדיין היה בעיניהם. סיפורי הזוועה לא עזבו אותי. לא יכולתי להכיל את הכאב של מה שהם עברו. גם ראיתי את הסרט שעשו על מסיבת הנובה. חשבתי כל הזמן שגם הבן שלי היה יכול להיות שם.

השלום לא יבוא לכד. אם נשב ונחכה - לא נראה שינוי במציאות. יש לי אחריות, אני חייבת להמשיך ולעשות כמה שאוכל כדי לחבר. אנחנו לא יכולים להמשיך להתחמק מלדון גם בנושאים הקשים, בבסיס של מה שיצר את הסכסוך. קל להסתכל על מתנחלת בשומרון, שבאה לארץ מארצות הברית, ולהגיד לה איך בכלל את יכולה לטעון לזכות על האדמה, שלידך חי פלסטיני בשטח האדמה הזה כבר מאות שנים. אבל אם אני מעמיקה את המבט, אם אני מנטרלת את השיפוטיות, אני אשמע איך עבורה, גם אם נולדה וגדלה בארצות הברית, האדמה הזו היא הבית. המקום שכל הדורות שלפניה חלמו לחיות בו. אם אנחנו נשארים בתפיסה הדיכוטומית, למשל - האדמה שייכת או לנו או לכם, אז ברור שנישאר באותו מעגל סכסוך אליים, בלתי נשלט ובלתי נגמר. המזל שלי, שבאתי מבית שבאמת חניך אותי אחרת, שיש כאן מקום לכולם אם נדע למצוא את הדרך לכבד את הזכויות זה של זה. אני מרגישה שאם אדם יגדל בבית שהאחר הוא לא אויב, יהיה הרבה יותר קל למצוא דרך לראות את האפשרות של חיים משותפים. אני רואה את זה במיקרו, כאן בחיפה. אנחנו פועלים יחד לשמור על מרקם החיים המכבד ויוזמים פעילויות שיוצרות חיבור ואמון, מפחיתות את הפחד, את הדעות הקדומות. פתאום אני לא אישה ערבייה, מוסלמית, אלא אני חברה, אני בת אדם, שהם שמחים לראות. זו הדרך לשנות את המציאות המדממת הזו. אני מרגישה שהמצב כרגע מאוד קשה, אבל אני מאמינה בשלום, אני בטוחה שהשלום יגיע. המנהיגים יחתמו

על הסכם, אבל את השלום נביא אנחנו, האזרחים, אלה שחיים אחד ליד השני. זה נותן לי כוח להאמין בזה. אני מאמינה שהעשייה של כל אחד ואחת, גם אם היא נראית קטנה ומקומית, היא זו שבסוף תביא את השלום.

ואיך המשפחה סביבך מרגישה? מסכימים איתך? גם הם, כמון, מחויבים או שהם בתפיסה אחרת?

אספר לך סיפור... לפני חודש פרסמתי מודעה שאנחנו מוסרים חפצים שלא היה לנו בהם צורך ומי שמעוניין שיבוא לקחת. הגיעו צעיר חרדי ואישה יהודייה צעירה עם ילדה קטנה. העזתי לפתוח איתם בשיחה. שאלתי אותם אם הם פחדו לבוא לבית של משפחה ערבייה. הם הופתעו מהשאלה, אבל מיד נשבר הקרח. אני מאמינה, שעצם זה ששיתפתי אותם כבר יצר חיבור. הבנים שלי, לצערי, בשנים האחרונות, נכוו לא מעט, חוו גזענות, גם במסגרות של לימודים וגם של עבודה. המלחמה מאוד מקשה על כולם. הם לא אופטימיים כמוני, אבל הם מעריכים את המאמץ שנעשה על ידי ועל ידי אחרים למען השלום. הם אומרים לי: "מקווים שלא תתאכזבי." גם הם מאמינים שמלחמה היא אסון לכולנו.

הכאב שלי על מצבם של בני עמי הוא עצום. השבעה באוקטובר היה אסון נוראי לכולנו. זו טראומה קולקטיבית, ששנים ייקח לנו עד שנתחיל להתגבר עליה ועדיין, זה לא מצדיק את הנקמה. התקשורת הישראלית בוחרת לא להראות את המצב בעזה. זה ממש ניסיון למחוק את הלגיטימציה של העם הפלסטיני. אני גם יודעת שמי שאיבד את בני משפחתו כבר מפתח אדישות למוות. זה רק מעצים את הפצע ואת האפשרות לשינוי. לצערי, אנחנו שבויים של ההנהגות בשני העמים. אין להם אינטרס להגיע לשלום. מנהיגות נועדה לקדם את החיים. למצוא פתרון. חייבים לראות מנהיגות פלסטינית שמכירה בזכות של היהודים לחיות כאן, ובאותה מידה,

מנהיגות ישראלית המכירה בזכות של הערבים לחיות כאן בשוויון מלא ובזכויות זהות. אני רואה צורך שהקהילה הבין-לאומית תתערב בנעשה. זה יכול אולי להשפיע. מה שבטוח זה, שנשים חייבות להיות בעמדות השפעה והנהגה. העובדה שהקול שלנו בכלל לא נשמע היא בלתי נתפסת. יותר מזה, במדינות שבהן היה סכסוך ארוך בשנים, ונשים הפכו יותר ויותר מעורבות - ראו את השינוי. זה צעד בסיסי שחייב לקרות עכשיו.

אני אומרת לכולם: "אין לנו ברירה אחרת. חייבים לחיות ביחד וחייבים לעשות הכול למען השלום." שלום לא אומר אידייליה, הפצעים בשני העמים כל כך מדממים ופתוחים, שצריך קודם כל לעצור את המלחמה. הזמן יכול לסייע בריפוי, עם כל הכאב, עם כל התפיסה שלא יכול להיות יותר גרוע, האפשרות היחידה היא חיים בשלום.

הבקשה לראיין את ראיפה היתה מבחינתי ממש מתנה. זה היה ריאיון שלא תוכנן שאעשה ואני שמחה שעשיתי, כי זכיתי בחברה חדשה ועובדה זו מרגשת אותי מאוד. ראיפה פתחה בפניי את ליבה וביתה, חלקה איתי סיפורים שלא יכלו להיכנס לספר, אבל עזרו לי להבין ולהכיר אותה טוב יותר כדי שאוכל לשקף איזו אישה מדהימה ומיוחדת היא. מכיוון שעוד לפני שנפגשנו היא עקבה אחרי דברים שאני כותבת בפייסבוק, היא שמחה שאני זו שאראיין אותה. זו הייתה עבורי חוויה מעצימה ובר-זמנית כברת משקל. מאוד רציתי להציג את מי שפגשתי באופן הכי אותנטי ולא להכניס את עצמי לסיפור ועם זאת הבנתי, שהיא רוצה אותי שם כדי לקבל שיקוף על עצמה דרך עיניי. מקווה שהצלחתי במשימה. מהמפגש עם ראיפה הרווחתי מישהי שזו זכות אדירה להיות בין חברותיה.

סיפורה של עליסה: להילחם על הבית, אבל גם על החובה לשוויון, לשלום

ראיינה וכתבה: גדיר האני

עליסה עשת מוזס, תושבת אבן יהודה, דירקטורית וחברת הוועד המנהל בלשכת המסחר הערבית-אסייתית בהודו. מנהלת ומובילה פרויקטים עבור נערות בקאסטות נמוכות בהודו. מנטורית ומרצה על שוויון מגדרי והעצמת נשים.

עליסה ואני מכירות מהפעילות בתנועת "נשים עושות שלום". היינו יחד נציגות התנועה בכנס באיטליה. לפני הכנס נפגשנו לראשונה כדי להתכונן לנסיעה. בכנס עצמו לא עזבנו זו את זו והפכנו לחברות טובות. עליסה תמיד מפתיעה אותי בתפיסות שלה, בצורת חשיבתה ובהבנה המורכבת שלה את המציאות. סיקרן אותי להכיר לעומק את הרקע ממנו באה, היכן גדלה ומה בסיפור חייה הביא אותה לפעול למען השלום. ספרי לי על ילדותך ועל הסביבה שבה גדלת, אני מבקשת.

נולדתי במעברה באשדוד. אשדוד של שנות ה-60 הייתה מעברה של עולים חדשים. חלקם עלו מארצות אירופה וחלקם מארצות ערב. אבא שלי ממוצא הודי, אדם משכיל, שהגיע לארץ לבד בגיל

18, דיבר הודית ואנגלית ובאולפן למד עברית. הוא עלה ארצה, כי האמין שכאן מדינת היהודים. המשפחה שבה גדל הייתה מאוד מבוססת ומשכילה, ממעמד גבוה. הוא הגיע לארץ לבר, למדינה ולחברה שסימנה אנשים כמוהו כנחותים. צבע עורו הכהה בוודאי השפיע על האופן שבו התייחסו אליו. מבחינתנו, צירוף המילים "לא משלנו" היה חוויה מכוננת. כמי שבא מתרבות של צייתנות, הוא לא התווכח גם כשדרשו ממנו לוותר על הדרכון ההודי-בריטי שלו ועוד דוגמאות. שנתיים לאחר שעלה, באו בעקבותיו בני משפחתו והוא הפך למפרנס של המשפחה. גם הוריו חוו את אותו יחס מפלה ומזלזל. גם הם היו משכילים - אימו מורה לאנגלית ואביו עבד בעיתון של מלכת אנגליה. הנימוס הבריטי הוטמע בהם בהודו, ופה בארץ הם קיבלו את האפליה כחלק מתפיסה מכבדת כלפי מדינת ישראל. אמא שלו דגלה בשוויון מגדרי, בעזרה לחלש. אני יודעת היום, שמי שאני כאדם בא ממנה, מסבתא שלי.

אמא שלי הגיעה לארץ ממרוקו, בגיל 12, במסגרת עליית הנוער. היא עלתה יחד עם אחיה הצעיר. גם היא גדלה במשפחה מבוססת במרוקו, אך לאחר שאימה נפטרה, אביה שוכנע שילידים יהיה טוב יותר עם יהודים אחרים. כשהיא הגיעה לישראל הפרידו אותה מאחיה והיא עברה ממוסד למוסד. אף אחד לא חשב אז שלהפריד בינה לבין אחיה, האדם היחיד שהכירה בישראל, זו בעיה. כמו אבא, גם היא לא הייתה מ"שלנו". וגם אצלה, שנים אחדות אחרי עלייתה, עלו שאר בני המשפחה וגם היא הייתה צריכה להחזיק את הבית, אבל כאישה, בסביבה שוביניסטית ובמדינה שבה עולים ממרוקו היו צריכים להודות על שקיבלו אותם פה - מציאות חייה לא הייתה פשוטה כלל. רצונה ללמוד נתקל בהתנגדות, והיא ויתרה.

ההורים שלי הכירו באשדוד, והקשר ביניהם - הודי ומרוקאית, עורר, כמוכן, התנגדות בסביבה, שלא ראתה בעין יפה נישואין בין עדות שונות כל כך. אני הבת הבכורה. הבית היה מסורתי ולא מבשלים

בשבת, אבל צופים בטלוויזיה ומדליקים חשמלן וליברלי. המסר היה, שאנחנו יכולים לבחור "איך להיות יהודים". זה לא מובן מאליו בהתחשב בכך שאמא באה ממשפחה דתית ואביה היה רב. שפת הדיבור בבית הייתה אנגלית, עד שאבא שלי התחיל לדבר עברית.

מבחינה פוליטית, גדלתי תחת הנרטיב של אמא, שהערבים גירשו אותם ממרוקו. הערבים רוצים להשמיד את היהודים וכדומה... אבל הצייתנות שלהם הייתה חזקה יותר מהדעות האישיות, ולכן כמו כולם הם הצביעו מפא"י. רק כשבגין עלה לשלטון ב-1977, הם התחילו לבחור בליכוד. מבחינתם, סוף סוף הייתה מדינה וממשלה שהתייחסה אליהם בכבוד. כילדה, לא נחשפתי כל כך לפוליטיקה בבית, גם האפליה לא הייתה מדוברת, אך בדיעבד הבנתי כמה היא נכחה.

כילדה, הייתי אאוטסיידרית. דיברתי אנגלית, מרוקאית, שפת הסימנים. חוויתי הרבה חוויות של אפליה. אני זוכרת שכבר בגיל צעיר החלטתי, שלא אתן לאף אחד להגדיר אותי לפי צבע, מגדר או כל תו אחר. חוויה שזכורה לי עד היום זו שיחה עם מורה ביסודי, הייתי בכיתה ג' והיא אמרה לי בפנים: "כמזרחית, אין לך לאן לשאוף". בדיעבד, אני מוקירה תודה על החוויות הקשות האלה, כי אלמלא הן, מי יודע אם בהמשך הייתי נלחמת כל כך על מימוש עצמי והצלחה. בתיכון, רצו שאעבור לבית ספר מקצועי, כי זה היה המסלול עבורנו, בני עדות המזרח. ההורים שלי כמובן לא התווכחו, אבל אני סירבתי. אמרתי שיש לי ציונים טובים ואני רוצה תעודת בגרות. שנים לאחר מכן הבנתי שחוויתי את ה"הסללה", שהייתה מכוונת למנוע מיוצאי עדות המזרח להשתלב באקדמיה, להשפיע, להנהיג. כי אם אין לך בגרות - לאן אתה יכול להגיע?

במקביל לכל זה, הייתי ספורטאית מצטיינת. שיחקתי בדמינגוטן בנבחרת ישראל (הייתי בעצמי אלופת ישראל), והוזמנו לתחרויות במקומות שונים בעולם. לנסיעות האלה הייתה השפעה גדולה עליי,

הרגשתי שיש מקומות אחרים מכאן, ליברלים, פחות שיפוטיים וזה חלחל לתוכי.

לאחר שסיימתי את התיכון, ההורים התנגדו שאלך לצבא. חששו ש"יקלקלו" אותי שם. "צבא זה לא מקום לבנות", הם אמרו, אבל אני ראיתי בצבא הזדמנות להגדיר את עצמי מחדש, לסלול את הדרך שלי בעצמי. התקבלתי לתפקיד במחשוב, וחוויתי הצלחה. הרגשתי שמכירים ביכולות ובכישרונות שלי וזה נתן לי את הביטחון להיות אני, בלי לחשוש מה יגידו או מה חושבים.

בבית, הסתכלו עליי כעל "משתכנזת", בגלל הדעות שלי והתפיסות שלי. דיברתי בקול רם על אפליה וראו אותי שונה מכולם. ועדיין, בבחירות הראשונות שהצבעתי, בחרתי כמו ההורים בליכוד.

אני חושבת לעצמי על משמעות המושג "פריפריה", גם מבחינה גיאוגרפית, אבל גם מבחינה כלכלית-חברתית. האפליה שעליסה מספרת עליה מוכרת לי, כמוכן. אנחנו חווים אותה גם היום, ובעיני הרבה יותר מאשר יוצאי עדות המזרח. אני שואלת: אז מה בעצם עשית אחרי השירות הצבאי?

סיימתי את השירות הצבאי והבנתי שהחיים מחוץ לבית אינם קלים כלל ושאני צריכה לדאוג לעצמי מבחינה כלכלית. לא היו סביבי אנשים שיכולתי להתייעץ איתם והתחלתי לעבוד בכל מיני עבודות. רציתי להתפרנס. זה לא היה קל והרגשתי שהרקע שלי משפיע. גם מבחינת הלימודים הבנתי את הפער בין מי שלמד במרכז לבין מי שלמד בפריפריה, אבל החלטתי שאני לא מרימה ידיום.

אני חושבת שהשינוי הגדול הגיע עם הנישואין. אני נשואה לגל, שגדל בקריית ביאליק למשפחה ממוצא אירופי. חלק מהמשפחה ניספה בשואה ואלו ששרדו עלו ארצה. אצלו בבית קראו "העולם הזה" - רקע שונה לחלוטין מהרקע שממנו באתי. כשהוא היה ילד,

בשנת 1978, אבא שלו נרצח בהתקפת הטרור של "אוטובוס הדמים". כזכור, מחבלים השתלטו על אוטובוס ובצומת הקאנטרי קלאב הם רצחו כמעט את כל הנוסעים.

חיי הנישואין הם דבר מעניין ומאתגר, ואני הייתי צריכה ללמוד איך אני משלבת בין עליסה החדשה - אישה שלא מוכנה לחיות בדפוסים שעליהם גדלתי, לבין הערך שהוטמע בי כל כך - "להיות אישה טובה" - מושג שאני שונאת עד היום. איך לשלב בין התפקיד המסורתי של האישה בבית לבין הרצון שלי להיות אדם עצמאי, לומר, מגלה את עצמו ואת העולם.

במורכבות הזאת קיבלנו החלטה דרמטית - לעזוב הכול ולצאת יחד לראות את העולם. שנינו עבדנו בתחום ההייטק, הייתה לנו משכורת גבוהה ומכובדת, כביכול היינו אמורים להתחיל בבניית חי המשפחה, אבל קיבלנו את ההחלטה. החוויות שהיו לי כספורטאית שנוסעת בעולם נתנו לי ביטחון בהחלטה. העולם היה בעיניי דבר קסום והרגשתי שזה הזמן לגלותו. הסביבה הייתה די בהלם מאיתנו. מה קרה לנו? מה הסיפור? זה גם היה עולם אחר אז, בלי התקשורת שיש היום. היינו שולחים מכתבים למשפחות... תכננו לנסוע לשנה, בסוף טיילנו במשך שנתיים. החוויה הזו באמת שינתה את חי בכל המובנים. ראיתי כל כך הרבה מקומות, צורות חיים, סוגי חברות, מקומות שבהם יש שוויון בין המינים. זה גרם לי להבין מה אני רוצה להיות, איך אני רוצה לחיות. אפילו להרגיש שאין דעות קדומות עליי, בגלל מוצא או מראה. זה הפך אותי לאדם אחר. עם התחושות האלה חזרנו לארץ, כשאני מתקרבת לגיל שלושים. שנה לאחר מכן נולדה בתנו הבכורה, נגה.

התקבלתי לעבודה בחברת "אינטל", ושם הייתי מאוד עסוקה איך אני יכולה להשפיע על החיים סביבי. לשמחתי, במסגרת העבודה נחשפתי להרבה היבטים של עשייה, היו לנו פעילויות רבות בשטח,

בעיקר סביב האתגרים הכלכליים-חברתיים בישראל. עוד נושא שהעסיק אותי מאוד היה האפליה כלפי נשים וקידום יוזמות לצמצום פערים ולשוויון הזדמנויות. ראיתי עצמי שוב ושוב כילדה, וזה היה כמו מנוע שכל הזמן דחף אותי לפעול ולהשפיע על החברה סביבי. עד אז כמעט שלא עסקתי בכלל בנושא של השלום וביחסים שבין יהודים לערבים.

אני חייבת לשתף אותך שזה כל כך מעניין אותי, כי באמת במעגלים שבהם אני מסתובבת בחברה היהודית, למשל ב"נשים עושות שלום", אני רואה שרובן אשכנזיות, ממעמד סוציו-אקונומי מסוים, גדלו בבית שמאלני. אני מודה לך שאת משתפת אותי בילדות שלך ובסביבה שבה גדלת. עכשיו, אני רוצה לשמוע ממך על התפיסה שלך את הסכסוך ואת היחסים בין יהודים לערבים, כפי שאת רואה אותם. מתי נחשפת לכל זה, איך ומה היה התהליך שעברת עם עצמך...

כמו שאמרתי לך, גדלתי בסביבה מאוד דיכוטומית בתפיסות שלה. הערבים שונאים אותנו וכו'. למרות שאני זוכרת שלאבא היו חברים ערבים מהעבודה, אפילו היו באים אלינו הביתה, אבל כנראה שזה לא השפיע על התפיסה הכוללת שלהם. אני חושבת שמה שחיבר אותי לנושא הזה הייתה העובדה, שעסקתי הרבה במציאות של אפליה. אולי זה מה שגרם לי לרצות להבין לעומק את היחסים בין יהודים לערבים.

בשנת 1998 נסענו שוב, הפעם רילוקיישן לדנמרק. נגה הייתה בת שלוש ואני הייתי בהיריון.

דנמרק של אז הייתה מדינה מאוד הומוגנית, ואני, עם המראה שלי, כמובן לא הייתי דומה לאף אחד ברחוב. באותה תקופה לא היו מהגרים כלל וגם דנמרק התנגדה לקבלת מהגרים. הרגשתי שמאוד מתעניינים בנו כישראלים. הייתי יושבת לשיחות ומבינה שהדעות

שלהם אולי חזקות, אבל לא מבוססות על ידע או על הבנה. חלק כלל לא ידעו איפה נמצאת ישראל, מה הגודל שלה, מה ההיסטוריה, כמה אנשים חיים בה. וכמו שקורה להרבה ישראלים בחו"ל, את הופכת להיות שגרירה... המסבירה הלאומית... שצריכה להסביר כל צעד שהממשלה שלך עושה. זה כמובן לא דבר קל וגם לי זה היה מורכב. מצד אחד, לחיות במדינה שמאמינה בשוויון, שאין בה שחיתות, שמחויבים ופועלים בה לשלום עולמי, להגשמה עצמית של כל אדם, ומצד אחר, לשמוע את התפיסות שלהם על המדינה שלי... כמובן שהנושא המרכזי בשיחות היה הסכסוך. לכולם היה מאוד ברור מה ישראל צריכה לעשות, על מה לוותר, איך להתנהג. אני זוכרת מקרה שישבתי עם חברים דנים והם קובעים ואומרים מדוע שלא תחלקו את המדינה וזהו. אמרתי, אוקי, רעיון מצוין, אבל אשמח להצעות איך אנחנו עושים זאת. פתחנו מפות ופתאום הדבר נראה להם מסובך יותר.

אני חושבת היום, שהתקופה הזו, עם כל השיחות שהיו לנו, הייתה הבסיס לרצון שלי לפעול ולהיות מעורבת בנושא היחסים בין יהודים לערבים. התחלתי שם בפעילות, שיחות עם מקומיים על השלום. היו גם ויכוחים קשים, אבל גם רגעים נפלאים של הבנה וחמלה. ההבנה שאנחנו צריכים למצוא דרך לחיים של שוויון בין העמים מאוד התחדדה אצלי, גם ביחס למצב של הערבים שהם אזרחי ישראל.

אחרי שחינו שנתיים בדנמרק המשכנו לנורבגיה, שם חיינו כשלוש שנים. זה היה בדיוק בתקופה שאחרי הסכמי אוסלו, ב-1995. נורבגיה הייתה כמובן המארכת והיוזמת של התהליך, אבל במדינה עצמה, כמו בדנמרק - בועה. בלי מהגרים. מתעסקים במזג האוויר, מטיילים בטבע המטורף, נהנים מאוצרות הטבע - נפט, מים בלי סוף. חיים בכוכב אחר. גרנו באוסלו, אני לימדתי מחשבים בבית הספר הבינלאומי, והמשכתי בפעילות למען השלום. זה היה אוסף של חוויות ורגעים מורכבים. מצד אחד, לפעול למען השלום, מצד אחר,

להגן על ישראל. אני זוכרת יום אחד שהלכתי לירקן לקנות ענבים. זה היה בתקופה שבה הממשלה המקומית החליטה שהיא לא קונה תוצרת חקלאית מישראל. על שקית הענבים היה כתוב "כרמל". המוכר אמר לי, שהענבים מישראל, אבל צריך לשנות את השקיות... להבין את הצביעות שיש בנושא הסכסוך והיחס לישראל, היה שיעור חשוב. עוד שיעור שבדיעבד, אני מבינה, השפיע על המחויבות שלי לקדם את השלום, אבל ממקום כנה, לא מתייפייף או צבוע.

לאחר שחזרנו לארץ, הרגשתי את הפער מול המשפחה. שיחות השולחן בארוחות שישי היו מרחב שבו יכולתי לשתף את המשפחה גם בחוויות, אבל גם בלמידה, בשינוי שהרגשתי בדעות הפוליטיות שלי. להרבה חברים מהילדות, שעוד גרים באשדוד, היה קשה לשמוע אותי. מבחינתם, כמזרחית, הימין הפוליטי זה הבית. מה זה הדעות האלה, היו שואלים אותי...

חיפשתי מרחבי התנדבות, שבהם ארגיש שאני משפיעה ותורמת. בשנת 2014 שמעתי על התנועה החדשה שהוקמה "נשים עושות שלום" והצטרפתי. הפכתי לדמות מובילה בתנועה, בעשייה, אבל לצערי גם חוויתי את אותן תפיסות שכל חיי מלוות אותי. האפליה, ההסתכלות מלמעלה על יוצאי עדות המזרח. הרגשתי שגם בארגוני השלום, ההגמוניה האשכנזית עוד נוכחת ומשפיעה מאוד. זה יצר אצלי קונפליקט פנימי. מצד אחד, לרצות להשפיע, ומצד אחר, להתמודד עם תפיסות שיש בהן גזענות כלפיי וכלפי המוצא שלי. הכי מעניין היה לראות את השינוי שהמשפחה שלי עוברת. אם בעבר הייתי השמאלנית, המזורה, אני מרגישה שהם השתנו, נפתחו. ההיגיון וההוגנות הביאו אותם להבין ששנאה לא תקדם אותנו, שממלחמות לא באמת יוצאים מנצחים, שסכסוך לא יכול להיפתר בכוח ושחייבים להגיע להסדר עם הפלסטינים. אני יודעת שעבור מי שחי בסביבה מסורתית, שינוי הוא דבר קשה מאוד. בטח שינוי של דעות פוליטיות, לכן אני מעריכה אותם אפילו יותר. הבנתי את

החוויה של כביכול "לכגוד" בערכים שלך אם אתה משתנה. אז לא, הם לא הצטרפו למרצ, אבל כן עברו למרכז המפה. ניצחון קטן, אבל חשוב מאוד בעיניי, שנותן הרבה תקווה.

ואיך השפיעו עלייך החודשים האחרונים? מה השתנה כך בעקבות השבעה באוקטובר?

קודם כל אומר, שעד היום אני לא מסוגלת להכיל קמצוץ מתוך האכזריות כלפי בני אדם, שכל חטאם הוא שהם יהודים. ברמה האישית זו הייתה הפעם הראשונה שבה הרגשתי, שהבית הוא לא מקום בטוח. אני לא אדם חרדתי, אין לי פחדים, אבל פתאום הרגשתי שאם קורה משהו - אין מי שיגן עליי. פתאום כל רעש או דפיקה בדלת הקפיצו אותי. הייתה לי תקווה לפני השבעה באוקטובר, שעם כל הפוליטיקה, יש התקדמות בשטח, במציאות החיים, שתוביל אותנו בסופו של דבר להסדר מדיני. הבנתי שהתבריתי ושהשנאה בתוכנו. שהשנאה בתוכנו והשנאה סביבנו כל כך גדולה. אני מאמינה בצורך שתוקם מדינה פלסטינית, אבל זה לא על חשבוני. לא על חשבון הבית לעם היהודי. ועכשיו הכול הפך למסובך. הסכסוך הפנימי בתוכנו מאוד מטרד ומפחיד אותי. התפיסות הכול כך קוטביות שיש על המדינה ועל העתיד, מדאיגות אותי מאוד. הרגשתי שאני חייבת אוויר. נסעתי לחודש וחצי להודו. אומנם הייתה לי עבודה, אבל זה היה בעיקר כדי רגע לנשום. לנסות להבין, לעבד את מה שקרה, למצוא כוחות חדשים, לפעול, אבל לא ממקום של אוטומט, אלא מתוך הבנה של המציאות האכזרית והקשה כל כך שחווינו פה כולנו.

אני שומעת סביבי הרבה מאוד אמירות על עזיבה, הגירה, בעיקר מצד צעירים. אני מאמינה שישראל היא המקום הבטוח היחיד ליהודים, ואנחנו צריכים להילחם על הבית, גם על הזכות לחיות כאן בביטחון, אבל גם על החובה לשוויון, לשלום, לאחדות בינינו. אני מכריחה את

עצמי להישאר אופטימית. אין דרך אחרת. ימים יגידו אם אני נאיבית או רואה רחוק. הלוואי שאצדק.

המפגש עם עליסה היה מבחינתי שיעור מרתק על החברה הישראלית היהודית. הנושא של אשכנזים ומזרחים מוכר לי, אבל לא ממקום כה אישי. מושגים כמו "ישראל הראשונה והשנייה" פגשו אותי תמיד כאישה ערבייה. הרצון להבין את החוויה של עליסה לימד אותי רבות על יחסי כוח ועל אפשרות האדם להשתנות ולשנות. מסעה הייחודי לעבר פעילות למען השלום הוא שיעור חשוב לכל מי שמבקש להבין תהליכים חברתיים מורכבים.

סיפורה של אמאני:

עוגן אנושי תפוס בתיל של זהויות

ראיינה: עינת מטצל

ד"ר אמאני מוסא, דרמה-תרפיסטית ושחקנית פלייבק, נושאת בחובה משימה מיוחדת: ליצור גשרים בין קהילות ולטפח תרבות של שלום. מסע השלום שלה החל בילדות, כשהשתתפה בפרויקט "שכנים", שפתח בפניה עולם של דו-קיום בין יהודים, ערבים וצ'רקסים בגליל. בעלת תואר ראשון בחינוך מיוחד וחינוך לדמוקרטיה ולשלום, והשתתפה במעגלי דיאלוג יהודי-ערבי באקדמיה. כדרמה-תרפיסטית וכשחקנית פלייבק, הפכה את הכישורים האומנותיים שלה לכלי ליצירת שינוי חברתי דרך ההשתתפות בעמותת "מעבר למילים" ובקבוצת הפלייבק הדו-לשונית "שלי אן קאן ועכשיו", שבה היא מובילה יחד עם חברותיה מופעים ופעילויות המעודדות הבנה הדדית. באמצעות התיאטרון והפלייבק, אמאני מעצימה נשים יהודיות וערביות ומדגימה את הכוח הטמון באומנות ליצירת עולם טוב יותר.

את אמאני זכיתי להכיר מתוך שותפות מקצועית בארגון כנס לאומי גדול. כבר מתחילת ההיכרות שלנו התרשמתי שבאישה האלגנטית, הרהוטה

והנעימה הזו בוערת אש אחרת. יש בה כוח, אותנטיות וגם פגיעות ומוכנות לשאול וללמוד. היא מישרה מבט כן ואכפת, ובורזמנית, מבט שאינו מתנצל וניבט מתוך פרספקטיבה ברורה.

פעם אמאני הזמינה את צוות ההיגוי לביתה, בלב יישוב ערבי מסורתי. בית מעוצב ומודרני, כשבכל מקום נוכחות יצירות עץ יפיפיות של בן זוגה, צילומים ואומנות של בנותיה, צבעים בתוך ריצוף וברקע – נופי הצפון; שמיות תלאים של חדש-ישן, ערבי-ישראלי, מזרח תיכוני. אכלנו ארוחה טעימה להפליא, ושמעתי עוד על עשייתה למען דיאלוג ועל עוד פרויקט גישור ברקע. גם החיים עצמם, עבודה ועבור משפחתה, הם כל הזמן תוך ובין תרבויות.

בין אנקדוטה כזו לאחרת, בחן ובקריצה, הבנתי שיש לאמאני משהו להזכיר לי, להזכיר לנו. ביום-יום שבין הפעילות החברתית והאקדמית שלה רבת השנים, ומתוך אשת הטיפול והחינוך שהיא, היא לא רק עושה למען השלום, השלום שוכן בה בכפיפה אחת עם תזכורות הקונפליקט המתמשך. וכך, ביקשתי להבין ממנה עוד וזה מה שסיפרה:

בת אדם

קודם כל, אני בת אדם. אולי ללא קשר לזהויות אחרות שהן חלק ממני. אחת שעברה איזה תהליך, איזשהו מסע, בתוך המיקום הגיאוגרפי הזה. אני אומרת זאת, כי לאחרונה הבנתי שזה המקום שאני מרגישה הכי בטוח להיות בו. במובן מסוים, יש לי זהות פוליטית, תרבותית ובין-תרבותית מאוד מורכבת.

בדיוק אתמול מישוהו שלח לי הודעה: "נכון שאת מוסלמית? לא צ'רקסית, אבל גם ערבייה?" עניתי לו: "כל אלה... כל הזהויות האלה נמצאות בי, בבת האדם שאני."

פעם היה לי דימוי על עצמי כשקית שניצבת על גבול ואם הרוח נושבת לצד ימין, אני עפה לצד ימין, אם הרוח נושבת לצד שמאל,

אני עפה לשמאל. התחושה הזאת, של שייכות להכול, אבל ב־בזמן גם לא שייכת, מלווה אותי שנים רבות בבניית הזהות שלי.

היום אני בוחרת פחות לענות לתבניות ולאשליות שנכנו במרחק שנים ומעבר לכל זהות אחרת להיות אני, בת האדם. זה שומר על הנפש שלי כרגע.

היחידה של כל השפות

כשאני מתחילה לספר אני מרגישה הרבה רגשות של כאב ועצב ביחד. רגעים שהיו לי בתחנות חיי שמזכירות לי מה זה להיות בת אדם.

באתי ממקום של ילדה תמימה שרוצה לשחק ולהתחבר לכולם, אבל לא תמיד זה התאפשר בקלילות שהילדה שבתוכי הייתה רוצה. אם זה בצד היהודי או הצ'רקסי, הערבי. פעם הייתי בחרדה כשהיו שואלים אותי "מי את?" אם הייתי מתייחסת לצד הצ'רקסי, התגובה הייתה: "איזה יופי, מה זה?" הייתי מתמלאת בגאווה על שייכות לזהות הזו ומקטינה את הצד הערבי שבתוכי ואם הייתי מתייחסת לצד הערבי - הייתי צריכה להגדיל חלק ולהקטין עוד חלק. היום, ממקום יותר בשל ויותר מודע, אני לא רוצה להקטין אף חלק וגם לא להרגיש שום בושה ואני אומרת: "אני ערבייה, פלסטינית, לבנונית, צ'רקסית ומוסלמית, מה שתרצו," כי אני כל אלה ביחד. גם בתוך ההרכב המשפחתי שלי יש חלקים מודרים, כי הרוב כאן סונים, והלבנונים שיעים (בתפיסת האסלאם) וגם הצ'רקסים, והם בצד. ראיתי זאת גם בתוך המשפחה שלי, כל סבתא מצד אחר. חוויתי כאב גדול וקונפליקט. ראיתי הרבה מלחמות וחיכוכים - מי יותר טוב ומה יותר נכון, איזה צד בעל ערך רב יותר.

גיליתי שהצד הטוב והאהוב, הצד האנושי המאוזן, הוא הצד שלא שייך לאף אחד, הוא לא בזכות אף צד ולא בגאווה של אף צד.

אני יכולה לחזור לרגעים שהיו לי בבית ספר. כילדה ממותגת, כמיעוט בתוך מיעוט. למרות כל התגיות, הייתי ילדה מאוד חייכנית, לבבית, מחוברת ולא מחוברת. הייתי קבוצה בתוך עצמי, לבד, אבל גם נוצר גישור וחיבור עם כולם.

הייתי היחידה שמדברת את כל השפות ועוברת ביניהן. גם השפות המדוברות וגם השפות האנושיות. כל הזמן התאמתי את עצמי למורה או לילדה או לקבוצה. אהבתי משחק ודרמה, שאפשרו לי מרחב של תפקידים. זה טוב אבל יש בזה גם שניות – הרבה בדידות וגם הרבה ביחד.

אחר כך, בתיכון הערבי שאליו עברתי, החוויה הייתה של זרות אחרת, כי גדלתי בקהילה אחרת, אבל שם, פתאום, את שפת האם שלי יכולתי לדבר כל הזמן, בלי לחשוש. הרגשתי פעם ראשונה מה זה להרגיש רוב; הייתה תחושת קלילות. אז גם צצו הבדלי הדת בין נוצרים למוסלמים, פערים בין יישובים.

במעבר לאקדמיה הרגשתי מובילה, כי דיברתי עברית כשפת אם, כך שיכולתי לנוע בין התרבויות והקבוצות. בכל תרבות חשבו שאני מתוך התרבות שלהם, אבל ברקע, כל הזמן שאלתי את עצמי: "מי את?" הצורך של הסביבה לשים אותי בתבנית היה לי מאוד קשה. אני זוכרת שבסיום התואר השני עשיתי מונדרמה של "הברווזון המכוער". ייצגתי שם את חוויית השונות שכל הזמן ליוותה אותי. השונות עצמה השתנתה מחיובית לשלילית, בתלות לאיזה קבוצה, איפה ישבתי ואיפה עמדתי.

כשהתחתנתי, עברתי לגור ביישוב ערבי אותנטי, כפי שחלמתי שיהיה בילדותי, ולמרות זאת, שוב הרגשתי כמה אני זרה ושונה. שם גם עלה השיח של זרות ושייכות, כשאני גם וגם, בתוך הרבדים והזהויות המוסלמיות הרבות. כמו בשקית הזו שניצבת בגבול ונעה

עם הרוח. אולי זה התפקיד שלקחתי על עצמי כדי לשרוד, תפקיד המגשר, המתווך, המתרגם. תפקיד ניטרלי, אני לא באף צד, אבל עכשיו אני עוזרת לשני הצדדים לקיים דיאלוג. מבחינתי זה קשור ישירות להיסטוריה שלי. כי הבנתי שאחרת רק אשחזר מחדש את האלימות, את הפגיעות, את הכאב מדור לדור, כמו אצל סבתא וההורים שלי ועכשיו גם מול הילדות שלי. אני אומרת "עד פה! אני לא רוצה להמשיך עם הדבר הזה."

ובכל זאת, הכאב...

אבל היה מחיר כואב, כי שם הייתי צריכה להעלים אותי, אולי את מי שהייתי רוצה להיות, את היכולת להשתייך. ספגתי הרבה השלכות וטראומות אישיות וקולקטיביות, כשברקע טראומה לא פתורה וטראומה שלא קיבלה ריפוי. כל צד מדמם וכואב, מרשה לעצמו להשליך את הכאב על הצד השני, מתוך לגיטימיות של: אני כואב, אני שומר על עצמי ומותר לי. למשל, כילדה הייתי צריכה לצאת מבית הוריי ולהגיע למכולת. הייתי בפחד להיפגש עם "קבוצת הדחינים" - קבוצה של ילדים ובהם ילדה אחת, שהייתי פוחדת לפגוש בדרך. היא הייתה עוצרת ואומרת לי: "את הברווזית, את ערבייה" ומונעת ממני לעבור ליעד שאליו רציתי להגיע. בגללה הרגשתי פחד להסתובב חופשיה. אולי חוץ מלהיות בתפקיד המגשרת, למדתי להיות בשום מקום.

ספגתי, אבל אני אסירת תודה על החלק הגמיש, המתנפנף שבי, כי הוא שומר עליי.

מחשבות על הקושי בדיאלוג אמיתי והמחיר של המתרגמת

המסע הזה של מעברי גבול קרה בזכות אנשים שהיו בצד היהודי ובצד הערבי. בחיפוש אחרי מודלינג, אחרי דמות אמא שלא נמצאת

בקרע הזה או לא עסוקה בהשתייכות לאיזה צד מסוים, בכל תחנה הייתה לי דמות כזו של מורה, גננת, מנחת קבוצה. כבר בגיל הילדות הייתי בקבוצות משותפות של יהודים, ערבים, נוצרים, מוסלמים. הכותרת הייתה דיאלוג, אבל אני הבנתי שדיאלוג לא יכול להתקיים בין קבוצות מוחלשות לקבוצות לא מוחלשות. זה בלתי אפשרי לעשות דיאלוג בונה ושוויוני כך. למשל, בתוך היישוב שלי הקבוצה הערבייה תמיד מוחלשת, מקבלת פחות משאבים. פעם חשבתי, שהיהודים, הצ'רקסים ואחרים, הם יותר חכמים ממני ובגלל שאני ערבייה – אני לא יצירתית. לאט לאט הבנתי שיש הרבה דברים שלא קיבלתי בהזנה הראשונית או ברמת החשיפה לאומנות, למידת השפות והחוגים. דברים בסיסיים.

שלום כעבודת עומק

יש לי משהו לומר על המילים "שלום", "דו-קיום", "דיאלוג". הרבה פעמים, אם אין עבודה מעמיקה, זה הופך להיות פלצני, פילוסופי, חמוד, קיטשי. הביחד הזה לא יכול לקרות אם אין עבודת עומק, כמו בעבודה עם טראומה ונפגעי טראומה. בשני הצדדים יש כאב מאוד גדול ותחושת פיצול, דיסוננס, ניתוק. בשביל להסתכל באמת על כל בן אדם צריך לבנות בתוכנו את המבוגר האחראי, את הצופה, את המצלמה שצריכה להיות בכל בן אדם עוד לפני שהוא נכנס לתוך הדיאלוג הזה. בחשיבה על מאבק משותף, המאבק שלי היום על שלום הוא מאבק של בני אדם, מאבק של משפחות שכולות, של כולנו, כי אני חושבת שאובדן ושכול מתקיימים לא רק בממד הפיזי. כבר בתוכי, בתוך המאבק הזה, מתו הרבה דברים, הלכו ממני המון דברים שלא קיבלו אפילו טקס לווייה שמסמן "פה הלך לעולמו דבר מסוים בזכותו של אדם להיות בן אדם".

בדיעבד אני מבינה, שהמבוגרים סביבי התמודדו עם סיטואציות קשות ולא יכלו להיות המבוגר האחראי המאזן הזה. היה חשוב

לכל אחד להיות בצד ברור ולהזדהות עם חלק כזה ולהיות בקהילה ובקבוצה המסוימת. לפעמים מתוך חוסר מודעות, מאוטומט. דיאלוג אמיתי שאמור להיות בתוך מרחב כזה לא יכול להתקיים. אי-אפשר לנהל דיאלוג עם קבוצה מדוכאת מראש, אלא אם מזמינים את אותה הקבוצה להצטרף למאבק משותף, למען מטרה משותפת.

היום כשאני צריכה להנחות קבוצה עם עמיתה יהודייה במעמד האקדמי, אני חווה בחוויה הפיזית את התחושה הזאת של ניתוק או ניכור. זה בא באוטומט, כאילו מתוך היררכיה. אני צריכה להצטמצם ולהקטין ולהנמיך את הקול ולתת לה להוביל. כדי שבכל זאת יהיו דיאלוג וחיבור, בשיחה המקדימה אני נעזרת בחלוקת תפקידים מאוד ברורה. לא רוצה להיבלע ולהיות משאב בלבד. כלומר, הדיאלוג כבר מתחיל בילדות, כי לחוויות שלנו יש השלכות עמוקות, כמו לכל טראומה. האלימות הקולקטיבית הזאת, התרבותית, יש לה השלכות בממד הפיזי, הסומטי, בדפוסי החשיבה האוטומטית.

תובנות מהילדה שהייתי

כשגדלתי שאלתי את עצמי למה אותה ילדה הייתה עוצרת אותי ואמרת לי את כל הדברים האיומים האלה? עכשיו, כשאני מסתכלת בזום אוטו, אני יודעת שחלק מהמשפחה של אותה ילדה היא ברווית. אני מבינה, שכנראה היא בעצמה עברה דחייה בתוך המשפחה, והיא הייתה מחצינה זאת עליי, ואני בתור ילדה הייתי סופגת את האלימות והדחייה הזאת, בלי להבין מה עשיתי. כשהסתכלתי על עצמי, ראיתי שבתוכי דחיתי את החלק התוקפני שאמור להיות חלק מפרפרטואר התפקידים בתוך נפש האדם, ויש לי הרבה כעס על זה שלא הגנתי, לא צעקתי, לא בעטתי, לא צרחתי, לא, לא עשיתי את זה, גם כשקררו דברים שצריך היה לכעוס ולצעוק. היום אני דווקא בוחרת לא להיות בצד הזה. כלומר, אני מרשה לעצמי להביע כעס, להגיד את זה, אבל לא להשליך את זה על עוד אדם אחר ולהמשיך

בשרשרת, לא להוריש את החלקים האלה. הרבה נפגעים הופכים להיות פוגעים. אני לא רוצה להיות פוגעת, להפך, אני רוצה לקחת את הגשר הזה ולהרחיב אותו, לא בצורה שדורכים עליי, אלא בצורה שיכולה להוות דוגמה. לכן אחד הדברים שהשנה, אחרי השבעה באוקטובר, אמרתי לעצמי, שאני רוצה לבנות את הגשר, ומצאתי את הפלייבק, המשחק, התיאטרון. הבנתי שבכל מקום שאת נמצאת בו, לא משנה מה את עושה, את משאירה נגיעה רב־שבטית, רב־תרבותית, רב־אנושית, שאולי משאירה נגיעה בתוך ליבו של אדם.

אני חושבת שזו הסיבה של הולדת הברבור בתוך הברווזון המכוער. התהליך שעברתי היה תהליך מאוד כואב, אבל למדתי לבחור באמת, לבחור בכאן ועכשיו את הבריאות הנפשית, את האמון, את השיתוף. גם כשדברים יכולים להיות מושלכים – אני כן שומרת על עצמי ומאפשרת לחלקים האנושיים להיות מה שהם.

מתוך העבודה בפלייבק יהודי-ערבי

בתוך המפגשים המשותפים המתקיימים בתיאטרון הפלייבק, יש לנו קבוצה "קאן ועכשיו". שמנו־לב שכל פעם שאנחנו מדברים על רב־תרבותיות, שפות, יהודי-ערבי, תתי־קבוצות בתוך היהודים והערבים, תמיד מגיעים סיפורים של משפחות, אחים ואחיות, הורים. כשהתבוננו, הבנו שזה דומה לסיפור בין העמים. למשל, מה קורה בראש של אחיות סביב ירושה בתוך משפחה אחת אחרי שאמא ואבא נפטרים? יש קרע ודינמיקה מאוד קשה של סכסוך, חרם וכל מיני דברים כאלה. הבנו שזה הכי אנושי ואפשר להראות ולהתחבר ולהבין. המוח של האדם מחלק הכול לתבניות. בכל צד חווים את הקונפליקט והכאב, ואנחנו בשם הנאמנות הלאומית, דוחים חלק ומשליכים אותו על האחר. הדרך שלי היא להבין את הפיצול הנפשי ולהציע את העבודה הפנימית המחברת. זו הדרך שלי לקדם את השלום האמיתי, המכיר בכאב שבכל אדם.

תקווה מתוך כאב

אני רואה שהקונפליקט יהודי-ערבי הוא לא קונפליקט של דתות, הקונפליקט הוא מול הכיבוש והפגיעה בצד מוחלש, שנעקרה ממנו הזכות להיות חיים מכובדים ושוויוניים. יש לי תקווה שמתוך הכאב שקורה כרגע אולי כשני עמים הגרים על פיסת אדמה אחת, שעליה הם רבים, נוכל לבחור, לפחות בשביל הילדים שלנו, מה אנחנו רוצים לעשות בזמן הזה ובעת הזאת, באיזון אנושי ומוסרי, במקסימום האפשרי לאור הנזק.

בשבילי לחפש את המולדת, הפך להיות "תחפשי את הבן אדם שרואה את האנושיות שבי". זה המקום הבטוח שלי כאישה גם בתור ערבייה פלסטינית, לבנונית, מטפלת. ויש בי גם צד ישראלי, שאני לא יכולה להכחיש. הדחקתי אותו הרבה זמן כאשר אמרתי: "לא רוצה ולא נעים לי", אבל הוא נמצא בתוכי.

עברית הפכה להיות שפה מבין רפרטואר השפות שנמצאות בתוכי, שלפעמים אני חושבת וכותבת דרכה, אם זה במישור האקדמי או האנושי. דווקא מתוך הכאב הזה שנוצר מהפיצול, הבנתי שאין כאב אחד יותר גדול מכאב אחר, שאין שכול יותר כואב משכול אחר, אין אדמה החשובה יותר לעם אחד מאשר לעם אחר. אנשים הנמצאים בחלק החזק צריכים לראות גם את הקבוצה המדוכאת.

אמא אחרת

אולי הפינה המיוחדת שלי מאפשרת לראות את הדברים בצורה אחרת, הוליסטית. אני חושבת שבתור אמא היה לי אתגר לא פשוט. מצד אחד, היה חשוב לי להיות המודל, אמא טובה דיה. רציתי להוות דמות משמעותית, שרואה את הילדות שלה כבנות אדם, שיש להן זכויות שוות לי. מצד אחר, יש את היררכיה שינקתי בתוך הקולקטיב, שבה המבוגר למעלה והילד למטה. אלה אפיונים תרבותיים

שמופנמים בתוך ההורות. אני יכולה להגיד שכאמא טרייה, שמתיללב הרבה פעמים, שהייתי אומרת לבנות שלי אמירות שגרמו לי לתהות של מי הן בעצם, כמו למשל: "את צריכה לכבד את אחותך כי היא הבכורה ויותר גדולה ממך." תהיתי מאיפה אמירה כזאת הגיעה אליי?! הן צריכות לכבד זו את זו, לא משנה הגיל. הבנתי שאלו דפוסים שאני הפנמתי, של היררכיה חברתית מתוך הקולקטיביות שקובעת שאני צריכה לתת מקום למי שמבוגר ממני. היום אני מבינה את המחיר ששילמתי כשצמצמתי את עצמי ביחס למי שמבוגר ממני בגיל או בכיר ממני בתואר. כך גם בנושאים אחרים, כמו פליטות פה סביב עונשים: "אם לא תעשי כך - יהיה לך עונש." הבנתי שיש לתת לגיטימציה לעונש כחלק מהמשמעות של חינוך. אמירות כאלה, של אמא, סבתא, דודה, עכשיו יוצאות ממני. לכן המקום של הנוכחות ותשומת הלב הוא מאוד חשוב.

במישור החברתי-קהילתי, בתוך החברה הערבית, התמודדתי עם השינויים שעשיתי. למשל, בבית הספר שלמדו בנותיי בתחילת דרכן היה קונפליקט בין השפה החינוכית האישית שלי לשפת בית הספר, השפה החברתית-קולקטיבית. השפה שלי נתפסה כיותר מידי מפנקת, קיטשית. נתפסתי כהורה שלא שם מספיק גבולות. הציפייה החברתית שאהיה חמודה ומתגמשת התנגשה בצורך להגן על הילדות שלי וגם על הערך של אי-אלימות. ההתנגדות שלי לא הייתה מקובלת חברתית ופגשתי תגובות לא נעימות. בכל זאת התעקשתי להתמודד, במקום לוותר או לנטוש את עמוד השרדה האנושי הזה שאני מדברת עליו - האמונה שיש אפשרות ללא אלימות.

לפני השבעה באוקטובר

בתקופת הקורונה, של ההסתגרות בבית, היה לי חשבון נפש. חשבתי מחדש על השפה החינוכית, האנושית, שאני רוצה להעניק לבנות שלי. זכרתי גם את החוויה של הניסיון שלי כערבייה להתקבל בכל

מיני מערכות חינוך, שלא תמיד צלח. בסופו של דבר, אחרי חיפוש והתעקשות, הילדות שלי התקבלו ללמוד בבית ספר יהודי, מאוד הוליסטי, מאוד אנושי, שהחינוך שלו שונה מכל מערכת חינוך יהודית אחרת. המעבר היה לא קל, כך גם היציאה ממערכת החינוך הערבית וגם במערך המשפחתי ובמשפחה המורחבת, ואפילו במרחב הזוגי היו התנגדויות. בחרתי לעשות משהו נגד הזרם והיה לזה מחיר. במעבר לבית הספר החדש הבנות שלי הביאו את החלק האנושי ועזרו לי להתמודד ולהיות נחושה לגבי הבחירה. אני זוכרת שבחצי השנה הראשונה, אפילו בחודש הראשון, למרות שהילדות לא דיברו עברית וגם לי הייתה תחושת זרות, כי אני לא הכרתי שם אף אחד, בכל זאת הרגשתי תחושת בית. בישיבת ההורים הראשונה, כשהציגו את הפרופיל של הבית ספר, דמעת. זו השפה החינוכית שרציתי, השפה האנושית שלי, למרות שהיא כאן יהודית ובעברית. אני הולכת ברחוב ואנשים מחייכים אליי. ההורים שם דומים לי משום מה; יש הורים רוסים, יהודים, ערבים, דרוזים. בתור ערבייה הייתי מיעוט, אבל בתור בן אדם הרגשתי שאני במקום שאני רוצה להיות בו. כך עברו שנתיים, שלוש. אחרי השבעה באוקטובר צצו אתגרים חדשים.

אחרי השבעה באוקטובר

אחרי השבעה באוקטובר פגשתי קודם כל את מחסום הפחד כהורה. אבל לאט לאט, כשהתחברתי לאנושיות, הפחד הזה נעלם. כאילו מגיעה מפלצת של "עוד פעם יהודים נגד ערבים... איך אני אגיע לבית ספר ביום ראשון? מה יקרה עם הילדות?" קורה משהו במדינה והמתח עולה. אבל פתאום אני רואה אמא אחרת מתקרבת ברקמה האנושית, אמא מושיטה יד, משהו נפלא קורה.

האתגר השני היה שבאחת הכיתות של הילדות שלי הייתה משפחה חטופה, משפחה שהילדים היו תקופת-מה בעזה והוחזרו. הייתי צריכה להתמודד עם כל מיני רגשות מאוד קשים, גם לפני החזרה שלהם וגם

אחרי וגם עם שאלות של הילדה, מי אני, מה אני, מי הם, מה קרה לחברים שלי. איפה אני פלסטינית, איפה אני ישראלית, איפה הגבול. אני זוכרת את השיחה הכי קשה, שבה ניסיתי להסביר לבתי, שחבר אחד מהחברים שלה בכיתה חטוף בעזה. לנסות להסביר לה למה הוא חטוף בעזה. היא שאלה אותי "אבל עזה זה אנשים, ערבים פלסטינים. הם כמונו בהגדרה מסוימת. אז למה עשו דבר כזה רע לחבר שלי ולמשפחה שלו? ומה יקרה?" היא שאלה איפה הוא נמצא, אם הוא מסתדר בשפה, האם משהו רע קורה לו, האם הוא בחיים. תקופה של אי־ודאות. אני בעצמי לא ידעתי אם הם יחזרו או לא יחזרו... לא, לא ידעתי מה קורה בצד השני. הייתי צריכה לעבד את החלקים האלה עם עצמי, לפעמים עם חברה בצד היהודי ולפעמים עם חברה בצד הערבי, ולנוע בין החלקים האלה... זה היה מאוד קשה. בין תחושת אשמה ובושה, של מי אני, איפה אני נמצאת, ועם מראות מאוד קשים כאן וגם של הכיבוש והמלחמה בצד הפלסטיני ורצח של הרבה משפחות פלסטיניות בעזה. הרגשתי שאני נצמדת לחלקים האנושיים, נצמדת לאנשים. לא רציתי להיות בפאסיב, בהימנעות, ללא דיבור. דיברתי איפה שיכולתי. עם חברות וגם עם הילדות. יש מקומות שאמרת להן ש"אני לא יודעת" וכל הזמן אמרתי "אנחנו זה אנחנו, ואת יכולה לבחור כל פעם, כי יש גם את הרעים בצד הזה ויש גם את הרעים בצד הזה." הגדרתי את הרעים כאנשים שמתמשים באלימות. אי הלגיטימציה לרצח ואלימות - עבורי זה קו אדום. גם כנפגעת אלימות בעבר: אלימות רוצחת את הנפש. גם אם נשארת בחיים, האלימות הורסת והורגת חלקים... והשיקום מאוד קשה.

בתוך קבוצת האימהות בבית הספר, בתור אמא, בהתחלה שתקתי, הלכתי אחורה. נבהלתי. אחרי זה התחלתי להציע כל מיני הצעות מתוך המטפלת שבי. עזרה פה, עזרה שם, בעיקר בקבוצות של אימהות. לקח לי זמן לחזור למשאבים שלי, ליכולות שלי, לשפות שלי; לראות שוב אנשים שמחפשים את הבן אדם. זה היה מפליא

איך בית הספר משך אליו שיח שיש בו פתיחות ואמון למרות כל חוסר האמון שהיה בחוץ. כך הייתה אפשרות לנוע בתוך דיאלוג של אימהות, המאפשר את כל הקולות.

יש רגעים של פחד, של חנק, אבל בסוף אני בוחרת שזה יהיה מסע של שיחזור ותיקון. למשל, עם עמיתות וחברות ערביות שתהו: "איך הילדות שלך ואת נמצאות גם עכשיו בקרב חברות יהודיות?" מן מבחן נאמנות, כי ברגע שאני נמצאת בקשר עם הצד הזה, הרי הפסקתי להיות נאמנה לצד השני, או אם הלכתי לצד השני, הפסקתי להיות נאמנה לצד ההוא. התעקשתי: "אני לא רוצה להיות באף צד. אני רוצה להמשיך להיות בצד האנושי, המחזיק את המוט בשתי קצותיו, להמשיך להיות בקשר עם הצד הפלסטיני, הערבי, היהודי, וכל צד שמניע את השיח האנושי עם המורכבות, הכאב, ומתוך שלילת הפגיעה והאלימות." אני לא בממשלה, לא יכולה להשפיע על מדיניות או חוקים, ואבל אני חושבת שיש פער עצום בין מה שהמנהיגים והממשלות מציגים לבין מה שקורה בשטח בין בני אדם ברחוב.

תקווה מתוך כאב

בשבעה באוקטובר הרבה אנשי ונשות שלום נפגעו, נהרגו, נחטפו. אני יודעת באופן אישי על הרבה נשים שפעלו למען הביחד הזה ונפגעו. אני לא יודעת אם אותם פוגעים היו יודעים את האמת, כמה האישה הזאת [ויז'אן סילבר], מעבר להיותה יהודייה – כמה היא עשתה ונגעה... וגם הפוך: הייתי רוצה להגיד גם לאלה שנחטפו וששכלו בצד היהודי, שבצד הערבי יש אנשים שכל יום נמצאים בדיכוי ובכאב. אין להם כבר מה להפסיד ועל הדיכוי הזה – כולנו אחראים. אני אומרת "כולנו", גם כערבייה שנמצאת בישראל, שאולי לא חווה 10% ממה שאימהות פלסטיניות חוות במקום אחר ביום-יום שלהן, אבל גם לי יש אחריות.

הכאב אולי יכול לגרום לנו להבין שאלימות, רצח ומלחמה הם לא הדרך. הדרך הזו רק תביא לעוד כאבים ולעוד מעגל נקמה. כמו החד-גדיא שלא מפסיק. הנושא של מוות ורצח נמצא סביבנו עכשיו כל הזמן, בפרט בחברה הערבית. המציאות יכולה לחדד את החשיבה על מה שחשוב. אני רוצה להאמין שאולי יש דרך אחרת, עם כל הקושי וכל ההיסטוריה הלא פשוטה של שני העמים, עם ה"נכבה" והכיבוש והנושא הפלסטיני שמצריך מקום וטיפול, וגם עם העם היהודי, שעבר שואה, שמחפש אדמה וארץ להיות בה. אני אחראית עליי, על איך אני קודם כל חושבת ואיך אני פועלת לפחות במעגלים הכי קטנים סביבי, זו התחלה.

נקודת שפל

האמון והאובדן לפעמים נעים בצורה של גל, שבא והולך וכל פעם שמגיע מקרה קשה, הפחד משתלט והגוף כואב.

נקודת המשבר הכי חזקה בחיי הייתה כאשר "רצייתי לשנות את העולם", בעבודה שלי ובמאבק מול אלימות בכלל ואלימות כלפי ילדים. לקחתי צד, הצד שכנגד הנלחם, שרוצה מאוד להעניש ואז הייתי נופלת לצד המיואש, כשהבנתי עד כמה האלימות משתלטת על חיינו. בתחילת המסע שלי לכתובת חיבור לדוקטורט הייתי במשבר גדול או בייאוש. הפעולה של לחקור ולכתוב הגיעה מתוך בחירה אחת: "אני לא יכולה לשנות את העולם בחוץ, אני מסתכלת פנימה ובודקת מה עוד אני יכולה לעשות עם עצמי." מתוך אמונה שמה שקורה בחוץ הוא השתקפות פנימית של חלקים שלי שחשוב שהם יהיו בשיח ולא בניתוק ובדיסוננס. השינוי התחיל כאשר הכרתי באנושיות שלי ובצד הכועס והתוקפן שבתוכי ונתתי לו מרחב וביטוי עצמי, ואז חל שינוי בתפיסה שלי גם כלפי העולם החיצוני, אנשים שמתמשים באלימות, אך גם למי שאני ואיך אני שומרת על עצמי ומביאה שינוי בתוך עולמי ומשם החוצה, אך ממקום אחר. ממקום

של בחירה ולא תגובה. ממקום של להבין להציע עוד כלים, מרחב תיאטרלי לשיח, לשינוי ולדיבור על נושאי טאבו, במקום לכעוס ולהאשים ולהמשיך להיות בתודעת הקורבן. ובתוך הגל הזה לבחור באור ובאמונה ולא לתת לדפוסי המחשבות מהעבר לשחזר את ההווה ואת העתיד.

עוגן אנושי תפוס בתיל של זהויות

אני חושבת שהעוגן בדימוי שלי, של השקית שמתנופפת ברוח הזהויות השונות, היה גדר התיל.

כילדה, נתפסתי בגדר הזו, זה היה כואב, אבל המקום הזה של הכאב גם משאיר אותי שמה על הגדר, לא בפנים ולא בחוץ, וזה מאפשר מקום אחר להיות בו, שקט, אבל גם מתוח. אולי עצם הימצאות השקית משפיעה על הרוח או על הנראות שלה, על הנוף. כמו השיחה שלנו: כי כשאין מי שיראה או אין מי שרואה ומתקרב, מופיעים בדידות ויאושו. להכיר אנשים, מקומות ותפיסות שמהדהדות את מה שבי, חשוב לא רק עבורי, אלא גם עבור אחרים, שלא מצליחים להחזיק את טווח הקולות. ואולי הדימוי של שקית המתנופפת על הגדר נמצא גם בדימוי של פרפר, שיש לו חופש לנוע בין חלקים וצדדים ולנוכחות הרכה והקטנה שלו יכולה להיות השפעה מפתיעה, בדיוק כמו השפעתן של נשים מיוחדות בחיי, שבמגע, בעשייה ובמילים מסוימות בזמנים מסוימים הביאו לקסם גדול.

* * *

בסוף הריאיון נותרתי אסירת תודה. הפגישה עם אמאני הייתה מרחיבת-לב ומפעימה, אך גם מכמירת-לב. בכסיס העבודה והעשייה שלה עלה באופן צלול ועדין, אבל גם עיקש מאוד, המקום האותנטי של בני ובנות האדם.

מתוך הביוגרפיה שלה ולאחר קריאה חוזרת במה שהחליטה להתמקד בו - שמתילב גם לחסר: אמאני יכלה בקלות לספר לי על הרבה יוזמות וקבוצות שיח שבהן השתתפה לאורך החיים, על המקום של פלייבק בעשייתה ועל הטיפול שהיא מעניקה כאשת שלום ואקטיביסטית. נוכחתי שאמאני בחרה לבוא לשיח ממקום אחר, של הילדה שהייתה, של הנערה שבגרה, של האם הנאבקת להעניק לילדותיה בחירות אמיתיות ללא אלימות ושל הקונפליקט שבתוכו היא חיה כל יום בחייה עם מורכבות זהותית גדולה, שגם מכאיבה, אבל גם מאפשרת לחפש שלום. תהיתי, אולי זו ההגדרה של שלום, שכולנו יכולים להתחיל עמה.

שער שלישי

סיפורן של נשים הפועלות במסגרת עמותות וארגונים כזמיות וכמנהלות

סיפורה של אחינועם:

There must be another way

סיפורה של שרון:

כל אדם הוא אדם וכל אחד ואחת יכולים לחולל שינוי

סיפורה של רולא:

עומדים ביחד ולא מרימים ידיים

סיפורה של מרשה:

ניסים של אהבה ושלום

סיפורה של נאורה:

לעשות דברים ביחד

סיפורה של סומיה:

לחיות למען החיים בארץ הקודש אלו לצד אלו

סיפורה של רחל:

אקטיביזם מאפשר

סיפורה של יעל:

למצוא תקווה מתוך משברי הלב שכולנו חווים

סיפורה של עדינה:

השנאה לא תיעלם אם נסתגר

סיפורה של אחינועם:

There must be another way

ראיינה וכתבה: עמיה ליבליך

אחינועם ניני, זמרת, מלחינה ופעילת שמאל. נשואה ואם לשלושה ילדים. אחינועם הגיעה לביתי ביפו במכנסי ג'ינס, חולצת טריקו אדומה ושיער אסוף בגומייה. אישה צעירה, בלי שום "דאווניזם" של "סלב". גם במהלך השיחה הייתה צנועה מאוד, הביעה עניין בספריי, והכניסה בדבריה אמירות שהביעו כבוד כלפיי: "אני לא משכילה כמוך", למשל. רק בנושא אומנותה, המוזיקה, שידרה ביטחון רב במצוינותה.

כפתח השיחה אני אומרת: אני יודעת שזמננו מוגבל היום, לכן אני מבקשת שנתמקד בעניין של פעילות השלום שלך. היכן או במה את מציינת את ההתחלה של חייך כפעילת שלום?

זה מעניין. אני אגיד כמה משפטים על ילדותי, כי אני חושבת שבביוגרפיה שלי אין שום אינדיקציה למה שקרה אחר כך. נולדתי ב-1969 למשפחה ממוצא תימני, דור רביעי בארץ. משני הצדדים עלו המשפחות ב-1885 וב-1905 בערך והתיישבו באזורים שונים בארץ. כלומר, הוריי לא היו מהעליות היותר מסיביות של התימנים.

הם כבר היו מאוד ישראלים, וציונים כמוכן. בבית לא דיברו תימנית כמעט בכלל, על אף שסבתא שלי שרה לי בתימנית. אני הבכורה ונולדתי בבת ים, ממש כאן קרוב. כשאחי הקטן נולד הייתי בת שנה וקצת. אבי קיבל מלגת לימודים ללמוד בארצות הברית הנדרסה כימית. הוא למד באוניברסיטת רוצ'סטר והביא את אשתו היפיפייה, אמא שלי, "מלכת שבא", עם שני ילדים קטנים, למדינת ניו יורק הקרה. כשהייתי בגיל חמש עברנו לניו יורק, שם אבי עשה דוקטורט באוניברסיטת קולומביה ומצאנו את עצמנו חיים בברוקלין, ניו יורק.

לא היה דבר שהלחיץ את הוריי יותר מאשר המחשבה שנתכולל. זה עורר ממש חרדה אצלם, שנאבד את זהותנו, נתרחק מהיהדות ונהיה אמריקאים חס וחלילה. לכן שלחו אותנו לישיבה אורתודוקסית מודרנית. היינו משפחה חילונית, תימנית, דלת אמצעים. ההורים עבדו מאוד קשה ובקושי הצליחו להסתדר, אבל הזהות היהודית והקהילה היהודית היו חשובות להם מאוד. כך מצאתי את עצמי בישיבה אשכנזית, מתנחלית, ציונית ודתית... חניכה ולאחר מכן מדריכה ב"בני עקיבא"... הילדה הישראלית היחידה וכהת העור, ממקום סוציו-אקונומי נמוך בסביבה "עוינת". הייתי הפוכה מכל מה שהיה שם בבית הספר ונאלצתי להסתגל. לשמחתי, באו לעזרתי הכישרון המוזיקלי שלי והשכל. הייתי ילדה מוכשרת, מחוננת.

מתי התוודעת לכישרון המוזיקלי שלך?

מגיל מאוד צעיר, ארבע-חמש, כבר שרתי, ומגיל שבע-שמונה הייתי כותבת שירים, מילים ולחן. היה לי כישרון יוצא דופן. הכישרון הזה היה גדול ממני, אני בכלל לא חשבתי אי-פעם שתהיה לי קריירה של מוזיקאית. משאת נפשי אז הייתה ללמוד באוניברסיטה, היסטוריה, פילוסופיה, מתמטיקה, או אולי ספרות אנגלית. לזה נמשכתי. השפה האנגלית הייתה שגורה בפי מגיל צעיר. מאוד

רצייתי להשתלב, להשתייך לנרטיב; אפילו לא ידעתי מה זה! אבל זו האמת שלתוכה גדלתי: הסיפור היהודי, "לשנה הבאה בירושלים", ציונות ומצעד יום העצמאות. הייתי, כאמור, ב"בני עקיבא", וזה היה העולם שרצייתי להיות חלק ממנו, כי היה לי מאוד קשה להיות כל כך זרה.

היו צדדים שונים לישיבה. אחד ממקורות האור והכוח עבורי היה מנהל בית הספר, הרב יונה פולד, איש מדהים, שנשאר איתי בקשר גם אחרי ששנינו עלינו ארצה, ובמשך כל השנים. הוא היה בא להופעות שלי, לא היה אצלו עניין של "קול אישה" ו"נגיעה", הוא היה מחבק אותנו כילדים ונותן המון אהבה, חיוך רחב על פניו הזוהרות. הרב הזה מאוד השפיע על חיי. הם כמובן משפחה ציונית-דתית, והיום כולם חיים בהתנחלויות, כולל הבן האמצעי שאהב אותי בנעורינו. עד היום הוא אומר: "אם הייתי מתחתן איתך אז כל האקטיביזם שלך לא היה קיים, היית חיה איתי בהתנחלויות כמו שצריך." לצערי, אחד הבנים של הרב נרצח בפיגוע טרור באפרת. הלכתי להיות עם המשפחה ב"שבעה", ובניחוס אבלים. תארי לעצמך - אני, שיא הסמל של השמאל, עומדת לצד הרב באבל, והוא בוכה על כתפיי באמצע ההתנחלות. למרות הפער האידיאולוגי שהתפתח בינינו, הוא אוהב אותי ואני אוהבת אותו. משם באתי.

מצד שני, היה מאיר כהנא! הוא היה גיבור עבורנו בבית ספר. בגלל שהיה ברור בשכונה שאנחנו ילדים יהודים, לכושים בצניעות, כיפה, ציציית, הכול, וכשאחי היה מסתובב ברחוב הוא חטף כאפות מהילדים השחורים והפורטוריקנים. ואז בא כהנא וכאילו נתן לנו את האגרופ, ואנחנו הכוח עכשיו. מובן שזה מאוד סחף אותנו, והצטרפנו ל-JDL - Jewish Defense League!

לאור כל זה, אני אומרת שהדרך שאני עשיתי, היא מאוד דרמטית.

בתיכון דברים כבר התחילו להשתנות. עברתי מבית הספר השכונתי למנהטן, גם כאן לבית ספר יהודי. הוריי לא היו מסכימים לשום דבר אחר, לא תיכון לאומנויות או למתימטיקה. הם היו ממש חרדים לזהותי. זה היה בית ספר תיכון ברמה מאוד גבוהה, בית ספר רמאז, אבל אני מאוד לא אהבתי את התיכון הזה, והתחלתי להתרחק מכל מה שהוא ייצג. המשכתי להיות תלמידה מצטיינת, אבל חיפשתי יותר את הזהות הישראלית ולא את היהודית, הגלותית. כך התקרבותי לתנועת "הצופים" המקומית, לשבט "צבר". הייתה בבית הספר קבוצה של ישראלים, רובם ילדים של שליחים מהארץ. הם לא התערבבו עם האמריקאים היהודים ואני התקרבותי אליהם ואמרתי: "גם אני ישראלית" וביקשתי שיאמצו אותי לחיקם, והם לקחו אותי ל"צופים". שם גיליתי שאפשר להיות יהודייה בצורה אחרת, מגניבה, מרגשת וקוראים לזה, ישראלי!

הישראליות פתאום קסמה לי. עד אז היה לי מאוד קשה עם הישראליות, היא נתפסה אצלי כבוטה, גסה וכמעט אלימה, ואני הייתי "ילדה טובה ירושלים", עם הנעליים הלבנות והחצאיות הצנועות, מרכיבה משקפיים. לא הבנתי את הקשר ביני לבין המהות הישראלית הצברית הזאת, שכשמה כן היא, קוצנית מאוד. אבל אז גיליתי את היופי שבזהות הזו, משהו שונה ממה שחוויתי עד אז, ואמרתי, אפשר להיות יהודי בצורה יותר "קולית", כיפית, לדבר על דברים שבישיבה לא הזכרנו, בנים-בנות, סקס. אהבתי את זה!

הגעתי ארצה לחופשת קיץ עם חברה מ"הצופים", ואיתה נרשמתי לטיול של החברה להגנת הטבע. הייתי בת 15 ועדיין חייתי בניו יורק. ופה, באותו קיץ, פגשתי קצין שבא ללוות את הטיול, הוא היה בן 21. התאהבתי בו מאוד והחלטתי שאני חוזרת לישראל להיות אתו. התוכנית הזו הייתה בעיקר בראש שלי, אבל מהר מאוד פעלתי ליישומה. נרשמתי בניו יורק לבית ספר לבגרויות לילדי השגרירות, הלכתי כל שבוע ללימודים שם ועברתי את הבגרויות בהצטיינות.

בעזרת המדריך ב"צופים" השגתי סטטוס של קטין חוזר, נרשמתי לבית ספר בוויאר בירושלים, והתקבלתי. שוב הראש שעל כתפיי בא לעזרתי!

כך עליתי בגיל 16.5 לישראל, לפנימיית בוויאר בירושלים. להורים שלי לא הייתה ברירה, הייתי כל כך נחושה. הם ידעו שיש איזה נער בסביבה, אבל לא הבינו שזה בעצם כל העניין. כשהביעו התנגדות אמרתי להם: "אתם גידלתם אותי להיות ציונית, לאהוב את הארץ, לדבר עברית. הנה אני מיישמת את מה שרציתם. בזמנכם גם אתם תחזרו!" וזה מה שקרה שנים לאחר מכן.

אגב, הבחור הזה הוא בעלי, אנחנו נשואים באושר עד היום הזה ויש לנו שלושה ילדים, איילי, עיניה וים. אז זה...הסתדר.

בתקופת לימודיי בבוויאר, עשיתי הרבה מוזיקה, עם חברים שאיתם הקמתי להקה, ובכל אירועי בית הספר השתתפנו.

באותה תקופה, בכלל לא ידעתי שיש דבר כזה עם פלסטיני או סכסוך ישראלי-פלסטיני. לא הייתי ערה לזה בכלל. שירתי בצבא בלהקת פיקוד צפון, אבל הייתי עדיין בלהלה-לנד! בתוך עצמי. התעסקתי במוזיקה, בחבר עם הקוקו, העגיל והאופנוע, בחיי החברה הנהדרים שהיו לנו. הרגשתי שהכול אפשרי והכול בסדר! איזה יופי.

אחינועם ממשיכה בשטף דיבורה:

הקריירה שלי התחילה כשהייתי בת 20. התפרסמתי די מהר וזכיתי להצלחה. הייתה מלחמת המפרץ, כמו כולם ישבתי בממ"ד והבנתי שיש בעיה עם שכנינו, אבל לא הרבה יותר מזה...

ואז התחלתי להופיע בעולם, אני הקטנה, שחומת עור ותלתלים.

בכל ריאיון עיתונאי שאלו אותי – מה דעתי על הבעיה הפלסטינית-ישראלית. ואני לא יודעת מה זה בכלל. אני בחורה אינטליגנטית, יכולתי לענות על הרבה שאלות ברהיטות ובחדות, אבל על זה לא ידעתי מה להגיד. אמרתי לעיתונאים אז: "אני מדברת רק על מוזיקה", אבל זה לא היה לי נוח. פניתי לשותפי המוזיקלי המדהים, גיל דור, שאותו הכרתי בבית ספר רימון [מוסד שהוא ממייסדיו ושהיה בניהולו] ושאלתי: "על מה הם מדברים?" והוא אמר, "אההה..."

אני זוכרת את הנשימה הזאת שלו. "טוב, מכאן זה סיפור ארוך", הוא אמר. כך התחיל הקשר שלי לסכסוך, דרך גיל, החכם והעמוק. הוא התחיל להציע לי מה לקרוא. אני זוכרת שנתן לי מאמרים של גדעון לוי, בפעם הראשונה! ממש לא הבנתי על מה הוא מדבר. לאט לאט נפתח לי העולם והייתי פשוט בהלם.

אז בעצם, דרך השאלות ששאלו אותי והניסיון להתמודד איתן, דרך הצורך להסביר, גם לעצמי וגם לסביבה, פתאום הבנתי שיש לי אחריות. אני ישראלית, אני מדברת עם העולם, מה אני יכולה לשקף? קודם כל, אני לא יכולה להיות טיפשה ושטחית, אני צריכה לשקף את המורכבות של המדינה שלי וגם צריך להיות לי איזה חזון.

כאן אחינועם לובשת פנים חדרות משימה. ממש אפשר לראות בעיניה את הנחישות והאנרגיה שהיא מגייסת מתוכה לעניין הזה. כבר דקות ארוכות אינני מתערכת כלל בשיחה, רק מקשיבה.

בדיוק אז, באותה תקופה שבה אני מתחילה להבין [הופעתי אז כבר בהיכלי התרבות, עד כדי כך הייתי אהובה, "קול פעמונים" אמרו עליי]... בא רבין עם הסכמי אוסלו. ואני אמרתי, "הללויה! הנה בא מישהו ומוציא אותנו מהבוץ הזה!" כל כך תמכתי בהתפתחות הזו, כל כך התרגשתי ממנה. ואז הגיע שלמה להט [צ'יץ], ראש עיריית תל אביב דאז, וביקש ממני לשיר באותה עצרת, עצרת השלום. אמרתי:

"ברור, לכבוד הוא לי! ואיזה מזל שפנית אליי, אבל בטח אין לך בכלל מקום ב'ליין אפ' [סדר המופע] בשביל להכניס אותי לשיר." הייתי מאוד נאיבית ובטוחה שאנו בדרך לניצחון השלום. וכל זה מול הרעש והפרנויה. וצ'יץ אמר: "הכוכבים הגדולים לא רוצים לבוא. שלמה ארצי, פוליקר, ריטה ושלום חנוך." אמרתי: "אני לא מבינה, הרי זה לטובת כולם, זה דבר מדהים, שלום, מה יכול להיות???" עד כדי כך לא הבנתי כלום אז. מבחינתי שלום זה טוב. "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום," זה כתוב במקרא, זה מה שאנחנו רוצים, שואפים לשלום. אמרתי לציץ: "לא מעניין אותי, אני באה." הייתי האומן בעל השם הגדול ביותר, דאז, על במת האירוע. צ'יץ אמר: "את האומן שילהיב את הקהל," עד כדי כך הייתי אז מקובלת בישראל.

אביב גפן, שבהתחלה לא הסכים להגיע לעצרת השלום ולא הסכים ששמו יהיה על הפוסטר, בא בסוף אל מאחורי הקלעים, וכשהוא ראה שהגיעו הרבה אנשים וזה "בטוח", הוא עלה. לימים הוא ניכס לעצמו מאוד את הדבר הזה.

אני מספרת לך את כל זה, כי זו בעצם התשובה לשאלתך, איך הגעתי לפעילות למען השלום. הייתה עצרת, הגיעו כל מי שהגיעו, היא הייתה מדהימה. זה היה מפץ תקווה אדיר. ומספר דקות לאחר שסיימתי וחיבקתי את רבין, הוא עלה לשיר את "שיר השלום". אני הייתי קצת מאחורי הקלעים ואז ירדתי, אמרתי: "דקה לפני שכולם יוצאים אצא כדי שלא אהיה בפקקים" ו... ממש בחנה, אני יורדת, שמה לב בזווית עיניי שיש בחור שחרחר, שדומה נורא לבן דוד מהמשפחה שלי, וזה היה יגאל עמיר. אמרתי: "הוא לא נראה בטוב הבחור הזה, הוא נראה קצת מוזר... העיניים שלו חצי פתוחות, נראה קצת לא יציב," אבל לא חשבת על זה אז, אלא רק בדיעבד. ובעודי הולכת לכיוון הרכב, יצחק רבין ירד במדרגות ונרצה ממש מאחורי גבי! וזה היה בשבילי שוק טראומתי, שפשוט טרף את כל הקלפים של חיי. אני ממש החלטתי

באותו רגע, אני זוכרת שהתגבשה בי ההחלטה, שאם הבן אדם הזה, רבין, שילם בחייו ממש לנגד עיניי, והלפיד נפל לו מהיד, אני רצה להרים את הלפיד ולהמשיך לרוץ אתו... כי אני חיבת להציל את העם שלי, כי יש לי אחריות, יש לי הכוח, יש לי את הקול, יש לי את החיים, אני עדיין פה, יש לי כריזמה, ואני אשתמש בה. כך התחיל המסע שלי מאז ועד היום, והמסע הזה הביא אותי למקומות כל כך מטורפים. הכי איומים והכי נפלאים.

אנחנו שותקות ואני יוזמת את המעבר הבא: אני זוכרת ששמעתי עלייך מהבן שלי, שניגן איתך פעם, שאת שרת לאפיפיור. מתי זה קרה? לפני רצח רבין או אחרי?

האירוע של האפיפיור? זה הכול באותן שנתיים. אני צריכה לברוק אם זה היה לפני או אחרי, אבל זה היה באמצע שנות ה-90 (של המאה הקודמת). כל האירועים האלו השפיעו אנושות על חיי.

הביטוי "אנושות" כמובן מאוד משמעותי כאן, דווקא מפני שלכאורה איננו "מתאים". אחינועם ממשיכה:

בתוך אותה שנה וחצי, קרו שלושה אירועים דרמטיים: ראשית כל, רצח רבין, שעליו דיברנו כרגע. השני היה ההזמנה לשיר בוותיקן, שהייתה מטורפת! הזמרת הישראלית היהודייה הראשונה במעמד הזה. ואיך זה קרה? כי באותה תקופה הוצאתי אלבום בין-לאומי, ושם הייתה גרסה של "אווה מריה" של באך/גונו עם מילים שכתבתי, מילים של תפילה לשלום לכל העמים, תפילה נכונה לי ולכולם. התרחקתי מהגרסה הנוצרית. אפילו יש במילים, למי שחד הבחנה, גם ביקורת על הדת. בעצם פניתי לכל הסמלים של הדת, דרך מריה, לומר: "אנחנו עכשיו צריכים את מה שאתם אמורים לייצג, לא אתכם: את רוח הטוב שבאדם, וזאת כדי להגיע לשלום ולאחווה. לא לדמותכם על הקיר אנו זקוקים, אלא לנשמה ולטוב, שמאחוריהם."

הוותיקן באותו שנה ארגן אירוע גדול, שמטרתו הייתה לכנס את כל מי שמאמין בשלום ובאחוה. הוזמנו זמרים מכל העמים ומי שהפיק את האירוע הזה מצא במקרה את האווה מריה שלי, שרק יצא. הוא היה מעריץ של מי שהפיק לי את האלבום - Pat Metheny, וכך פנו אלינו לבוא לשיר. בהתחלה חשבנו שזו בדיחה, כי זה נשמע לא אמיתי. זה היה בתקופת ימי הביניים, לפני האינטרנט, הכול היה אז בפקס... כשפנינו לבחור שהיינו אתו בקשר באיטליה, הוא אמר שזה רציני, וכך מצאתי את עצמי, נערה באמצע שנות ה-20 שלה, עם שיער ארוך ושמלה לבנה, עומדת לשיר בוותיקן לפני האפיפיור וחצי מיליון איש בכיכר.

כתבתי טקסט והקראתי אותו באיטלקית. אמרתי שאני רוצה לראות את עצמי כגשר בין העמים ובין הדתות, אחר כך שרתי את השיר... וזה שינה את חיי.

והיה עוד אירוע, השלישי. יצא הסרט של רוברטו בניני "החיים יפים", והוא זכה באוסקר. ואז, אחרי הזכייה באוסקר, פנו אליי וביקשו ממני ומגיל דור לכתוב מילים, לבצע ולהפיק את שיר הנושא לסרט, כי עדיין לא היה שיר נושא. אחר כך הוסיפו את השיר שלי לפס הקול של כל הגרסאות של הסרט והשיר נהיה פופולרי כמו הסרט, פשוט להיט ענק.

אלו שלושת האירועים שהם נקודות מפנה בחיים שלי. ומה קישר ביניהם בעצם? שכל אחד מהם היה, קודם כל, שנוי במחלוקת. ההופעה שלי אצל האפיפיור הייתה מאוד שנויה במחלוקת עבור הרבה יהודים, שלא הבינו מה נערה יהודייה, תימנייה, עושה אצל הצורך, האפיפיור, שמבחינתם מייצג את הנצרות והאינקוויזיציה והשואה - הכול יחד. ואמרו לי: "סבתא שלך מתהפכת בקברה!"

וכמובן שרבין וכל הניסיון שלו להגיע לשלום, והאמירות שלי לאחר מכן, היו מאוד שנויות במחלוקת. גם הסרט של בניני על השואה

"החיים יפים" עשה סערה. רבים ראו בזה זילות של השואה, ואני כמובן ראיתי להיפך – זה שיר הלל לנפש האדם, לכוחו של האדם, לכוח אהבתו שמצליחה להתגבר על כל הרשע, למצוא אהבה בכל מצב ולהכיל אותה בנפש. זה גאוני, הסרט הזה.

וכך, בד בכד עם ההצלחה, מצאתי את עצמי פתאום זמרת שנויה במחלוקת, נרדפת, מאוימת ולעיתים מוחרמת. איפה שהייתה רק אהבה, התפתחה גם שנאה.

עד אז הייתי "ילדה טובה", אבל הכול השתנה. הבנתי שאפשר להשתמש במוזיקה לשבור חומות, לנפץ מיתוסים ודעות קדומות, לבנות גשרים, לראות בה כלי להרחבת התודעה הקולקטיבית, לנגיעה בנושאים מאוד רגישים ממקום של אהבה וזה מה שאני עושה.

אני גם זוכרת את ההופעה המשותפת שלך עם מירה עוואד.

בטח. לימים נהייתי מאוד פופולרית באירופה. אירופה, אפשר להגיד שהיא השוק הגדול ביותר שלי בעולם. בשנת 2009 הציעו לי לייצג את ישראל באירוויזיון במוסקבה. כששאלו אם אני מוכנה, התשובה הראשונה הייתה: "לא, מה פתאום, מה לי ולאירוויזיון, לפייטים ולנוצות, ולכל הדבר הזה." אני גם לא זמרת פופ. בכלל קשה מאוד להגדיר אותי, טוב לי ככה. זו אני. ואז חשבתי יותר, חזרתי ואמרתי: "אני מוכנה, אבל יש לי שני תנאים. האחד, שאני כותבת את השיר ולא תכפו עליי שיר של אחד מהכותבים, צביקה פיק, וכאלה. ושנית, שאני מצרפת אליי את חברתי מירה עוואד.

התחלתי לעבוד עם מירה בשנת 2000, בזמן שעבדתי על אלבום שנכתב אחרי שנולד בני הראשון, ממש אירוע אפוקליפטי ומשנה עולם בחיי. התקליט היה מאוד חשוב לי. במסגרת האלבום הזה רציתי לעשות גרסה של הביטלס "We can work it out" מתוך המקום

של הסיפור הישראלי-פלסטיני, וחיפשתי זמרת פלסטינית לבצע יחד את השיר. גיל דור מצא את מירה, שהייתה באותו זמן כוכבת של "גברתי הנאווה" ב"הבימה". גיל ראה אותה מתראיינת אצל מי שהיה לימים ראש הממשלה - יאיר לפיד, ומיד התקשר אליי לספר שראה בחורה מבריקה, מדהימה, יפיפיה ושהיא האומן שחיפשנו. נפגשנו, התאהבנו והתחלנו לעבוד יחד. כבר השתתפנו יחד בכל מיני אירועים מדהימים בעולם לפני 2009. ואז בא האירוויזיון, ואני כתבתי את השיר "There must be another way".

כתבתי את השיר באנגלית, מירה תרגמה חלק לערבית וגיל תרגם לעברית, ושרנו בשלוש השפות. זה היה דבר חסר תקדים, אף אחד לא עשה דבר כזה לפנינו. ועצם העובדה שישראל תוצג על ידי זמרת ערבייה ישראלית ויהודייה ישראלית - זה היה ממש יוצא דופן. אני מאוד גאה במה שעשינו, ממש שברנו את כל המוסכמות. ידענו שלא ננצח, לא הלכנו בשביל לנצח, הלכנו בשביל לעמוד מול קהל של מיליונים עם המסר שלנו, מסר של שלום. הגענו לגמר, שזה נפלא, והייתה לנו אפשרות להופיע לפני עוד מיליונים רבים, העברנו לעולם את מה שהיה צריך. אגב, בדיוק אז היה עוד מבצע בעזה, אז הערבים אמרו על מירה, שהיא "עלה תאנה לפשעים של ישראל", ולי אמרו - "איך אני יכולה לשתף פעולה עם האויב." ירדו עלינו מכל הכיוונים. היה מאוד קשוח, אבל נשארנו איתנות. הלכנו לאירוויזיון ועמדנו מול כל המדיה של העולם, וכשאנשים אמרו לנו אתן לא מייצגות את המציאות, אמרנו שהתפקיד שלנו בכלל לא לשקף את המציאות, אלא לייצר מציאות, להצביע לשם, אתם רואים? יש אופציה אחרת, בואו אחרינו. החלטנו להיות מובילות מחנה. לא נגררות אחריו. זו הפילוסופיה שלי.

עוד אנקדוטה מצחיקה, כשעמדנו באחת ממסיבות העיתונאים מול המדיה הערבית, אלג'זירה, הבי.בי.סי. ואירן, איך שנכנסנו לחדר והתיישבנו, כל הכתבים הערבים רצו אליי, כי מי נראית ערבייה?

אני. מירה עם הפנים הבהירות שלה והעיניים הירוקות - כי אמא שלה בולגריה - לא נראית ערבייה בכלל. אמרנו להם: "אתם רואים, בלבלנו אתכם, וזה מה שאנחנו צריכות לעשות, צריכות קצת לקשקש לכם את המוסכמות, את השחור-לבן שיש לכם בראש, ולהראות לכם תמונה יותר מורכבת, יותר אנושית, כי האנושות כולה מורכבת ואנחנו באות לשקף את התמונה הזאת." וגם בשיר שכתבתי היה מאוד חשוב שלא יהיה רק "peace and love", למרות שאני מאמינה בזה. המשפט החוזר שם הוא: "חייבת להיות דרך אחרת" - "There must be another way". זה משפט המפתח הכי חשוב, שמבטא בצורה פשוטה את כל מה שאני מאמינה בו. וזה כל כך רלוונטי להיום! זה לא יבוא מהשמיים, זה יבוא מאיתנו. יש דרך ונמצא אותה. בואו נמצא את הדרך יחד, כי הכאב משותף. זהו.

והיום, אחרי המכות שאנחנו מקבלים לרעיון השלום, איך את מרגישה?

קודם כל, אני מוצאת קו ישר בין הרביעי בנובמבר, היום שבו נרצח רבין, לשבעה באוקטובר. מבחינתי יש פה התגלגלות של סכסוך הדמים והיעדר השיח במשך שנים רבות. זה מה שקורה כשנכשלים, וכולם נכשלו או לא באמת רצו למצוא פתרון הוגן, צודק ומכבד לשני הצדדים, למצוא פשרה שמאפשרת את החיים ומקדשת אותם. האלטרנטיבה, באזור שלנו, היא מלחמה עקובה בדם. זה דבר שאני אישית אומרת מספר עשורים, ואני לא לבד.

מה שקרה בשבעה באוקטובר הוא התפוצצות של דם, כעס וכאב נורא ואיום. כמובן שבהתחלה הייתי בשוק, כמו כולם, בצער וביגון, ופרסמתי בפייסבוק פוסט שאומר: מי שצריך אותי ואת קולי - אני באה. זה יכול להיות בית פרטי של משפחה, אישה שקשה לה כי בעלה רץ למילואים, או קיבוץ שמארח מפונים. ואכן, ככה הלכתי לכל מיני מקומות, לבתי חולים, לבתים פרטיים, לקיבוצים, לבתי מלון, לכל מקום שיכולתי ללכת עם גיל, עם הגיטרה, ברכב שלי הפרטי, בלי

גינונים, בלי שום דבר. להיות חלק מהנתינה הקולקטיבית המדהימה שהתקיימה פה בשבועות המבורכים האלה. כמה שהיה קשה, היו אלה שבועות של חסד של החברה הישראלית כולה, ערבים ויהודים, דתיים וחילונים, ימין ושמאל. סוג של אוטופיה בתוך הפצע המדמם.

היום הם נעלמו כלא היו ומכונת הרעל חזרה לפעול בכל העוצמה שלה. כמו כולם, אני עברתי המון, עברתי את כל שלבי ההלם, הצער, הכעס, היגון, אבל אף פעם לא שיניתי את תפיסת העולם הבסיסית שלי. להיפך, היא התחזקה ביתר שאת. אמרתי לעצמי: מה שקורה פה, זה מה שקורה כאשר לא מצליחים להגיע לשלום. זו המלחמה, עם הפנים המכוערות שלה, של הכעס, האלימות, המשיחיות המוסלמית והיהודית. וגם אמרתי לבעלי, זו היווהרה, חטא היווהרה הגדול, שמשלמים עליו מחיר כבד מנשוא. אף לרגע לא איבדתי את היכולת שלי להיות אמפתית לצד השני, אף פעם לא קניתי את הסיפור הזה, שכל העזתים אשמים וכל העולם המוסלמי שונא אותנו. הקול הזה לא מדבר אליי. "הם", מה זה הם? הדבר הזה, כל הקולקטיביות הזו, אף פעם לא דיברה אליי ובטח לא בימים ההם ולא בימים האלו. אמרתי, אדם הוא אדם, הוא אדם, מי שירצה להבין מה שקרה, שיסתכל ויראה את הצעדים אחד אחד של שני הצדדים. אני לא מצביעה על אחד. כשאתה מצביע על האחר, תבחן גם את עצמך, תסתכל פנימה, על התפיסות שלך והמהלכים שעשית. אל תפיל על מישהו אחר את מר גורלך.

כבר שנים אני פועלת למען קירוב לבבות, למען חזון משותף, למען השלום. אני לא חושבת שיש אפשרות אחרת לחיות במדינה הזאת. אם לא בשלום, לא יהיו כאן חיים. זה לא יהיה מחר, כי אנחנו שבורים, כואבים, אנחנו צריכים לאסוף את עצמנו, יש דברים חשובים לעשות עכשיו, להעיף את הממשלה הזאת לתהום הנשייה של ההיסטוריה ולהביא הנהגה ראויה, וגם אז, רק תתחיל העבודה.

זכות גדולה נפלה בחלקי לפגוש בשיחה אישית וארוכה את האומנית הגדולה, אחינועם ניני, ולחוש את יושרה וצניעותה. החזון הפוליטי שלה ושאירות השלום אינם נתפסים כמנוגדים לקריירה שלה, או כגוזלים מזמנה היקר, אלא כחלק אינטגרלי ממנה. משפט המפתח שלה בריאיון היה, לדעתי: "פתאום הבנתי שיש לי אחריות. אני ישראלית, אני מדברת עם העולם, מה אני יכולה לשקף? [...] אני צריכה לשקף את המורכבות של המדינה שלי, וגם צריך להיות לי איזה חזון."

סיפורה של שרון:

כל אדם הוא אדם וכל אחד ואחת יכולים לחולל שינוי

ראיינה וכתבה: גדיר האני

שרון רוזן, המנהלת הגלובלית של תחום היחסים בין הדתות, מטעם הארגון הבינלאומי הגדול בעולם לבניית שלום "Search for Common Ground". תושבת ירושלים מזה 40 שנים. נשואה לרב דוד רוזן, אם לשלוש בנות וסבתא לשבעה נכדים ונכדות.

הריאיון עם שרון רוזן התקיים יום לאחר צום תשעה באב. שרון פתחה ואמרה, שתמיד בכוקר שאחרי הצום היא חלשה, אבל חשוב היה לה לא להחמיץ את ההזדמנות לשיחה בינינו שנקבעה מראש. שרון ואני מכירות מזה שנים. מאז שהצטרפתי לאחת הקבוצות ש-Search הקימה. לארגון יש משרד בירושלים, הפועל כבר שנים ומבצע יוזמות לבניית שיתופי פעולה בין ישראלים לפלסטינים. בשנת 2019 פנו אליי והציעו לי להצטרף לקבוצה בישראל של מנהיגים ומנהיגות דתיים - יהודים ומוסלמים. הקבוצה פעלה בשנים האחרונות והייתי שותפה לפעילויות רבות במסגרת זו. הקבוצה כללה רבנים ורבניות מהציונות הדתית; מהצד המוסלמי רבים השתייכו לתנועה האיסלמית הדרומית. בכל פגישותיי עם שרון, במהלך השנים, המבטא הבריטי, העיניים היפות והדיבור השקט בלטו והרשימו אותי. תמיד

רציתי להכיר יותר לעומק את האישה החכמה והעדינה הזו והריאיון עמה אפשר לי לעשות זאת.

שרון מספרת:

גדלתי באנגליה, בבית יהודי-ציוני. לאבא שלי הייתה המון השפעה עליי. הוא היה חייל בצבא הבריטי ונפל בשבי במלחמת העולם השנייה. הוא וחבריו הצליחו להימלט כאשר כוחות הבריית התקרבו למחנה השבויים, שהיה מיועד ליהודים, שבו נכלאו. כילדה יהודייה בלונדון, לא חשבתי הרבה על חירות ועל שלום. גדלתי במין גטו יהודי. לא גטו במוכך של מלחמת העולם השנייה, אלא הכוונה לסביבה יהודית בתוך לונדון. למרות שאף פעם לא ידענו מחסור - ההיפך הוא נכון - החשיבות של חיסכון והכרת תודה על מה שיש היה ערך מאוד משמעותי בביתנו בצל המלחמה, שהסתיימה שמונה שנים לפני שנולדתי. בשנת 1970, קצת אחרי מלחמת ששת הימים, אבי החליט שהמשפחה תעלה לישראל. זה היה בדיוק שנה לפני סוף לימודי התיכונים. מאחר שהיה לי חשוב לסיים את מבחני הבגרות הבריטיים לפני עלייתנו לישראל, עברתי למכללה שאפשרה לי לסיים את כל הבגרויות בשנה אחת. שם בעצם הייתי אחת הסטודנטיות היהודיות הבודדות מתוך 5,000 הסטודנטים וגם הכי צעירה. הכרתי סטודנטים מרחבי העולם ומכל רמות החיים, שהגיעו ללונדון כדי ללמוד מקצועות שונים. זו הייתה השנה המשמעותית ביותר עבורי בחיי באנגליה. באותם ימים החלום שלי היה להיות פסיכולוגית, אבל בגיל 17, כשעלינו לארץ, לא ידעתי עברית כשפה מדוברת והבנתי שלא אגיע לרמה מספקת כדי ללמוד פסיכולוגיה באוניברסיטה העברית, אליה התקבלתי מיד עם עלייתי לארץ.

המודעות לנושאים חברתיים התחילה אצלי כשהייתי במכללה בלונדון, אבל הבנה עמוקה של אי-שוויון, חוסר כבוד ומאבקים חברתיים התפתחה בתקופה שבה התגוררנו - דיויד, אישי, ואני - בדרום אפריקה ולאחר מכן באירלנד. המעבר לחיים חדשים בצד

השני של העולם אירע עבורי בגיל מאוד צעיר. הייתי בת 20 כשנישאתי. דיויד הוסמך לרבנות בהיותו בגיל 20 והיה רב צבאי. הוא קיבל הצעה לשמש שליח לסטודנטים היהודים באוניברסיטה ביוהנסבורג. לאחר שנה הוא התמנה לתפקיד רב קהילת Sea Point בקייפטאון - שבה כ-10,000 איש, וכעבור שנים אחדות, זכה להיבחר לתפקיד הרב הראשי של אירלנד. כך עברנו ממקום למקום. שתיים מתוך שלוש בנותינו נולדו בדרום אפריקה והצעירה באירלנד.

אני מבקשת לשמוע עוד על החיים בשליחות בגיל כל כך צעיר, מיד לאחר נישואיה.

החיים ביוהנסבורג, שם למעשה התחלנו את השליחות, היו עבורי בלתי נסבלים. הייתי בהיריון, בת 20, בסביבה של עוול ודיכוי שבלטו לכל עבר. שנה אחרי, כשעברנו לקייפטאון, התחברתי לארגון יהודי של נשים שסייעו לנשים שחורות. הצטרפתי לפעילות של הארגון והמודעות לאי־שוויון הפכה אצלי ליותר ויותר משמעותית. גם דיויד, כרב הקהילה היהודית הגדולה בדרום אפריקה, הבין שממבט מבחוץ על הקהילה רואים שכולם בה לבנים, אבל במציאות של עוול ודיכוי חשוב מאוד לבנות קשרים עם מנהיגים דתיים אחרים, שבקהילותיהם חברים אנשים מצבעים שונים. זאת כדי להכיר, ללמוד ולקדם צדק חברתי ככל שאפשר. היום אני מבינה, שלמפגשים הללו הייתה תרומה עצומה להתפתחות חיי בהמשך. באותו זמן, המצב סביבנו רק הדרדר. החשש היה שתתרחש הפיכה אלימה. הפעילות של דיויד הביאה לאיומים עלינו, ופעם אף איימו בטלפון שיהרגו את הבנות שלנו.

בעקבות כך, החלטנו לעבור למקום אחר ומצאנו את עצמנו באירלנד, בסכסוך אחר... אומנם גרנו בדבלין, שהייתה רגועה ובטוחה, אבל המצב בצפון אירלנד השפיע מאוד על החיים של כולם. הקהילה היהודית באירלנד הייתה קטנה והחיבור לאוכלוסייה הנוצרית

המקומית היה מידי. דיוד, מצידו, המשיך גם באירלנד במפגשים עם מנהיגי דתות אחרות, ואני כמובן הייתי מושפעת מהעשייה שלו. במקביל לעשייתי הקהילתית התחלתי ללמוד ייעוץ נישואין, במוסד קתולי. באותו זמן החוק באירלנד לא התיר גירושין, ולכן היה צורך משמעותי בעבודת גישור במצבים של מתח וקונפליקט בין בני זוג. כיועצת, שירתי גם את הקהילה היהודית וגם את חברה הקתולית.

אני מקשיבה בקשב רב, ממש מרגישה איך שרון מתארת את התפתחות חייה. אני חושבת לרגע על ההבדל בין העם שלי, שאף פעם לא נודד מבחירה, לנודדים של העם היהודי. חושבת גם על הקשר שבין הקהילות היהודיות במקומות שונים בעולם ואיך העם היהודי מחובר גם בהיותו בקצוות שונים של כדור הארץ.

כשכתנו הבכורה הייתה בת עשר החלטנו לחזור לארץ. הגענו ארצה בעיניים פקוחות. נקודת המבט שלי על הסכסוך הייתה עכשיו - לאחר 11 שנים של חיים בחו"ל - שונה לחלוטין. הייתי באותו זמן אם לשלוש בנות, די צעירות, בבית חדש וללא עזרה משפחתית. התלבטתי מה לעשות בנושא שבו הייתי מעורבת בחו"ל ובסוף החלטתי להמשיך בלימודי תואר שני. בכיתה היו גם סטודנטים פלסטינים. התעניינתי בהם, הקשבתי להם ולסיפור החיים שלהם. עם סיום הלימודים, קיבלתי הצעה לעבוד עם איש עסקים.

שרון עוצרת לרגע, מהרהרת ואומרת:

את יודעת, אף פעם לא הייתי בריאיון עבודה או שלחתי קורות חיים. תמיד דברים "נפלו" עליי, וגם פה זה קרה במקרה. ההצעה של אותו איש עסקים הייתה, שנקים קרן סיוע לילדים, שתתמקד בזיהוי הצרכים ובמימוש הפוטנציאל של כל ילד. שנעבוד בגנים, בבתי ספר ועם משרד החינוך. אותו אדם הוא איש חזון, יזם, שכבר בשנות ה-80 (של המאה הקודמת) דיבר על מושגים שהיום מאוד

פופולריים, אבל אז כמעט שלא דיברו עליהם, למשל: מימוש עצמי, זיהוי תפקוד וסגנונות תקשורת שונים, אמפתיה, גישור, ועוד. את בטח שואלת – איך זה קשור לפלסטינים. ובכן, היה לו חשוב שנפעל גם בגדה המערבית. אני מצידו עברתי קורסים והסמכות והתחלתי להנחות קבוצות ולהכיר מנחים פלסטינים. ב־2002, כשהאינתיפאדה השנייה הייתה בשיא האלימות, התחושות היו מאוד קשות ורצינו לעשות משהו. החלטנו, שהכלים והמימוניות שלנו, כמו תקשורת לא אלימה, יכולים לעזור. לכן פנינו באופן אישי לדמויות מפתח בשני הצדדים והצענו להם להצטרף לקבוצה שתצא יחד לרומא, לארבעה ימים של דיאלוג ישיר. כך קרה. במפגש נוצרו קשרים מאוד חזקים בין אנשים, שלימים הפכו להיות מאוד בכירים בהנהגה.

אני אדם פרקטי. אני חייבת לראות איך הדיאלוג מתורגם לעשייה, לשינוי בשטח. לא מתחברת לדיאלוג לשם דיאלוג בלבד. חזון ללא שינוי המציאות לא מספיקים עבורי, בעיקר במציאות הקשה כאן נדרשים יותר מעשים ופחות דיבורים. הכלים והמימוניות שרכשתי בתחום התקשורת המקרבת, האמפתיה, היכולת להבין את נקודת המבט של האחר, הפכו למשמעותיים מאוד בכל מפגש או סדנה שהנחיתי. איך אפשר לדבר על העתיד בלי להבין את התמונה המורכבת של החיים?

איך הגעת לעבוד ב־Search for Common Ground, אני שואלת.

אחרי 13 שנים שבהן עבדתי עם אותו איש עסקים, החלטתי שאני צריכה שינוי, ובתוך זמן קצר דברים שוב קרו כאילו לבד... זה התחיל בכך שדיויד הוזמן למפגש של הפורום הכלכלי העולמי בשווייץ, אירוע מאוד יוקרתי עם מנהיגים ופעילים מכל העולם. במקרה ישבנו שם ליד זוג מאוד נחמד, התחלנו לדבר, והסתבר שהם – ג'ון וסוזן קולין מארקס – מנהלים ארגון בינלאומי לבניית שלום, שג'ון הקים. הם סיפרו לנו שהם הגיעו לגור בירושלים למשך שנתיים, כי ג'ון

מוביל הפקה של סדרה שתשודר בטלוויזיה הישראלית - Shape of the Future. הסדרה נועדה להמחיש את האפשרות של החיים פוסט הקונפליקט, במציאות של שלום. כל פרק עסק בסוגיה אחרת בסכסוך - ירושלים, ההתנחלויות, פליטים והיחסים בין העמים, כאשר המטרה בכל אחד מהפרקים להמחיש את פירות השלום. באותו זמן ג'ון ניסה לגשר במתח שנוצר סביב נושא בית הקברות המוסלמי בירושלים, שהעירייה רצתה לפנותו. הוא שאל אותנו אם נוכל לסייע לו, ואמר שלדעתו אם מנהיגות דתית-יהודית תגיד כמה חשוב לשמור על קדושת המת, זה יכול להשפיע על החלטת העירייה. דיוויד אמר שלדעתו צריך להקים קבוצה של מנהיגים דתיים יהודים, מוסלמים ונוצרים, שינסחו יחד הצהרה על כבוד הדדי ושמירה על המקומות הקדושים לשלוש הדתות בירושלים. כך מצאתי את עצמי עובדת עם ג'ון, בשלב הזה בהתנדבות. הייתי מאוד גאה שהצלחנו בזמן קצר לגייס מנהיגים דתיים ופוליטיים מירדן, מצרים, ממרוקו, מערב הסעודית וגם ישראלים ופולטינים, אנשים מאוד בכירים, שהיו שותפים במאמץ שלנו. מה שחבל שאירועים בשטח כמעט תמיד מטרפדים מאמצים כאלה.

אני עוצרת לרגע את שטף דיבורה של שרון, כדי לשתף אותה בתחושה שלי, שהיא אדם שתמיד מסתכל קדימה במבט אופטימי. שרון מסכימה ואומרת שזו תפיסת עולמה, לחפש את הטוב, גם במצבים קשים ומיאישים. אני מתחברת מאוד למבטה האופטימי, אבל אולי בגלל שתמיד יש לי תחושה שאני זאת שצריכה להחזיק את התקווה, אני חשה פתאום קצת ריקנות ועצב. שרון ממשיכה:

כך מצאתי את עצמי עובדת בארגון גלובלי, הפועל למען שלום באזורי סכסוך ברחבי העולם. התחלתי לעבוד בכמה פרויקטים שהמשרד הירושלמי של הארגון הוביל. למשל, ערכתי את הניוולטר של הארגון ששיתף בטורי דעה ובחדשות הנותנות תקווה ביחס

לסכסוך במזרח התיכון. פרויקט אחר היה קידום שיתוף פעולה בין משרדי הבריאות בישראל, בירדן וברשות הפלסטינית. כעבור ארבע שנים של עבודה כמנהלת פרויקטים, נתבקשתי לנהל את המשרד הירושלמי והסכמתי בתנאי שתהיה לצידי מנהלת פלסטינית, כך שנהווה מודל לניהול משותף. כך זה היה לעוד 10 שנים.

נוכחותו של דיויד, שאני מכירה אותו מאז שהשתתפתי, לפני שנים אחדות, בכנס בין-דתי באיטליה, בולטת מאוד בכל נושא שעליו שרון מדברת. מהיכרותנו האישית, אני מודעת לפועלו המשמעותי של דיויד ביחסים בין כל הדתות. הוא היה שותף משמעותי בבניית היחסים בין המנהיגות הדתית במדינות המפרץ, שסייעה בקידום הסכמי אברהם. אני מקשיבה לשרון מספרת כמה היא מודה לדיויד על הדרך המקצועית שהיא סללה:

אני אדם ביישן בטבעו, לא אהבתי להרצות בפומבי, לא חשבתי להוביל תהליכים, להנחות קבוצות. עכשיו הוא [דיויד] בעצמו אומר, שהאישה שהוא התחתן איתה לפני 51 שנה, איננה האישה שהוא נשוי לה היום. ואני נותנת לו את הקרדיט על כך.

אני מבקשת לשמוע משרון על רגע משמעותי בעשייה שלה, רגע שנתן לה תקווה בתוך המציאות המדממת שבה אנו חיים.

אני מאמינה שהכול קשור למערכות יחסים. אם אפשר לבנות מערכות יחסים – אפשר לבנות אמון. עבורי, לעבוד כבר הרבה שנים בארגון הפועל למען השלום, המפגש שלי עם שותפים ושותפות מהצד הפלסטיני, אנשים מעוררי השראה במחויבות שלהם לשלום, לצדק, לשוויון, זה נתן לי תקווה. האהבה לאנשים שפגשתי והכוח שהם נתנו לי, הקשר ההדוק עם סוזי – המנהלת הפלסטינית מרמאללה, שאיתה ניהלתי את המשרד – הצוות שהקמנו שבו כ-15 איש, העשייה המוצלחת, העמידה ביעדים שהצבנו לעצמנו, כל אלה נותנים לי את הכוח להמשיך בעשייה. אני גם מרגישה שהעבודה בארגון גלובלי

כמו "Search" היא מאוד נכונה לי. אני אומרת תמיד שהלב שלי כאן, בירושלים, בישראל, אבל הדאגה שלי היא גם למקומות אחרים בעולם, שבהם העבודה שלנו כל כך הכרחית. אני גם מרגישה שאני מיישמת את הערכים היהודיים שעליהם גדלתי, האמונה שכל אדם נברא בצלם אלוקים, הדאגה לחלש, למי שזקוק לעזרה, האחריות לסביבה. זו היהדות שלי.

אני כל כך מתחברת לדבריה של שרון ומרגישה שהיא מדברת גם אותי, את גדיר. הדבר הכי חשוב לי הוא להישאר אדם, שרואה כל אדם באשר הוא אדם. לא לשפוט אחרים לפי דת, לאום, מגדר, מקום מגורים. זכור לי, שבמפגש הראשון שלי עם נשים מההתנחלויות, שאלתי את עצמי - האם זה נכון לי להיפגש איתן? האם בעצם המפגש אני נותנת להן לגיטימציה? אבל הבנתי, שבחיים המורכבים הללו אסור לפסול אדם בגלל כותרת. כדברי שרון: "כל אדם הוא אדם וכל אחד ואחת יכולים לחולל שינוי".

אני שואלת את שרון שאלה ששואלים אותי כל כך הרבה פעמים: את מספרת על הצלחות ועמידה ביעדים, ואנשים טובים שפגשת, אבל כל זה קורה במציאות של מלחמות, פיגועים, דיכוי זכויות. גם אני כמוך מנסה לשמור על התקווה, אבל איתך, אני מרגישה נוח לשתף, גם ברגעים של הבכי, של העצב, על כל כך הרבה קורבנות. כל השנים שאנחנו ממשיכים להתנהל בכוחניות, הדרך שלנו, כנשים, לא באמת מביאה לשלום שאנו כל כך מייחלות לו. מה נותן לך כוח להמשיך?

שני דברים נותנים לי כוח. הראשון, זו היהדות, אורח החיים שהיהדות התוותה, לוח השנה, שכל שבוע מגיעה השבת וגם החגים. הדבר השני זו המשפחה, שתומכת וקרובה וכל כך חשובה לי. אם אפתח פתח למקומות המורכבים, המייאשים, ובהחלט יש כאלה, לא אוכל להמשיך בעשייה הזאת. אני מאוד כואבת את האופן שבו קבוצות גדולות בישראל מפרשות היום את היהדות, האופן שבו הן רואות את היהדות, האופן שבו הן מצדיקות אלימות בשם היהדות. זה

גורם לי צער רב. בכנות, אני לא ישנה טוב, אני כנראה יותר מוטרדת ממה שאני מרשה לעצמי להגיד. בימים האחרונים, שבהם מדברים על המתקפה האיראנית, אני בכלל לא מצליחה לישון. אבל לפחות יש לי יותר זמן לקרוא [צוחקת]. אני יודעת שאחזור לאופטימיות שלי. אני אדם עם תקווה, תמיד הייתי, ואני מבינה מה גורם למצבים הקשים שאנחנו רואים סביבנו. אני לא חושבת שיש אנשים רעים, אלא אנשים שעושים מעשים רעים. לצערי, האינדוקטרינציה סביבנו מונעת מהדור הצעיר לבחור בדרך אחרת.

אני לא מוותרת ושואלת: האם בכל זאת היו רגעים שהיית קרובה להרים ידיים, להגיד מספיק, אין טעם? למען האמת, תיארתי לעצמי מה תהיה תשובתה של שרון...

אני חושבת שהשבעה באוקטובר זה הרגע הכי קשה. זה החזיר אותי לשנת 2003, שהבת שלי כמעט נהרגה. היא עברה במקום מסוים 30 שניות לפני שאירע שם פיצוץ. היא הייתה עלולה למות. חצי דקה. אבל גם אז לא חשבתי לוותר. לעזוב. כאן זה הבית שלי, פה המשפחה שלי. ובעבודה - אני כן רואה את ההצלחה ברמה האישית, אבל לצערי זה עוד לא מצליח להשפיע על החברה כולה. אולי לא עשינו מספיק בשביל להגיע לגרעין של הסכסוך. מה שמעסיק ומעציב אותי בזמן האחרון, עם המצב הנורא סביבנו, זה החשש שבגילי [71], אני לא אראה את השלום. מלחמות, לכל אורך ההיסטוריה האנושית, נגמרו יום אחד, אבל אני חוששת שזה עלול לקחת זמן. חשבתי בזמן האחרון על אבא שלי, שנפטר לפני כמה שנים בגיל 100, ותמיד קיווה והאמין שיראה את השלום והוא לא זכה. אני מפחדת שגם אני כמוהו, לא אראה את השלום. אבל התשובה שלי לעצמי היא, שאני לא רואה את העבודה שלי כעבודה, אלא כשליחות. גם אם לא אישאר ב-"Search", אני אמשיך בעשייה הזו.

אני מבקשת לומר לשרון (ואולי גם לעצמי), שאני מאמינה שאם היא לא הייתה עושה את כל מה שהיא עושה, אולי היה כאן גרוע יותר וכי בזכות נשים כמוה עוד יש תקווה. אני שואלת על התחושות שלה בקשר לשבעה באוקטובר, איך היא חוותה את הזוועה, איך זה השפיע עליה. שרון מתחילה דווקא בהכרת הטוב ואומרת:

אני מרגישה שלי אישית יש הרבה מזל. אני גרה בירושלים, שבתוך החודשים הקשים האלה הייתה יחסית שקטה. אני גם מודה שאין לי בני משפחה קרובה שנמצאים במצבי לחימה. היום עצמו, השבת השחורה, היה ממש שוק עבורי. חששתי שזו רק ההתחלה, שיהיו מהומות גם בתוך ישראל. אני מאוד מאוכזבת מהממשלה. אני מרגישה שהמנהיגות מדרדרת את המדינה לדרך ללא מוצא, שעלולה להביא ממש להשמדת המדינה. ברמה האישית, שאלתי את עצמי מה אנחנו יכולים לעשות. פגשתי את השותפים הפלסטיניים שלנו במשרד כמה שבועות אחרי השבעה באוקטובר וראיתי גם אצלם מחויבות דומה. ראיתי גם בשטח הרבה פעילויות שמאוד חיזקו אותי. אספר לך רגע סיפור שקרה לי אתמול. יצאתי להתפלל תפילת מנחה בפארק שמחוץ לבית שלנו, ושכן, שאני לא כל כך מכירה, התחיל לדבר איתי "על המצב". הוא אמר שרק בכוח נוכל לנצח, שאין פלסטינים שרוצים שלום, שלמרות הדרך קשה הוא מאמין שהתורה מכוונת אותנו למסלול הזה ושנחנו בדרך לגאולה. הוא גם אמר שהוא לא מקבל את המושגים של כיבוש ושל דיכוי. של אפרטהייד. אמרתי לו: "אתה יודע שאני עובדת עם פלסטינים, פעילים למען השלום כבר הרבה שנים?" הוא כבר בזה ואמר שבכלל אין אף פעיל שלום בצד השני. שאלתי את עצמי למה בכלל אני מדברת אתו - הרגשתי תסכול רב. לאחר התפילה, הוא ניגש אליי, ואמר לי תודה ששיתפתי אותו. הוא ביקש שאשלח לו מידע על ארגונים פלסטיניים הפועלים לקידום שלום ואמר שהוא מדריך טיולים וחשוב לו להכיר. הופתעתי מאוד. לא חשבתי שזה מה שהוא יגיד. הבנתי שאולי השפה

של אמפתיה, שניסיתי לגייס בשיחה אתו והאמירה שלי, שאני מאוד מכבדת את אמונתו בתורה, אבל יש שבעה מיליון יהודים ושבעה מיליון פלסטיניים שחיים על האדמה הזאת ואנו צריכים למצוא נתיב לשלום, גרמה לו לרגע להקשיב ולסדוק את החומות של ההצדקות והאמונות שלו. חזרתי הביתה מהתפילה עם המחשבה "וואלה, אדם אחד, בשיחה קצרה, נפתח לו פתח לשינוי עמדות שהוא מחזיק בהן הרבה שנים." אז אם אפשר לעשות את זה ברמה האישית, איך אני יכולה לוותר על האמונה שזה יכול לקרות בין המדינות?

אני רוצה לשאוב משרון עוד תקווה ומבקשת שתשתף אותי בעוד רגעים של גאווה, של הצלחות.

העבודה עם המנהיגות הדתית, הקבוצה שאליה אני משתייכת, נותנת לי הרבה תקווה. אחרי כמה שנים של עבודה משותפת עם המנהיגים הדתיים בקבוצה, בנינו תוכנית חינוכית הנקראת "יהדות ואסלאם בארץ הקודש". התוכנית מיועדת לקבוצות דתיות יהודיות ומוסלמיות, המעוניינות ללמוד על הדת האחרת ולהתבונן באומץ על נקודות המחלוקת הדתיות: ירושלים, קדושת הארץ, היחס לאחר, קדושת החיים. התוכנית כבר עובדת שנתיים ומשתפרת מקבוצה לקבוצה. אחד המוקדים שבהם פעלנו בשנים האחרונות הוא העיר לוד. לוד עיר מאוד מיוחדת, ובמפגש בין האוכלוסיות, היהודיות והערביות, באות לידי ביטוי כל הסוגיות של הסכסוך והמורכבות ביחסים. העבודה שלנו בלוד, בכתי ספר, במתנ"סים, מול קבוצות שונות, אומנם לא הביאה את העיר עדיין למציאות טובה, אבל עכשיו זכינו להפעיל מטעם העירייה בלוד, שידועה כעירייה מורכבת, את התוכנית החינוכית שלנו גם בשנת הלימודים הקרובה. בעיניי זה דבר גדול. זה מעיד שהעבודה הקשה, המקצועית, שמבוססת על ערכים דתיים, יכולה לבנות גשרים בין העמים. בשבילי זו דוגמה מצוינת להצלחה. נכון, קשה במציאות הזו לראות הצלחה קטנה בתוך חושך

גדול, אבל אני מאמינה שזה בידיים שלנו. אנחנו צריכים לבחור את הדרך שלנו בחיים. הציבור הרחב מעוניין במפגש, מעוניין לחיות בשלום, ברווחה, במימוש עצמי. אז גם בימים אלה, יש לי תקווה שמחזיקה אותי אופטימית.

שרון ממשיכה, אולי מנסה להדביק אותי בתקווה:

בנינו גם דף פייסבוק "הבימה אל מנבר" ועל שם המקום שבו עומד האימאם או הרב, שנותן ידע על הדתות, על החגים והמשמעות שלהם, על איך נוהגים לברך. אני מאמינה שידע הוא לא עניין פוליטי. אנחנו רואים שטורי דעה, שלשמחתי את היית חלק מאוד מרכזי בהם, הגיעו לעשרות אלפי אנשים בארץ ובחו"ל. זו עוד דוגמה לעשייה שלנו, שגם בתקופה הנוכחית עשויה להשפיע. אני פוגשת משתתפים בתוכניות שהובלנו בעבר ושומעת מהם כמה אמונה ורצון יש להם לפעול לשינוי המציאות. לפני כמה ימים דיברתי עם העיתונאי ערן זינגר, מ"כאן", שהיה שותף שלנו באחת הקבוצות הישראליות-פלסטיניות. ערן, עיתונאי רציני, משפיע בתוכניות שלו על סדר היום הציבורי. החום שאני מרגישה בשיחות כאלה מעיד על המשמעות הגדולה של התהליך שאפשרנו לו להיות שותף בו.

ומה את חושבת על העבודה שלנו, הנשים? מה התפקיד שלנו? אני מספרת לשרון שעבורי, כאישה מוסלמית, המקיימת אורח חיים דתי, לא היה מובן מאליו שיזמינו אותנו, הנשים, שאין לנו תפקיד רשמי בדת, להיות שותפות שוות בקבוצת מנהיגות דתית לשלום.

אין לי בכלל ספק שלנשים יש תפקיד משמעותי מאוד בכל תחום בחיים, ואם זה בתחום כמו דת, שבו נשים עדיין מופלות, אני צריכה לפעול לשינוי. ואם אני יכולה לקבוע עובדה, שבקבוצת מנהיגות דתית יהיה ייצוג שווה לגברים ולנשים, זו החלטה שאני גאה בה. זו החלטה שגרמה לשינוי גם בקרב הגברים. אני מאמינה שנשים

יכולות להנהיג את החברה בדרך אחרת. כל השנים אני רואה את הגמישות של נשים, את היכולת שלהן לבנות קשרים במהירות בהשוואה לגברים שהרבה פעמים הם קודם כל חשדניים. אני רואה בכל הפרויקטים של "Search" את החשיבות של שוויון מגדרי ואני מאמינה שזה ישפיע מאוד לטובה, גם אם זה ייקח עוד כמה שנים.

שרון משתפת, שבשנים האחרונות היא מובילה מטעם הארגון את העבודה הגלובלית בתחום היחסים עם דתות. העבודה כוללת פעילות בשטח ביותר מ־20 מדינות ברחבי העולם. היא אומרת:

הידע שנצבר בעבודה שלי כאן בארץ תורם ליכולת שלנו בארגון לפעול בכל העולם. בנינו מערכי עבודה וסדנאות שמנחים מעבירים לפעילים בשטח, שעוסקים עם שחקנים דתיים ואף עם אנשי דת, כדי לעזור להם למצוא את המכנה המשותף ואיך לקדם שלום וחופש דת עבור כולם. אנחנו מוכרים כגוף מקצועי ומנוסה בנושא הזה. בשנים האחרונות אני גם פועלת בנושא של שילוב צעירים בתהליכי קבלת החלטות, ואני בקשר עם ממשלות שונות וארגונים בכל העולם בנושאים האלה.

גם בנושא הזה אני מתחברת למה ששרון מספרת, ואומרת לה, שעבורי העבודה עם צעירים היא אולי המשמעותית ביותר, כי הם יובילו את החברה בשנים הבאות. הם עדיין לא מקובעים כמו הדור שלנו, מה גם שאנחנו רואים את הסכנות שיש כאשר לא מתווים דרך לדור הצעיר ונותנים לו להיסחף ברכים קיצוניות של טרור ואלימות.

צריך לזכור שהרוב מתון, הרוב רוצה לראות עתיד טוב יותר ומוכן גם לפעול לשם כך ולשנות את המציאות. חייבים לבנות אצל צעירים, שהם יותר משני מיליארד וחצי בעולם, זהות עם ערכים הומאניים שלא קיימים בכל מדינה. "זו השליחות שלי, דווקא עכשיו שעברתי את גיל 70. זאת לא עבודה - זאת שליחות", היא מדגישה.

אני שוב חושבת על השותפות המיוחדת שיש בין שרון לדיויד. מרגש להקשיב לאהבה שהיא מתארת ולקשר הפורה ביניהם. דווקא בזמן שאני מפליגה רגע במחשבות על שרון, היא אומרת: "נשים כמוך, שזכיתי להכיר, שבאמת את עושה כל כך הרבה, משקיעה מהבוקר עד הלילה בלעשות שלום, זה נותן לי כוח. ויש לא מעט!"
לקראת סוף השיחה, אני מבקשת משרון משפט סיכום:

אני מאמינה בכני אדם, מאמינה שהרצון בשלום הוא אנושי. אני מרגישה ברת-מזל, יש לי את הכול, חיים משפחתיים, בית יפה ואני גרה במקום שחלמתי לגור בו.

* * *

אני חושבת לעצמי, איזו אישה צנועה ומיוחדת, אישה שעושה כל כך הרבה וכלל לא מעניין אותה הפרסום או ההוקרה. אנחנו מסיימות את השיחה בהתרגשות רבה ובתחושה אופטימית. אני מבטיחה לשרון, כמו גם לעצמי, שאנסה לשמור על הרוח ועל התקווה שהיא העניקה לי.

סיפורה של רולא:

עומדים ביחד ולא מרימים ידיים

ראיינה וכתבה: גלית פנינה אבינועם

רולא דאוד, מנהלת ארצית שותפה של תנועת "עומדים ביחד". בת 39, גרה ביפו. רולא ואני נפגשות במשרדי התנועה של "עומדים ביחד" (תנועה פוליטית של יהודים וערבים, שדוגלת בשלום, צדק ושוויון) בדרום תל אביב. רחוב מקווה ישראל הומה צעירים, בתי קפה וחנויות בוטיק. במשרדי התנועה אני רואה צעירים וצעירות, נמרצים ונלהבים. רולא משתפת אותי שכרגע כולם עובדים סביב השעון על קמפיין הסיוע לעזה - יוזמה של התנועה שהביאה לאיסוף תרומות של 350 משאיות הפגישה שלנו וקטעה מספר פעמים בשל שיחות דחופות עם שגרירות, כלי תקשורת וגורמים אחרים. ביקשתי מרולא שתקדיש לי עוד זמן ולשמחתי קבענו, ימים אחדים לאחר מכן, בביתה בשכונת יפו ד' ("כי אין לי כסף לשכור דירה במקום אחר ביפו...").

רולא נראית צעירה לגילה. הדמיון במראה החיצוני שלה לאחת האחייניות שלי בולט לי מהרגע הראשון. חיוכה גדול, שיערה מתולתל ושחור וריסייה ארוכים וסמיכים. לאורך הריאיון, המילים "מנהיגה ויחד" חוזרות שוב

ושוב, מספרות את סיפורה של ילדה שגדלה בכפר יאסיף שבצפון, במשפחה גדולה שחיה את חיי הכפר, ילדות שמחה, משחקי ילדים בחצר, מסיק זיתים ותרנגולות מתהלכות בחלקת האדמה שבמורד השכונה.

לצד הילדות המאושרת, גם סיפורי המשפחה והגירוש ב-48', "כשהיהודים הגיעו". שברי סיפורים על סבתא המתחבאת במערה, על הורים שלא רצו פוליטיקה בבית ועל גאוות הפלאחים שעדיין גורמות לעיניה לנצנץ שהיא מדברת על משפחתה.

אני מבקשת להכיר את רולא הילדה - מה חלמה, מתי החלה לעסוק בפעילות ציבורית, מה במסלול חייה הביא אותה לפעול למען השלום בין העמים.
רולא מספרת:

אני מגיעה ממשפחה ממעמד הביניים, שחיה בכפר. גרנו באחת השכונות הגבוהות של כפר יאסיף, שהייתה יחסית חדשה וללא הרבה בתים. אני זוכרת את סבתא מכינה אוכל מהארנבים שהיו מסתובבים בחצר. כשגילינו זאת - הפסקנו לאכול אצלה בשר. היא לא הבינה מה הבעיה, מלוחיה מבשר ארנבים... אז שחררנו אותם לחופשי... הישגים לימודיים היו חשובים מאוד להוריי. כבר בגיל צעיר יצאתי מהבית לעבוד. בגיל 15 עברתי לגור אצל דודים שלי ביפו ועבדתי במיון בחינות בגרות. אבא שלי היה מזכיר בתיכון בכפר יאסיף וסידר לי את העבודה הזו, אבל החלום שלי היה להיות במאית קולנוע. רציתי לספר סיפורים. כילדה, הייתי כותבת לעצמי תסריטים, אהבתי פנטזיה, מדע בדיוני, הייתי קוראת הרבה, בעיקר באנגלית. היה לנו מנוי לעיתון אוקספורד לילדים, וכל האחים היינו קוראים אותו. כשאמרתי לאבא שלי שזה מה שאני רוצה להיות, הוא אמר לי: "זה לא יביא לך אוכל לשולחן". בסוף בחרתי ללמוד קלינאות תקשורת.

במקביל ללימודים, עבדתי ללא הפסקה. הייתי צריכה לממן שכר לימוד ומגורים. אין מסעדה בתל אביב שלא הייתי מלצרית בה. שם פגשתי את הגזענות המתוחכמת, שאני קוראת לה: "די! את ערבייה?

מה זה לא רואים עלייך" או "את בטח דרוזית," כי ליהודים יותר קל עם אלו שמשרתים בצבא, או: "את לא מוסלמית, נכון? רואים שאת נוצרייה..." הייתי שואלת את עצמי איך אנשים מרשים לעצמם לדבר כך. אני אף פעם לא ממיינת את היהודים שאני מכירה לפי הדעות הקדומות המזעזעות האלה.

כשעברתי לגור ביפו, הייתי צריכה שאח שלי, שהוא רופא, יבוא איתי, כדי לקבל חותמת שאני ערבייה טובה. זו אחת החוויות המרכזיות של הדור שלי - אתה חשוד. זו העמדה הבסיסית, אלא אם כן תוכיח אחרת.

לאחר שסיימתי את הלימודים מצאתי עבודה באשדוד. זה היה בשנת 2014, והתחיל מבצע "צוק איתן". הקליניקה שבה עבדתי נסגרה. אני זוכרת שירדתי למאפייה בבוקר, היה שם במקרה עיתון "הארץ", ובכותרת הייתה תמונה של הילדים שמתו בעזה בהפגזה. לידי עמדה אישה, שאמרה בקול רם: "מגיע להם, שימותו כולם." זו הייתה נקודת המפנה שלי. עד אז, במצבים כאלה הייתי שותקת, בטח בתקופה של טילים ואזעקות. אבל לא יכולתי. אמרתי לה בקול רם: "את צודקת, שכולם יישרפו. נעלה לגג ונקשיב לצרחות שלהם." כולם מסכיבים השתתקו. האישה הסתכלה עליי, לא אמרה כלום ויצאה, אבל אצלי משהו נשבר. איבדתי את האפשרות לשבת בצד ולא לעשות כלום. נשבר לי להיות סוג ב'. לא הפסקתי לחשוב איך היא יכולה להגיד משפט כזה ואיך כולם סביבה שותקים. השאלות האלה לא עזבו אותי.

התחלתי לעבוד במפלגת מרצ בפעילות שטח והתחלתי להכיר אנשים, להכיר יותר את הפוליטיקה של החברה היהודית. רוב הצוות סביבי היו נשים והייתה אווירה מדהימה של עשייה למען מטרה שכולנו שואפים אליה, אבל אז נכנסו לפעילות כמה גברים כוחניים. הרגשתי שזה הזמן שלי להמשיך הלאה ולמזלי פגשתי את "עומדים ביחד".

איך נוצר הקשר שלך לארגון?

בשנת 2017, ביום ירושלים, מתנחלים הגיעו להפגין נוכחות בעיר העתיקה. באנו לשם כמה אנשים מהמטה של מרצ, יחד עם חברי כנסת אחדים, ואף אחד לא עשה כלום. לידנו עמדה בחורה, עם חולצה סגולה ומגפון ביד, שצעקה סיסמאות בעברית ובערבית וכולנו הלכנו אחריה. היא סחפה את כולם. זו הייתה חמוטל, שהיא אחת הנשים הפעילות בארגון. היא דיברה ערבית טובה, והתחברנו. היא סיפרה לי על "עומדים ביחד", ואחרי זה קראתי עליהם וראיתי שהם מחפשים עובדים לפעילות שטח. הצטרפתי, ומאז זה החיים שלי.

ומה זה עבורך "עומדים ביחד"?

זה קולקטיב של ערכים משותפים, של קבוצה של אנשים טובים, שמאמינים שאף אחד לא יציל אותנו, האחריות עלינו. התחלנו מעטים ואנחנו גדלים ומתרחבים. יש לי יכולת ארגון, ואני רואה איך העשייה מתפתחת ומשפיעה. התאהבתי בעשייה שלי ב"עומדים ביחד".

מצאת בית?

בטח. "עומדים ביחד" זה בית.

ואיך מגיבים בסביבה המשפחתית?

ההורים שלי מאוד מאמינים בי, אבל מפחדים. אמא שלי עד היום אומרת לי למה כתבת ככה ולמה כתבת ככה? היא מפחדת שאכנס למעצר מנהלי. אבא שלי מעורר אותי אבל גם מזהיר – אל תגידי כך בפעם הבאה. אני מסבירה להם שאני עושה פוליטיקה. מרגיעה אותן: "אל תדאג, יש איתי יהודים, אני לא לבד." זה כאילו מנחם אותן, אבל זו תחושה כוזבת של ביטחון.

איפה אפגוש אותך בעוד 10 שנים?

אני רוצה לתת לצעירים הערבים הפלסטינים את התחושה שיש להם את היכולת לעשות ולשנות. לראות שגדל כאן דור של אנשים שלא מפחדים, שמעזיזים לעשות. "עומדים ביחד" נותנת לזה מקום, דלתות יכולות להיפתח, אם יש אומץ ויש ליווי. המדינה לקחה מאיתנו את האמונה שאנחנו יכולים להשפיע ולשנות. יש חוסר אמון מוחלט. ייאוש. רואים את זה סביב אחוזי ההצבעה. למה לא יוצאים להצביע? כי לא מאמינים שזה ישנה משהו. ב"עומדים ביחד" אנחנו רוצים לתת את הליווי והתמיכה לצעירים, שיאמינו ביכולת שלהם לשנות, להשפיע. אף אחד לא הולך מכאן, אנחנו חייבים לקדם את החיים המשותפים, אבל לא רק. חובה להיאבק עד שנראה צדק ושוויון אמיתיים בחברה שבה אנו חיים. אני רוצה להיות מנהיגה, לקח לי זמן להעז ולהגיד זאת. אני רוצה להוביל שינוי, להשפיע. קיבלתי הצעות מעניינות בשדה הפוליטי, אבל המסגרת האמיתית היא של אנשים שעושים ומתארגנים עם ערכים חדשים, מסגרת שתקדם שלום ושוויון.

תוך כדי השיחה שלנו רולא עונה לשיחה בנוגע לקמפיין הסיוע לתושבי עזה. לפתע הפנים שלה מוארות משמחה. היא משתפת:

הקמפיין הפך לסוג של מרחב ריפוי. צעירים הגיעו למרכזי החלוקה ונשארים לעזור עד השעות הקטנות. הם הרגישו שהם יכולים לעשות, לשנות. זה מפיג את הייאוש. הם גם רואים שיש שותפות יהודית-ערבית. זה מסר חשוב מאוד.

רולא מציעה להכין קפה שחור. בזמן שהגרגירים שוקעים, אני מבקשת שתספר לי על השבעה באוקטובר, איך היא חוותה את היום הנורא הזה.

הייתי ביפו אצל חברים והתעוררנו מהאזעקות. ישבנו בממד והבנו שקורה משהו. פתחנו את הטלפונים ובדקנו. היינו מבוהלים. אחרי

שעה בערך, אני זוכרת שראינו את הסרטון של הנוח'בה עם הטנדרים והנשק. זה נראה לא אמיתי. לא יכול להיות. התחלנו לראות ברשתות זרות מידע שרץ בטלגרם, שממנו אפשר היה להבין שהחמאס נכנס לתוך היישובים הישראליים. היינו בשוק ואז הגיעה התמונה, שהם מורידים את הגדר ונכנסים פנימה בכזו קלות. לא הבנו איפה הצבא, נדהמנו. איך החמאס עשה את זה? עזה סגורה, איך הם יצאו? ותוך כדי, אנחנו מגלים שיש לנו הרבה חברים במסיבה של הנובה. חלקם ממש באותם רגעים נרצחו, כמו אח של חברה ופעילה מהתנועה. הדבר הבא שאני חושבת עליו יותר מהכול זה: "אוי ואבוי, מה הולך לקרות בעזה? פה נרצחים ובעזה יהיה גיהנום." פחד. חוסר אונים.

ובימים שאחרי, אני שואלת?

האמת שלא יצאנו בכלל מיפו. סוג של סגר מרצון. היה פחד מאוד גדול שנחזור למאי 2021. פחדנו שהיהודים יעשו לנו משהו. המון כאב. אף אחד לא יצא מהבית.

כמעט חודש אנשים פחדו ולא יצאו מהבתים שלהם. היו אזעקות וטילים, אבל גם פחד שמשהו הולך להתפרץ בתוך הערים המעורבות. העבודה שלי לא הפסיקה, וכבר ביום ראשון היינו צריכים להבין מה עושים ואיך. היו קולות של מוות והשמדה משני הצדדים. אספנו את האנשים ועשינו שיחת זום עם הצוות והנהגה. בשיחה עלו אנשים שהאחים שלהם נכנסו לעזה להילחם ואנשים שיש להם משפחות בעזה, וחברים שנרצחו בשבעה באוקטובר, והיה כאב גדול וייאוש גדול. אנשים בכו. כל אחד סיפר את שלו. זה כאב לגיטימי וצריכים לזכור שלא משנה מה קורה אנחנו נשארים פה. השיחה מאוד עזרה לנו לקום ולהתאושש.

עשינו מעגלי שיח. החלטנו שצריך לעשות כנס סולידריות יהודי-ערבי ביפו, שאליו הגיעו כ-400 איש. זה היה מאוד אמוציונלי. היה צורך

לדבר אחד עם השני. תכננו להפיק גם אירוע בחיפה, אבל ארגוני ימין רצו לסגור אותנו, בטענה שאנחנו תומכי טרור. העירייה לא אפשרה לנו לשכור מקום לקיום אירוע. לבסוף ארגנו משהו במסגד בשכונת כבאביר. היו כ-800 איש. קיימנו אירוע גם בבקעא וגם במשולש. זה היה כמו מסע נודד ממקום למקום, שהמטרה הייתה שנשתף ברחשי הלב. בסוף כולם מבינים – אין לאף אחד מקום אחר ללכת אליו.

שמעתי גם על פעולות אקטיביות שעשיתם בשטח. תוכלי לספר לי?

הקמנו את "משמר הסולידריות" בערים המעורבות. המטרה הייתה לתת ביטחון לכל מי שנמצא במרחב הציבורי. פתחנו "קו חם" למי שזוקק לעזרה. החשש היה מאסקלציה ולכן צעדים כאלה היו מאוד משמעותיים בשטח. היינו פעילים מאוד במרכזי חלוקה וסיוע, כמו בחמל המשותף שהוקם ברהט. עסקנו גם באיסוף תרומות למשפחות המפונים, ליווי לסטודנטיות שפחדו לצאת מהבתים, ניקיון מקלטים ביחד. היינו מעורבים בכל הנושא של התמודדות עם הפצת גזענות, היה לנו צוות שיצא לשטח למחוק גרפיטים גזעניים. בחיפה המשטרה עצרה אותם. את מבינה את האבסורד – הם הלכו למחוק קריאות גזעניות ונעצרו בעצמם.

ומה היה עבורך הכי משמעותי?

מעבר לכל הפעילות בשטח, התנועה יצאה למוקדי ההפגנות עם הקריאה לעצור את המלחמה. ניסינו להביא שיח אחר, אמיץ, שבטח בחודשים הראשונים אף אחד לא העז להעלות.

ויצא לך להגיע לאזור העוטף?

האמת היא, שפחדתי לראות בעיניים את ההרס. הפעם הראשונה שירדתי לעוטף הייתה ללוויה של ויויאן. חשבתי שיהיו הרבה יותר

אנשים, כי הרצח שלה היה כאב שמחבר בין אנשים רבים, והצטערתי לראות שזה לא היה כך. חשבתי לעצמי שאנחנו עכשיו ממש מעטים במאבק הזה. גם הגעתי ללוויה נוספת של אח של חברה שעבדה איתי במלצרות ביפו, שנרצח במסיבת הנובה. הוא גם היה פעיל שלום. לאחר מכן עשו אירוע לזכרו והיה לי קשה ללכת. זה מציף. אנשים קרובים אליי התפרקו. גם כלפיי הייתה ביקורת מצד חברים ערבים, שאני מתחברת אל הכאב של היהודים. מהצד היהודי הייתה ביקורת שאני מדברת על הכאב של תושבי עזה. כתבתי על זה ברשתות החברתיות, איך אנחנו יכולים לשמוח על כאב של אחרים או לשמוח שיש אנשים צעירים שכל אשמתם שהיו במסיבה ונרצחו? זה בלתי אפשרי.

מה את אומרת לפלסטינים שכועסים עלייך?

אני יודעת מה קרה בשבעה באוקטובר ואני יודעת שיש מצור ויש אבטלה, ואני מבינה את הרצון לחופש בעזה. השבעה באוקטובר לא הגיע מתוך ריק. יש אנשים שרוצים חופש, אבל בוזזמנית זה לא מצדיק רצח. בטח ובטח לא לשמוח שזה קורה. אני לא רוצה שיהודי ישמח עם ההפצצות בעזה. העיוורון שיש לנו בעיניים בזמנים האלה הוא כל כך גדול, יותר מההבנה כמה זה אסור.

אנחנו לא חייבים להיות אויבים. יש לנו אפשרות אחרת, אבל מי שנמצא כרגע בשלטון לא רוצה לראות אפשרות אחרת. אסור לנו להיגרר לנקמה ועוד דם. לקח לי הרבה זמן לשכנע את החברים הקרובים שלי, שאי-אפשר להמשיך בדרך הזו.

את מתארת מצבים שבהם כל הזמן את מקרבת בין אנשים.

אני משלמת מחיר על זה. עייפות תמידית, לחץ וחוסר תיאבון, והתחושה שאני מזדקנת לפני הזמן. איומים. אחד הדברים המתסכלים

הוא, שאני מותקפת מכל הצדדים. לאלה אני שמאלנית מדי, לאלה אני ישראלית מדי ולא לה אני פלסטינית מדי. כל אחד רוצה שתלחמי או שתגידי דברים שמתאימים לו. לא לכולם מתאים לחיות יחד. יש כאלה שרוצים למחוק את היהודים. כשאני אומרת שאף אחד מהעמים לא הולך לשום מקום וצריך להסתדר, אומרים לי: "את לקננית ליהודים" וכשאני כותבת על הכאב בעזה, יש בצד היהודי אנשים שאומרים: "שיאנסו אותך כמו שאנסו את הילדות שלנו."

אני מביטה ברולא. היא מביטה בטלפון הנייד שלה, לחוצה לעלות לשיחת זום ואז היא אומרת בעצב:

זה שוחק. אני רוצה לצאת לחופש, אבל אני לא יכולה. אני צריכה להחזיק הרבה דברים. התקופה הזו היא אחת התקופות הקשות שמישהו מאיתנו חווה. כל יום אנחנו קמות למציאות יותר קשה, יותר מחרידה. פוליטיקאים צמאי דם, שמובילים את כולנו לתהום רק בשביל הכוח הפוליטי שלהם ורצון עיוור ובלתי נגמר בנקמה. כל בוקר אני נדהמת מהיכולת של לא מעט אנשים - שאני חלק מהם - לקום ולהילחם על עתיד אחר, על אלטרנטיבה. אנשים שלא נרתעים ועוד לא הרימו ידיים, שלא חושבים כמו רבים אחרים שזו גזירת גורל. לקום ולהיאבק יחד עם אנשים שעדיין מאמינים שאפשר אחרת, זה הדבר שעדיין נותן בי תקווה. אני יודעת שהדרך עוד ארוכה, אבל אני גם יודעת שאין לי או לנו את הפריבילגיה להרים ידיים.

רולא משלמת מחיר אישי וכלכלי על פעילותה. המילים "אומץ", "חינוך" ו"חיבורים" חזרו שוב ושוב במהלך דבריה. בעיניים שלה אני רואה תשוקה להשפיע, לעשות, לפעול ולתקן וגם רעב, אני רואה, כזה שמגיע ממקום של ידיעה שהיא יכולה לבצע, ממקום של אכפתיות אמיתית. את הרעב הזה, הכי

אנושי, אמיתי ובריא אפשר להמשיל לזה של יזמי סטארט-אפ וזו גם אבחנה עצובה לעיתים. כי המחירים בדרך כבדים: השפלה, רפש ציבורי שמוטל על העושים במלאכה, נידוי חברתי, השקעת זמן ומחיר כלכלי שנדרש ממי שמקדיש שעות רבות לא לעצמו אלא לאחרים. המשאבים הכי קשיחים שיש, זמן ואנרגיה, הם שני משאבים מתכלים וחולפים. בינתיים רולא משלמת באהבה וכלי הגבלה.

סיפורה של מרשה:

ניסים של אהבה ושלום

ראיינה: עינת מטצל. כתב: דרור רובין

מרשה קרייזל, נולדה במיניאפוליס שבארצות הברית ועלתה לישראל ב־1959. אמא לשניים. פסיכותרפיסטית ומומחית לריפוי הילד הפנימי. נסעה מסביב סביב לעולם, למדה בודהיזם ונהייתה פעילת שלום. לאחר מכן, יזמה וניהלה מיזם של שלום בשכם במשך שמונה שנים. בת 86, גרה בקריית טבעון וממשיכה בעשייה מקרבת ובפעילות למען השלום.

אני פוגשת את מרשה בדירתה המוארת והנעימה בטבעון, בין עציצים ופסלים נאים, שאת חלקם פיסלה בעצמה. מדי פעם השיחה מופרעת ברעש המטוסים הממריאים מבסיס רמת דוד הקרוב, תזכורת רועמת למציאות שבתוכה מתקיים המפגש שלנו. כאן, בתוך הדירה ובנוכחות האישה המיוחדת הזו, ניכרת אפשרות נוספת להביט במציאות ולפעול בתוכה. הבחירות של מרשה, כפי שיתגלו במהלך השיחה, הן אמיצות ולא מובנות מאליהן והן נובעות מתוך חיבור עמוק לעצמה ולעולם, במהלך של תודעה ערה המובילה לעשייה חברתית, פוליטית ובעיקר אנושית. בכל פעילותה ניכרת מחויבותה להתפתחותה כאדם ולדרך של שלום, של הידברות, של מפגש ושל אהבה.

האיכויות הללו מתגלות במהלך השיחה עימה, אישה מלאת חכמה, חום, הומור, רגישות ועוצמה. כמעט אפשר לשכוח שמרשה בת 86. הכוחות שלה, נקודת המבט הבהירה, הרוח הצעירה, הבאה לידי ביטוי ברעיונות וביוזמות שלום שהיא מקדמת (גם בימים אלה ממש), השיחה הקולחת - נדמה שהאנרגיות של אותה נערה צעירה שעלתה לבדה לארץ מארצות הברית בסוף שנות ה-50 עדיין מפעמות בה. אותן האנרגיות נוכחות גם באופן התייחסותה לחוויות החיים העשירות שלה, כולל סביב אירועים קשים מאוד. אפילו כשאנחנו מדברות על כאב וסבל, תסכול עמוק וייאוש, קשה שלא להתפעל מהאופטימיות הבסיסית שלה ביחס לחיים ולאמונה בטוב, באדם, באהבה ובשלום. התרשמתי מנחישותה לעשות את הדבר הנכון, לפעול בתוך המציאות בכל מצב ומתוך כוונה להיטיב. אני תוהה מאין נובעת אופטימיות שכזו, היכולת לבחור שוב ושוב בדרך של תקווה ועשייה. נדמה לי שאלה קשורים אצל מרשה בבסיס החיבור החזק שלה לעולם הרוח, בין אם בהקשר היהודי, הבודהיסטי או האוניברסלי ועמוק אף יותר, באמונתה בניסים. אמונה זו נוכחת מאוד בסיפור שבו בחרה לפתוח את שיחתנו, סיפור על "נס", כהגדרתה, אחד מאותם ניסים השזורים, לדבריה, לכל אורך חייה ופעילותה. מרשה מספרת:

חלק גדול מהפעילות שלי לשלום מלווה במעשי ניסים. אני אדם רוחני מאוד ומחוכרת למסרים מהשכינה שהם במהותם שלום, אהבה וחמלה. כך למשל, בשנת 2000, בתחילת האינתיפאדה השנייה, כשהייתי כבר פעילת שלום ואחרי שעבדתי כמה שנים בשכם במסגרת פעילות לשלום שיזמתי, כאב לי מאוד שישראל תוקפת פלסטינים. אלה היו אנשים שעבדתי איתם מקרוב וידעתי שרובם רוצים שלום. באותו זמן, ישראל תקפה את ג'נין וכיתרה את העיר. בארץ נערכנו להעביר מצרכים לאנשים בג'נין. מצאנו טנדרים כדי להעמיס את הדברים ורצינו להעביר אותם לשם דרך המחסום שבמזרח ירושלים.

באותו יום הייתה הפגנה במזרח ירושלים. נסעתי עם חברה ערבייה, שגם היא, כמוני, לומדת ומתרגלת בודהיזם. הרגשנו שיש כל כך

הרבה כעס סביב ההפגנה והמצב בכלל. החלטנו שאנחנו ננסה להביא להפגנה הזו אנרגיה אחרת, אנרגיה של אהבה. דיברנו על כך כל הדרך וחשבנו איך לעשות זאת. יצאנו מהאוטובוס והתחלנו ללכת לכיוון המחסום. היו שם הרבה מאוד אנשים, יהודים וערבים, ואיכשהו יצא שהתפצלנו. ראיתי שבמחסום היו חיילים שהיכו מפגינים. אחר כך הבנתי שהגיעו נערים פלסטינים עם דגלי פלסטין והתחילו לזרוק אבנים על החיילים. גם אחמד טיבי היה שם וגם אותו החיילים היכו. היה לי קשה לראות התנהגות כזאת.

פתאום, החלו להישמע פיצוצים חזקים, כאלה שלא שמעתי אף פעם. פחדתי. ראיתי שמתחילים לזרוק עלינו בצל מהבתים הפלסטיניים הסמוכים. חשבתי שמנסים לגרש אותנו ותהיתי למה לא זורקים עגבניות אלא בצל [צוחקת]. ואז שמתי לב שאנשים לוקחים את הבצל ומקרבים לאף שלהם, והבנתי שזה כנראה נגד הגז המדמיע שיוורים עלינו. אנשים לקחו את הבצל והתחילו לברוח. נבהלתי והתכוונתי לברוח גם אני, אבל נזכרתי בכוונה שלי להביא אל תוך ההתרחשות אנרגיה של אהבה. עמדתי במקום, עצמתי עיניים וביקשתי אהבה והרגשתי איך פתאום מלמעלה יורדת עליי בועה של אהבה, ממש כמו בלון פיזי שעוטף אותי ואני כולי מוקפת אהבה. מהר מאוד הרגשתי רגועה, ממש כמו בגן עדן. הכול היה מושלם, אהבתי את כולם, את המפגינים, את הפלסטינים, את החיילים. אמרתי לעצמי שאין לי לאן לרוץ. בזמן שעמדתי כך ניגש אליי פלסטיני מהשכונה והציע לי לבוא למשפחה שלו ולשתות תה. הודיתי לו והלכתי אתו. בני המשפחה הודו לי שבאתי, חזרו ואמרו עד כמה הם מעריכים שהגענו להפגין למענם ושהם מרגישים כמה אכפת לנו מהם. כך יצא שבאמצע הפגנה קיבלתי כוס תה ויכולתי גם ללכת לשירותים, מה שלא מתאפשר בדרך כלל באמצע אירוע שכזה [צוחקת]. כשהתכוונתי לצאת שוב לכיוון ההפגנה, האישה אמרה שהם חייבים לתת לי מתנה. אמרתי "מה פתאום, איזו מתנה?!", אבל

היא התעקשה והסתובבה לחפש משהו ובסוף לקחה את הספל הכי יפה שהיה להם בבית ונתנה לי. בינתיים ההפגנה כבר המשיכה הלאה ובמקום היו עכשיו חיילים. כשיצאתי וראיתי אותם, הרגשתי שכל חייל הוא כמו הבן שלי ושאני אוהבת את כולם. הרגשתי כל כך הרבה צער בשבילם על כך שיש להם תפקיד כזה. חייכתי אליהם ואמרתי "סליחה, אני צריכה לחזור להפגנה" והם כולם חייכו אלי בחזרה ונתנו לי לעבור ולא היו אגרסיביים כלפיי בכלל. אני עוברת אותם ומסביב ממשיכים להישמע הפיצוצים ויש המון גז מדמיע. אני מתקדמת לכיוון ההפגנה ומשהו מתפוצץ לי ליד הרגל ואני רואה את הגז יוצא ומתחיל להתפשט. אני שמה לב שכולם מרגישים ממש רע, מקיאים, העיניים דומעות, האף נוזל, אבל אני מרגישה בסדר גמור. אני חושבת לעצמי שעכשיו, כשהגז מתפזר ממש לידי, בטח ארגיש רע, אבל אני מרגישה טוב ונושמת אוויר נקי. ושוב חושבת לעצמי: "מה קורה כאן?!" הבנתי שזו האהבה, שאני עדיין בתוך בועה של אהבה ושכנראה לאהבה יש אנרגיה כל כך חזקה שהיא יכולה למנוע את ההשפעה של הגז המדמיע. הבנתי שקורה לי נס. נשארתי עד סוף ההפגנה ולא קרה לי כלום. כולם הרגישו רע מאוד. אנשים אפילו הגיעו לבית חולים, אבל אני הרגשתי נס, הרגשתי שקיבלתי את האהבה הזו ושהיא גם הגנה עלי. זה אחד הניסים הכי גדולים שהיו לי, וכן, היו מקרים נוספים שפעלתי לאורך חיי מתוך האהבה הזו.

ספרי לי בבקשה, איך הגעת להיות פעילת שלום?

הגעתי לארץ בגיל עשרים ממניאפוליס שבארצות הברית. בתור ילדה ונערה הלכתי כל יום אחרי בית הספר הרגיל לבית ספר יהודי ולמדתי תורה, משנה ותלמוד. הייתי מאוד גאה להיות יהודייה. הרגשתי שאנחנו עם חומל, עם של צדק, עם שאף פעם לא יעשה לאחר את מה שעשו לו. חשבתי שאם אני מגיעה לישראל, אני מגיעה למדינה של לב, מדינה שהיא לטובת כל אדם שנמצא בעולם.

הרגשתי שזה הייעוד של העם היהודי - להביא אהבה, שלום וצדק לעולם. האמנתי בזה בכל נשמת.

כנערה בארצות הברית הייתי בתנועת נוער ציונית "הבונים", וגם הם ציירו לי מן תמונה אידיאלית כזו, מן נרטיב ציוני שלפיו לא ממש היו ערבים בארץ ישראל ושנחנו קנינו מהם את האדמות ולא לקחנו מאף אחד בכוח. האמנתי לזה לגמרי.

שנים אחר כך, כאדם בוגר בארץ, עבדתי בתור פסיכותרפיסטית במסגרת קיבוצית. חברים שלי משם, פסיכולוגים, הלכו לאיזשהו מפגש של תנועת שלום. הם הזמינו אותי לבוא והצטרפתי רק מסקרנות, לא ידעתי על מה מדובר. הייתי כל כך תמימה והגעתי, כמעט במקרה, לפגישה עם פסיכולוגים פלסטינים וישראלים. רצינו להבין מה השורשים הפסיכולוגיים של הסכסוך. ישבנו בקבוצה קטנה ופסיכולוג פלסטיני התחיל לספר על מציאות החיים שלו וסביבו בהקשר של הכיבוש. איכשהו, עד אז, הכיבוש היה רק מילה בשבילי, לא משהו שהבנתי. הוא התחיל לבכות על הסבל שהם עוברים ואני בכיתי אתו. ממש הרגשתי את הסבל שלו וחוויתי תחושה חדה וכואבת של סכין שחותך אותי, חותך לי את הדימוי שהיה לי בתור יהודייה. הבנתי שהעם שלי, שאני כל כך גאה בו, עושה דבר כזה לעם אחר. זה היה נורא ואמרתי לעצמי שאני חייבת להיות פעילת שלום. זו הייתה החלטה מאוד ברורה, ומאז התחלתי לעשות הרבה דברים הקשורים לפעילות שלום.

הדרך הזו קיבלה, בזמנו, חיזוק מכיוון נוסף. באותה תקופה פגשתי ידיד, שבדיוק יצא ממנזר בודהיסטי. זה היה מעט אחרי שהתגרשתי מבעלי ורציתי לנסוע ולטייל בעולם. הוא הציע לי להגיע לנפאל, למנזר שבו הוא היה. הייתי בת 48. נסעתי לנפאל ובמנזר עשיתי קורס בודהיזם, שמאוד תפס אותי. נסעתי שנה מסביב לעולם וביקרתי בעוד מנזרים בודהיסטיים ולמדתי הרבה. היה שם מורה מדהים

שמאוד אהבתי ושיתפתי אותו שאני חושבת לעזוב הכול ולהקדיש עצמי באופן מלא ללימוד בודהיזם. הוא אמר לי, שהפעילות לשלום היא הדרך הרוחנית שלי ושאני צריכה לעזור לישראלים להבין מה זה להיות פלסטינים ולפלסטינים להבין מה זה להיות ישראלים. הוא עזר לי לראות את הדרך הרוחנית שלי ואת המימוש שלה במקום שממנו באתי.

ומה עשית? איך התחלת לפעול?

קודם כל ניסיתי לברר על פלסטינים שיהיו מוכנים לעסוק בזה יחד איתי ומצאתי אישה מדהימה בשם ראודה באשיר משכם. עבדנו יחד עשר שנים ועשינו פעילות לשלום בשכם. ראודה הייתה קלינאית תקשורת, למדה באיטליה, הייתה שבע שנים בכלא הישראלי ודווקא זה, לדבריה, הפך אותה לפעילת שלום. היא אף פעם לא סיפרה לי מדוע הייתה בכלא ואני לא שאלתי. בכלא היא ראתה שההנהלה מאוד מחמירה עם האסירות הפלסטיניות ומענישה אותן בנוקשות. דווקא האסירות היהודיות וחלק מהסוהרות העניקו לאסירות הפלסטיניות יחס שווה ואפילו תומך. היא חשבה לעצמה שאם בתוך הכלא יכולים להירקם יחסים טובים בין ישראליות לפלסטיניות אז מדוע לא מחוץ לכלא? היא הייתה בטוחה שיש ישראלים רבים המאמינים בשלום ואפשר יהיה להתחבר אליהם. זה בדיוק התאים למה שאני חיפשתי. שאלתי אותה איך אנחנו מתחילות, ניסיתי להבין מה הם הצרכים סביבה וכיצד נוכל להתקדם. הגענו למסקנה, שבתוך שכם לא הייתה אז אפשרות להתייחס לנושאים של בריאות ובריאות נפשית וגם לא לצרכים של נשים וילדים. החלטנו שנבוא מכיוון של רפואה אלטרנטיבית. חשבתי שיש בישראל הרבה אנשים שמתעסקים בתחום ממקום של אהבה ונתינה ושאני צריכה לרתום אותם לפעילות של שלום. רוב האנשים פחדו לבוא לשכם. הגיעו אישה שלימדה לידה טבעית ושבאה ללמד ומישהי שעוסקת

בהומאופתיה, אבל לא התגבש משהו סדיר. ואז, תוך כדי שאני בתוך החיפוש הזה, קיבלתי הזמנה להשתתף בכנס בין-לאומי על עינויים במזרח התיכון. אמרתי לעצמי: "את זה אני לא אעשה, אני לא מסוגלת." בינתיים קיבלתי עוד הזמנות לכנס הזה והבנתי שיש קול שקורא לי להשתתף בו. נכנסתי למדיטציה ושאלתי: "למה אני צריכה לנסוע?" ושמעתי משפט: "תשאלי את שאנטי, היא תעזור לך." לא הבנתי מי זו שאנטי, אבל נזכרתי בטיול שעשיתי מסביב לעולם, כשלמדתי על מרכזי אנרגיה חזקה של אהבה שיוצאת מתוך האדמה. למדתי למצוא את המקומות האלה ומצאתי מרכז כזה גם בארץ, בנחל עמוד. בזמנו, לקחתי לשם קבוצה, שבה הייתה מישהי בשם שאנטי, מאסטר לרייקי. הצלחתי להשיג את הטלפון שלה וסיפרתי לה על הכנס בנושא העינויים. ביקשתי שתצטרף אליי לכנס, אבל היא סירבה. הבנתי שעליי לנסוע לכך, אבל עוד טרם לכך ידעתי שאני צריכה למצוא מישהי שתבוא לשכם לטפל ברייקי וללמד רייקי. הגעתי לכנס הזה והייתי בקבוצה שבה הייתה אישה פלסטינית, פסיכולוגית עיוורת, שלמדה בבוסטון פסיכולוגיה ושמה ראודה. שאלתי אותה אם היא שמעה על רייקי והיא אמרה שכן ושהיא הקימה וניהלה מרכז לשיקום פלסטינים שעברו עינויים. ממנה הבנתי שיש בכך צורך ממשי. בסופו של דבר מצאתי אישה אמריקאית, שהתחנה עם פלסטיני, שהסכימה לבוא לשכם לטפל ברייקי וללמד רייקי במרכז שראודה הקימה.

ואיך המשיכה הפעילות?

יום אחד הגיע ללמוד רייקי בחור שהיה בחמאס. הוא היה משורר, אדם מיוחד שמאוד התיידדתי אתו. כשסיימנו ללמוד, הבחור אמר שהוא רוצה לעזוב את החמאס ולהיות פעיל שלום ושחייבים לעשות שלום, שזה הפתרון היחידי. הוא לקח על עצמו לארגן את כל הפעילות שלנו בשכם.

באותה תקופה הייתי בקורס אחר עם מורה ידוע לכודהיזם בשם כריסטופר טיטמוס, שהגיע מאנגליה. סיפרתי לו על הפעילות שלי והוא הציע לי לנסות לקיים דיאלוג בין ישראלים לפלסטינים תחת הכותרת של Transformation of Suffering. התלהבתי ושאלתי אם הוא יהיה מוכן להעביר סדנה כזו. הצלחתי לרתום אנשים נוספים לרעיון, בכלל זה את סטיבן פולדר (מייסד עמותת "תובנה"), וקיימנו סדנה בת שלושה ימים בשכם, כאשר הישראלים ישנים בבתים של פלסטינים. ביום האחרון של הסדנה הייתה הפגנה בשכם נגד מעצר פוליטי של פלסטינים שהתנגדו לכיבוש הישראלי. רצייתי שכל המשתתפים בסדנה יצטרפו להפגנה, אבל ראודה חשבה שלא נכון לכפות על מי שלא רוצה להצטרף. בסופו של דבר הישראלים לא הלכו. לפתע שמענו הרבה פיצוצים וירי מהכיוון של ההפגנה ואחד המשתתפים הפלסטינים שהיה שם חזר לסדנה בריצה ודחק בנו, הישראלים, לעזוב. הם הרגישו שלא יהיה בטוח עבורנו להישאר במצב כזה. הסכמנו. החברים הזמינו לנו מונית, אפילו קנו לנו פיצות ופיתות עם זעתר לדרך. הגענו לישראל והחלטנו לפנות לעיתונות לתאר את מה שקרה שם, אבל לא רצו לדבר איתנו. בסוף פשוט כתבנו מאמר ושילמנו כדי לפרסם אותו בעיתון "הארץ".

ואיך התפתחה העבודה שהתחלתם בסדנה הזו?

אנשים התחברו אחד לשני ממקום של סבל אישי. ישראלים ופלסטינים סיפרו על סבלם של ידידים ומשפחות מהכיבוש ומהמצב. ראודה ואני הרגשנו מאוד הצליחה והחלטנו להכשיר את משתתפי הסדנה בהנחיית דיאלוג. הבאנו מורות בודהיסטיות מארצות הברית שלימדו אותנו וכעבור שנה הרגשנו שאנחנו מוכנות להנחות בעצמנו. התחלנו לקיים סדנאות אחת לחודש, להביא ישראלים לשכם וגם לישון שם במהלך הסדנה בבתים של פלסטינים. זה היה מאוד חזק. לא הרגשנו שאנחנו

בסכנה. באותו זמן השב"כ התחיל לחקור אותי ואמרו לי כמה זה מסוכן להגיע לשם. לצערי, בתחילת האינתיפאדה השנייה נאלצנו להפסיק את הפעילות, כי אי-אפשר היה להבטיח לנו שישמרו על ביטחוננו.

ומה את זוכרת מהתקופה הזו שהפעילות הפסיקה?

אני בעיקר זוכרת את הכאב. בתקופה שקיימנו את הסדנאות הוכחנו למאות רבות של אנשים שגם הפלסטינים רוצים שלום ושאפשר להיות איתם בדידות ובאחוה. הפלסטינים מצדם הרגישו שאנחנו יכולים להפיץ את המסר הזה בישראל. זו הייתה התקווה שלהם, אבל זה לא קרה. אף אחד לא רצה לשמוע אותנו. עיתונאים שפנינו אליהם לא גילו עניין. לא הצלחנו להביא את הקול של הפלסטינים לחברה בישראל וזו תחושה של כאב וחוסר אונים, תסכול וכעס. אם הממשלה שלנו הייתה מוכנה להוציא על זה רק מעט מהכסף שמוציאים על מלחמה, היינו במקום אחר.

אני זוכרת, שבזמן החתימה על הסכם אוסלו, הזמינו אותי לפגישה בעיריית שכם. זו הייתה פגישה של המועצה והציגו לפניי איך הם מתארגנים כדי לפעול למען השלום. הם אמרו שכל התאים שהיו מאורגנים לפעולה נגד ישראל הפכו עצמם עכשיו להיות פעילים למען השלום. הם ביקשו שאעביר את זה הלאה, אבל בישראל, כפי שכבר אמרתי, לא היה למי להשמיע את הדברים האלה. היו המון כוונות טובות, אבל ללא הצלחה.

במצב כזה, היו מקומות שבהם פקפקת בעצמך או שאולי חשבת שבכל זאת יש אנשים שרוצים להרע?

לדאבוני ולכאבי, יותר ויותר ראיתי את מה שאנחנו עושים להם, את הפגיעה של ישראל בפלסטינים והשתכנעתי שזו בעיה שלנו. זה

היה לי מאוד קשה, כי באתי, כמו שסיפרתי, מתוך התפיסה של העם היהודי, כעם שרוצה שלום ומקדם שלום. חשבתי על הילדים שלהם, שמאבדים את הבית שלהם ובני משפחה ועל הפחד שלהם ועל כל האנשים שחיייהם נהרסו ועל כך שדור אחר דור חיייהם נהרסים והם שונאים את ישראל. מעגל של סבל שהולך ומתרחב.

ואיך השפיעה עלייך ההבנה הזו?

בשנים האחרונות אני פעילה בתנועת "נשים עושות שלום". אחת הפעילויות שבהן אני משתתפת היא תהליך של דיאלוג עם נשים מתנחלות. ניסיון לקיים דיאלוג. המפגש איתן קשה לי יותר ממפגש עם נשים פלסטיניות. כואב לי להיחשף לתפיסה שלהן, שרק מביאה להמשך הכאב. אני באה ממקום של יהדות המקדמת צדק, אהבה ושלום, כך אני מאמינה שאנחנו צריכים להיות. כשאני פוגשת את המתנחלות, אני מרגישה שאני היהודייה האמיתית, ושהן כבר בכלל לא יהודיות. הן לא מסוגלות בכלל לראות את העזתים כבני אדם שפועלים מתוך סבל. הן איבדו את היכולת לראות אותם כבני אדם. בתור פעילות שלום הבנו שאנחנו לא יכולות להגיע לדיאלוג עם המתנחלות אך ורק במטרה לשנות את התפיסות שלהן. אנחנו באות גם כדי להקשיב, להבין את נקודת המבט שלהן, לצמצם את השנאה שהלכה וגברה בין המחנות. הבנו שאסור לנו לראות אחת את השנייה כאויבות, אבל זה מאוד קשה. הבנתי שהן פועלות מתוך אמונה טהורה, ובאמת ובתמים מאמינות שאלוהים רוצה את הארץ השלמה הזו עבור היהודים בלבד. מבחינתן, לפלסטינים אין שום מקום כאן והם צריכים להסתלק. אלו נשים חכמות מאוד ונחמדות מאוד ואני מחבבת אותן מאוד, אבל זו הגישה שלהן, שאליה אני כמוכן לא יכולה להתחבר.

אנחנו יושבות בביתך היפה, העטוף ירק, שמש ופסלים, וזה קורה בטבעון המאוד ליברלית ויהודית. אנחנו בשנה מאוד קשה, מלאת אלימות ואת יצרת לך פה את אותה בועה של אהבה שעליה דיברת בתחילת הריאיון. עם איזו תחושה או תקווה או חשש את יוצאת מהבועה הזאת אל העולם אחרי השבעה באוקטובר? מה השתנה ומה נשאר?

שלושים שנה אני מתעסקת בכורדיזם, במדיטציות ובאהבה. היו לי גם דברים ספונטניים רוחניים. אני מאוד מחוברת לחמלה של השכינה. זה חלק ממני וזה משהו שקיים בי באופן עצמאי. כשהתחילו כל הדברים האיומים וכולם התפרקו מכאב ומכעס, אני פשוט נכנסתי למקום של חמלה. זו מן רשת שלא נגמרת, וזה ממש הציל אותי. וכשאנשים שאלו "איך את ממשיכה להיות פעילת שלום? איך יש לך תקווה?" הבנתי שאני לא מתעסקת בתקווה, אני מתעסקת במה שנחוץ כדי שהעולם יהיה יותר טוב. הנחישות שלי חשובה לי ולא התקווה. אני פשוט יודעת שזה הדבר הנכון לעשות. זה מה שצריך לעשות.

ויש רגעים שבהם את מרגישה שהנחישות מתעמעמת?

הנחישות שלי לא ניתנת לערעור. מה שיותר ויותר כואב זו הנחישות של הממשלה להרוס אותנו. אני רואה איך הם פועלים להרוס את הדימוי האנושי שלנו, אבל אנחנו צריכות לא לפחד לעשות את מה שצריך לעשות. להיות יצירתיות. למשל, בזמן האחרון התחלתי לקום בבוקר עם רעיונות יותר ויותר מגובשים איך לקיים פעילות לשלום. הרעיון האחרון הוא, שכדאי לנו להתחיל לתמוך בברית השלום המזרח-תיכונית וחשבת שנהארגן כנס של פעילי שלום מכל המזרח התיכון. העניין הוא שזה יכול להיות בעייתי, כי מצד אחד זה מקום שבו יתקפו אותנו כישראלים, ומצד שני, שנחזור לארץ ישלחו אותנו לכלא [צוחקת]. אולי נתחיל מכיוון של העצמת נשים, עם ארגוני נשים, וננסה לברר מה התפקיד של נשים בעשיית שלום במזרח התיכון. עם זה אני חיה. אני חלק מצוות שהעלה את הרעיון

ב"נשים עושות שלום". זה נשמע רעיון משוגע לגמרי, אבל אני אומרת "לא לפחד! פשוט לעשות את זה". לא הייתי רוצה שפחד ינחה את מה שנעשה בעולם.

ולאילו עוד תובנות הגעת מתוך פעילותך לעשיית שלום?

יש מסקנות לא פשוטות שהגעתי אליהן, אבל גם הן עדיין שאלות פתוחות. האמון בינינו לבין הפלסטינים נשבר ולא מעכשיו. בתקופה של רבין עוד הייתה תקווה, אחר כך הכול התחיל להתערער. כשעבדנו יחד, המחשבות שלהם היו מרוכזות איך לעשות שלום איתנו ולא איך לדאוג לזכויותיהם או להתכונן למתקפה מצד ישראל. שהגיעה המתקפה הם לא היו מוכנים אליה. אולי בשל כך רבים מהם הגיעו למסקנה שאסור להיות ביחסים קרובים עם ישראלים, כדי לא לשכוח שגם אם יש ישראלים המבקשים שלום הממשלה והמדיניות היא נגדם.

בעלה של ראודה, למשל, ממש כעס עליי ולא רצה שהיא תדבר איתי. היא עצמה הייתה משוכנעת שכל השנים האלה באמת התכוונתי לשלום בדיוק כמוהם, אבל הקשר הלך והתרחק. לצערי, אני לא בקשר איתה היום. ומתוך זה, הרגשתי המון אשמה. אנחנו צריכים לחשוב יחד איך שומרים על היכולת שלהם גם להתגונן וגם לפעול למען השלום. זה רלוונטי גם לעצמנו, בטח עכשיו, גם להרבה ישראלים שחווים בדיוק את אותו הדבר. הכרתי את וויאן סילבר ז"ל, היינו ידידות, ושתינו האמנו שלמרות כל הקשיים, הדיאלוג הוא דרך לשינוי ושלום.

איך ממשיכים אחרי שבר וכאב כזה?

אותה בעיה אני מזהה גם עם "נשות השמש הפלסטיניות" [ארגון פלסטיני השותף לפעילות "נשים עושות שלום" הישראלי]. לא הייתי

רוצה שיקרה להן מה שקרה לחברות שלי, שהן יפסיקו לחשוב איך לגונן על עצמן ולחיות בתוך המצב הזה. צריך להבין שממשלת ישראל לא רוצה שלום, שזה אינטרס שלה שלא יהיה שלום. אבל אנחנו לא רוצות לפעול נגד הממשלה שלנו. זה מאוד מסובך גם מבחינה פסיכולוגית של האדם עם עצמו וגם בפסיכולוגיה החברתית. את לא יכולה לחיות במדינה שאת פועלת בה נגד הממשלה, אבל אם נתארגן יחד עם הפלסטינים להיות נגד, כך זה עלול להיראות. אנחנו גם לא רוצות להזיק למדינה ולאף אדם כאן.

אז מה עושים?

אדם רוחני יגיד, שזו העבודה של הנשמה ושל כל בן אדם, ואז אפשר ללמוד בודהיזם או כל תפיסה רוחנית אחרת, שהיא למען השלום. אולי זה מה שנשאר - להתחיל מעבודה פנימית. אני לא רוצה שאף אחד ינצח, אני רוצה שלום. נשארתי במקום של להתכוון לטוב ולעשות טוב - לעשות את הדבר הנכון ולא לצפות שזה יוביל לתוצאה מיידית.

יש לי אמונה רוחנית ממש ולא דווקא פרקטית, שכל דבר שאנחנו עושות בכוונה להיטיב בעולם הזה, באמת מביא משהו טוב לעולם, למרות הכול ואף על פי כן. וכן, יש לזה המון משמעות בשביל האנשים שחוו את זה, למרות שהרבה אנשים מתאכזבים וחוזרים לשנוא. הפלסטיני שסיפרתי לך עליו קודם, זה שהיה בזמנו בחמאס ועזב כדי להצטרף לפעילות לשלום, אחרי שהתחילה האינתיפאדה השנייה הוא אמר לי משהו שאני מנסה להיאחז בו גם בימים אלה: "אני לא שכחתי לאהוב."

המפגש עם מרשה מקרין אור באפלה. מבחינתה, החתירה לשלום אינה בגדר יעד או אפשרות, אלא מהות החיים. הבסיס הערכי שנזרע בה עוד בילדותה בארצות הברית צמח להיות מצפן מוסרי, אשר לאורך השנים נשזר ברוחניות ובמפגשים אנושיים, ונותן פירות של כוח ותקווה אפילו מתוך אדמת הקודש המדממת. מידי יום, למרות 86 שנותיה, היא מוסיפה ליזום עשייה שתקרב את כולנו, ככל הניתן, לשלום פנימי וחיצוני.

סיפורה של נאורה:
לעשות דברים ביחד
ראיינה וכתבה: ארנה רז

נאורה שם היא סופרת, מחזאית ועיתונאית, חלוצה בתחום ההיי־טק והאינטרנט. בשנת 1993 כתבה את רומן הסייבר הראשון בשם "רומן דיגיטלי" והיום היא גם מלווה רוחנית מוסמכת לנוטים למות. בנוסף לכך, לאורך כל השנים נאורה היא אקטיביסטית המקדישה את רוב זמנה לקידום השלום בינינו לבין הפלסטינים.

בילדותנו בחיפה נאורה ואני היינו חברות טובות, אבל דרכינו נפרדו כשמשפחתה עזבה את חיפה. לאחרונה, הודות לפעילות למען השלום, חידשנו את הקשר, ופרויקט סיפור החיים של פעילות השלום היה הזדמנות בשבילי לשמוע על עשייתה וכיצד היא מצליחה להתמיד במאבק לשלום מבלי להתייאש.

המשפט הראשון שנאורה אמרה לי בתחילת פגישתנו היה: "אני כל כך שמחה שהזמנת אותי. אני אדם של מילים וכתובה, אבל כל התקופה האחרונה לא הצלחתי לכתוב כלום. אפילו פוסט בפייסבוק או באתר שלי לא הצלחתי לכתוב. לא מצליחה לבטא במילים את מה שאני מרגישה. כל מה שחשבתי להגיד היה נראה לי לא מדויק, או שיגידו שהוא לא

בסדר. עכשיו אני מרגישה שיש לי הזדמנות, לפחות לנסות, לתת מקום למילים לצאת.”

אני מחייכת, מבקשת שנתחיל, שתספר קצת על ילדותה, הבית והסביבה שבה גדלה.

גדלתי בבית ליברלי, שמאלני, אבל שמאל של פעם, עם גבולות. ההורים היו ניצולי שואה. אבי חינך אותנו על טקסטים של ישעיהו לייבוביץ, הוא אסר עלינו לנסוע לשטחים שנכבשו ב-67, והיה אומר: “אין לנו מה לעשות שם, אנחנו לא מוזמנים.”

בצעירותי לא הייתי פעילה בשום צורה, אני חושבת שהפעם ראשונה שהתעוררתי היה באסון סברה ושתילה (בשנת 1982). חזרנו בדיוק מטיוול בצפון, הבנתי מה קרה, והרגשתי שמתכווץ לי הלב ואני משתגע. מאז, התחלתי ללכת להפגנות, ובמובנים רבים, כל יצירה או כל דבר שעשיתי, היה איכשהו קשור לנושא של דו-קיום.

בשנת 1993 כתבתי ספר בשם “רומן דיגיטלי”. כבר הבנתי אז את מהפיכת האינטרנט, וחשבתי שצריך לכתוב על זה. יצרתי עלילה של סיפור אהבה בין ישראלית לפלסטיני, כאשר חלק משמעותי מהסיפור מתרחש בכפר הפלסטיני. הספר בעצם חיבר את תרבות הרשת והאינטרנט דרך היחסים בין בני הזוג.

לאחר מכן, נכנסתי לפרויקט נוסף, שקראתי לו “עיוני”. הייתי באותה תקופה כתבת טכנולוגיה, וקיבלתי את מצלמת האינטרנט הראשונה שהגיעה לארץ. בשיחות שהיו לי באינטרנט הכרתי בחור בשם ריאר, פלסטיני, המתגורר בארצות הברית. הוא היה מרבה להשתכר ופעם אמר לי בכעס: “את יכולה לנסוע לשכם, לנבלוס, לראות את המשפחה שלי אם את רוצה, ואני, בכלל לא יכול להיכנס לארץ לבקר אותם” [כיוון שעזב לשם לימודים שללו לו את אישור הכניסה].

יום אחד, אמרתי לו: "אני אהיה העיניים שלך." בגלל זה קראתי לפרויקט 'עיוני'. נסעתי לשכם עם המצלמה ושירדתי בשבילו את הביקור שלי אצל המשפחה שלו. עליתי למענו לקבר של סבתא שלו, הלכתי למקום האהוב עליו לאכול כנאפה. זה היה מאוד ראשוני ומרגש. הוא שלח את הסרטון לכל משפחתו המפוזרת ברחבי העולם. שמרנו על קשר כל השנים, אך לצערי, בתחילת המלחמה הנוכחית הוא שינה לגמרי את היחס, התחיל לקלל, לצאת כלפיי במילים נוראיות. כאב לי מאוד, אחרי כל הזמן שהיינו בקשר. הוא עבר לארגנטינה, הקים שם חווה. שאלתי איך זה יכול להיות, אבל הוא לא יכול היה להתגבר, ואני לא יכולתי לשאת את זה יותר. מקווה שנחזור פעם להיות בקשר.

עוד פרויקט שעשיתי היה עיבוד למחזה שכתבתי והפקתי לפסטיבל עכו בשנת 2003. המחזה התבסס על שינויים טכנולוגיים ועל התחלת העיסוק בנושא של מציאות מדומה. עשיתי עיבוד לסיפור של מדיאה - אותה דמות מיתולוגית שיאסון התאהב בה ולקח אותה מארץ הברברים לארץ המלומדים ואז בגד בה. היו להם שני ילדים, היא בכלל זאת שעזרה לו דרך קסמים שעשתה לקבל משרה בממשל. בעיבוד שעשיתי, מדיאה היא פלסטינית, נשואה לישראלי. באותה שנה, ימי האינתיפאדה השנייה, יצא החוק נגד איחוד משפחות. זה היה מזעזע, יש לי צמרמורת כשאני נזכרת בזה. במחזה, בעקבות אותו חוק, מדיאה הפלסטינית נשאת בכפר, רחוקה ובודדה, וכשהיא מגלה שבעלה בוגד בה, היא משתגעת ושולחת את ילדיה לפיגועי התאבדות.

חאולה דיבסי, שחקנית פלסטינית ישראלית, גילמה את הדמות של מדיאה. בזמן שהעלינו את ההצגה בעכו, אירע בחיפה פיגוע התאבדות. הקהל ישב וראה הצגה כשבאותו זמן הגיעו עדכוני חדשות באינטרנט על הפיגוע. אני ממש זוכרת את המקהלה היוונית שרה "Did you hear the children crying? We should have done something, it's horrible".

עבורי, המחזה היה ביטוי לאקטיביזם, דווקא דרך השילוב של העיסוק שלי בטכנולוגיה. אני עובדת כיום על גרסה חדשה של המחזה יחד עם נמרוד, בן זוגי ושותפי ברבים מהפרויקטים הטכנולוגיים והאקטיביסטיים. לצערי, הוא מאוד רלוונטי גם בימים אלה.

באותן שנים בניתי בהתנדבות אתר אינטרנט לארגון "משפט ללא גבולות". בזכות תוכנה שפיתחתי לסריקה ולתרגום של טקסטים, הם יכלו לעזור לצעירים פלסטינים, שהואשמו בכתי משפט ישראליים ולא ידעו עברית כלל. איך הם יכולים להגן על עצמם בלי להבין מה ההאשמה נגדם?

ומתי התחלת להיות מעורבת באקטיביזם בשטח?

אז גם התחלתי להשתתף באקטיביזם בשטח. זה התחיל בחיבור ל"אנרכיסטים נגד הגדר". אני זוכרת שביולי 2005 היינו יוצאים בלילות ומותחים גילי פלסטיק שחסמו כניסות או מעברי חציה במרכז תל אביב, ושמנו פתק שעליו היה כתוב: "אם הייתם צריכים עכשיו ללכת עד דיזנגוף כדי להביא את הילדים לגן או לסופר". ניסינו לגרום לציבור להבין מה המשמעות של המחסומים נגד הפלסטינים. חשבנו שיהיה לזה אימפקט, שזה יגרום לאנשים לשנות את העמדות שלהם, אבל תכלס, כלום לא קרה. אף אחד לא התייחס לזה. מצחיק לחשוב כמה הייתי תמימה אז.

בהמשך, התחיל המאבק נגד גדר ההפרדה בבילעין. זאת הייתה פעילות מאוד חזקה. אני זוכרת שאורי אבנרי היה תמיד אומר: "בימי שישי, הבילוי הכי טוב זה ללכת לבילעין." היינו מגיעים וחוטפים רימוני עשן. היו נערים פלסטינים שנורו ברגליים, היו גם כמה שנהרגו במאבק. עד היום אני עוד נוסעת לכפר. זאת הייתה דוגמה למאבק שנחל הצלחה ענקית. אומנם הגדר זזה רק כמה עשרות מטרים, אבל זה אפשר לחקלאים הפלסטינים לעבוד בשדות.

עד 2007 הייתי מהגרעין הקשה של המאבק, שנמשך שנים, עד הקורונה. הייתי מתמלאת גאווה לראות איך אנחנו עומדים שם יחד, יהודים, פלסטינים ומתנדבים מכל העולם, סטודנטים שהיו באים מחו"ל. זה היה מאבק מרגש מאוד ומזכיר לי שעכשיו, נמרוד, בן זוגי, ואני חזרנו מריטריט ביוון, וגם שם היה גיוון ואיזון כזה. בשנה הזו, אני מאוד נסערת ועצובה, אז אפילו ההזדמנויות הקטנות האלה של מפגש עושות לי טוב.

קשה לי מאוד לסבול את ההפרדה הזו שעושים עלינו כל הזמן - או אנחנו או הם. לא יכולה לסבול את הדה-הומניזציה שהם (הפלסטינים) עוברים, אז לפחות זה קצת נותן הרגשה אחרת.

כשאני נוסעת לבקר בבילעין, אני מתעצבת. המצב של תושבי הכפר מאוד קשה. רודים בהם, עוצרים אותם בלי סוף. אין להם פרנסה, אין להם אישורי כניסה לישראל. הם חקלאים, אבל אין מי שיקנה את התוצרת שלהם. אחד החברים שלנו, הבן שלו ככלא עופר. הם לא יודעים מה קורה אתו. אז שאני מגיעה לבקר, אני יושבת איתם, מנסה להקשיב, לקנות מהם קצת שמן, זיתים ורקמות מקומיות. זה המעט שאפשר לעשות.

פעילות נוספת שאני מאמינה בחשיבותה היא "דהרמה מעורבת חברתית". בשנות ה-80 נסעתי לטיול במזרח ולמדתי מדיטציה בבורמה. מאז אני ממשיכה בלימודים ובאימון ובשנים האחרונות אפילו יותר. כששמעתי על ארגון הדהרמה הצטרפתי ואני מאוד פעילה בו. מי שמוביל את הארגון זה אביב טטרסקי [חוקר בעמותת "עיר עמים", מומחה למדיניות הישראלית במזרח ירושלים, מורה ומתרגל בדרך הדהרמה]. הרעיון הוא לעשות דברים יחד עם פלסטינים, ברוח הדהרמה, ברוח שוויון ועזרה. יש משפט מאוד יפה של הנזיר הבודהיסטי תיך נאט-האן, שאמר "מספיק שיהיה אדם אחד רגוע בסירה בים גועש ואז הסירה תהיה רגועה. אם אין אדם כזה האנשים יתחילו להשתולל ויטבעו."

אנחנו קשורים לכמה כפרים פלסטיניים, כמו דיר איסתיאה ואל וואלג'ה. כולם סובלים מאלימות ומהתנכלויות מצד מתנחלים. הכפריים הם אנשים שקטים ורגועים. אנחנו באים לשם, מתרגלים מדיטציה, מזכירים לעצמנו שיכול להיות שנפגוש מתנחלים ושתהיה כלפינו אלימות. אנחנו יוצאים ומלווים את החקלאים הפלסטינים לשדות, במה שמכונה "נוכחות מגינה". עד לא מזמן ההרגשה הייתה שאיתנו זה יותר בטוח, אבל בשנה האחרונה אין חוקים. גם כשאנחנו איתם מתגרים בהם ומתנכלים להם, ומתגרים גם בנו. לפני כמה חודשים נהרג מישו ממש לידנו, פשוט ירו בו. אז עד כמה אנחנו מגינים? אני לא יודעת, אבל יש הרגשה שקצת בכל זאת. העיקר זאת ההרגשה שיש שותפות, אכפתיות. זה מה שאנחנו עושים וזה גם אקט חשוב.

הבודהיזם מאוד חשוב בחיי. אחד הנזירים הגדולים הוא תיך נאט-האן שהזכרתי. הוא במקור מווייטנאם, אבל בגלל פעילותו למען השלום, גורש מארצו. הוא עבר לצרפת ושם הקים מרכז ולימד דורות רבים של נזירים. כל חייו הוא הטיף לשלום ואחד המשפטים הידועים שלו היה "השלום נמצא בכל צעד" - זה לא שאנחנו צריכים ללכת ולחפש את השלום, אלא כל צעד נושא אתו שלום. השירים היפים שלו היו עבורי השראה, כמו המשפט: "Call me by my true names", שניתן לתרגם בדרכים שונות. אני קוראת אותו כך שבכל אחת מאיתנו יש גם את הילדה המסכנה, שרצה בווייטנאם חסרת כל, וגם את החייל האכזר שיורה בה. יש בנו צדדים אפלים ומוארים ועלינו להתבונן בהם ללא חשש, להכיר בהם ולעשות בחירות. הכיוון הזה מאוד מנחה אותי במה שאני עושה.

ואיך השפיעה המלחמה על הפעילות שלך?

זה מביא אותנו בעצם לתקופה האחרונה של המחאה המשטרית. כשהתחילה המחאה ב-2023, עם הזמבורות והצעקות וכולם יצאו

לרחובות, חיפשתי את הדרך שלי למחות והקמתי קבוצה שנקראה "שתיקה רועמת". נפגשנו כל שבת בהפגנה, ובאמצע ההמולה היינו יושבות ויושבים ועושים מדיטציה. התגבשה קבוצה מאוד יפה, ולאט לאט היא גדלה. בתל אביב כבר הגענו למאה איש שהצטרפו. מצד אחד זה היה מרשים, אבל מצד אחר, כמובן, עלתה השאלה, על מה ועל מי זה משפיע. במקביל, היוזמה התפשטה לעוד ערים, והרגשנו שצומח משהו. ואז פרצה המלחמה. אני, באופן אינטואיטיבי, הצעתי לקבוצה שנתכנס בכיכר החטופים ונעשה מדיטציה. הרגשתי שאני חייבת לעשות משהו. בשכונה שבה אני גרה, שכונת שפירא בתל אביב, התארגנו להכין אוכל לחיילים, אבל רציתי לעשות עוד, והתחלתי לשבת שם בכיכר, אבל לא ממש הייתה היענות. אמרו לי שזה לא הזמן, שאי-אפשר להיות שוחרי שלום בזמן כזה. מה עוד שהיה לי נוסח קבוע בהזמנה: "נתכנס כדי לשלוח ברכות של מטא [קריאה לירידותיות, או אהבה ללא תנאים], והברכות הן שאאחל לעצמי להרגיש בטוחה, שלווה ויציבה, אאחל לסובבים אותי להרגיש בטוחים, שלווים ויציבים, ואאחל גם לכל העולם, גם למי שאני שונאת וגם למי ששונא אותי ועושה לי רע". אמרתי שצריך לשלוח גם לעזתים, כי כבר היה ברור תוך כמה ימים מה הולך לקרות להם. אפילו אמרתי, שאם החוטפים ירגישו יותר טוב, הם יתנהגו טוב יותר לחטופים. כך אני ראיתי את זה, אבל אנשים לא יכלו לסבול את מה שבירכתי, והכול די התפרק. הצטערתי, ובכלל, כשהייתי הולכת ברחוב לבושה בחולצת השלום שלי, שכתוב עליה "שלום סאלאם" באותיות מתמזגות, רצו להרביץ לי ברחוב. "למה את מתגרה" שאלו אותי. בחודשים הראשונים של המלחמה אי-אפשר היה לומר אף מילה של שלום. אחרי זה כן התחילה קצת מחאה ולשמחתי מצאתי חבורה של בנות, רובן צעירות יותר, אבל לא רק, מהגוש הרדיקלי. הן מאמינות שצריך לעצור את המלחמה ולעשות הסכם. אנחנו לבושות בלבן, יושבות שעה שלמה בשקט, עם שלטים חד-משמעיים אך חיוביים, שעליהם כתוב, למשל: "לכולם מגיעה

קורת גג, לכולם מגיע ביטחון תזונתי ולכולם מגיע שוויון, שלום" ושחייבים להגיע להסכם. בנוסף לשלטים יש לנו מיצג של לב, וזה אגב עזר לנו כשהמטרה רצתה לעצור אותנו. אמרנו שיש כאן מיצג, זו לא הפגנה. על אף שהשלטים כל כך חיוביים, אנחנו מקבלות בכל מקום המון קללות. הנושא הזה של דה-הומניזציה מאוד כואב, אנשים לא יכולים לסבול שמגיעה קורת גג גם לאלו שחיים בעזה. הם אומרים לנו: "לכו לשם שיאנסו אתכן, באיזה חוצפה אתן דורשות שלום," אבל יש גם תגובות אחרות. יש כאלה שאומרים "תודה שאתן יושבות," ועושים סימן חיובי, אבל רוב התגובות הן קשות.

אחד הרגעים הכי קשים שאני זוכרת קרה כשעמדנו ביפו ליד כיכר השעון. במלון סמוך היו מפונים משרדות והם ראו אותנו. כנראה שהם הרגישו שאנחנו מתגרות בהם וממש תקפו אותנו. כל הזמן אמרתי לעצמי, שצריך גם להכיל את הכאב שלהם. הם עושים את זה מתוך כאב. זה שהם לא מוכנים לסיים את המלחמה הזאת בהסכם, או לראות בני אדם בצד השני, שלא כולם חמאס, זה ביטוי לטראומה.

ומה נותן לך כוחות להמשיך בפעילות שלך גם היום?

רגעי האושר שלי בחיים הם אלו שבהם אני מרגישה אנושיות, שבהם אני יכולה להכיר ולהיות יחד עם אנשים מתרבויות שונות ולחלום על עולם של שלום ושותפות.

האתגר הוא להתחיל דווקא מבפנים. אני גרה בשכונת שפירא, שכונה מאוד מגוונת בדרום תל אביב. יש בה יהודים וערבים, בן גבירים וש"ס, פליטים ומהגרי עבודה. אני פעילה מאוד בשכונה, ואני זוכרת איך כמה נשים דתיות, ממוצא בוכרי, אמרו לי שהן לא מוכנות לעשות טקס לזכר רבין. חשוב לי להיות במקום שבו יכולים לדבר כך, כי הכי קל לגור בסביבה שבה כולם חושבים כמוך. אז נכון, קשה לי מאוד לראות איך שפי פז [פעילה חברתית, המובילה מאבק נגד

המהגרים הבלתי חוקיים בדרום תל אביב בעיקרן מתייחסת לילדי העובדים הזרים, או איך הדתיים מדברים על הערבים, אבל לפחות אני נמצאת שם וזה חשוב לי מאוד.

* * *

נאורה ואני בנות אותו גיל והגענו "מאותו הכפר". סברתי לתומי שחינו הלכו במסלול דומה. הופתעתי לשמוע מנאורה, שבשנת 1982, באותה שנה שבה בתי נולדה ואני חייתי בשקט ובשלווה בעיירה אוניברסיטאית קטנה בארצות הברית, נאורה וחבריה הפגינו נגד מלחמת לבנון והטבח בסברה ושתילה. הבנתי, שעבור רבים ורבות מבני דורי זו הייתה נקודת שבר וטראומה, שבמובנים רבים השפיעה מאוד על מסלול חייהם, כך גם אצל נאורה. האקטיביזם שלה החל שם.

למדתי מהריאיון איך ניתן לבטא את המחאה באופן שמתאים לאישיותך. מאבקה של נאורה למען השלום והשוויון התחבר לעשייתה הרחבה והמגוונת בתחומים שונים. זה עורר גם בי את השאלה על מה הדרך המתאימה עבורי בעת הזו כדי לשמור על התקווה ולהרחיק את הייאוש והשחיקה. בנוסף לכל, זו הייתה סגירת מעגל - אותה חברת ילדות שהכרתי נשארה כמו שהייתה אז: נבונה, רגישה ובעלת מצפון.

סיפורה של סומיה:

לחיות למען החיים בארץ הקודש אלו לצד אלו

ראיינה וכתבה: גדיר האני

סומיה ותד בשיר, מהכפר ג'ת שבמשולש, נשואה ואם לחמישה ילדים - ארבע בנות ובן. בעלת תואר ראשון בחינוך מיוחד ותואר שני בתרפיה במוזיקה ובתנועה, במנהיגות ובמינהל חינוכי. סומיה מוכרת כפעילה חברתית, המקדמת יוזמות רבות בתחומי נשים וחברה. הקימה קבוצה בשם "אין לנו ארץ אחרת", המקדמת מעורבות ושותפות בין הציבור הערבי ליהודי. מרכזת את החברה הערבית ב"נשים עושות שלום".

קולה של סומיה מוכר לרבים מהמפגינים בשנים האחרונות כקול היוצא כנגד מהלכי הממשלה. סומיה היא האישה הערבייה הראשונה שנאמה על הבמה המרכזית בקפלן בתל אביב, חודשים אחדים לאחר שפרצה המלחמה הארורה. בנאום מרגש, מול כ-150 אלף איש ואישה, היא כרכה בין המאבק כנגד הממשלה לאפליית האוכלוסייה הערבית בישראל ולהיעדר הטיפול בפשיעה ובאלימות המשתוללת. כאשר הקשבתי לדבריה, חשבתי על אומץ ליבה - לעמוד על במת ההפגנות הגדולה במדינה, מול קהל עצום, כמי שאיננה משתייכת להגמוניה ולשאת דברים.

סומיה ואני הכרנו בהפגנות, במאבקים הרבים להם שתינו שותפות כבר שנים. נדמה לי שלראשונה נפגשנו בהפגנה בבסמת טבעון, לאחר רצח מזעזע שאירע ביישוב. על אף שיש בינינו ויכוחים ומחלוקות בנושאים שונים, אני אסירת תודה על הזכות להכיר את סומיה ולפעול יחד בנושאים חברתיים ופוליטיים שונים. היה זה אך טבעי עבורי לפנות אליה ולבקש את הסכמתה לקחת חלק בספר על נשים הפועלות למען השלום.

סומיה נענתה מיד לבקשתי והזמינה אותי לביתה כדי שנוכל לשוחח בנחת. הגעתי לג'ת, אחר מיישובי המשולש הצפוני, לבית רחב ידיים, עם סלון מרווח שממנו נשקף נוף מרהיב של שדות ובתי היישובים הסמוכים. סומיה אירחה אותי מכל הלב, ולאחר שטעמתי מאפים נפלאים ושתינו יחד קפה, התחלנו בשיחה.

ביקשתי מסומיה שתספר לי על עצמה, על מסע חייה, על הבית והערכים שעליהם גדלה ועל נקודת מבטה על המציאות בתקופה הקשה הזו. התנצלתי שאבקש ממנה לדבר בעברית, כך שאוכל לכתוב את סיפורה ללא צורך בתרגום מערבית לעברית. שתינו צחקנו והתחלנו.

סומיה מספרת:

נולדתי כאן בכפר, למשפחה מאוד מוכרת, משפיעה מאוד, דתייה ומלומדת, שאנשיה שייכים למייסדי הכפר. סבא שלי מצד אמי היה המופתי של מסגד אל אזהר בקהיר. מצד אבי, סבא היה שיח' סופי. אנחנו שמונה אחים ואחיות ואני הבת הצעירה. כבר כילדה לא הלכתי לפי הזרם, תמיד היו לי רצונות וחלומות משלי בנושאים שונים. היום אני מכינה שההקפדה על אורח החיים הרתי במשפחה לימדה אותי את הגבולות, מה מותר ומה לא. אפשר להגיד שהצלחתי למתוח את גבולות המסגרת ולממש את רצונותיי. בגיל שמונה התחלתי לנגן על מנדולינה, התחברתי מאוד למוזיקה. בגיל 14 עברתי לנגן על גיטרה חשמלית, ובתיכון יכולתי לשלב לימודי מוזיקה יחד עם מגמת מדעים. הייתי תלמידה בולטת ומוצלחת עם הרבה מוטיבציה. במקביל, התחלתי להופיע ולנגן באירועים. כמוכן שהיו כאלה

שהעבירו ביקורת, אבל המשפחה עמדה לצידו, תמכה ואפשרה לי להגשים את חלומותיי. יש כל כך הרבה ביקורת על דת האסלאם ויש הכפשות, ואני אומרת לכולם – חבל שלא ראיתם איך אני ואחיי גדלנו. בית דתי, אנושי, לכבי, בית שמשקף את מהות דת האסלאם. זה גרם לי להאמין, שגם אם כביכול בשם הדת עושים מעשים אלימים, זוועתיים, אני, כמי שגדלה ומאמינה בערכי האסלאם, יודעת שזו לא הדת, אלא הרצון להצדיק תפיסות של שנאה וקיצוניות. זה גם חיזק אצלי מאוד את הרצון לייצג את הדת שלי, בגאווה, בלי להרגיש שאני צריכה להתנצל או להתבייש בה.

לאחר שסיימתי לימודי תיכון בחרתי ללמוד בבית ברל חינוך מיוחד, ומיד לאחר סיום התואר המשכתי במכללת לוינסקי ללימודי תרפיה במוזיקה ובתנועה. הייתי אחת הראשונות בתחום של תרפיה במוזיקה, תחום שלא היה מוכר באותו זמן. לאחר סיום הלימודים התחלתי לעבוד במחלקה גריאטרית בפרדס חנה, שרוב המטופלים בה היו ניצולי שואה. הימים היו ימי הפיגועים הקשים של שנת '95, פיגועים באוטובוסים, פחד מתמיד. הגעתי לשם, אישה ערבייה, לטפל בניצולי השואה. באחד הבקרים, בדרך למחלקה, אני שומעת על פיגוע קשה שהתרחש בצומת בית ליד, שבו נהרגו 22 חיילים. אני זוכרת את הרגע, עומדת בכניסה ושואלת את עצמי – מה אני עושה? נכנסת? חוזרת הביתה? אם אכנס – איך יגיבו אליי? אם לא אכנס – מה יחשבו? את יודעת, בחיים יש רגעים של צומת קבלת החלטות. ההחלטה שנקבל ברגע קטן יכולה להיות קריטית לעתיד שלנו. אמרתי לעצמי: "אני נכנסת, לא יודעת מה יגידו, אם בכלל יסכימו שאכנס, אם יסתכלו עליי בצורה כלשהי, אבל אני באה לעבודה שאני אוהבת." נכנסתי והמשכתי בדרכי, דרך של אנושיות וחמלה.

עם השנים צברתי הרבה מאוד ניסיון בתחום הטיפול, גם בקרב ילדים ונוער, והצלחתי יפה. שימשתי כמרצה בבית ברל והרגשתי

שזכיתי לעבוד בתחום המשלב את הערכים שלי - אנושיות, עזרה לאחר ולנוזקק, וגם ראיתי את התוצאות של ההשקעה - השפעה ישירה על נפש האדם.

החוויה הזו של תיקון, של איחוי, שמנסה ליצור רגע שבו הנפש שלמה, מוכרת לי ואני מאמינה שכך גם לכל אזרח ערבי במדינה. הזהות שלנו, הסיפור שלנו, ההיסטוריה והעתיד, הכול מסובך. שכשהייתי בת 18 נסעתי לבקר את אח שלי שלמד אז בצרפת. זו הייתה הנסיעה הראשונה שלי לחו"ל. אני זוכרת את המטוס, גדול כזה... לידי יסבה אישה מבוגרת, יהודייה, ששאלה אותי מאיפה אני. אני זוכרת את תחושת החשש והפחד, להשיב לה? להגיד לה? החוויה הזו, כמו באותו הבוקר של הפיגוע, מוכרת לכל אזרח ואזרחית ערבי במדינה. תחשבי על זה רגע, המידע הכי בסיסי - איפה את גרה? התשובה מחייבת אותנו לדעת להציג את עצמנו, את הזהות שלנו. כל כך הרבה מורכבות יש בזהות שלנו. יש לא מעט שלא עונים, שלא יודעים להסביר מה הזהות שלהם. אני אומרת - אדם שלא יכול להגיד מאיפה הוא, כי הוא חושש ומפחד, איך הוא יכול להיות שווה? איך הוא יכול להרגיש שזה גם הבית שלו במדינה הזו? אני בחרתי להגיד את האמת. "אני מג'ת, כן, אני ערבייה מוסלמית," בלי לטשטש או להתנצל. את יודעת מה האישה אמרה לי? היא אמרה: "אל תתביישי. אל תתביישי שאת ערבייה!" אני בכלל לא הייתי במקום הזה, אלא במקום הלא מזהה, הלא משויך, בין פחד וחשש. עד היום אני זוכרת את הרגע הזה. נכון, יש לי מבטא ערבי כשאני מדברת עברית, ואני אולי עושה טעויות בשפה, אבל זו אני, זו הזהות שלי. אני לא מרגישה צורך להתנצל, להתגונן, וכל מי שיש לו בעיה עם זה - זה שלו ולא שלי...

לא מזמן התראיינתי ברשת ב' עם ערן זינגר לתוכנית "מרחאבה". שאלו אותי, אחרי הנאום בקפלן: "את אישה ערבייה, דתייה, עם

חיג'אב, איזה תגובות את מקבלת מהקהל ומהחברה שלך?" השאלה הזו מכעיסה אותי, כי היא מקבעת את התפישה שאם את אישה עם חיג'אב אז בטח אין לך דעה משלך, את מאחורי הגבר והדת שלך לא נותנת לך מעמד. אז לא, הדת שלי נותנת לאישה את המעמד הראוי לה ולגיטימציה לדבר אמת, להרגיש את האחר ולייצג את האנושיות שבה. הדרת נשים אינה מהדת. הדיכוי והאפליה הם מבוררות ומאי-ידיעה. השאלה הזו, גם אם אין שום כוונה רעה מצד המראיין, מקבעת דעות, שאישה מוסלמית דתייה לא יכולה לעשות דברים על דעת עצמה, אלא רק באישור בעלה. אני מכירה את אלה שאומרים שאישה יכולה לדבר רק אם יש גבר חזק לידה או מה יש לה להתבטא בנושאים פוליטיים וחברתיים... אני גאה בעצמי שאני מראה שזה כן אפשרי ואני מוצאת את הלגיטימציה לעשייה שלי בדת. בשבילי דת האסלאם היא מקור ההשראה, התמיכה, בדרך החיים שלי. וגם שתוקפים אותי בחברה הערבית, אני נעזרת בקוראן, בידע הדתי שלי, כדי לענות. אין כאן חולשה.

אחזור למסלול ההתפתחות שלי. המשכתי לתואר שני במינהל ובמנהיגות חינוכית ופתחתי קליניקה לטיפול רגשי בשם "קטראת אלנדא". לאחר שבניתי את הקריירה, התחתנתי וילדתי שלוש בנות. לאחר מכן היה משבר והגעתי להחלטה שאני רוצה לסיים את הנישואין. זה לא היה קל, שוב הנורמות החברתיות כידוע מקשות על אישה לבחור את חייה, אבל בסוף התגרשתי. לאחר מכן הכרתי את בעלי הנוכחי - אנואר. במקור הוא מעכו, אבל הוא חי 25 שנים בלונדון, הצליח מאוד בעבודתו, ואחרי שהכרנו והתאהבנו, התחתנו. הוא רצה שאבוא לחיות בלונדון, אבל החזרתי אותו לארץ. אולי טעיתי [ספק צוחקת ספק רצינית]. הוא מנהל אגף במשרד התחבורה. נולדו לנו עוד שני ילדים - בן ובת. הבת הבכורה סיימה לימודיה כבר אילן והבן הצעיר בחטיבת ביניים בגבעת חביבה.

בעודנו מדברות על המשפחה, הילדים מתחילים לחזור מבית הספר. הם ניגשים בכבוד ולוחצים לי את היד. נראה שהם רגילים שיש אורחים שהם לא מכירים... אני מבקשת מסומיה להמשיך.

לאחר מכן, חיפשתי דרכים להשפיע על החברה. האמנתי שלנשים יש כוח רב, ונתבקשתי לכהן כיועצת למעמד האישה במועצה המקומית, אבל לא הרגשתי שיש לי הרבה השפעה, והמרחב הפוליטי, כידוע, לא מאפשר לקדם יוזמות פורצות דרך. עזבתי והקמתי עמותה שנקראת "אנחנו לקראת העתיד", שתיתן מענה למזער את הפשיעה בחברה הערבית. הרעיון היה להקים רשת של מועדוניות לילדים שמתקשים להשתלב בבתי הספר. ההבנה שלי הייתה, שזיהוי מוקדם של הילדים האלה ומתן מענה רגשי מדויק, עשויים למנוע נשירה מבית הספר, שלרוב גם מדרדרת את הנער הצעיר לפשיעה. אם נחזק את הביטחון הרגשי וההתנהגות של אותם ילדים בגיל צעיר נוכל להשפיע מאוד על העתיד שלהם. בנינו את כל המעטפת לפעילות, אבל בדיוק פרצה מגפת הקורונה והתוכנית שלנו הוקפאה.

במקביל עבדתי עם גופים אחרים שנותנים מענה לילדים שהוצאו מהבתים או ננטשו על ידי הוריהם. בקרן לטיפול בחסויים הייתי מפקחת על מוסדות שבהם חיו ילדים כאלה וגם מבוגרים מהם.

ואיך כל זה מתחבר לנושא היהודי-ערבי ולמאמץ לקדם את השלום?

אני מרגישה שזה בא לידי ביטוי בהיבטי העשייה המגוונים שלי. אני זוכרת שיחות שהיו לי במוסד הגריאטרי בפרדס חנה, עם ניצולי שואה, שחוו את הטראומה הכי קשה שיכולה להיות ולא הכירו בזכות של העם שלי לחופש ולשוויון. לדעתי, זה נבע מהמציאות הקשה שהם חוו. הם גם לא ידעו על העם שלי, על ההיסטוריה שלנו, על הקשר שלנו לארץ הזאת ולמולדת שלנו. יכולתי לבחור לכעוס על הבורות שלהם, על כך שהם לא נותנים לי תחושת שייכות ושוויון,

אבל בחרתי לא להיות קורבן. להבין שזה השינוי הנדרש, שאני אקבע איך הם יראו את בני עמי. לכן אני מספרת ומסבירה מי אנחנו, מה הסיפור שלנו. רוב היהודים לא יודעים עלינו כלום, ואנחנו צריכים להסביר מי אנחנו. לדעתי, המצב הזה, הבורות הזאת, נובעת מההפרדה שיש כאן, מהחינוך שמנציח דעות קדומות. אנחנו עוברים מכאב לכאב, מטראומה לטראומה, ואין עיבוד של חוויית הפגיעה. בלי עיבוד רגשי, בלי הבנה הדדית של הכאב, אנחנו תקועים במעגל הרסני של אלימות, של תחושת איום, של תוקפנות וכוחנות. אם לא נשים את הכאב במקום הנכון, במרחב בטוח, אם לא נצליח לעבד את כל מה שקרה, נישאר באותו מעגל הרסני. כולנו, יהודים וערבים, חווים את האובדן. האם אנחנו יכולים להתחבר בלי לטפל ולעבד את הכאב?

בשנת 2021 אירע פיגוע נוסף שהשפיע עליי מאוד. עבורנו, תושבי המשולש, העיר הגדולה היא חדרה. לשם אנחנו מגיעים לצרוך שירותים, שם בית החולים שבו אנחנו מטופלים, זה המרכז שלנו. להיות אזרח ערבי, שמגיע לחדרה אחרי פיגוע, קשה מאוד. אני מכירה הרבה מאוד ערבים מהמשולש שעושים כל מאמץ לא להגיע לחדרה, כי לצערי היו מקרים רבים של גזענות ותקיפת ערבים. אחרי הפיגוע, ישבנו חברים - ערבים ויהודים, ודיברנו על המצב, איך החיים שלנו נשלטים על ידי קיצוניים ועל זה שאסור לנו להמשיך לשבת בשקט. אמרתי לכולם שאנחנו חייבים לעשות משהו. התחלנו בהתארגנות להקים קבוצה שקראנו לה - "אין לנו ארץ אחרת". ליהודים זה משפט מאוד מוכר, כי יש שיר כזה, ולנו, הערבים, זו המהות שלנו, זו המולדת שלנו. די מהר ראינו שיש תמיכה רחבה ביוזמה והתחלנו לארגן מפגשים במקומות שונים מהצפון עד הדרום. חרשנו את הארץ והתגובות היו מאוד אוהדות. הרגשנו שהציבור מחזק אותנו, ורבים הצטרפו לתנועה שלנו. אחרי כמה חודשים של פעילות, החלטנו להשפיע גם ברמה הפוליטית-ארצית ובחרנו

להיכנס למפלגת העבודה. נתבקשתי להוביל את הקבוצה ולהתמודד בפריימריס. הבאנו הרבה אנשים למפלגה, ממגוון רקעים. אני זוכרת שאירחתי כאן אצלי בבית מפגש של כל הנהגת המפלגה לרגל חג הקורבן. כולם היו בהלם כשראו את הפופולריות שלנו בחברה הערבית. אבל לצערי הזירה הפוליטית היא מקום מאוד קשה. באותה תקופה מירב מיכאלי עמדה בראשות המפלגה. מצד אחד, היא כל הזמן חיזקה אותי ועודדה, אבל מצד אחר, הרגשתי שהיא מצפה שאני אתמוך בכל החלטה, בלי שיקול דעת אישי. היו נושאים שבהם לא יכולתי לקבל את התכתיבים שלהם. זה גרם לי להבין שאני אולי לא מתאימה לפוליטיקה, או לפחות לחיבור הנקודתי הזה. היוזמה שלנו ממשיכה לפעול, אבל אני לקחתי על עצמי לפעול בנושא האלימות בחברה הישראלית, בדגש על המצב בחברה הערבית. אני כועסת מאוד על הממשלה האכזרית והקיצונית הזו, שרק מחפשת כותרות וסרטוני טיק טוק במקום לקחת אחריות, לפעול, לקדם שינוי, אין עשייה, אין מענה.

מבחינתי אסור לוותר, חייבים להמשיך בעשייה. אני אומרת לכולם, אנחנו חייבים לקחת אחריות, אנחנו חייבים להוביל שינוי. נכון, הממשלה הזו גזענית, היא לא עושה דבר ולפעמים רק עושה נזק, גורמת לפשיעה להתרחב יותר ויותר. אבל הגישה שלי היא לגבי הדברים שאני כן יכולה לעשות. בין אם בהפגנות נגד הפשיעה הגוברת וההתעלמות ממצוקת החברה הערבית, ובין אם בהפגנות נגד הפיכה המשטרית והממשלה.

אני חושבת שרוב המפגשים שלי עם סומיה היו בהפגנות. בין אם כמשתתפות או כנואמות, ואני משתפת אותה בתחושה שלי, ששמת-לב שהיא בוחרת לא להשתמש במילה פלסטיני. אני מבקשת ממנה להסביר איך היא רואה את הזהות שלה ואת הנכחת הפלסטיניות שלנו בשיח החברתי שאנחנו מעורבות בו.

אני פלסטינית, זה ברור כשמש. זאת התרבות, זה העם, הרקע, המוזיקה, האוכל ואלה הספרים, אבל אני גם ישראלית. אני יודעת שלרבים מהישראלים, בגלל הסכסוך והמציאות המדממת, קשה מאוד לשמוע שערכי שחי בישראל אומר שהוא פלסטיני. אני מכירה את התגובות ברחוב היהודי - אז תלך לעזה, אל תבוא לבית חולים שלנו, לאוניברסיטה שלנו. לצערי, הרבה יהודים באמת היו מעדיפים שלא יהיו כאן 22% ערבים. מבחינתם זו בעיה. אני רואה את התפקיד שלי לקרב בין האוכלוסיות ולחזק שותפות עם אלה שמהווים פרטנר אמיתי, כי אף אחד מאיתנו לא הולך לשום מקום. אם אני מדגישה את המרכיב הפלסטיני, הרי זה מעורר איום מכיוון שהיהודים לא מצליחים להבין את הקשר בין ערבי פלסטיני וישראלי והשיח נקטע ולא בונה אמון. הבנתי שאני יכולה להיות חכמה, רגישה ולא לשים מול הפנים של היהודי את החלק בזהות שלי שמייצר אצלו תחושת איום. להגיד לך שאני שלמה עם זה תמיד - בוודאי שלא, אבל אנחנו צריכים למצוא את הנוסחה לחיות כאן, סביב היהודים, ובשורשים הפלסטיניים שלנו להתפתח מתוך ואל הזהות הישראלית.

אני משתפת את סומיה בתחושות שלי, שאני מבינה אותה, אבל גם בעצמי מתלבטת. האם זו לפעמים חנפנות כלפי הרוב היהודי, רצון לא להכעיס? אנחנו אמורות לייצג את מי שאין לו קול, חייבות להיות נאמנות לבני עמנו.

אני מבינה אותך. אבל לדעתי זו אינה חנפנות ואינה הכחשה, אלא התמקדות בכוח שלנו, בנקודות החוזק ובנקודות המשותפות של שני העמים החיים באותה מדינה ולא במה שמפריד ומפלג ומסעע בינינו. אני בגישה שמנסה תמיד לראות את הצד החיובי. אני רוצה ליצור שוויון בחברה וזה יבוא מעשייה, מהכוחות שיש לנו בחברה, מהמשכילים, מהמנהיגים, מכל כך הרבה אנשים ונשים שמחזיקים עמדות מפתח והשפעה, כמו בבתי החולים. אני מדברת עם כולם, איך אנחנו יכולים לקחת את ההצלחה ולהרחיב אותה. זו גישה

הרבה יותר יעילה להתמודד עם האפליה. אם את נשארת במקום של בכי, של לצעוק "לקחו לי ועשו לי או מה לא נותנים לי" – זה לא עובד, רק מקבע את המצב. לכן התחברתי כמעט לכל ארגוני השלום ואני פועלת יחד איתם כדי לקדם יוזמות חברתיות, כי באנו לתקן ולהבטיח עתיד יותר טוב. כיום אני רכזת החברה הערבית ב"נשים עושות שלום" וחברה בפורום העממי למאבק בפשיעה וממשיכה את פעילותי כמנהלת קבוצת "אין לנו ארץ אחרת". לשם כך הקמתי עמותה בשם "אינסאן", הפועלת לקידום זכויות חברתיות של החברה הערבית במדינת ישראל.

אני מאוד פעילה ברשתות החברתיות. חברתי קהל רב שעוקב אחרי הפעילות והפרסומים שלי. חשוב לי לנצל זאת כדי להגביר את הביטחון. אני חושבת על הבת שלי, שלומדת כבר אילן, בסביבה של יהודים, הרבה דתיים, ציונות דתית. איך אני יכולה להעניק לה ביטחון שלא יתקפו אותה? אני לא יכולה להבטיח את זה, אבל אני יכולה לפעול בשטח, במרקם החברתי במדינה, לנסות להשמיע את הקול של הציבור הערבי, שתורם ומבקש לקבל את היחס הראוי.

ובעניין השבעה לאוקטובר. איך זה השפיע עלייך? זה שינה אצלך דעות או כיווני פעולה?

אני דוגלת באנושיות האוניברסלית ובאהבת האדם. אלו הערכים של האסלאם מבחינתי. להיכנס ביום חג לבתים של אנשים, להרוג משפחות, זקנים וילדים בדם קר, זה האסלאם? איפה זה כתוב? הייתי מזועזעת. כולם סביבי היו המומים, אבל לצערי לא הרבה היו אמיצים מספיק כדי לגנות זאת. אולי מההלם, אולי פחדו מתגובות ומביקורת, אבל לי לא הייתה שום התלבטות. בכל מקום שיכולתי אמרתי בצורה הכי ברורה, כמו שגם את אמרת, שזה נוראי, זה לא אנושי, זה לא האסלאם וחייבים לגנות את המעשה האכזרי הזה. התנדבתי במטה החטופים, הגעתי למשפחת זיאדנה כדי לחזק אותם, נאמתי לעצור

את המלחמה ולהחזיר את החטופים ולקדם הסכמים מדיניים, כי רק כך מצילים חיים ומחזקים את הביטחון.

בנאומים שלי בחרתי להדגיש את הזווית האימהית: "אנחנו לא מביאות ילדים לחיים שימותו או ייחטפו." זו קריאת האימהות, זעקת האימהות, שגם "נשים עושות שלום" מאמצת לאורך כל הדרך, שכואבת את מעגל הסכסוך ומבקשת לעצור אותו. למען החיים. למען הילדים. איך אפשר לחיות בעולם שבו אמא קוברת את הבן שלה.

אני מספרת לסומיה שהתבוננתי בה כשהיינו יחד במטה החטופים בתל אביב וראיתי איך היא מצליחה בשנייה להתחבר לכולם, איך היא יודעת לבטא את האנושיות, כמה חיבקו אותה וכמה היא חיבקה.

תודה חביבתי. אני ראיתי את הביקור הזה כזכות גדולה. במציאות הפוליטית של הקיצוניות והגזענות סביבנו, למעשה האנושי של כל אדם יש כוח, יש השפעה. אחת ההשלכות של השבעה באוקטובר היא הפגיעה הקשה במרקם החברתי בישראל, האמון שגם כך היה מעורער מאוד, ממש נשבר. אני מאמינה שכל חיבוק שאני יכולה לתת הוא כמו תרופה לקושי, לכאב, לאמון השבור.

אנחנו מסתכלות אחת על השנייה בלי מילים. נעות בין תחושת הסיפוק על הזכות להשפיע על הציבור לבין הכאב הגדול על המצב סביבנו, הפוגע בכל כך הרבה מרחבי חיים. אנחנו נפרדות בחיבוק ארוך ובתקווה שנוכל לתמוך זו בזו בדרכנו המשותפת.

סיפורה של רחל:

אקטיביזם מאפשר

ראיינה וכתבה: ארנה רז

רחל ליאל שימשה במשך עשור כמנכ"לית הקרן החדשה לישראל. לפני תפקידה זה כיהנה כמנהלת שתיל - יוזמת הקרן החדשה לישראל לשינוי חברתי, המספקת הכשרות ושירותי ייעוץ למגזר האזרחי בישראל. רחל הצטרפה לשתיל שנת 1998 לאחר קריירה ארוכה ומכובדת בשירות הציבורי, במהלכה שימשה כסגנית מנהלת אגף שירותי השיקום במשרד העבודה והרווחה וכאנליסטית מדיניות באגף לתכנון מדיניות חברתית במשרד ראש הממשלה. לרחל תואר שני בסוציולוגיה ובאנתרופולוגיה וכן בעבודה סוציאלית.

רחל זכתה להכרה ציבורית רחבה על מנהיגותה יוצאת הדופן. היא נבחרה לאחת משבעת הישראלים "המשפיעים לטובה", לאחת מ-40 הנשים המשמעותיות ביותר בחברה הישראלית, לאחת מ-50 המנהיגים המשפיעים ביותר בישראל ולאחת מ-101 האנשים שהשפיעו לטובה על ישראל, כפי שדיווחו דה מרקר וגלובס.

לפני מספר חודשים, השתתפתי בכנס חיפה לפוליטיקה ולחברה ערבית, שהתקיים באוניברסיטת חיפה. רחל ליאל בירכה את הנוכחים.

בעודי מקשיבה לה חשבתי, שהבחירה לקיים כנס כזה, חודשים מעטים לאחר השבעה באוקטובר, בזמן מלחמה, היא אמיצה מאוד. מספר חודשים לאחר מכן, לרגל ימי הזיכרון והעצמאות, קראתי איגרת שכתבה רחל, שבה סיפרה על היותה אלמנה מימי מלחמת יום כיפור. כאלמנה בעצמי, התרגשתי מהבחירה שלה לפעול למען השלום לאחר שחוותה אסון כזה. פניתי אליה וביקשתי לראיין אותה לספר. לשמחתי היא נענתה בחיוב.

ספרי לי קצת על ילדותך ועל משפחתך, ביקשתי.

גדלתי בהרצליה, להורים יוצאי שואה מפולין, שהיו מחוללי שינוי. אבא שלי, ד"ר צאלים, היה רופא משפחה, שראה את רפואת המשפחה כתחום שחייב לשלב פסיכולוגיה, עבודה סוציאלית וקהילתיות. הוא ראה בעבודתו שליחות, ונלחם שתחום רפואת המשפחה יהפוך להתמחות נפרדת, מה שלבסוף קרה. זו דוגמה לרוח שהייתה בבית, לתפישות וגם לאפשרות לשנות. אמא הייתה מנהלת בית ספר לחינוך מיוחד, ועבדה בפרדס כץ ובבני ברק, מקומות שהיו אז מהקשים ביותר. אלו היו הערכים והאידיאולוגיה שעליהם גדלתי. גם אמא לא קיבלה כמובן מאליו את התפישות שהיו מקובלות אז והאמינה שיש צורך לפתח ראייה שונה על ילדים עם צרכים מיוחדים ולזהות את הפוטנציאל שלהם. ינקתי מהוריי את חוש הצדק המפותח שהיה להם.

מגיל צעיר ניגנתי בפסנתר. כשהגיע הזמן ללמוד באוניברסיטה, התלבטתי מה ללמוד. מצד אחד, רציתי ללמוד סוציולוגיה ומצד אחר, רציתי להמשיך בלימודי הנגינה. בסופו של דבר החלטתי לשלב בין שניהם ולמדתי במקביל סוציולוגיה באוניברסיטה ומוזיקה באקדמיה. כאשר סיימתי את התואר בחרתי להמשיך בתחום החברתי ונרשמתי לתואר שני בסוציולוגיה.

ספרי לי על סיפור ההיכרות עם זיו, בעלך שנהרג במלחמת יום כיפור.

בתיכון, החלטתי ללמוד בכפר סבא, בברל כצנלסון. היינו חבורה שלמה של הרצליאנים שנסענו יחד לכפר סבא, ושם הכרתי חברה, שמהרגע הראשון אמרה לי שאני ובן דוד שלה, ששמו זיו, מתאימים מאוד אחד לשנייה. הוא היה דומה לאבא שלי, בסקרנות, ברצינות, באהבת הירע. התחלנו לצאת כשהייתי בת 19, התאהבנו מעל הראש, והתחתנו כשהייתי בת 21 והוא בן 23. היינו שני ילדים מאוהבים. הוא למד באוניברסיטה, כך גם אני, גרנו בדירה קטנה בהרצליה. בצבא הוא היה קצין שריון. משפחה מאוד פטריוטית. כשפרצה מלחמת יום כיפור, שנתיים לאחר שהתחתנו, הוא מיד גויס.

זיו נהרג בשבוע הראשון למלחמה, ליד התעלה. היה לי משבר נוראי. בן דוד שלי, שתמיד היה לי קשר קרוב אתו, אמר לי לאחרונה, כל כך הרבה שנים מאז: "מלחמת יום כיפור הותירה המון אלמנות, אבל הרגשתי שאת היית האחרונה להתאושש." באמת הכאב היה עצום. אני מרגישה שבכל סיפור של אלמנות, יש תמיד מישהו שעוזר לך, שסוּחב אותך. מי שעזרה לי לצאת מהאבל הייתה בת הדודה של זיו, זאת שהכירה בינינו, החברה שלי מהתיכון וחברתי הקרובה עד היום.

לאחר האסון חזרתי לגור אצל ההורים, לא יכולתי להישאר בדירה שלנו לבד, והיא [החברה] באה לגור איתי. היא הייתה אז רווקה עדיין, ושהתה איתי כל הזמן. חזרתי לעבודה ואחרי כארבע שנים פגשתי את אלון, והתחתנו. אני אומרת שכנראה אלוהים ריחם עלי, ונתן לי איש כל כך טוב, שאיתו הקמתי משפחה. יש לי שלושה ילדים נפלאים ושבעה נכדים מתוקים להפליא.

אני זוכרת מאותה תקופה מחשבות ושאלות שפעם ראשונה שאלתי את עצמי. על המלחמה, על הבחירה בדרך צבאית של מלחמה, האם זו האפשרות היחידה, האם בהכרח צריך לראות את הכול דרך נקודת

מבט של מי יותר חזק. הייתי במקום נפשי קשה מאוד, אבל עניתי לעצמי במושגים של שלום. זו הייתה התפישה שלי - אני בדרך השלום. לא ידעתי מה זה אומר, זאת הייתה עמדה נפשית.

איך היו החיים שאחרי האסון. האם הם תרמו לשינוי תפישתך בדבר צדק ושוויון?

אחרי שאלון ואני התחתנו, עברנו לירושלים. המשרה הראשונה שקיבלתי הייתה בממשלה. יגאל ידין הקים אז את פרויקט שיקום שכונות במשרד ראש הממשלה. האמנתי שהממשלה יכולה לעשות הרבה טוב, שזה הכוח החזק ביותר שיכול להיטיב עם האזרחים. התלבטתי איפה אוכל להשפיע הכי הרבה, וכאילו לפי הזמנה, הקימו את היחידה לשיקום שכונות, ובתוכה היה צוות מדיניות, שבדק וחקר איך נכון לבצע את הפרויקט. הם קיבלו אותי בתור אחרונת הצוות: ישר אחרי הלימודים, ללא שום ניסיון. זאת הייתה תקופה מרתקת.

לא הייתי שם זמן ממושך, כי נסענו לשליחות, ולאחר שחזרתי עברתי לתפקיד של יועצת אסטרטגית למנכ"ל משרד העבודה והרווחה. באותה תקופה הליכוד היה בשלטון, אלון היה פעיל במשמרת הצעירה של מפלגת העבודה, אז הם ידעו מי אני, אבל ראו שאני עובדת טובה. התקופה הזו אפשרה לי להבין איך הממשלה עובדת, איך המנגנון של השרים מתפקד, מה תפקידם של הפקידים ואנשי המקצוע. משרד העבודה היה ממש אימפריה, ועבדנו עם המון משרדים אחרים, זו הייתה חוויית לימוד משמעותית מאוד.

כשעברתי לעבוד בצד של החברה האזרחית, הבנתי עד כמה אני מבינה איך המערכות עובדות. איך אפשר להשפיע. מה האינטרסים. כיצד ניתן ליצור שדולה. מהתפקיד הזה עברתי לעבוד באגף השיקום, עד שהגעתי להיות סגנית מנהל האגף ואז יצאנו שוב לשליחות, בתחילה בארצות הברית ולאחר מכן בדרום אפריקה.

אלון, כמו שסיפרתי לך, היה מסומן כאיש העבודה, ואז הממשלה התחלפה. אהוד ברק נבחר לראשות הממשלה ויוסי ביילין מונה להיות סגן שר החוץ. ביילין החליט לשנות את המדיניות ביחס לדרום אפריקה. עד אז ישראל הייתה ביחסים נהדרים עם ממשלת האפרטהייד. בכל נושא התעשיות הביטחוניות וסחר הנשק היה שיתוף פעולה מלא. הם היו מהידידים הגדולים ביותר שלנו, והיה קשה מאוד לומר פתאום שהולכים עם תנועת השחרור הלאומית. העולם כבר מזמן תמך במנדלה. ביילין החליט למנות את אלון כשגריר בדרום אפריקה ולאחר שהייה של שנתיים כקונסול באטלנטה עברנו לדרום אפריקה. זה היה ממש בשלהי שלטון האפרטהייד, לפני המעבר לדמוקרטיה, רגע לפני בחירות כלליות. מנדלה כבר שוחרר מהכלא. בדיעבד, אני מבינה שעבורי באופן אישי, זה גם היה הרגע שבו החלטתי לא לחזור לעבוד במסגרת הממשלה.

אז הגענו לדרום אפריקה בשנת 1992 וב-1994 האפרטהייד נפל. אני מרגישה שזה היה האירוע הטראנספורמטיבי שקרה למשפחה שלנו. לראות את כל התושבים השחורים עומדים בשמש, בלילה, בחום, בקור, בתורים של קילומטרים, כדי להצביע בפעם הראשונה, לממש את הזכות הדמוקרטית. חלקם הצביעו עם האגודל, כי לא ידעו קרוא וכתוב. על הפתקים שמו תמונות של המועמדים, כי את השמות לא יכלו לקרוא. אני זוכרת את טקס ההכתרה של נלסון מנדלה, שאילו הגיעו מוזמנים מכל רחבי העולם, זה היה אירוע שלא ניתן בכלל לתאר אותו.

מהזווית היהודית, זה היה מעניין, כי בין לוחמי החופש היו גם לא מעט יהודים, והיו שעזרו אפילו למנדלה אישית. גם חלק מעורכי הדין שהגענו עליו במשפט נגדו היו יהודים. זה מאוד עזר לנו, ומיד כשהגענו, נלסון מנדלה הזמין את אלון לשיחה. כך הכרנו אותו אישית והתיידדנו. זאת הייתה זכות גדולה. כשאת פוגשת אותו מקרוב, את מבינה עד כמה הוא מנהיג ענק, משכמו ומעלה. היה

בו משהו קורן, מחבק, כריזמטי, ברמות שאנחנו לא רגילים להכיר אצל המנהיגים שלנו... כך הוא הצליח להביא ולחבק גם את הלבנים, ולהביא בסוף להסכם עם דה־קלרק.

מתי החלטת שאת רוצה לקחת חלק בפעילות אזרחית למען שינוי?

לאורך התקופה שהיינו שם למדנו המון. לאלון היה נהג, בחור כהה עור, בשם פרסי, שחי כל חייו תחת האפרטהייד. אמא שלו הייתה צבעונית ועל פי חוקי הגזע הוא נחשב שחור. המבשלת בבית שלנו סיפרה על החיים בכפר, על כל המגבלות שהיו מוטלות עליהם בגלל האפרטהייד. אצל כולנו החוויה הזו שינתה משהו. גם ברמה האינטלקטואלית, ובטח ברמה הרגשית.

החלטתי לחזור ללימודים והתחלתי ללמוד באוניברסיטה בפרטוריה. זאת הייתה השנה הראשונה שהאוניברסיטה פתחה את שעריה לשחורים. הייתי בת מזל. נרשמתי לתואר שני בעבודה סוציאלית. היינו רק נשים, ורק שלוש מתוכן לבנות, והמרצה גם הוא היה לבן. הייתה בכיתה תחושה היסטורית. כולנו הרגשנו שאנחנו לוקחים חלק בשינוי, בצמיחה שמתחילה לאחר שנים ארוכות של דיכוי. אני זוכרת שלאחר מכן, שכבר חזרנו לארץ, הוזמנו לטקס הענקת פרסים לעבודות מצטיינות של תלמידים. הבת שלנו, קרן, למדה בבוואר וקיבלה פרס. הסתבר לנו שהיא כתבה עבודה על ערבים ויהודים בישראל. וכשישבנו שם בטקס, הקריאו מול כולם את שורת הפתיחה של העבודה שלה. היא כתבה: "את ההשראה לעבודה הזאת קיבלתי מהשירות של אבא שלי בדרום אפריקה כשהייתי עדה לאפרטהייד."

הבנתי שאני רוצה להיות חלק משינוי שמתחיל מלמטה, כמו שראיתי בדרום אפריקה. התנועה של מנדלה צמחה מתוך הדיכוי, העוני והאפליה. הבנתי שאני רוצה להיות חלק משינוי הזה, של אזרחים שלוקחים אחריות ומתקנים עוולות שקורות סביבם.

כשחזרנו לארץ, יום אחד ראיתי מודעה בעיתון שארגון שתיל מחפש מנכ"לית. לא ידעתי מה זה שתיל, לא באתי מהעולם הזה, אבל הרגשתי שזה בשבילי. הם חיפשו מישהו עם הרבה ניסיון בחברה האזרחית ולי לא היה. בשבילי, עד אז, ארגונים חברתיים היו זרוע ביצועית של הממשלה. אבל אחרי דרום אפריקה, הבנתי שלחברה האזרחית יכולה להיות השפעה גדולה על שינוי עמדות, על מדיניות, על חקיקה. אני זוכרת שאחרי שנבחרתי לתפקיד בשתיל ועשיתי סבב היכרות עם מנהלי הפרויקטים, אחת מהן (אלונה ורדי ז"ל) אמרה לי משפט שעד היום אני זוכרת: "שתיל והקרן החדשה זאת לא משרה, אלא מקום שישנה לך את כל החיים, את תפיסת העולם שלך, איך שאת מסתכלת על דברים." וזה ממש נכון, גם ברמה האישית והמקצועית וגם ברמה המשפחתית והחינוכית.

בשתיל היינו מעורבים בתחומים רבים ובהרכה דברים שעשינו היינו הראשונים. למשל, עוד לפני שאני הצטרפתי, רות רזניק, שהייתה פעילת זכויות אדם וקיבלה את פרס ישראל, הקימה את המקלט הראשון לנשים מוכות בהרצליה. ומה לא אמרו עליה, שהיא מייבאת רעיונות אמריקאיים, שכאן בישראל יהודים לא מכים נשים. כשהצטרפתי לשתיל ב-1998, הממשלה בכלל לא רצתה להיות חלק מהקמת מקלטים לנשים מוכות. לאט לאט ביססנו את ההבנה, שגם בחברה החרדית וגם בחברה הערבית יש אלימות נגד נשים. הצטרפו אלינו ויצו ושדולת הנשים, וכך ממצב של יוזמה בשוליים היוזמה הגיעה לקונצנזוס. בשבילי זו דוגמה לאחת ההצלחות של הקרן החדשה ובכלל של ארגוני החברה האזרחית.

לצערי, יש גם נושאים שפחות הצלחנו בהם, כמו הנושא של הפלסטינים אזרחי ישראל. המצב הפוליטי והביטחוני הקשה פגע בכל התקדמות שהייתה. כל פעם שהתקדמנו, היה שוב מבצע, פיגוע או משהו שהסיג אותנו לאחור.

השנים שבהן עברתי בשתיל היו שיעור מתמשך. היו הרבה רגעים של סיפוק, שבהם את רואה את העוצמה שיש כשאנשים מתארגנים יחד בשטח, בקהילות שלהם, כדי לקדם שינוי. התפקיד שלנו בכל פעילות היה ללוות, לייעץ, להוביל, לסייע – זה מראה לך את העוצמה של הביחד. את לומדת להבין איך ניתן לקדם שינוי, את מבינה איך דברים עובדים, ומצד שני את גם כל הזמן עוברת שיעור בצניעות, שעם כל הניסיון שלנו, אסור לנו לבוא עם תשובות מוחלטות. לא כל הידע נמצא אצלנו. אני זוכרת שעסקנו בנושא של אלימות במשפחה בחברה האתיופית, חשבנו שעם כל הניסיון שצברנו אנחנו הכי חכמים ואז אחת הנשים האתיופיות אמרה לי: "אני יודעת שאתן חושבות שאנחנו נשים מדוכאות, שהגברים שולטים עלינו, ושזה בגלל דורות של דיכוי נשים בידי גברים, אבל אנחנו, הנשים האתיופיות, רואות דברים אחרת. הגבר שבא מאתיופיה איבד את המעמד שלו, הפך לכלום. האישה יוצאת לעבוד, הילדים מזוללים בו, והוא מכה מתוך התסכול שלו. הוא הקורבן הראשי." זה היה שיעור חשוב מאוד עבורי, שאין לי את כל הידע, שלא אני זו שצריכה או יכולה להכתיב, אלא אני צריכה להקשיב, לסייע למי שצריך למצוא את הכוחות ואת הדרכים הנכונות עבורו להתמודד ולשנות.

אחרי כעשר שנים כמנהלת שתיל, עזב המנהל של הקרן החדשה לישראל, אליעזר יערי, והציעו לי להיות המנכ"לית של הקרן בישראל. הייתי בתפקיד שמונה שנים. זה היה בדיוק כשהתחילו המתקפות על הקרן החדשה. נכנסתי לתפקיד בהרגשה של זכות להוביל ארגון כזה גדול, שכל כולו מיועד לעשות טוב לחברה, לתת מענקים לארגונים הראויים לכך, לחבר בין יוזמות. אני זוכרת שהייתי בישיבת הנהלה בניו יורק וקיבלנו את המאמר שבן כספית פרסם על התחקיר של תנועת "אם תרצו" כנגד הקרן, הארגונים המוענקים והנשיאה דאז – נעמי חזן. לא הבנו מאיפה זה בא בכלל. לא היינו ערוכים לדבר כזה. היינו שבוים בקונספציה אידיאליסטית כזו, שהקרן החדשה צריכה

להיות מאחורי הקלעים, רק לסייע לארגוני השטח לצמוח ולהשפיע. כנראה כיוון שלא ידעו עלינו כלום - היה קל להדביק עלינו את כל מה שפורסם. היום זה אחרת, הכול שקוף וגלוי, אנחנו לא מצניעים את הפעילות שלנו או מסתתרים, אבל אז זה היה מאוד דרמטי. לא חשבנו בכלל שיתקיפו אותנו והאמנו שהעשייה שלנו בשטח היא התשובה הטובה לכל ביקורת.

השחירו אותנו, עשו עלינו מסע צלב. העליהם גרם לארגונים שתמכנו בהם לפחד, להתרחק מאיתנו, לחשוב שאם הם מזוהים איתנו הם יאבדו את הלגיטימציה שלהם. זו הייתה תחושה קשה מאוד. אני זוכרת שניסינו לחשוב בהנהלה איך להגיב לכל זה. חשבנו להיעזר בחברת יחסי ציבור. גם הם פחדו להיפגש איתנו, אפילו ביקשו שנבוא בלילה, שהעובדים לא ידעו שהם ישבו איתנו. ואלה שכן הסכימו אמרו לנו: "אתם צריכים להדגיש שאתם פועלים למען עגונות, למען נשים מוכות, אל תדברו על הנכבה, או על זכויות אדם." ישבנו שם וכמעט השתכנענו. רצינו כמוכן להגן על הקרן, על הארגונים. אני זוכרת שתפסנו את עצמנו, ואמרנו: "מה פתאום? אנחנו מאמינים בארגונים הללו, הם עושים עבודת קודש, לא משנה אם זה 'רופאים לזכויות אדם', 'עדאלה', 'יש דין', 'שוברים שתיקה'. אנחנו מאמינים בערכים של דמוקרטיה, של זכויות אדם, אנחנו מאמינים באיכות העבודה בארגונים הללו, אז אנחנו צריכים להתנער מהם? להיפך. אנחנו ניתן להם גב ונעמוד מאחוריהם."

ואיך נראית לך היום העשייה למען זכויות אדם במציאות של חיינו?

אני חושבת היום, שמה שקרה אז עם הקרן החדשה, היה קדימון למציאות שאנחנו רואים סביבנו. הקרן אמרה לפני שנים שההשלכות של הכיבוש לא יישארו רק בשטחים. הן יחלחלו לכל מקום. זה לא רק שהמדינה תהיה מצורעת בזירה הבינלאומית, אלא שנראה איך זה מחלחל לכל תחום בחיים גם בתוך ישראל. אני שונאת את המושג

"אמרתי לכם", אבל אני שומעת היום דברים שנאמרים שאנחנו אמרנו לפני הרבה שנים. אולי הפרדוקס הוא, שהיום, אחרי כל כך הרבה שנים שאנחנו אומרים שוב ושוב - חייבים הסדר, חייבים פתרון מדיני, אולי סוף סוף זה מחלחל גם לציבור הרחב.

אני גאה מאוד בכל העשייה של הקרן. גם עכשיו בתקופה המלחמה, הגענו לבתי המלון, עוד לפני המדינה, סייענו למפונים, לחלק ממש שילמנו על האירוח. וגם בעזה, תרמנו לסיוע ההומניטארי, הארגון היהודי הראשון בעולם שעשה זאת. מיליון וחצי דולר גייסנו לסיוע ההומניטארי. ברור שזה טיפה בים, אבל זה גם מסר, שהערכים היהודיים לא עוצרים בגבול, שההכרה בכאב היא ערך יהודי.

אחרי שהגעתי לגיל פרישה התבקשתי להיות חברת הנהלה. למרות שזה לא תמיד רצוי שמנכ"ל יעבור להיות חבר הנהלה, בתוך כל הסערות סביב, חשבנו יחד שזה נכון. במקביל נתבקשתי לכהן כיושבת ראש הוועד המנהל של האגודה לזכויות האזרח. הייתי בתפקיד חמש שנים, שהיו מרתקות - לראות את העולם דרך הנושא של זכויות אדם. יש שם אנשים נפלאים, שזכיתי לעבוד איתם ולהכיר אותם.

חשוב לי להדגיש, שהקשר עם הפעילות והפעילים הוא חלק משמעותי מאוד עבורי בכל העשייה שלי במרחב של הקרן החדשה לישראל: הזכות לעבוד עם אנשים פורצי דרך, אידיאליסטים, חכמים מאוד, שמילאו אותי באנרגיה ובמחויבות לעשייה. אני גם רואה את תהליך השינוי, הגיוון, ההתפתחות המקצועית והפריחה בכל הנוגע לחברה האזרחית בישראל. נפלא לראות כמה ארגונים היום פועלים למען זכויות אדם ואזרח, חברה משותפת, למען שוויון, למען שלום.

אני חושבת שהמאבק החשוב כרגע הוא לשמור על ישראל כדמוקרטיה מהותית. הימין בישראל מושקע מאוד בפיתוח ובקידום החזון שלו. את רואה כמה מכוני מחקר וחשיבה מסייעים להם, ליישב את עזה

למשל, זה לא התחיל אתמול. יש להם תוכניות והם בונים תשתיות. המחנה הדמוקרטי-ליברלי בישראל חייב להתארגן. זה לא אומר בהכרח רק מפלגות השמאל. חשוב מאוד להרחיב את השורות, גם למרכז ולימין הרך.

חייבים לבנות את התשתית הדמוקרטית, דרך קמפיינים, עבודת שטח, מחקרים, מסמכי מדיניות. בנוסף לכך, צריך חזון שלום. מה שחשוב לציבור, אולי יותר מהכול, זה הביטחון האישי. לא רק בגבולות, אלא גם סמוך לבית. אנחנו צריכים לחשוב לעומק על תשובות, איך לגרום לביטחון הזה. התשובה שלנו היא כמובן דרך הסכמים, דרך פתרון מדיני. צריך לטפח את ההבנה הזו. צריך שבשטח יפעלו ארגונים שיוכלו מהלכים משמעותיים.

הריאיון עם רחל התקיים בתחילת אוגוסט 2024. מאז, מצאתי את עצמי חושבת הרבה מאוד על השיחה שקיימנו. בזמנו, כאשר פניתי לרחל וניסיתי לתאם את המפגש בינינו, סיפרתי לה על הפרויקט הייחודי [מפגשי נשים יהודיות ופלסטיניות] שבו אני שותפה והיא אמרה לי, שהיא לא חושבת שהיא מתאימה. שאלתי מדוע ותשובתה הייתה: "אני לא יודעת אם אני אקטיביסטית, אני לא רצה בג'בלאות בחום הקיץ בשומרון לעזור לחקלאים ולרועי הצאן." עניתי שלדעתי, יש סוגים שונים של אקטיביזם, והצעתי שנדבר.

מהפגישה עם רחל הרווחתי המון. פגשתי אישה מרתקת, אופטימית וסקרנית, שלא פוחדת להודות בטעויות וללמוד איך נכון לפעול. כאישה מבוגרת בעצמי, חשבתי שאין לנו הרבה הזדמנויות לספר את הסיפור שלנו, אנחנו עסוקות בדברים אחרים וכלל לא בטוחות מי באמת יתעניין ולמי זה רלוונטי. חשבתי גם על חברתי בתנועת "נשים עושות שלום" וויאן סילבר עליה השלום. מעבודתי השוטפת איתה, היה ברור לי שהיא אישה

משכמה ומעלה, אבל מכיוון שהייתה צנועה ועניינית, לא ידעתי את הדברים המופלאים שעשתה בחייה עד לאחר הרצחה. הרגשתי שזו סיבה נוספת לחשיבות הפרויקט של כתיבת סיפורי החיים של אקטיביסטיות לשלום, שנותן קול ובמה לנשים, שלעיתים קרובות, במשך שנים, בשקט ובצנועה, בסבלנות ובהתמדה אין קץ, משנות עולם.

סיפורה של יעל:

למצוא תקווה מתוך משברי הלב שכולנו חווים

ראיינה וכתבה: אורנה אשכנזי

ד"ר יעל אדמי היא מהנדסת תוכנה, מומחית AI, ד"ר לפילוסופיה בנושא אתיקה ודיאלוג, יועצת ארגונית ומנחת קבוצות, לשעבר דירקטור לתהליכי פיתוח וסינרגיה בחברת הייטק גדולה. ילידת 1958, נשואה ליואל, אמא לשישה וסבתא ל-13. היא פעילה חברתית ופעילת שלום במסגרות שונות, בין השאר, מהמייסדות של תנועת "נשים עושות שלום", שותפה ב"שיח שלום" לדיאלוג בין קבוצות מקוטבות בחברה הישראלית, חברה במועצה הציבורית של האוניברסיטה הפתוחה, לשעבר יו"ר פורום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני וגם חברה בוועד המנהל של מכון אדלר. יעל זכתה בתואר דוקטור של כבוד מטעם אוניברסיטת תל אביב ונבחרה לאחת מ-12 נשות השנה של "טיים מגזין" לשנת 2024, יחד עם מנהיגת תנועת האחות הפלסטינית של "נשים עושות שלום" - "נשות השמש הפלסטיניות".

לפני שבועות אחדים היינו באזכרה של איתי שטיינברגר ז"ל, הבן של פרידה ואריק, חברים שלנו. איתי נפל ב-2006, במלחמת

לבנון השנייה. הגעתי עם נכדתי, שהייתה על הידיים שלי. פרידה ניגשה אליי, הסתכלה בעיניי, ואמרה לחברה שעמדה לידה ואוהבת לשיר: "אני מבקשת שתשירי לכבוד יעל את השיר 'שחקי שחקי' ואני אמרתי לעצמי באותו רגע, שאם היא, אם שכולה, מודה לי על המלחמה שלי למען השלום, אז אני בעולם הזה, עשיתי את שלי". בין מילות השיר: "אאמינה גם בעתיד אף אם ירחק זה היום אך בוא יבוא יישאו שלום אז וברכה לאום מלאום" [שאול טשרניחובסקי].

יעל נזכרה בסיפור האזכרה אחרי שבשיחתנו שיתפתי אותה כמה השיר של טשרניחובסקי מחזק אותי ברגעי הייאוש והכאב.

יעל ואני מכירות זו את זו כבר עשר שנים. שתינו שותפות לדרך מימיה הראשונים של תנועת "נשים עושות שלום", בשנת 2014. יעל מהווה עבורי השראה, סמל לאמונה בדרך, לנחישות, למנהיגות. היום, שתינו כבר סבתות לנכדים, אני לשישה והיא ל-13.

אני מבקשת מיעל לשתף אותי ברגעי החיים שהתוו את דרכה ופעילותה למען השלום.

יעל מתחילה לספר:

המפגש שלי עם מחיר המלחמה היה בגיל מאוד צעיר. אחי הבכור, ישי, נהרג במלחמת ההתשה, כשהייתי בת 12. כבר אז, כילדה, הבנתי מה זה אומר שמישהו יקר ואהוב במיוחד איננו. אני זוכרת היטב את הקשר ביני לבין ישי. היינו מאוד מחוברים. הוא היה בזוגיות עם דפנה והם היו אמורים להתחתן. הוא היה מגיע מהצבא הביתה, לוקח אותי, והיינו נוסעים יחד אל דפנה. כשהוא נהרג, לא הפסקתי לחשוב עליה. שהיא פתאום לבד, כמה זה נורא. זוג כזה יפה ומאוהב והנה זה נגמר באופן כל כך טרגי. כשנעשיתי אמא חשבתית רק על אמא שלי, שמתה מצער על מות בנה. היא לא יכולה לשאת את הכאב הנורא. עכשיו, כשאני סבתא, אני חושבת על סבתא שלי שהשתטחה על הקבר של הנכד הבכור שלה וזעקה:

"הוא היה היהלום שבכתר." ביישוב שבו אני גרה יש גן משחקים שאני מגיעה אליו עם הנכדים. בגן יש פסל, לזכרו של עומר חי, חייל מהיישוב שלנו שנהרג ב"צוק איתן". על הפסל כתוב: "ולו עוד פעם לחבקו". אני משחקת עם הנכדים בגן, מחבקת אותם, והמשפט הזה מהדהד בראשי שוב ושוב, ואני דומעת. כמה נורא לאבד ילד, לאבד נכד.

אחרי שאחי נהרג הבטחתי להוריי שאעשה להם הרכה נכדים ושאעשה שלום, כדי שאף אמה לא תקבור את הילדים שלה במלחמות מיותרות. חשבתי שזה הדבר היחיד שיוכל לנחם אותם אל מול האסון, אבל לצערי לא הצלחתי, אמי לא זכתה להכיר את ששת ילדיי ו-13 נכדיי, היא לא יכלה לשאת את הכאב ומתה מצער. אחרי שהיא נפטרה, מצאנו מעטפה חומה עם שירים שהיא כתבה, ועליה היה כתוב בכתב ידה: "תקוות ומשברי לב". היא שינתה את סדר המילים בכותרת וכתבה: "משברי לב ותקוות" וזו הצוואה שלה עבורי - לנסות מתוך משברי הלב למצוא את התקווה ולא לשקוע לתוך השבר הגדול. היא אומנם לא הצליחה בכך, אבל זו משימת חיי - למצוא תקווה מתוך משברי הלב הקשים שכולנו חווים. הוצאנו לאור ספר עם השירים והכתבים של אמא שלי, שבו היא משמיעה את כאבה הגדול. הספר הפך לספר נחמה להרבה אימהות שכולות, שמרגישות שבמילים שלה היא מבטאת את כאבן. זהו ניסיון לדבר את הכאב ולרפא במה שאפשר. הספר נמצא איתי בכל מקום, הוא צמוד אליי כדי להזכיר לי את משימת חיי שלקחתי על עצמי בגיל 12 - לנסות לעשות הכול כדי למנוע מעוד אימהות לחוות את הצער הנורא הזה [יעל בוכה ואני איתה].

עכשיו הבית שלי מלא בנכדים ואחת הנכדות הצעירות, שנולד לה השבוע אח בניחוח קיסרי, נמצאת איתנו פה כבר כמה ימים. כשהיא בוכה בלילה ואני מנסה שיהיה שקט כדי שהאחרים לא יתעוררו אני חושבת על מה שעבר על המשפחות בעוטף, כשהיה צריך להתחבא

מהמחבלים המרצחים והילדים הקטנים בכו בפחד. כמה זה נורא להשתיק ילד בוכה.

אני מתעוררת מהנכדים ומורה על מזלי הטוב שזכיתי ליהנות מהם, הם המרפא עבורי בתקופה הנוראית הזו. לראות חיים חדשים, לשמוע צחוק של ילדים, להרגיש אותם קרוב קרוב, להקשיב לפעילות הלב הפועם, להרגיש את הנשימות שלהם, לראות את המשך מעגל החיים שממשיך למרות הכול, כמה כוח זה נותן להמשיך במאבק הבלתי מתפשר למען העתיד שלהם. המצב קשה כל כך, לא הצלחנו להביא שלום, אבל חייבים להמשיך, זו האחריות שלנו עבורם ועבורנו. דווקא מתוך המצב הקשה הזה, כשאנחנו חווים את המחיר הנורא של המלחמות, אנחנו חייבים להמשיך בכל המרץ. אתמול בבוקר הייתה לנו שיחה של צוות התקשורת ב"נשים עושות שלום" עם אנריקה צימרמן [עיתונאית]. רצינו להתייעץ מה ניתן לעשות דווקא עכשיו. הוא כל כך החמיא לנו, חיזק, אמר כמה אור אנחנו מביאות בתוך החושך שמסביב. זה נותן לנו את האנרגיה להמשיך.

בעצם הפעילות שלך למען השלום התחילה בפורום המשפחות השכולות?

מגיל צעיר הייתי פעילה בכל מקום שמכוון לקידום השלום. הצטרפתי לוועד המנהל של הפורום כאשר ביקשו ממני, לאור ניסיוני בניהול, לעזור בהובלה. בעשר השנים האחרונות אני מקדישה את כל מרצי וניסיוני כפעילה בתנועת "נשים עושות שלום". בנוסף לכך הוכשרתי כמנחה במסגרת ארגון "שיח שלום", העוסק בשיח בין קבוצות קונפליקטואליות בחברה הישראלית ואני לוקחת חלק במפגשים הללו שמנכיחים את הקושי הגדול בחברה שלנו. בימים אלה השיח מאוד קשה. אנחנו עשר שנים ביחד בהיכרות עמוקה וכל אחד בהרגשה שאין מקום לתפיסת העולם שלו. כמו שאמר מורי ורבי פרופסור הלל כהן: כל אלה שמחזיקים באמירה "כולה שלי" חטפו לנו את המדינה. הדיאלוג קשה במיוחד בימים אלה, הפערים

מהותיים, אבל אני מנסה בכל זאת לשמר את ערוצי השיח והדיבור האלה, למרות המורכבות.

איך נוצר החיבור שלך ל"נשים עושות שלום"?

בתחילת "צוק איתן", בקיץ 2014, כשנחטפו שלושת הנערים בגוש עציון, ישבנו בבית שלנו כמה חברים מפורום המשפחות השכולות, והיה לנו ברור שאי-אפשר להישאר בבית במצב הזה. לא ידענו אז כמה רע עוד יהיה בהמשך המלחמה ההיא. נסענו לרחבת הסינמטק בתל אביב, הקמנו את הגזיבו שהיה לנו ברכב, זה שלוקחים לים... והתמקמנו ברחבה. באותו בוקר נולד הנכד הראשון שלנו ובמקביל הייתה גם ועידת השלום של "הארץ". הכול קרה ביחד. באוהל הזה ישבנו כמעט מאה ימים, ערב ערב ניהלנו שיח פתוח בין חברים רבים שהגיעו מתוך רצון לשמוע ולהשמיע את המצוקה בימי המלחמה הארוכה ההיא. כולם רצו למצוא כוחות של תקווה להתמודד עם המצוקה. ערב אחד, בשלהי המלחמה, כשאני מנחה את המפגש, שתי נשים שלא הכרתי - עירית תמיר ומיכל ברק - העלו רעיון להקים תנועה של "נשים עושות שלום". הרגע הזה, הוא רגע שלא אשכח לעולם. היה לי כל כך ברור שזה בדיוק מה שנחוץ וחסר עכשיו - קולן של נשים, של אימהות שדואגות לעתיד של ילדיהן. קולה של אימי פרץ מתוכי וידעתי ששם זה המקום שלי. עד אז לא הייתי מעורבת כמעט בעשייה נשית, כל השנים ניהלתי גברים במסגרת העבודה ולא חשתי צורך לפעול דווקא בכיוון הנשי, אבל באותו רגע זו הייתה הארה בשבילי ואני מודה למיכל ולעירית על כך. אגב, בשקט אספר לך, שהמחמאה הכי גדולה שקיבלתי בחיים זה כשמיכל אמרה לי פעם בחיור תומך ומפרגן: "לנו היה הרעיון ואז את באת...." כן, עשר שנים אני משקיעה את כל כוחי לקדם את קולן של הנשים והאימהות מתוך אמונה עמוקה שהקול הזה יוכל להשפיע על המציאות. למדנו מסכסוכים אחרים על התפקיד הקריטי של נשים לסיום סכסוך ומשם אנחנו פועלות במרץ, בכל פינה בארץ. זכיתי

להכיר שותפות נפלאות לדרך, ואת, אורנה'לה, אחת מהנפלאות במיוחד. תמיד בחיך, באופטימיות, בהקשבה, במסירות ובלב פתוח את מקדמת את השלום, תמיד פנויה לשיחת נפש, לתמיכה, לחשיבה משותפת, למציאת נתיבים חדשים. תודה.

במפגש הראשון של התנועה התלבטנו בנוגע לשם התנועה ואני אמרתי שהשם הזה, "נשים עושות שלום", הביא את כולנו למפגש הזה, "אז בואו ניקח את הכוח הזה ונמשיך אתו." זה המסר, אין שום צורך לנשות. מאז, הזוית הכול הצידה, יצאתי לפנסיה מוקדמת ואני פועלת רק בנושא הזה, פשוט כי אני מאמינה בו בכל מאודי.

אחד הרגעים המשמעותיים ביותר עבורי היה הרגע שבו הצלחנו להגיע להסכמה על נוסח "קריאת האימהות" עם השותפות הפלסטיניות שלנו. זה היה בבית ג'אלה. היו לא מעט חברות סקפטיות. התעקשתי על החשיבות שיהיה מסמך שייתן ביטוי עמוק לדרישות שלנו, שיגדיר את מסגרת השותפות, את החזון והמחויבות ההדדית. וכמה התרגשתי בשיחה עם אנריקה העיתונאי, כשהוא דיבר בהתלהבות על הקריאה המשותפת שלנו ועל הכוח שזה נותן לשתי התנועות - ל"נשים עושות שלום" ול"נשות השמש הפלסטיניות".

ואיך את לא מתייאשת?

מה לעשות? אין ברירה, חייבים להמשיך ולפעול. זו האחריות שלנו. יום אחד כשהייתי בכנסת, עצר אותי אחד הכתבים שראה אותי מתרוצצת ממקום למקום ואמר לי: "תגדי, כמה כוח יש לך?" אמרתי לו: "בדיוק הכוח שיש לאמא שלך לשמור עליך." יש לנו תפקיד. אין כוח בעולם שיעצור אמא מלשמור על ילדיה. אני זוכרת שכשפגשנו את ליימה גבואי, כלת פרס נובל לשלום מליבריה, היא הכינה אותנו למחירים הקשים שנשלם. אמרתי לעצמי: "טוב, אני מוכנה לוותר על סרטים, ספרים, קונצרטים, חברים," אבל לא ידעתי

שהקושי הגדול באמת זה להתגבר על התנגדויות מבחוץ ומבפנים, לנסות ולשמר את היחסים בינינו למרות מחלוקות ואי-הסכמות, מתוך ידיעה עמוקה שכל אחת ואחת מאיתנו מביאה את המיטב שבה כדי לקדם את המטרה המשותפת שלנו. לא לוותר, להמשיך בדרך למרות כל הקשיים ולמצוא נתיבים של שלום. כי הדבר היחיד שיש לנו להציע לעולם זו הנחישות שלנו. מה יש לנו יותר מזה? אנחנו לא נפסיק. אנחנו נעשה הכול לשמור על הילדים שלנו. אני נזכרת שהייתי באירוע באוניברסיטת בן גוריון בנגב לרגל 25 שנים להסכמי אוסלו. אחד הדוברים אמר: "עד שלא יהיה פה יותר רע לא יהיה פה יותר טוב." כעסתי. אמרתי לו: "תבחר מתוך עשרות הסטודנטים שמקשיבים לנו את מי אתה מוכן להקריב כדי שיהיה פה יותר גרוע וגם תספר את זה לאימהות שלהם, שהילדים שלהן נבחרו להיות מוקרבים כדי שאחר כך נבין שעדיף שלום..." לצערנו, זה מה שקורה עכשיו, שכל כך רע שסוף סוף אנשים מבינים שחייבים לטפל בסכסוך ולא להמשיך ולנהל אותו. המחירים הנוראיים עכשיו ברורים לכולם. עצוב להגיד, אבל מלחמות מביאות לשלום. לאחרונה פורסם המחקר שעשו במכון אקורד, שמראה שדווקא בימים הקשים האלה מרבית הציבור מבין שחייבים לפעול להסדר מדיני בתמיכת ארצות הברית, כולל בריתות עם המדינות הערביות המתונות ואפילו מיסוד של מדינה פלסטינית. הציבור מבין שהמלחמה חייבת להניע מהלך של משא ומתן לשלום.

מה היית מסמנת כצעד הכי משמעותי שעשית?

אני חושבת שהדבר הכי משמעותי זה החיבור שלנו עם "נשות השמש הפלסטיניות". הבנו שאנחנו חייבות שותפות בצד הפלסטיני וזה קרה. רעיון שהפך למציאות ולך אורנה'לה אהובה יש חלק גדול בהצלחה הזאת. את שם מהרגע הראשון בכל קושי ובכל אתגר מביאה את הרוח הטובה שלך ועוזרת לנו להתקדם. השותפות הזאת

היא דוגמה עבור כולנו, שמלחמות יכולות וצריכות להביא לשלום. תראי, אחרי מבצע "צוק איתן" קמה תנועת "נשים עושות שלום", לפנינו, בעקבות מלחמת לבנון קמה תנועת "ארבע אימהות", "שלום עכשיו" קמה אחרי מלחמת יום כיפור ו"נשות השמש" אחרי מבצע "שומר חומות" ב-2021. בינינו לבין הנשים ב"נשות השמש" יש שותפות מלאה ומרגשת. הנשים שם אומרות שזו המסגרת דרכה הן יכולות לקדם את עצמן, את החיים, את המשפחה. הן לוקחות אחריות. הנס הזה קורה בזכות הגשר האנושי של החברות הישראליות פלסטיניות ב"נשים עושות שלום". היאם טאנוס חברתנו שומרת על הקשר היום-יומי הזה, שעות של שיחות נפש עם הפלסטיניות לתוך הלילה. רק נשים יכולות לדבר זו עם זו בשעות הלילה, לשמוע על ילד שקשה לו או על המצוקות של הבת, לשתף ולחבק.

שני דברים פספסנו בניסיונות השונים להגיע לשלום: האחד, שלא היו בתהליך מספיק נשים, והשני, שלא חשבו להיעזר בציבור הערבי בישראל, שהוא הגשר לשלום. גם בפן האישי, הקשר של רים ושלי מאוד חזק, אני מרגישה שלמרות הפערים הגדולים בינינו יש בנו המון קווי דמיון, וזה מאפשר שיח פתוח ותומך שמצליח להתגבר גם על קשיים גדולים מאוד שניצבים בפנינו במיוחד בעת הקשה הזאת. המצב כל כך רע גם שם וגם פה ואנחנו יושבות וחושבות איך עושים עוד, איך מרחיבים את ההשפעה. אני זוכרת שנסענו יחד למרוקו, בטיסת אל על, וכל הנוסעים מחאו לרים כפיים. אנחנו מוכרים מאוד, וזה בזכות עבודה קשה של הרבה נשים. הנה בשער בגין יש קבוצה שלנו שעומדת יום יום מתחילת המלחמה בסולידריות עם משפחות החטופים. אני כל כך מעריכה את הנשים שמגיעות ונמצאות שם, זו שליחות קודש והן עושות את זה בכל כך הרבה מסירות, זה הכוח שלנו. לא נוותר עד שזה יקרה!

עוד הישג חשוב הוא הצעת החוק שהבאנו לכנסת - חוק חלופות מדיניות תחילה. החוק עוד לא עבר, אבל הוא בתהליך מתקדם ובקרוב

הוא מתוכנן להיות מוגש שוב. אין אחד שיכול להתנגד לחוק הזה. עשינו מחקר עומק על ההיסטוריה של קבלת ההחלטות במדינה לגבי יציאה למלחמות ולמבצעים וראינו כמה חוק כזה הכרחי. זו האחריות האימהית שלנו, אבל זה גם ביטוי רציונלי ומקצועי לעשיית השלום.

אני מרגישה שאנחנו מביאות משהו משמעותי לעולם. לנשים. חשוב לנו ליצור מציאות טובה יותר. אנחנו לא צריכות לנצח אף אחד, אנחנו מחפשות פתרונות ברי-קיימא, שנותנים מענה לצרכים השונים של השותפים לסכסוך. אנחנו יודעות לבנות אמון, שכל כך חסר בין המנהיגים שלנו. בעצם, מה שמחבר אותנו זו התשוקה והאחריות המשותפת לשמור על הילדים שלנו וזה הבסיס שממנו יוצאת הדרישה להסכם לסיום המלחמה.

אני מודה ומרגישה ברת מזל על שני דברים: האפשרות להיות סבתא, זה ממש כוח החיים, והעשייה שלי עם הנשים, שנותנת משמעות להכול. שני הדברים קשורים, כי זו האחריות שלנו כלפי הנכדים. אני אומרת בפה מלא שאני פריבילגית. אני פנסיונרית. עבדתי 39 שנים והיום אני יכולה להרשות לעצמי לפעול ולעשות מה שנכון ומתאים לי. זו גם זכות וגם חובה לנכדים של כולם. ביולי האחרון קיימנו אירוע גדול של ארגוני השלום בהיכל מגורה בתל אביב - "הגיע הזמן". אני לקחתי על עצמי להעביר את המסר של פעילי השלום הפלסטינים. ביקשתי מחברתי רים לשלוח מסר בסרטון מ"נשות השמש הפלסטיניות" על התמיכה בשלום. בלילה היא מתקשרת. אני בטוחה שהיא רוצה לומר לי שהסרטון מוכן, אבל אני שומעת אותה בוכה, והיא מספרת שעצרו את הבן שלה. חיילים עצרו אותו והוא עבר חוויה קשה עד ששחררו אותו, כי כמוכן שלא הייתה להם שום עילה למעצר. הוא פעיל שלום ומגייס חברים למען השלום. לא האמנתי שיהיה לה הכוח אחרי לילה מסויט כזה של דאגה נוראית לגורלו להסריט את הסרטון, אבל באופן לא צפוי למחרת בצהריים הגיע הסרטון, ואני רואה שהבן שלה צילם אותו.

זה מעיד על רמת המחויבות שלה, שעבורה השלום הוא לא סיסמה, אלא דרך חיים.

קראתי לאחרונה ניתוח מאד מעניין ורלוונטי בעיניי למושג ה"תקווה", שנכתב על ידי פרופ' אבי שגיא, חבר ומורה. הניתוח מצביע על שלושה מרכיבים שיש לתקווה: הראשון, תחושה קשה של חוסר, תסכול על כך שדברים שאני מאמין בהם לא מתקיימים. המרכיב השני הוא הידיעה הברורה, שאני אחראי על החיים שלי ואני צריך לפעול ולא רק להרגיש שקשה אלא ממש לפעול כדי לשנות והמרכיב השלישי הוא היכולת לפעול במצבים של היעדר ודאות. אנחנו לא יודעים מה יקרה בסוף וזה בדיוק המרכיב של האומץ, שאומר להמשיך לפעול למרות הכול ובגלל הכול. אני פועלת כדי שזה יקרה ויודעת שאני עושה הכול כדי שזה יקרה. ברגעים שבהם ויויאן הייתה בממ"ד, כתבתי לה, שאני מתפללת שברגע האמה היא ידעה שהיא עשתה כל מה שהיא יכולה. שהיא לא עמדה מהצד. בשבילי זה איזשהו שקט קטן, שמילאנו את תפקידנו. זה נותן כוח. ויויאן ואני באנו ממקום של עשייה, שחיברה את נקודות המבט שלנו. היינו חברות, כל אחת הביאה את הניסיון שהיא צברה לאורך השנים בקידום שלום ודו־קיום. יחד הפקנו אירועים משמעותיים מאוד בעוטף ואני מרגישה שהמורשת שלה היא לזכור שבתוך הרוע יש פוטנציאל לשינוי. שהסכסוך חייב להיות מטופל אחרת.

מה שאת מספרת מתחבר לשאלת הקושי, הייאוש, הרגעים שבהם היית קרובה להרים ידיים...

יש הרבה רגעים של ייאוש, עצב ויגון נוראי. יש כל כך הרבה כאב, כל כך הרבה אובדן. בלתי ניתן לתיאור ולזה מתלווים זעם וכעס נורא. הרי אפשר היה למנוע את המצב שבו הורים מאבדים ילדים, סבים וסבתות מאבדים נכדים. בשבעה באוקטובר, כשהתחילו הידיעות, כתבתי פוסט ואמרתי בו, שהלוואי שכמו אחרי מלחמת יום כיפור

התחיל תהליך שלום, יקרה גם עכשיו. לא שיערתי בנפשי כמה רע יהיה. לא חושבת שיכולנו להעלות בדמיון את הרוע והאומללות הזו.

אני משתפת את יעל בתחושות הקשות שלי, שאם אני נותנת לעצמי לחשוב על כל הרוע והמוות אני נשארת בלי מילים, בלי תקווה.

אנחנו נחשפים לאין-סוף טרגדיות שקורעות את הלב. רק מלחשוב על זה אפשר להשתנק, אבל אני לא נותנת לעצמי להישאר במקומות האלה. אני בוכה בהפגנות של החטופים, מחבקת, מחזיקה ידיים וממשיכה. אני שומרת על עצמי כדי לא להתפרק. לפעמים זה מרגיש כמו מלחמת העולם השנייה, אבל חייבים לשמור על הערכים ולהמשיך לפעול.

ואיפה המשפחה ובן הזוג שלך מול כל העשייה הזאת?

אני מקבלת הרבה מאוד תמיכה בבית ומהמשפחה. אני יודעת שהם מעריכים ומודים על המאמץ שאנחנו עושות בתנועה. הם גאים בנו. אני לא חושבת שיכולתי ככה להשקיע את כול כולי בעשייה בלי התמיכה החשובה הזאת.

יש ויכוחים עם אנשים שאומרים לך שאת משוגעת?

יש גם כאלה. ליבי ליבי עם אלו שאיבדו תקווה. זה מאוד קשה, כי איבוד תקווה מדבק ומשתיק, אבל גם התקווה מדבקת. אני מדברת בכל מקום, אנחנו ממשיכות לפעול בכל ערוץ אפשרי והעשייה הזו מולידה תקווה. אין תחליף לפעולה, חייבים לפעול יחד. בלי פעולה, הנשימה נגמרת.

יעל היא מגדלור של חוכמה, ענווה והשראה. היא יזמת שלום ומנהיגותה מסמלת לי תקווה שכמה שקשה כרגע, נשים כמו יעל יצליחו. הן ישפיעו ויובילו אותנו, עם כל הנשים המדהימות שאני פוגשת. אני יודעת שגם אם הדרך עוד ארוכה, אנחנו נגיע... יעל מאירה לנו את הדרך.

סיפורה של עדינה:

השנאה לא תיעלם אם נסתגר

ראיינה וכתבה: גלית פנינה אבינועם

הרבנית עדינה בר שלום, מייסדת המכללה החרדית בירושלים וכלת פרס ישראל על מפעל חיים ותרומה מיוחדת לחברה ולמדינה ישראל. בשנת 2014 השיאה משואה בטקס הדלקת המשואות הממלכתי בהר הרצל. לאורך השנים זכתה בהכרה רבה על פעילותה החברתית ובפרסים שונים על פועלה המשמעותי לקידום הלכידות בחברה הישראלית. לצד ההכרה והתמיכה הרחבה בה, עדינה לא חוששת להתבטא באומץ ובקול בנושאים פוליטיים, חברתיים וציבוריים. בתקופה זו היא מרבה להתבטא באופן נוקב כלפי מנהיגי מפלגת ש"ס, שאביה, הרב עובדיה יוסף, היה מקימה, וכלפי מנהיגי הציבור החרדי הדנים את הדור הצעיר לעוני ולסגירות מהחברה הישראלית הרחבה.

בשיחותיי עמה, המילים "חינוך", "השכלה" ו"ידע", נאמרות שוב ושוב. עדינה מרבה להרצות ולהשתתף בכנסים חברתיים המקדמים הידברות ושיח בין חלקי החברה הישראלית. היא מבכה את הקיטוב בחברה, לפני ואחרי

השבעה באוקטובר. לשאלתי, איך הייתה מגדירה בתמציתיות את עשייתה הרחבה, היא עונה: "חיבורים, הכלה וכבוד הדדי בין כולם." נפגשנו בביתה שבתל אביב. שיחותינו התפרסו על פני מפגשים אחרים. כשמה כן היא, עדינה, עם חיוך מואר. ביתה מטופח ומעוצב היטב וניכר בו סגנון אסתטי ועדין.

כשהתיישבנו בסלון והסתכלתי סביבי, התרשמתי מאוד מארון ספרי הקודש, המתפרס על פני קיר שלם. עדינה חייכה וסיפרה, שהכינה בעצמה סקיצות ושלחה למעצבת: "הארון הזה משלב מודרנה עם המורשת שלנו. בלי הארון שהלך איתי 40 שנים, לאורך כל הדרך, אני לא מרגישה בבית." ליד הארון, פורחים סחלבים, ומחוץ לחלון נשמעת המולת הרחוב התל אביבי. נדמה שבכל נושא שנשוחח עליו, בסוף עדינה תדבר על חינוך: "את יודעת שהיו לנו במכללה בנות שלמדו בסמינר 'בית יעקב' ועכשיו לומדות אדריכלות עם כיתת אומן בבצלאל?"

אני לא יכולה להתאפק שלא לתהות על האנרגיה של מי שנולדה בשנת 1945. היא צוחקת ומשיבה: "ככל שאני פעילה – אני נעשית חזקה יותר. לקראת הבחירות לכנסת בשנת 2019, האלוף גרעון שפר הקים יחד איתי מפלגה מגוונת ומעורבת בשם 'אחי ישראלי'. הרעיונות לגבי דת ומדינה שהצענו עדיין מאוד רלוונטיות."

אני מבקשת להכיר זווית אחרת בעשייתה של עדינה – עשייתה למען השלום. כיצד החלה לפעול בנושא, שכידוע נתון במחלוקות פוליטיות קשות. בוודאי בחברה החרדית, נראה לי שכלל לא מובן לדבר על יחסי יהודים-ערבים, על שלום, וכל זאת עוד מנקודת מבט נשית. אני בוחרת להקשיב לסיפור חייה, להכיר את תלאות דרכה, לא רק ביחס למאמץ לקדם שלום, אלא ביחס למאמצייה לחולל שינוי חברתי ולקדם ערכים של סובלנות ותקווה.

כאשר קראתי על עדינה טרם פגישתנו רוב האזכורים נסבו סביב עשייתה החינוכית והקמת המכללה החרדית. גם בשיחתנו, מפעל חייה של עדינה – הקמתה של המכללה ולבסוף סגירתה – תפס נתח נכבד מהזמן. הקמת המכללה, עליה ארחיב בהמשך, הייתה מהפיכה של ממש, שינוי טקטוני

בהווה ובעתיד הציבור החרדי בישראל ויחסיו עם החברה המודרנית. סגירת המכללה, והנסיבות שהובילו לכך, הותירו את עדינה במשבר קשה מאוד, אך עדינה, שניחנה בכוחות נפש עצומים, כפי שהיא מעידה על עצמה, היא לא מהמוותרות. ואם לצטט את דבריה ביחס לנושא: "שינויים חברתיים לוקחים את הזמן שלהם. אנחנו יכולים לעשות את הכי טוב שלנו, אבל לא הכול תלוי בנו. בעיקר כאשר רוצים לקדם שינוי של ממש, ההתנגדות מתעוררת, מנסה לדכא את היוזם, להביס אותו, אבל כמו בחיים, יש עליות ומורדות, ואני מאמינה שגם אם הדרך עוד ארוכה, התנועה עצמה היא הדרך. היא השינוי." מרגע לרגע, במהלך שיחתנו והיכרותי את עדינה יותר ויותר, הבנתי כמה כוחות ותעצומות נפש יש בה, היכולים לעקור הרים ממקומם, בדרכה הרכה והרגישה.

אני שואלת על מסע החיים שלה, איך הפכה ליזמת חברתית, איך חיברה את עשייתה החינוכית לנושא השלום, מה היו האתגרים וכיצד המשיכה על אף כל הקשיים שבדרך. היא בוחרת לשתף אותי ראשית כל בסיפור המכללה, כדוגמה למסע חייה – כיצד בחרה לקום ולעשות, ליצור יש מאין, להוביל שינוי, כיצד התמודדה עם כוחות חזקים וגדולים של התנגדות, וכיצד בכל זאת, על אף כאב הלב שנגרם לה, היא מוצאת את הכוחות להמשיך.

עדינה מספרת:

כל חי עסקתי באופנה. עד גיל 45 חייתי בדלת אמותיי, התפרנסתי והקמתי את משפחתי. אבל האהבה שלי מאז ומתמיד הייתה להבנת נפש האדם. יש לי אחיות תאומות, צעירות ממני, תאומות זהות, אך כה שונות זו מזו. תמיד תהיתי כיצד עם אותו מטען גנטי ועם אותו חינוך ואהבה יכולה להיווצר שונות שכזו? השאלה הזו עוררה בי את הרצון ללמוד פסיכולוגיה. אבי התנגד היות והתפיסה האמונית הייתה, שבלימודים אלה נחלשת האמונה בקדוש ברוך הוא ובאורח החיים הדתי. נשארתי עם הסקרנות והעניין, ושנים לאחר מכן גם עם ההבנה כמה חשוב לפתח בקרב החברה החרדית את הבנת היתרונות שבטיפול הנפשי.

הגעתי גם אחרי חוויה מאוד מעניינת שהייתה לי כמה שנים קודם. חיבורים בין חלקי העם החלו להעסיק אותי. זה גם היה הבית שבו גדלתי. זו הייתה דרכו של אבי לאורך השנים. כשהייתי בת 46 החלטתי שאני רוצה להקים קבוצה שתעסוק בחיבורים ובדיאלוג. המנחה היה פסיכולוג בשם ישי אלמוג (ז"ל), חמד של בחור. הזמנתי אליי הביתה חברים, מכרים ואפילו אנשים שפגשתי בסופר. הגיעו תל אביבים חילונים וחרדים מבני ברק. סיקרן אותי להעמיק בנקודות המבט השונות בין אדם לאדם, בין חברה לחברה. קיוויתי ללמוד כיצד ניתן להשפיע ולקדם טובלנות והכרה הדדית.

הצטרפתי כמאזינה חופשית בקורסים של פסיכולוגיה ומדעי החברה באוניברסיטת תל אביב. אני זוכרת את הרגע שבו אני יושבת ומקשיבה להרצאתו של הכלכלן (היום פרופסור מוכר) דן בן דוד. הוא הציג נתונים חד-משמעיים על היתרונות של השכלה אקדמית ועל העלייה במוביליות חברתית ובשכר לבעלי תואר. הבנתי שהחברה החרדית נידונה לעוני בגלל ההתנגדות ללימודים אקדמיים והחלטתי לשוחח על כך עם אבא שלי. הסברתי לו את הצורך בהשכלה אקדמית לצעירים חרדים ואמרתי שאי-אפשר אחרת. החילון, שממנו כולם חששו, היה נפוץ גם אצל אותם אלו שלא למדו בישיבות, הסתובבו ברחוב, מנותקים, הפכו לנטל על המשפחה וגרמו כאב לב להורים. אבא נתן לי אישור לקדם לימודים להשכלה גבוהה בדרך שלא תפגע במוסכמות המקובלות על הציבור החרדי, כמו, למשל, להקפיד על הפרדה מגדרית. גם אז כמובן זה היה נושא טעון מאוד. פניתי לאוניברסיטה העברית, אבל הם לא אישרו לי לפתוח את התוכנית בהפרדה. לא ויתרתי ופניתי למל"ג (המועצה להשכלה גבוהה), עד שמצאנו את השותפים שהניעו אותי את המהלך. אני זוכרת את 23 הסטודנטיות הראשונות שהגיעו ללמוד במכללה בירושלים, בחסות האקדמית של אוניברסיטת בר אילן, שגם העניקה את התואר בסיום הלימודים. עם השנים גדלנו, פתחנו עוד ועוד חוגים, הגענו ל-1,200

סטודנטים וסטודנטיות. על כך קיבלתי את פרס ישראל והשאתי משואה בטקס יום העצמאות. לצערי, הצמיחה של המכללה עוררה התנגדות וחששות. אם בתחילת הדרך חשבו שהמאבק הוא מול האקדמיה, הסיפור האמיתי היה בתוך החברה החרדית, שהתנגדה בכל כוחה להשכלה אקדמית. מי היה מאמין שחרדי יסיים לימודי הנדסה או יעבוד בהייטק. בשנת 2007 היינו בשלבי הקמת מבנה חדש ומרווח למכללה בירושלים, שכלל גם הקמת מעונות. ראיתי איך החלום שלי הופך למציאות. גם האקדמיה לא עשתה לנו חיים קלים, כולם שם חושבים שהם הכי חכמים, אבל להבין את החברה החרדית צריך רגישות גדולה, שלצערי לא להרבה יש.

בכל אופן, האשימו אותנו בגירעונות שטיפלנו בהם ובוצעו מהלכים שבסופו של דבר הביאו לסגירת המכללה. עד היום זו מכה כואבת וקשה עבורי. האמנתי שאני תורמת לחברה החרדית, האמנתי במסר שעליו גדלתי, שיש לחבר בין החרדים לציבור הישראלי הרחב, שאסור לנו להסתגר. סגירת המכללה עבורי הייתה הנצחת ההפרדה והבדלנות שאני נאבקת נגדה כל השנים. כמוכנים רבים הכאב שאני חווית היא מפרה ומחזק בחיבורים לעם ישראל.

אני מקשיבה לעדינה וחשה את הדמעות נקות בעיניי. הכאב שלה ניכר בפניה העדינות, גם אם עברו שנים רבות מאז.

במשך 12 שנים לא התראיינתי עד שהמכללה נסגרה. השקעתי במכללה הרבה כסף שהבאתי מהבית, משום שלא יכולתי לדחות נערה שאין לה גב כלכלי. התמלאתי בשמחה לראות עוד ועוד צעירות מסיימות לימודים ובעלות מקצוע. בשבילי זה היה גן עדן. פתחנו מעון לתינוקות, אחרי שבשנתיים הראשונות לקחתי אותם לחרדי וטיפלתי בהם. המסרים שהצעירות מקבלות בחברה החרדית הם, שאם את נהיית אמא – את לא יכולה ללמוד. מסרים אלה אינם מקובלים עליי. בחרתי גם לשלב לימודים בתחומים שהיו מאוד

רחוקים מאיתנו - את יכולה לדמיין, למשל, אישה חרדית לומדת טיפול רגשי באמצעות בעלי חיים? בכלל לא ידענו שיש דבר כזה. המכללות בישראל שילבו גם הן מסלולי לימוד לחרדים, היו בנות שלמדו תואר ראשון במוזיקה במכללת לוינסקי. הכנסתי מסלול לתואר שני בתרפיה במוזיקה. בנות שלמדו מדעי המעבדה הרפואית בחלקן הגדול המשיכו לתואר שלישי [דוקטורט]. אם היו אומרים לי שהן ילמדו לדוקטורט לא הייתי מאמינה. לא ידעתי בכלל מה זה החוג הזה. הנשיאה של "הרסה" הסבירה לי, שמדובר בהסללה למחקר. אין גבול למה שהבנות יכולות לעשות, היום הן חוקרות יחד עם חוקרות מן המניין באוניברסיטה העברית.

אני פמיניסטית ומהמקום הזה אני דואגת לאחיותי החרדיות. בחברה החרדית פמיניזם היא מילה מורכבת... לא קלה... אתן לך דוגמה שאני זוכרת. יום אחד, אחד הרבנים יצר קשר עם אחד ממקומות העבודה שהנשים שלמדו השתלבו בו, ואמר לבעל העסק: "נביא לך את הבנות שלנו בתנאי שהשכר שלהן לא יעלה עם הזמן ובתנאי שהן יעבדו במתחם סגור." בעל העסק תהה מדוע הרב לא מעוניין שהשכר של הנשים יעלה, והרב הסביר לו, שברגע שהשכר עולה, האישה תרצה להתלבש בצורה יוקרתית, ללמוד נהיגה, לרכוש רכב, ואת זה אנחנו רוצים למנוע. כך הוא אמר. את יכולה לדמיין דבר כזה!?

אני מבינה מהיכן צומחת תפיסה כזו ומסרבת לקבלה. אני זוכרת איך הייתי יושבת בבית הוריי ושומעת נשים וצעירות שהיו באות לספר לאבא על פגיעות פיזיות ומיניות במשפחה או בסביבה. אבא היה מיד שולח אותן למשטרה והיה אומר לאותה אישה: "אם את לא תלכי להתלונן, אני אלך ואתלונן בשמך." היום הנושא הכאוב הזה מטופל על ידי עובדים סוציאליים, נשים וגברים, בוגרי המכללות החרדיות. השינוי עדיין בראשיתו בתחומים רבים. יש נשים רבות מועצמות וחרדיות שרוצות להשתלב בפוליטיקה והיום יש אחדות שהן חברות מועצה ברשויות מקומיות. כל השנים הגברים היו לבד

בהנהגה, אמרו שהעיסוק בפוליטיקה לא מתאים לנשים. אני רואה את התהליך, בעתיד הקרוב נראה גם נשים חרדיות בכנסת. אני שומעת היום יותר ויותר קולות בציבור החרדי שאומרים שהם רוצים שהילדים שלהם ילמדו לימודי ליבה. לצערי המנהיגות מונעת הרבה התפתחויות חשובות משיקולים ומאינטרסים זרים.

ואיך כל זה מתחבר לנושא של השלום? אני מבקשת להבין, הרי גם השלום הוא נושא טעון ומורכב, שבו מי שמנסה לערער על המוסכמות סובל ומואשם, לעיתים אפילו מוצג כבוגד ואני שואלת את עדינה: אני יודעת שאת פעילה בנושאים הקשורים ליחסים בין העמים ובין הדתות - איפה זה מתבטא בעשייה שלך, איך זה בכלל התחיל?

אני אומרת שזה התחיל כשהייתי בת שלוש. 77 שנים אחורה אני מחזירה אותך [צוחקת]. בשנת 1947 עברנו מישראל למצריים. אבא נשלח לשמש כסגן הרב הראשי של הקהילה היהודית במצריים. היו לנו בבית מטפלות מקומיות - מצריות-מוסלמיות. אחת מהן, ביידא, התחברה אליי מאוד. אני זוכרת היטב איך היא הייתה מחזיקה את מלכה, אחותי הקטנה. במהלך השנים הסיפור הזה נשכח ממני, לא זכרתי את ביידא, עד שיום אחד, בשנת 2003, חזרתי לישראל מביקור במחנות ההשמדה באושוויץ. הביקור היה מאוד מיוחד, מרגש, עוצמתי. זו הייתה קבוצה של בני דתות שונות - יהודים, מוסלמים ונוצרים. אני זוכרת איך אני עומדת שם במחנה, בככי תמרורים, וניגשת אליי מאחוריי אישה מהקבוצה ומחבקת אותי ובוכה איתי. הסתובבתי וראיתי שזו אחת הנשים המוסלמיות. אמרתי לעצמי שם, כולנו בני אדם. חייבים להביא את האנושיות שלנו למציאות של הסכסוך. כשחזרתי לארץ סיפרתי לאבא מה קרה בסיור, הוא שאל אותי: "את זוכרת את ביידא?" לא הבנתי בהתחלה למי ובאיזה הקשר הוא מתכוון. הוא הזכיר ואמר: "מה את מתפלאת? כבר כילדה ראית כל אדם באשר הוא..."

אחרי מלחמת יום כיפור התבקש אבי לשחרר את עגונות המלחמה מעגינותן. הוא הרכיב בית דין מיוחד וביקר בשטח הלוחמה, ראה את הטנקים השרופים והריח את ריח המוות והייאוש. אני יכולה לומר לך, שהוא לא אכל ולא שתה במהלך שמיעת עדויות הלוחמים, זה היה נורא לכל המשפחה. הוא בכה יום ולילה בשעת כתיבת פסקי הדין בעניין. הפגישות שלו עם העדים ושמיעת מוראות המלחמה היכו בו. הוא וחבריו היו תלמידי חכמים, שלראשונה פגשו והבינו מלחמה. אחרי שחרור העגונות ישב וכתב פסק הלכה, שאותו פרסם לראשונה במוסד הרב קוק, מעוז הציונות הדתית, שבו קרא להשיג שלום על ידי הסכמי שטחים תמורת שלום.

אבא האמין בשלום כל חייו. הוא תמך בהסכמי אוסלו ולקיצונים מהציונות הדתית היה כעס עצום כלפיו. ההפגנות על רקע אוסלו היו מאוד קשות ואימי נשברה. הכאב שלה גרם לה לשני התקפי לב, עשרה חודשים לאחר מכן היא נפטרה. אני זוכרת שבאחד הראיונות סיפרתי כמה אבא אהב את אמא. את לא יכולה לדמיין איך התנפלו עליי בחברה החרדית. תארי לך שאפילו האחים שלי התביישו באמירה שלי, כי לא מדברים על אהבה בחברה החרדית.

האחים שלי אמרו לאבי שדיברתי שטויות. אבא ביקש לקרוא מה אמרתי, הסתכל עליי ושאל: "על מה הם כועסים?" הסברתי: "על זה שאמרתי שאתה אוהב את אמא," ופרצתי בבכי. אמא כבר לא הייתה בין החיים. הוא אמר לי בפשטות: "בטח שאהבתי את אמא, האחים שלך לא מבינים דבר..."

עד רצח רבין לא הייתי פעילה חברתית, התרכזתי בחיי, במשפחה ובעבודה. אבל הרצח מאוד השפיע עליי, התפתחה אצלי ההבנה שחייבים למצוא דרך לחבר את חלקי הפאזל המורכב של החברה הישראלית.

אחרי הנסיעה לאושוויץ הבנתי שכל השנים אני עסוקה בנעשה בתוך העולם היהודי - בחרדים ובחילונים, אבל במדינה שלנו יש יותר מ-20 אחוז שאינם יהודים. אני לא יודעת עליהם כמעט דבר. לא מבינה את התהליכים החברתיים, הזהותיים, הפוליטיים. אני אומרת היום, שבמובנים רבים הנסיעה הזו שינתה את מסלול חיי. אני זוכרת שאבא תמיד אמר לנו: "הקדוש ברוך ברא את האדם, הוא לא הברדיל בין אדם לאדם, בין יהודי לאחרים. כולנו נבראנו בצלמו." כמה שנים קודם, הייתה סערה גדולה סביב התבטאות שיחסו לאבא ביחס לערבים. התקשר אליי הסופר והעיתונאי נזיר מג'אדלי, הוא אמר שאבא אמר: "הערבים כמו נחשים." אמרתי לו, שאבא מעולם לא אמר כך. הוא אמר שהם מתפוצצים באוטובוסים ברצונם להרוג נשים וילדים וכוונתו הייתה למחבלים. סיפרתי על כך לאבא והוא אמר לי: "לא הבינו אותי. זה לא מה שאמרתי," וביקש לפגוש נציגים של החברה הערבית. הגיעו הביתה שישה נציגים, ביניהם הסופר נזיר מג'אדלי, וישבו עם אבא שעה וחצי. הייתה שיחה מאוד מרגשת. נזיר יצא מהחדר בדמעות ואמר לי כמה אבא חיזק אותם וכיבר אותם.

כמו הרבה דברים שקרו לי בחיים, דבר הוביל לדבר. פנתה אליי מפיצת סרטים דוקומנטריים וביקשה שאשתתף בפסטיבל המציג סרט על המכללה. הסרט הוצג בכל מיני פסטיבלים. בפסטיבל הראשון שהתקיים בעיר טרנטו באיטליה, שאלו את ההפקה אם היא יכולה להזמין דוברות נוספות. בסופו של דבר הגענו קבוצה של שש נשים, דרוזית, ברווית, נוצרייה, מוסלמית, מתנחלת ואנוכי. הפאנל התקיים תחת הכותרת "נשים במזרח התיכון והאפשרות לשלום". הגיעה אישה מדהימה בשם פאתן זינאתי, תושבת לוד, מנהלת מתנ"ס יהודי-ערבי, והפכנו לחברות מאוד טובות. למרות שהיא הייתה צעירה ממני בעשרות שנים, צחקנו כמו חברות ותיקות. זה עודד אותי מאוד להיות יותר מעורבת. לצערי פאתן נפטרה לפני כמה שנים, אישה באמת מדהימה. בסופו של דבר הגענו לשם, כל

קבוצת הנשים המופלאות הללו, פעמיים בשנה במהלך שמונה שנים עד 2023. נוצרה חברות מיוחדת בינינו, קראנו לעצמנו "לוחמות השלום". הקבוצה שלנו קיבלה מהאפיפיור את פסל "האריה המזוהב" על מלחמה למען השלום. אותה קבוצה ואותו פסטיבל ראשון בטרנטו הובילו את נשות העיר טרנטו להעניק תרומה ומלגות לסטודנטיות במכללה החרדית ללימודי ניהול ויישוב סכסוכים בחסות אקדמית של אוניברסיטת בן גוריון.

חיבור נוסף שנוצר בקשר שלי עם החברה הערבית והשאיפה לשלום היה בזכות העשייה של ח"כ ושר התפוצות לשעבר, הרב מיכאל מלכיאור. הוא היה חבר כנסת וראש תנועת מימד, והקים את מועצת יחד, שנועדה לקרב בין דתיים לחילוניים. כחלק מהמיזם שלו קם גם הפורום להסכמה אזרחית, ואני הצטרפתי כחברה להנהלת הפורום. המטרה הייתה לקדם סוגיות שונות ביחסי יהודים-ערבים, להתחיל ביצירת שיח, לבנות אמון, להכשיר את הלבבות. מאוד חשוב עבורי למצוא את הדרך לחבר את החברה החרדית לנושא. הובלנו קבוצות של גברים חרדים וערבים, קבוצות של נשים, ארגנו כנסים ציבוריים, לא פחדנו מהתגובות. היינו באלעד, ביפו, בירושלים ובכפר קאסם. מהפעילות הזו, כמו כל דבר אצלי שמתגלגל מעשייה לעשייה, החלו נסיעות לכנסים בחו"ל, הגענו לוועידת האו"ם, למפגש עם מזכ"ל האו"ם גוטיאריש ועם האפיפיור. הוזמנו לכנסים שאליהם הגיעו גם מנהיגים דתיים מכל העולם, זה יצר שינוי בקהילות דתיות רבות. הזווית הדתית היא פתח לשינוי משמעותי ביחסים בין העמים. הדתות דומות מאוד זו לזו, האמונה הדתית מתבטאת באורח חיים, ומי שלא מכיר לא יבין כמה הדמיון רב, בין אם בתפילה, בלוח השנה, בנושא הכשרות/חלאל, ועוד. אני מאמינה, שאם מצליחים להביא סביב אותה השולחן ציבורים דתיים, בין אם רבנים ואימאמים, או כל הרכב אחר, אפשר לראות מהר מאוד כמה החיבור ביניהם חזק ומיידי. גם אם טרם המפגש היו להם דעות שליליות אלה על אלה, השיח בונה

אמוץ וחיבור. הדיאלוג שנוצר בקבוצה הוא מדהים ומבליט עוד יותר כמה בורות יש בכל צד לגבי העם האחר. אני זוכרת שהרודים שלי סיפרו לי מה קרה כאן ב-48', אבל לבת שלי לא היה שום מושג על זה. גם לסטודנטיות ערביות אין מושג למה קמה מדינת ישראל דווקא כאן. חייבים להקנות ידע שיקדם את הפיוס בין העמים.

דווקא בגלל שהחמאס השתמש בדת כלגיטימציה לטבח הנוראי שביצע, צריך לזכור, שזה לא האסלאם. הדת עצמה אינה אלימה. מאוד חשוב שהמלחמה תתמקד בחמאס ולא באסלאם. "הקם להורגך השכם להורגו", צריך להכחיד אותם מעל פני האדמה על הפשעים שעשו, כמו את הנאצים.

אני חברה היום בתנועת "תג מאיר", זו התארגנות שבאה להביא את האור, במצבים שבהם יש יהודים שעושים מעשים מבישים בשם הדת.

ואת מרגישה שכל העשייה הזו משפיעה גם בציבור הרחב?

לא מזמן נתבקשתי לדבר בבית יגאל אלון, על שפת הכנרת. בקהל ישבו כ-800 יהודים וערבים, חלקם שמיניסטים, חלקם ממכינות קדם-צבאיות. סיפרתי על הפרויקטים שבהם אני מעורבת ועל קבוצות הדיאלוג שארגנתי. קמה מהקהל אחת הנשים הערביות ואמרה שהיא השתתפה באחד המפגשים. אז אם עוד אדם ועוד אדם, לאט לאט, יבינו את חשיבות השיח, נצליח לבנות את השינוי, מלמטה למעלה. יש עוד הרבה עבודה, אבל אני מרגישה שזו זכות שזיכה אותי הקדוש ברוך הוא, לעשות ולדבר על החיים המשותפים. יש אפשרות לתיקון, לשינוי. כולנו יודעים דבר אחד פשוט, אבל עמוק מאוד - שגם אנחנו וגם הערבים לא נעזוב את הארץ. גורלנו לחיות זה לצד זה וחייבים למצוא את הנוסחה לחיים בכבוד הדדי, לחיים של סובלנות.

אבל היום לדבר על שלום - זה נתפס כמנותק, אפילו כפוגע בכל הקורבנות של הסכסוך...

לא מזמן הייתי בכנס של השמאל האמוני. היו שם קרוב ל-700 חרדים. המנהיגות החרדית לא מדברת על שלום. איך זה ייתכן? הרי זה אחד הערכים הכי חשובים ביהדות. כשעם ישראל יצא ממצריים וחצה את ים סוף הוא אמר שירה על הים והקדוש ברוך הוא אמר: "מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה"? כל בני האדם נבראו בצלם אלוקים. 36 פעמים [פעמיים ח"י] אמרה התורה "ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצריים". האמירה היהודית אומרת שאין מילה מיותרת בתורה והתורה מצאה לנכון לכתוב זאת כדי שזה ייחרט בנו. ואהבתם. מי יכול לאהוב היום מוסלמי? [שותקת]. אנחנו צריכים לפעול ולנסות ולהאמין שהשלום אפשרי. אסור לוותר על השאיפה הזו. בשנה הזו, כמו בשנים האחרונות, אני מרצה בתוכנית לניהול ויישוב סכסוכים באוניברסיטה העברית, בדיוק עבור המטרה הזאת.

איך את רואה את המנהיגות החרדית בתקופה הזו? את רואה פתח לשינוי?

התמונה המשתקפת מול עיניי עצובה מאוד. הציבור החרדי נע ימינה. כולם הקצינו. אני לא יכולה לקבל את העמדה של חברי הכנסת החרדים ביחס לחטופים. אבא שלי היה אומר להם מיד, עשו הכול, קדמו עסקה בכל מחיר כדי להציל את חייהם. אני לא יכולה להאמין שמה שאני רואה בתקופה הזו, מבחינתם זו דרך התורה. פדיון שבויים היא סוגייה שאין עליה מחלוקת, ולצערי אנחנו רואים מציאות אחרת.

אני זוכרת איך אבא נתן הוראה לדרעי, בתקופת מלחמת המפרץ, לנסוע מירושלים לשיבת הממשלה בשבת, לחלל שבת, כדי להעביר את המסר של אבא - לא לתקוף בעיראק. הוא אמר לאריה, פיקוח

נפש, סע ותצביע נגד מתקפה. כך הוא האמין, שהתורה אומרת לנו שמלחמה היא האופציה האחרונה. לפני המלחמה אפילו כתוב תן תשורה לאויב שלך ותנהל משא ומתן אולי תמנע את שפיכות הדמים. אבל לצערי, זה לא מה שאנחנו רואים היום מחברי הכנסת החרדים. כואב לי מאוד יחסם לסוגיית הגיוס. אני אומרת, שבני תורה, הלומדים יומם ולילה, יישארו בלימורם, אבל כל היתר מחויבים לעמוד לצד אחיהם ולהילחם. על הצבא לאפשר לחרדים שירות התואם את אורחות חייהם. אבי אמר, שאדם המשים עצמו ללומד תורה ואינו הולך לצבא, עובר על דין רודף. "אל תעמוד על דם רעך. עזוב תעזוב עימו". זו התורה שלנו. לצערי, אנחנו מאוד רחוקים משם.

האם את מתייאשת? מרימה ידיים?

כולנו זוכרים את הזקן העזתי עם המקל שרץ לבזוז את הקיבוץ ואת הטבח הנורא, אבל לא כל הפלסטינים חמאס, יש כאלה ויש כאלה. אסור לוותר, להתייאש ולהרים ידיים. כשהייתי ילדה קטנה, אמא שלי אמרה לי פעם משפט שנשאר איתי עד היום. זה היה כאשר אחותי ואני רכנו ואני קיללתי אותה. אמי אמרה לי: "אסור לקלל, את אף פעם לא יכולה לדעת מתי דלתות שמייים פתוחות והקללה שלך תישמע." זה הולך איתי מאז. נדבר טוב - יהיה טוב. המצרים והירדנים לא אוהבים אותנו, אבל יש לנו שלום ושקט איתם. הלוואי והיד שלנו, המושטת לשלום, תיענה. ולא לטעות, תמיד נאלץ להיות מוכנים לכל מצב. אני לא נאיבית ויודעת שיש לנו ביניהם אויבים מרים.

ועכשיו מדברים על ליישב את עזה מחדש, להקים את גוש קטיף. איך את מתייחסת לזה?

אני מזועזעת מהאמירות הללו. להתיישב על השטח שבו גרים אויבנו?! אני שומעת נבחרי ציבור מתבטאים ואני אוטמת את

אוזניי, אינני יכולה לשמוע אמירות כאלה, שפה של שנאה. שמעתי על רבנים חרדים אטומים למציאות סביבנו, שאסרו על התלמידים להגיע ללוויות של הנופלים במלחמה או לבקר את פצועי המלחמה בבתי החולים. הרבנים שאני גדלתי עליהם אמרו: מה אתם נוסעים עד לאומן להשתטח על קברי צדיקים? לכו להר הרצל ולכל בתי הקברות הצבאיים שם הצדיקים הגדולים.

האם את רואה שינוי בחברה החרדית, שינוי מלמטה?

אני רואה סביבי הרבה מאוד יוזמות מרגשות ומשמעותיות, גם מצד גברים חרדים וגם מצד נשים חרדיות. בכל תחום אפשר לראות עשייה וצמיחה. זה נותן לי תקווה, למשל לראות את הרב בצלאל כהן, שהקים ישיבה תיכונית חרדית לבנים והוא אינו היחיד, או את מנחם בומבך, שהקים רשת של בתי ספר תיכוניים חסידיים שמלמדים ליבה ומעבירים את התלמידים את בחינות הבגרות בהצלחה. השינוי קורה. על רקע המלחמה קמו חמש ישיבות הסדר (ישיבות המשלבות שירות מלא ומשמעותי בצה"ל), אבל הדרך עוד ארוכה.

טעמתי מהעוגיות שעדינה אפתה ושיתפתי אותה בתחושותיי לאחר הריאיון. מרגש לראות אישה שלרגע לא עוצרת וידיה מלאות עשייה וכל טוב. נפרדנו בחיבוק גדול. כשיצאתי מביתה הנעים הבנתי עד כמה הייתי צמאה לשפה הזו ולמילותיה. הדמעות שזלגו מעיניי, ואולי גם הדמעות שזלגו מעיניה של עדינה בזמן השיחה, לא היו רק מכאב ומצער, אלא גם מתקווה, שישנם גברים ונשים שיכולים לחבר ולגשר בינינו.

דבריה הנוקבים והאמיצים עדיין מהדהדים בתוכי. זכיתי להכיר מנהיגה, אשת שלום ופיוס ואני מלאת תקווה שבזכות ההשראה שלה ומילותיה יצמחו בקרבנו עוד מנהיגות כמותה.

שער רביעי

סיכום וסוף דבר

תובנות עיקריות

חיים חדשים / עדי בלכמן סופר

מִן הַתְּעֵלָה הַחֲשׂוּכָה
הִגִּיחוּ חַיִּים.
אִין לָהֶם עֲדִין שָׁם,
אִין לָהֶם מְקוֹם,
אִין לָהֶם מְלִים לְכֹל מָה שֶׁמִּתְרַחֵשׁ.
אָבֵל יֵשׁ לָהֶם שְׂרָשִׁים עֲמָקִים,
וְהֵם עוֹד יִצְמְחוּ אֶל מְחוּץ לְאֲדָמָה,
יִהְיוּ מְאוֹר הַשָּׁמַשׁ,
מִטְפוֹת הַגֶּשֶׁם הַרְכוּת.
הֵם עוֹד יִפְרְחוּ בְּצִבְעֵים מְרֵיבִים,
וְיִצְמִיחוּ מִתּוֹכָם עוֹד וְעוֹד חַיִּים.

© באדיבות עדי בלכמן סופר, נובמבר, 2023

קובץ הסיפורים "נשים כותבות תקווה", החל מתוך צורך למצוא מילים, מעט נחמה ותקווה בחודשים הקשים שלאחר מתקפת השבעה באוקטובר והמלחמה שבעקבותיה.

ברומה לשיר המרגש של עדי בלכמן סופר, גם אנו חשנו שאין לנו עדיין שם, אין לנו כל כך מקום ומילים בתוך התעלה החשוכה, אך השורשים העמוקים של פעולתן הנחושה של נשים רבות האירו מעט את החושך, שמרו על האמונה שהשמש הטובה וטיפות הגשם הרכות, יניבו מילים, תנועה, צמיחה ותקווה.

בעמודים הבאים ננסה להתבונן בחיבור בין הסיפורים השונים. נבקש להציע תשובות ומחשבות ביחס לשאלות: מה ניתן ללמוד מהסיפורים על מציאות החיים היום, מה משותף לנשים שצמחו וגדלו בסביבות, בזהויות, בקהילות ובדתות שונות, מה ניתן ללמוד על מנהיגות נשית ועל כוחה של עשייה. הקורא יכול בוודאי לנסח תמות נוספות שלא התייחסו אליהן, או נושאים שניתן היה להרחיב גם לגביהם. אנו בחרנו להתמקד בתמות המרכזיות, כפי שראינו מנקודת מבטנו.

הבית

הנשים המרואיינות בספר נתבקשו לספר את סיפור חייהן, להתחיל בילדות, בבית שבו גדלו, בערכים שינקו ושהובילו אותן לפעול למען השלום. חלקן גדלו בישראל וחלקן במדינות שונות ברחבי העולם. הנשים נבדלות זו מזו במצב הכלכלי של משפחתן, בהשתייכות הפוליטית ובמידת מעורבותן בנושאי הסכסוך. רבות מהן מתארות את הסביבה המשפחתית כערכית ואקטיבית. השאיפה לצדק ולשוויון בין בני אדם, ללא קשר לדתן או להשתייכותן הלאומית, היו מרכזיות מאוד. רבות מהן מתארות את ההורים כסוללי דרך, כמתווים אמונה בערכי שוויון, חמלה וכבוד לאחר. חלקן גדלו בסביבה שבה ההשתייכות הדתית או הלאומית לא הייתה עניין מרכזי. זו הייתה השכונה או הבניין, והקשר עם בני קבוצות אחרות היה אך טבעי ויום-יומי. הבחירה לפעול, לשנות, להשפיע ולהיאבק הוטמעה בנשים אלה כבר בגיל צעיר. עבור חלקן, המחויבות לפעול הצריכה התמודדות עם חסמים חברתיים ומגדריים שונים. כילדות, כנערות, כבחורות צעירות הן נאלצו להיאבק על זכותן להשמיע את קולן. המציאות הפטריארכלית עבדה הייתה מרחב נוסף של שינוי והנהגה.

הסביבה/ הזרז - הגורם המעורר לפעולה

כיצד, שאלנו 21 נשים שסיפוריהן מופיעים בספר, הפכתן לפעילות למען השלום והחיים המשותפים. מה בקורות החיים שלכן, בערכים, בסביבה המשפחתית או החברתית, הביא אתכן לפעול. הרי במציאות החיים במדינת ישראל הפעילות למען השלום אינה כה נפוצה ובוודאי אינה מתגמלת, אז מדוע אתן? דווקא אתן? נוכחנו לדעת, שבין אם מדובר בנשים יהודיות או ערביות, בין אם מדובר בנשים שנולדו בארץ או כאלה שעלו או היגרו אליה, בין אם מדובר בנשים דתיות, חילוניות, מבית פוליטי או מבית שבו התרחקו מפוליטיקה, בין אם מדובר בבית שבו עסקו רבות בסכסוך או בבתים שבהם נמנעו מלעסוק בכאב ובפצע הפתוח - הנשים שפתחו בפנינו את ליבן שיתפו בחוויה מעצבת או ברצף אירועים שהביאו אותן לעשייה אקטיבית, למחויבות שאין ממנה דרך חזרה.

אז מהו אותו הזרז שהניע, השפיע, שינה, שחייב את אותן נשים לפעול? אצל חלקן הזרז הוא מפגש ישיר עם מחירי הסכסוך המתמשך - חוויית שכול, מוות, של אדם קרוב, בן משפחה - אב, אח. אצל חלקן הזרז הוא תוצאה שהן הישירו מבט אל המציאות ופגשו בה חוסר צדק ועוול, שלא יכלו להכחיש, שלא מצאו מילים לטשטש. הערכים שעליהן גדלו לא אפשרו להן לחמוק מהמציאות וכך החל השינוי, ההנעה לפעולה. אצל אחדות מהנשים הזרז הוא דווקא בהבנה עד כמה הסביבה שבה גדלו לא חשפה בפניהן את הסכסוך ומחיריו, אך ברגע שנפגשו עם הסכסוך, דרך ביקור או שיחה אקראית, הן חשו שהן חייבות להשמיע קול ולפעול.

בקרב חלק מהנשים דווקא הפער שבין הסביבה הרבת-תרבותית שבה גדלו לבין המציאות הישראלית היה המניע לפעולה. הן הבינו שהן גדלו במעין בועה וכי מציאות הסכסוך לא מוכרת להן. חווייה זו הובילה להבנה, שהסכסוך נובע, בין היתר, מאותה הפרדה, מחוסר מפגש ומאי-היכרות בין החברות השונות. המוטיבציה שהתפתחה נועדה לאפשר למי שלא גדל כמותן להבין ולתמוך באפשרות של חיים משותפים ושלום. אחדות מהנשים תיארו חוויות חיים קשות, טראומתיות, בעיקר סביב חי הנישואים. הדיכוי, ההשתקה, ואצל חלקן אף האלימות שספגו, הניעו

רצון וצורך נפשי לשלום פנימי. עבורן, ההנעה לפעולה נבעה מתוך הבנה מעמיקה, ששלום איננו רק הסכם או מסמך המסיים סכסוך, אלא מצב תודעתי-נפשי של שלמות, של שאיפה לאיזון, לצדק, לסינרגיה בין האני הפרטי לבין החברה הרחבה. הבחירה לפעול גבתה מחירים אישיים, אך גם הניעה תהליך ארוך של שחרור מחסמים ומגבלות. כך ניתן למצוא את המשותף בין הנשים, את קו פרשת המים, האירוע, התהליך, שבו החל שינוי ובעקבותיו הן הפכו לפעילות, בין אם בעשייה מקומית נקודתית ובין אם בהובלת שינוי ועשייה רחבה.

נחישות ואומץ לב

רבות ורבים מאיתנו חשים במהלך החיים רגישות לעוול, לחוסר צדק ולחוסר שוויון. במצבים מעין אלה אנו כועסים, לעיתים יוצאים להפגנה או למחאה, חותמים על עצומות או מנסים לשכנע בארוחת הערב המשפחתית בצדקת דרכנו. מה מבדיל בין אדם שממשיך בשגרת חייו ומדי פעם מבטא את כעסו או את מחאתו לבין אדם שמחליט להקדיש את רוב זמנו למאבק חברתי או פוליטי, להובלת שינוי? יתרה מזאת, כיצד ניתן לגשר על הפער שבין מציאות, שבה השלום נראה רחוק מתמיד, לבין הפעולה הנחושה של רבות מהנשים שהתראיינו לספר? עבור רובן, הפעילות היא העשייה המרכזית בחייהן. נדמה שאחת מבין התכונות המרכזיות המשותפת לנשים הרבות היא הנחישות. גם על חברתנו ויואן סילבר ז"ל, היו תמיד שואלים בתמיהה – איך האישה הקטנה הזו עושה כל כך הרבה? מהיכן היא שואבת כוחות להיאבק על סוגיות חברתיות, פוליטיות, מגדריות? המכנה המשותף אצל נשים רבות, שסיפורן מובא בספר, היא אותה נחישות, המנסה לגשר על הפער שבין הערכים שלהן לבין המציאות. הבחירה שלהן היא לא לשתוק, הן לא יכולות להעלים עין, הן מודעות למחירים, לכאבים הצפויים ובכל זאת, לא מוותרות. ממשיכות. גם אם הנתיב משתנה במהלך הדרך, האנרגיה, הרצון והנחישות – נשארים.

אצל חלקן, אותה נחישות החלה כבר בגיל צעיר, במאבקים סביב נושאים חברתיים או מגבלות מגדריות שהן לא היו מוכנות להשלים איתן. הערכים

שינקו בבית והמפגש עם המציאות המורכבת שפגשו מול עיניהן, הובילו אותן לפעול. הנחישות איננה פעולה כוחנית, היא לא מחפשת לנצח או להכניע, אלא היא עשייה מתמשכת, המבטאת רצון להשפיע, לשנות, להנכיח אמת, ערכים ותפיסת עולם מוסרית.

במובן זה, הנחישות היא התכונה המרכזית המפרידה בין הנשים המרואיינות בספר לבין הציבור הרחב שכועס, יוצא להפגין או חותם על עצומות. הפעולה הנחושה הפכה למעין כרטיס הביקור של אותן נשים. רבות מהן סיפרו, שאילולא אותה הנחישות לא היו מגיעות לעמדות הובלה והשפעה, בין אם בסביבה החברתית הקרובה או במעגלים רחבים יותר.

המפגש של הפעולה הנחושה עם המציאות המדממת, שבה אנו חיים, עורר ומעורר בהן שאלות רבות. אצל חלקן, כפי שנפרט בהמשך, עד כדי צורך לחשב מסלול מחדש באפיקי הפעולה שלהן, אך הבסיס הערכי שעליו נשענת העשייה נותר כשהיה. האם החשש שמא הן לא יזכו לראות את השלום בימי חייהן מחליש את מחויבותן? שאלה זו עלתה ברבות מהשיחות, בעיקר עם אותן הנשים שכבר צברו עשרות שנות עשייה. בתשובתן לשאלה זו הן ביטאו את הבסיס הערכי לפעילותן – גם אם אנחנו לא נראה את השינוי בימי חיינו, עם כל הכאב הכרוך בכך, לא היינו בוחרות לנהוג אחרת.

קהילה תומכת

חויית הבדידות שאליה נחשפנו מצד מרואיינות רבות הייתה מרכזית ונוגעת ללב. זה בוודאי איננו מפתיע כאשר מדובר בנשים החיות ופועלות בסביבה שאינה מזוהה עם ערכים של דמוקרטיה ושלוש. גם נשים שבאות כביכול מסביבה ליברלית ושמאלנית, מוצאות עצמן מתמודדות עם ביקורת רבה ומתארות מחירים אישיים הנובעים מפעילותן ומדעותיהן. המחירים של נשים, המגיעות מסביבה מסורתית או ימנית בדעות הפוליטיות, הם כבדים וקשים וכוללים תחושה של ריחוק חברתי מהן, הכפשות, פגיעה בשמן הטוב, מניעת הזדמנויות תעסוקתיות, ועוד. הן כואבות מאוד את הביקורת, אך לא נרתעות. במיוחד בשל כך, יש חשיבות גדולה לעצם השתייכותן של רבות מהנשים לקהילות תומכות. אותן קהילות יכולות

להיות ארגונים מוכרים דוגמת "נשים עושות שלום" ו"עומדים ביחד", אך הקהילה התומכת מורכבת לרוב מנשים אחרות, שהן עובדות איתן, מתייעצות עימן ומשתפות אותן בתחושותיהן. מרחבי מפגש, כגון כנסים, אירועים ציבוריים או הפגנות, מהווים מסגרת תמיכה וחיזוק להמשך הפעילות. בנוסף לכך, מרחבים אלה מייצרים הזדמנויות לחיבורים חדשים. הקהילה - בין אם ארגון או תנועה ובין אם מעגל חברתי - מהווה משענת תמיכה נפשית לרבות מהן. הן מודות, שללא הקהילה היו מתקשות לשמור על מחויבותן לאורך זמן. הקהילה אינה רק בגבולות המדינה, אלא מתפרסת לאורך הגבולות והעולם כולו. בין אם בעבודה בארגונים בין-לאומיים או בשיתוף פעולה עם ארגון "נשות השמש הפלסטיניות". הידיעה שיש נשים רבות כמותן, המאמינות בדרך השלום, מעצימה את מחויבותן לפעילות נחושה. יתרה מזאת, הן חשות אחריות להשמיע את קולן של נשים רבות שקולן מושקע. התמיכה שהן חשות מכיוונים שונים מאפשרת להן להמשיך גם במציאות הנוכחית הקשה מנשוא.

זהות וזרות

סוגיות של זהות לאומית, דתית, פוליטית, מגדרית, מעסיקות רבות מהנשים שפגשנו. מי אני, מה מעגלי השייכות שלי, איך אני מיישבת בין הערכים והדרך שבה בחרתי לבין הציפייה ממני כאישה, כישראלית או כפלסטינית, כיהודייה, כמוסלמית, כדרוזית, כנוצרייה או כצ'רקסית; איך אני מיישבת את המתח בין הזהות הפוליטית לתוכה נולדתי לבין הערכים והתפיסות שאימצתי במהלך החיים. חוויית הבדידות שהנשים תיארו נובעת, בין היתר, גם מהיחלשות הזיקה למעגלי הזהות שאליהם נולדו ובתוכם גדלו. הקושי לחיות את הפער שבין הערכים והרעות שלהן לבין הבון טון החברתי, מעלה שאלות נוקבות על מקומן בחברה. הבחירה לפעול למען השלום גובה גם מחירים זהותיים קשים. חלקן חשות שהן לא רואות עצמן שייכות למעגלים החברתיים והזהותיים שאליהם גדלו. זהו אתגר עמו הן מתמודדות יום-יום, כיצד לחוש שייכות לקבוצה, בין אם הלאומית, הדתית או אחרת, בעודן חשות שהן רחוקות מדי בשל עמדותיהן ועשייתן. ייתכן שהמענה למשבר

הזהות הוא בקהילה התומכת שאליה הן משתייכות. בכך טמונה הזדמנות ליצירת מסגרת זהותית של נשים מכל הקהילות הפועלות למען השלום. השתייכות זו מחזקת את מידת המחויבות שלהן לעשייה גם בתקופה הקשה של המלחמה.

מלחמה ותקווה

בעודנו כותבים את הספר, המלחמה עדיין נמשכת. עשרות אלפי הקורבנות, החטופים שטרם שבו לביתם, מאות אלפי הפליטים, הפצועים בגוף ובנפש – כיצד ניתן לדבר על שלום, כיצד ניתן להאמין בשלום, כיצד ניתן לפעול למען השלום? המראות הקשים לא עוזבים את הנפש וכולנו חשים כאב וצער עמוק בכל רגע ורגע. השאלה כיצד מוצאים כוחות לפעול בעודנו לכודים במעגל הדמים הבלתי פוסק, מעסיקה את כלל הנשים המרואינות בספר, יום יום, שעה שעה.

כוחה של הפעולה האנושית נבחן במיוחד במצבי קושי וייאוש. כאשר התחלנו לראיין את הנשים, תהינו איזה מסר הן יעבירו בימים כה כואבים. האם הן עדיין מאמינות בשלום? האם הן חושבות שיש דרך לסלוח? האם הן רואות בעיני רוחן אופק מדיני המוביל לפיוס? מה השתנה אצלן כעבור חודשים רבים שבהם המלחמה ממשיכה מדי יום לגבות קורבנות כה רבים. השבעה באוקטובר והמלחמה שפרצה ונמשכת הותירה את הנשים בלב שבור. כועסות, כואבות, מבולבלות, מפוחדות וברגעים רבים גם מיואשות. בין אם אותן נשים חוו את המלחמה בתוך ביתן, או כאלה המתגוררות ביישובי הצפון המופגזים, או אלה העובדות בארגוני סיוע או שלום, כולן מתמודדות עם שאלות נוקבות. איך ממשיכים מכאן? לחלקן זה לא ברור כלל. אל מול העצב האין-סופי דווקא הבחירה לפעול מגלמת את מהות הרעיון של תקווה. התקווה אינה ביטוי של מציאות אוטופית, אינה שואפת לחזון של מזרח תיכון חדש, התקווה היא השאיפה והביטוי למצוא נוסחה להיחלץ ממעגל הדמים. העשייה של רבות מהנשים היא בגדר "נעשה ונשמע" – "אנו ממשיכות בעשייה כי אין ברירה אחרת, כי הערכים שהניעו אותנו לפעולה עורם רלוונטיים, ואולי אף יותר מתמיד". ההבנה, שהדרך

היחידה למנוע את המלחמה הבאה, את הקורבנות הבאים, היא אך ורק דרך קידום השלום, הלכה והתחדדה בקרב הנשים רבות. הסכסוך חייב להיפתר. קרסה הקונספציה שניתן לנהל את הסכסוך, לחכות שמשהו יקרה. "רק שלום יביא ביטחון" איננה סיסמה עבור הנשים, אלא אמונה שבלב, תפיסת עולם ומחויבות בלתי פוסקת. הפעולה האקטיבית, היום-יומית, גם אל מול הטרגרדיה, הטרואמה והייאוש, היא תרופה לנפש הפצועה וללב הכואב.

התקווה שהנשים המופיעות בספר מתארות אינה אוטופית ואינה רק משאלת לב. התקווה היא הדרך היחידה לבטא את המחויבות הערכית במציאות הקשה של חיינו כאן בארץ הקודש. הנשים אשר לקחו חלק בהכשרה ונפגשו עם הנשים המרואיינות תיארו את המפגש ביניהן כמעורר תקווה. הן באו להקשיב ולתעד את סיפור החיים ומצאו עצמן חשות השראה והתרוממות רוח. נשים רבות, ממגוון רקעים, תיארו בפניהן איך בחרו להמשיך, ליזום, להשמיע קול, להנהיג ולטעת תקווה.

תפילת האימהות, המסיימת את הספר, מבטאת עבורנו את משאלת הלב של כולנו – שנזכה לחיות בשלום, שנזכה לראות את הפיוס בין העמים, את קשרי השכנות והידידות לטובת כולנו ולטובת הדורות הבאים.

תפילת האימהות / صلاة الأمهات

מילים: יעל דקלבראום, לובנה סלאמה, מייסא דאו, מרים טוקאן

עוד ימסו בייכפי خوف	רחישת רוח ים
חומות הפחד תעו נבדא מן جدید	מנשבת מאי שם
ושבתי מגלותי	וכביסה מתנפנפת
יפתחו שעריי ונפתח الأبواب	לצילי החומה
אל הטוב האמיתי	
from the north to the south	بين الأرض والسما
from the west to the east	ناس كثير
hear the prayer of the mothers	بيعيشوا سوى
bring them peace	ما تخافوا تحلموا
bring them peace	بالسلام والأمان
من الشمال	מתי ימסו חומות הפחד
للجنوب	ושבתי מגלותי
من الغرب	יפתחו שעריי
صوب الشرق	אל הטוב האמיתי
إسمع صلاة الأمهات	יلا תנא עוד זריחה
للسلام	تندحك طير الحمام بوقر בא
بدنا السلام	روح يا حمام אם שולחת
	בתפילה לא תסדֵק
	את ילדה לבית הספר
	نضحك ع الطفل ت ينام
	לצלילי מלחמה

